

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

PETER HOLM

DEN GAMLE BY I AARHUS

FRA BORGMESTERGAARD
TIL KØBSTADMUSEUM

1909—1945

»DEN GAMLE BY«
I AARHUS

»DEN GAMLE BY« I AARHUS

DENS GRUNDLÆGGELSE OG UDVIKLING
FRA BORGMESTERGAARD TIL KØBSTADMUSEUM
1909—1945

AF

PETER HOLM

*SÆLGES TIL FORDEL FOR
KØBSTADMUSEET »DEN GAMLE BY«, AARHUS*

AARHUS 1951

Bogen er trykt med Tilskud fra

ARHUS BYRAD

*AARHUS OLIEFABRIKS FOND FOR ALMENE FORMAAL
DEN GREVELIGE HJELMSTJERNE-ROSENCRONESKE STIFTELSE*

NY CARLSBERGFONDET

UNDERVISNINGSMINISTERIET

Tryk : TH. THRUES BOGTRYKKERI

Klichéer : HAMMERSCHMIDTS KLICHEFABRIKER

I HENGIVENHED TILGNET
VENNEN CHR. AXEL JENSEN

*Museumsdirektør, Dr. phil. h. c. Peter Holm
1873–1950*

FORORD

Siden min Mand i 1945 trak sig tilbage fra den daglige Ledelse af »Den gamle By«, arbejdede han — efter manges Tilskyndelse — paa Museets Historie, og Manuskriptet forelaa, med smaa og uvæsentlige Lakuner, praktisk talt afsluttet og trykfærdigt ved hans Død. Der er nok visse Partier, som han vilde have udarbejdet lidt fyldigere under den paafølgende Revision og Trykning, det gælder især Afsnittet »Tilbageblik og Fremtidsplaner« og selve Slutningen, men kort efter, at han i Begyndelsen af November 1949 havde sat det sidste Punktum, forværredes hans Hjertesygdom meget.

Skønt min Mand har gjort sig Umage for at give en nøgtern og saglig Beretning, vil Alle, der har kendt ham, sikkert genkende den lyse optimistiske Tone, der var ham egen, og som i sin Tid fik ham til at vælge Soluret til Symbol for »Den gamle By«. »Jeg tæller kun de solklare Timer« kan ogsaa staa som Motto over denne Bog. Hovedvægten er, som Titlen lyder, lagt paa at vise Museets Udvikling fra Begyndelsen i 1909 med Borgmestergaarden og dens borgerlige Interiørserie til Købstaden, der nu bestaar af et halvt Hundrede større og mindre Huse. Bygninger, som danner Grundlag for arkitektoniske Studier af gammelt dansk Bindingsværk, og hvis Industri- og Haandværkervirksomheder ogsaa rummer værdifulde Samlinger af gammelt Kunsthaandværk og sjældne Redskaber.

Personlig vil jeg gerne rette en ærbødig Tak til de Kulturfond og Institutioner, som har bidraget økonomisk til Bogens Udgivelse, Aarhus byråd, Aarhus Oliefabriks Fond for almene Formaal, Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, Ny Carlsbergfondet og Undervisningsministeriet. Det har været en lykkelig Oplevelse for mig at mærke den varme Beredvillighed, hvormed alle Bidragene er ydet. Hvor gerne havde jeg ikke set, at Peter Holm selv havde oplevet denne venlige Paaskønnelse.

For mig, der efter Evne hjalp min Mand med Arbejdet under det sidste Aars tiltagende Sygdom, har det naturligvis været en Hjertesag at faa udgivet Skriftet om Museet, som han viede alle sin Kræfter. Selv om det har været et Plus, at jeg i saa mange Aar har deltaget i Museumsarbejdet sammen med ham og paa nært Hold har fulgt »Den gamle By«s Udvikling, havde jeg dog maaske ikke saa dristigt givet mig i Lag med den uvante Opgave vedrørende Trykningen, hvis ikke alle mine Betænkeligheder var blevet fjernet ved et spontant Tilsagn om Hjælp og Støtte fra Museumsinspektør, mag. art. Chr. Axel Jensen, med hvem min Mand allerede havde raadført sig om sit Manuskript.

Denne Hjælp har været af uvurderlig Betydning, og jeg bringer Magisteren min varmeste Tak for alle gode Raad, for Opmuntring og for hans trofaste Venskab for Peter Holm gennem mange Aar.

Min Mand vilde næppe have udsendt denne Bog uden at rette en hjertelig Tak til de mange private Velyndere og Venner, bevilgende Institutioner og Myndigheder, der i Aarenes Løb har sluttet op om Købstadmuseet »Den gamle By« og derved bidraget til det naaede Resultat. Jeg beder om Lov til i hans Sted at takke alle de mange — nær og fjernt —, der paa forskellig Vis har ydet min Mand en Haandsrækning i hans kulturelle Arbejde.

En hjertelig Tak bringer jeg ogsaa Bestyrelsens Formand, Landsretssagfører C. Holst-Knudsen og Museets Direktør, dr. phil. Helge Søgaard for Orlov, baade mens min Mand levede, og senere under Bogens Trykning, naar det var nødvendigt.

Stor Tak skylder jeg ogsaa Hammerschmidts Klichéfabriker og Th. Thrues Bogtrykkeri for faglig Hjælp og økonomisk Imødekommehed under Trykningen.

I mange Aar nærede Peter Holm et uopfyldt Ønske om, at »Den gamle By« maatte komme til at raade over et Fond til Gavn for Museet og dets Samlinger. Da Bogens Økonomi nu er fuldt ud sikret, er det mig kært, at der for det Beløb, dens Salg vil indbringe, kan oprettes et saadant Fond, som til Minde om min Mand, »Den gamle By«s Grundlægger, skal bære hans Navn, og hvis Midler, efter nærmere Bestemmelse, skal anvendes til Bedste for Købstadmuseet »Den gamle By«. Til dette Mindefond har jeg yderligere haft den store Glæde at modtage 1000 Kr. fra De forenede jyske Farverier og Trikotagefabrikker A/S og 500 Kr. fra I. C. Filtenborg A/S.

Aarhus i September 1951.

PETRA JULIE HOLM

INDLEDNING

Inden for dansk Museumshistorie har Provinsens Museer deres egne Kapitler, og for Oversigtens og den bedre Forstaelses Skyld vil det være rimeligt at give lidt Forhistorie.

I 1807 var Oldnordisk Museum blevet oprettet i København og havde bidraget til overalt at vække Interesse for Fædrelandets Historie. Efterhaanden var der dog mange i Provinsen, især da i Jylland og paa Fyen, der fandt, at det var jo godt nok med en Centralsamling for Landets historiske Minder, men det var jo langtfra Hvermands Sag at gæste Hovedstaden, og der vilde være god Mening i at skabe historiske Museer i vore Stiftsbyer og eventuelt andre af de større Byer. Som Følge heraf blev der i Tiden omkring 1860 og de nærmeste Aar derefter oprettet Museer i Ribe, Odense, Aarhus og Aalborg. Begyndelsen var, at der blev dannet en historisk Forening eller et »antikvarisk Selskab« med det Formaal at styrke den historiske Interesse i Stiftet ved at tilvejebringe en Samling af Oldsager, og flere Steder fremhæves det, at hvis der fremkommer sjældne og vigtige Genstande, der fortrinsvis maatte være egnede til Opbevaring i den store nationale Samling i København, da skulde man aflevere dem dør.

Dette var dengang et rimeligt Synspunkt, thi det var i København, at den videnskabelige Sagkundskab fandtes og var »organiseret« i og omkring Oldnordisk Museum, medens Provinsmuseerne var skabt af interesserede Privatfolk, der uden noget Vederlag havde indrettet Samlingerne og førte Tilsyn med dem.

En af Medstifterne af Aalborg Museum, den meget skrivende Rektor Johannes Forchhammer, paaviste, at ligesom Enevælden havde været Centraladministrationens Tid, saa var det nu Decentralisationens Tid, hvilket Svend Larsen yderligere understreger i sin instruktive Bog »Et Provinsmuseums Historie« ved at paavise, at den røde Traad i Provinsmuseernes Historie er den stadige Stræben efter at hævde sig over for København. Denne Stræben bundede ikke i naive Drømme om nogen Art Konkur-

rence. Mændene i Provinsen havde den ærligste Vilje til Samarbejde, saa det var meget beklageligt, at Forholdene kom til at udvikle sig, som de gjorde.

I 1885 begyndte man fra Provinsen, hvor Museer i Randers og Maribo nu var kommet til, at andrage Kultusministeriet om et aarligt Statstilskud. Ministeriet paalagde Oldnordisk Museum, hvis Direktør var C. F. Herbst, at udtale sig om Provinsmuseernes Henvendelse, og Svaret blev en noget overraskende kølig »Betænkning« med meget skarpe Betingelser:

Samlingerne i Provinsmuseerne skulde tilses af Oldnordisk Museum, der sammen med de lokale Museumsbestyrelser skulde bestemme, hvad der paa Grund af Genstandenes særlige Betydning vilde være at afgive til Oldnordisk Museum. Endvidere skulde nævnte Bestyrelser hos Oldnordisk Museum søge Vejledning med Hensyn til Indkøb, Opstilling, Nummerering, Protokolføring o. s. v., hvis der skulde være Tale om Statstilskud. Det skulde alene tilkomme Oldnordisk Museum at træffe Bestemmelser om Udgravninger, ligesom Oldnordisk Museum skulde afgøre, hvor de eventuelt fremdragne Fund vilde være at anbringe. I Tilfælde af Uoverensstemmelse mellem Bestyrelserne og Oldnordisk Museums Tilsynsførende skulde Oldnordisk Museums Direktør være den afgørende.

Selv om Bestemmelserne var skarpe, var de dog i Hovedsagen rimelige, og med god Vilje fra begge Sider vilde meget være opnaaet. Saaledes gik det dog ikke, fra Oldnordisk Museum mærkede Provinsmuseerne kun Kulde og Stejlhed. Paa et afgørende Møde i Aalborg erkendte de syv Provinsmuseer imidlertid Berettigelsen af Oldnordisk Museums Krav, og Virkningerne af den underskrevne »Haandfæstning« udeblev ikke.

I 1892 var Oldnordisk Museums Navn blevet forandret til »Nationalmuseet«, og samtidig blev Museets »Danske Samling« delt i to Afdelinger, hver med sin Direktør. Dr. Sophus Müller, der jo var en fremragende Arkæolog, blev første Afdelings Direktør, medens Henry Petersen blev Direktør for anden Afdeling. Han døde 1896 og blev efterfulgt af Historikeren, Dr. V. Møllerup.

Direktøren for første Afdeling beholdt imidlertid Enetilsynet med Provinsmuseerne, hvad der var meget beklageligt, thi dermed var det stadig umuligt eller i hvert Fald vanskeligt for disse Museer at faa velvillig Hjælp til Arbejdet i deres historiske Af-

delinger, der i overvejende Grad havde Folkemuseums karakter. Selv med god Vilje vilde det have været vanskeligt for Arkæologen Sophus Müller at skifte Sol og Vind lige.

Nu er det andre Forhold, der raader, og her i Historien om »Den gamle By« skal der ikke være Tale om at opgrave nogen Stridsøkse. Der er ikke saa lidt dansk Godmodighed og Humør hos Provinsmuseernes Mænd, og mange af dem vil nu kun mindes de enkelte Episoder som muntre Lysglimt fra Sophus Müllers Inspektioner. Da Direktøren saaledes havde set Koldingmuseets forhistoriske Ting, spurgte Bestyrelsens Formand ham, om han ikke vilde se Sagerne fra historisk Tid. »Det Møg?« »Det er da i det mindste Kolding Møg, lød Svaret. Værre gik det længere nordpaa, thi da Bestyrelsens ulønnede Formand dør indbød Sophus Müller til Middag, svarede denne: »Mener De, jeg spiser hos en af mine Underordnede?«

Inden for Provinsmuseerne var der især een, der var Direktør Müllers svorne Mand og Meningsfælle, nemlig Konsul F. Ollendorff, Formanden for Aarhus Museums historiske Afdeling, og Aarhus Museum var derfor ikke med til aabenlyst at protestere i Forholdet til Nationalmuseet. Sophus Müller var yderst samvittighedsfuld i sin Administration, hans Ven Ollendorff var ligeledes bundhæderlig, saa da han traadte ind i Aarhus Museums Bestyrelse, præsenterede han sin Privatsamling for Direktør Müller, og efter den Dag samlede han ikke mere selv, men testamenterede siden hele sin Samling af Oldsager til Aarhus Museum.

Min historiske Interesse stammer fra mine tidligste Drengaar i Aarhus, hvor jeg i Fengers Skole havde en enestaaende dygtig og livfuld Historielærer i den højtelskede »Hr. Rasmussen«, og som interesseret Lærer blev jeg i 1907 anbefalet til Optagelse i det kongelige Oldskriftselskab og gjorde her fra første Færd Bekendtskab med mange af de Faghistorikere, der gennem Aarene blev mine gode Hjælpere, først og fremmest den unge Assistent ved Nationalmuseet, Magister Chr. Axel Jensen, som jeg første Gang traf i Aarhus Domkirke. Min Syslen med Lokalhistorien førte mig derefter i 1907 ind i Bestyrelsen for Aarhusmuseets historiske Afdeling, hvor jeg kom til at berede mig selv en vanskelig Tid. Aarsagen hertil var Ollendorffs og Sophus Müllers eensidige Syn paa Provinsmuseernes Indhold og Virkeomraade, thi min Interesse var jo Genstandene fra hi-

storisk Tid, og det var nødvendigt at optræde forsigtigt, naar jeg henvendte mig til Nationalmuseets anden Afdeling, hvis Mænd officielt intet havde at gøre med Provinsmuseerne.

Jeg havde straks faaet det Indtryk, at Aarhus Museums historiske Del befandt sig i en sørgelig Tilstand. Lokalerne var mer end uheldige, især var Opvarmningen en ren Parodi, eftersom Kustoden trods alt sit Besvær med Fyringen maatte opleve, at man, som det blev sagt, selv paa Tøvejrstage ikke kunde faa Temperaturen i n d e n f o r op til 0! I al Fald var Fornemmelserne hos den, der vilde prøve paa at udrette noget, efter ganske kort Tids Forløb langt paa den anden Side Frysepunktet. Der var ikke Midler til at foretage Forbedringer, saa Bestyrelsen var ikke i Humør til at forsøge paa at imødekomme den, ogsaa fra Borgerskabets Side, ofte fremsatte Kritik.

I Ollendorffs forhistoriske Afdeling skete der noget, eftersom Konsulen gjorde sig al Umage for at finde Plads til de indkomne Genstande og samtidig protokollere dem, men de Mænd, der især havde haft Genstandene fra historisk Tid under sig, havde ikke fundet sig forpligtet til at ofre Tid og Arbejde paa det ulønnede Hverv. De modtog blot, hvad der indkom af Gaver, men gjorde intet med Hensyn til Ordning og Opstilling, medens jeg med Græmmelse havde iagttaget, at f. Eks. Randers Museum dengang voksede stærkt og havde sine Ting i en tiltalende Opstilling.

Jeg kom til som en ny Kost, der var oplagt til at feje bravt, og i min ungdommelige Iver og Uerfarenhed var jeg — er jeg bange for — ikke videre hensynsfuld, da jeg begyndte paa en total Omordning. Som allerede sagt, var der meget i Vejen med Lokalerne, og mangen Gang forekom det hele mig som en Augiasstald. Ikke mindst beklagede jeg, at Etikettering saa godt som manglede, og dertil kom, at ogsaa Protokolførelsen lod meget tilbage at ønske, f. Eks. var det saare trist, naar et interessant Stykke Kirkeinventar i Protokollen manglede enhver Oplysning om Art eller Hjemsted og kun havde Ordene »fra en Kirke«. Det varede da heller ikke længe, inden jeg fik en tyngende Følelse af min egen Uformuenhed med Hensyn til at kunne hidføre en radikal Forandring eller Forbedring.

BORGMESTERGAARDEN PAA LANDS- UDSTILLINGEN

Det er ikke let at sige, hvorledes Forholdene i Museet vilde have udviklet sig, hvis Aarhus ikke paa den Tid havde bestemt sig for en Landsudstilling i et Format, som man kun een Gang tidligere havde set i Danmark, nemlig i København i 1888, og dengang havde Udstillingen oven i Købet været nordisk. I Norden saavel som i den øvrige Verden har Udstillinger ofte haft afgørende Betydning for det kulturelle Samarbejde og Udviklingen, og ogsaa i Danmark har Udstillinger, selv af mindre Format, baaret gode Frugter. Det blev Landsudstillingen i Aarhus 1909, der bragte det danske Købstadsmuseum til Live.

Inden for den første, snævre Udstillingskomité foreslog Overretssagfører Høegh-Guldberg i 1907, at man paa Landsudstillingen ogsaa præsenterede en historisk Udstilling for Aarhus By, og den kommende Udstillings Præsident, Borgmester Drechsel, anmodede Overbibliotekar Grundtvig, Translatør Holm og Arkitekt Kühnel om at forestaa en saadan lokalhistorisk Sektion under Udstillingens Udvalg VII, hvis Formand var Forretningsfører Jacob Jensen, senere Aarhus By's Borgmester. De tre nævnte Mænd gik ind paa at danne Sektionen, der blev suppleret med to korresponderende Medlemmer i København, Redaktør, Justitsraad Adolf Bauer, og Industriforeningens Sekretær, Rasmus Berg. Overbibliotekar Grundtvig var Sektionens Ordfører, men da han kort efter blev Ordfører i Udstillingens Bibliotekssektion, blev Peter Holm Ordfører for den historiske Sektion, i hvilken Grundtvig beholdt sit Sæde.

I de samme Dage blev en interessant Købmandsgaard fra Christian den Fjerdes Tid, den Secherske Gaard, købt af to Tømmermestre, Brødrene H. og P. Chr. Pedersen, der vilde nedrive den gamle Gaard for paa dens Grund at opføre en moderne Forretningsbygning, og Tanken opstod da, om det ikke skulde være muligt for den historiske Sektion paa een eller anden Maade at anvende de gamle Bygninger. I en Julehilsen til førnævnte Mu-

Den Secherske Gaard paa Hjørnet af Lille Torv og Immervad 1908.

seumsassistent, Magister Chr. Axel Jensen, rettede jeg et ganske ubestemt Spørgsmaal om Nationalmuseets mulige Bistand ved Redningen af Gaarden. I et Brev af 23. December 1907 svarede Magisteren, at han var meget optaget af, at der under alle Omstændigheder blev truffet Anstalter til det første fornødne: at opmaale Ejendommen. I Juleferien var jeg i København, hvor jeg anstillede forskellige Undersøgelser i Nationalmuseet og Kunstindustrimuseet. Under dette Ophold fik Tanken fastere Form om paa Udstillingspladsen at genrejse den Secherske Gaard, der kunde købes for 2000 Kr.

Den 2. Januar 1908 var der Bestyrelsesmøde i Aarhus Museum, og ved den Lejlighed omtalte jeg de Planer, den historiske Sektion havde, og som den haabede, Museet maatte finde Anledning til at støtte. Som ventet havde Planen ikke Formandens Interesse, og han var just ikke blid i sine Argumenter, men en anden af Bestyrelsens Herrer, Arkitekt Hack Kampmann, talte med megen Varme for Sagen, og Resultatet blev — ifølge Museets Forhandlingsprotokol — at man vilde søge »at erhverve den Weinholt-Secherske Ejendom, Hjørnet af Lilletorv og Immervad, naar denne har været benyttet paa Aarhus Udstillingen 1909. Til Opnaelse heraf bemyndiges Hr. Holm til paa Museets

Den Secherske Gaard 1908.

Vegne at tilbyde Udstillingsudvalget, at Museet betaler Halvdelen af den oprindelige Erhvervssum med 1000 Kr., mod at Aarhus Museums historiske Afdeling bliver Ejer af Bygningen, naar Udstillingen er forbi«.

Inden for Sektionen bad man Arkitekt Kühnel være den sagkyndige Leder af Flytningen, hvis det blev til Virkelighed at anvende den Secherske Gaard. Kühnel, der ikke blot var interesseret i gammel dansk Arkitektur, men tillige var en anset Arkitekt, gik straks ind paa Sektionens Anmodning og kom saaledes lige fra Begyndelsen til at blive en af Skaberne af det Friluftsmuseum, der blev det endelige Resultat af den historiske Sektions Arbejde under Landsudstillingen 1909.

11. Januar 1908 meddelte Udstillingens Arkitekt, Anton Rosen, at han ud mod Strandvejen, der vilde blive en af Udstillingens Hovedgader, havde fundet en udmærket Plads til Sektionens Bygninger, og 15. Januar ordnedes Købet for de ovennævnte 2000 Kr. I Købet var indbefattet Bygningens Sokkel, hvis den var af Granit, saa vel som alle de Munkesten, der maatte forefindes. Endvidere tilbød de to Tømrermestre at nedtage og genopstille Gaarden for en samlet Sum af 2500 Kr. uden Tillæg af Materialer.

I den følgende Tid var Sektionen stærkt optaget af at udarbejde en Plan for Gaardens nærmeste Omgivelser, og man

overvejede til en Begyndelse at vise en Del af Lilletorv i ældre Tid. Det viste sig imidlertid at ville blive altfor bekosteligt og omstændeligt, men den Secherske Gaard maatte man have, da en historisk Ramme om Udstillingens Indhold var absolut nødvendig. Den gamle Gaard vilde tillige være adskilligt mere brandsikker end de almindelige Udstillingsbygninger.

Nu er det overflødigt at referere de mange mundtlige og skriftlige Forhandlinger, der maatte føres, men den 31. Januar 1908 henvendte Sektionen sig til Nationalmuseets anden Afdeling for at bede om dens velvillige Bistand, f. Eks. dens Tilsagn om en fuldstændig Opmaaling, og 3. Februar lovede Direktøren for Nationalmuseets anden Afdeling, at Magister Jensen, ledsaget af en yngre Arkitekt (fra Foreningen »3. December«), vilde komme til Aarhus for at begynde Opmaalingen.

Der er heller ingen Grund til her at fortælle om de smaa og større Vanskeligheder, Sektionen mødte lige fra Begyndelsen, thi de blev jo overvundne. Som et Kuriosum for Forholdene paa den Tid skal det nævnes, at da Gaardens Beboere ikke var forpligtet til at flytte ud før til Oktober Flyttedag, fik Arkitekten den Tanke at flytte Jacob Zeuners velkendte Boglade ud i et Træskur midt paa Lilletorv. Der blev dog ikke Brug for den Udvej, da Lejerne flyttede ud i Tide mod en mindre, kontant Godtgørelse.

13. Februar ankom Magister Jensen sammen med Arkitekt Hatting-Jørgensen, og Opmaalingen begyndte næste Morgen. Der blev arbejdet fra Morgen til Aften med den største Ihærdighed, og 29. Februar modtog Sektionen følgende Brev fra Nationalmuseets anden Afdeling:

»Efter at Nationalmuseet nu, som det vil være det højtærede Udvalg bekendt, har haft Lejlighed til at foretage en indledende Undersøgelse af den Secherske Gaard paa Hjørnet af Lilletorv og Immervad, formoder jeg, at det vil være af Interesse for Udvalget at kende Hovedtrækkene af Museets Undersøgelse, og tillader mig derfor at meddele følgende:

Der kan ikke være Tvivl om, at Lilletorvfløjen og Immervadfløjen er samtidige, og at begge er byggede i 1597 af Raadmand Niels Christensen Skriver og hans Hustru Citzel Persdatter, hvis Navne jo ikke blot staar paa Hammertræet over Porten, men ogsaa paa et Løsholt inde i Gaarden, nu anbragt i Vestfløjen, men fra først af formodentlig hjemmehørende over en af de oprindelige Døre ud til Gaden. Det lader sig ikke nægte, at de gamle Bygninger i Tidens Løb har lidt en Del, især ved den Ombygning, der blev foretaget 1788. Af Brandtaksationer fra 1761, 1771 og 1781 fremgaar, at den vestlige Sidelænge dengang bestod af 8 Fag paa 3 Stokværk og 5 Fag paa

2 Stokværk, og den nuværende Bygning er væsentlig omdannet i sen Tid, idet Etagefremspringene og Knægtene er fjernede. Hvad Hovedfløjene angaar, ses det af de samme Kilder, at Torvefløjen og en Del af Immervadfløjen ligeledes oprindelig har haft 3 Stokværk. Spor i Tømmer og Tagværk viser det samme. I Løbet af det 19de Aarhundrede er endvidere en Del af det gamle Fyldetømmer fjernet eller ændret, ikke mindst ved de nye Butiksruders Indretning. Men er disse Forandringer nævnte, maa det tillige stærkt fremhæves, at ikke et eneste Bindingsværkshus i vore Købstæder har undgaaet slige Ændringer, at det bevarede Tømmer synes at være særdeles godt og stærkt, og at Husenes to Etager lader sig rekonstruere med den største Sikkerhed. Der har været Stil og Holdning over den gamle Gaard. Selv om dens Knægte ikke — som mange andre Steder — har været udstyret med Snitværk, har Façaderne dog virket smagfuldt og rigt, da de stod i deres Velmagt med smaa Vinduer og blyindfattede Ruder, med udskaaet Tandsnitprofil under øvre Stokværks Vinduer og med Tavlf af store, røde Munkesten, omhyggeligt lagt i skiftende Mønstre. Og arkæologisk set frembyder Gaarden en ganske særlig Interesse, idet det er den ældste, bevarede Købstadbygning i Danmark, der er udstyret med hængende Svaler, som senere, i Løbet af 17.—18. Aarhundrede, blev saa almindelige rundt om i vore Byer. Det vilde her føre for vidt nøjere at udvikle dette, og det maa derfor være nok at fremhæve, at Gaarden derved har meget stor Betydning for Forstaaelsen af Bindingsværkskonstruktionernes Udviklingshistorie. Thi selv om ogsaa Gaardinteriøret for Tiden er forvansket ved nyere Tilbygninger, er der dog ikke Tvivl om, at begge de ældste Fløje fra første Færd har haft Svaler, saaledes at Gaardsrummet har dannet et meget malerisk Hele.

Sammenligner man Gaarden med andre af Renæssancetidens Bindingsværksbygninger i Aarhus selv, vil det snart blive klart, at den i mange Henseender har betydelige Fortrin for de andre. Den er den eneste større Gaard fra Christian den Fjerdes Tid, som er bevaret i sin gamle Udstrækning, og den er i det hele en af de anseeligste Bindingsværksgaarde, maaske den anseeligste fra sin Tid. Den er tillige en af de ældste. Naar Bygningerne i Ribe undtages, findes der i Danmarks Købstæder kun ganske faa Bindingsværkshuse, der har en højere Alder.

Det højtærede Udvalg vil af disse korte Bemærkninger forstaa, at Nationalmuseet nærer stor Interesse for Gaardens fremtidige Skæbne. Dets nærmeste Opgave vil blive at fuldende den paabegyndte Opmaaling og Beskrivelse af den gamle Bygning, men det vil altid være Museet en Glæde efter Evne at støtte Bestræbelserne for at redde Bygningen fra fuldstændig Undergang og Arbejdet paa at vække Interesse for den. Planen om at overflytte Gaarden til Landsudstillingen har derfor min fulde Sympati, og i Haab om, at det maa kunne fremme Arbejdet, skal jeg snarest mulig fremsende de Opmaalingsblade, som Museet hidtil har ladet udarbejde, ligesom jeg senere skal være rede til, naar det ønskes, at yde det højtærede Udvalg Raad og Støtte, hvor jeg formaar.

Med Højagtelse
Møllerup.

Det var til Udstillingssektionen, at foranstaaende Brev var stilet, men i Sektionen repræsenterede Ordføreren Aarhus Museums historiske Afdeling, hvilket ingen vidste bedre end Nationalmuseet, saa Læseren vil med Interesse konstatere dettes venlige Indstilling over for Aarhusmuseet.

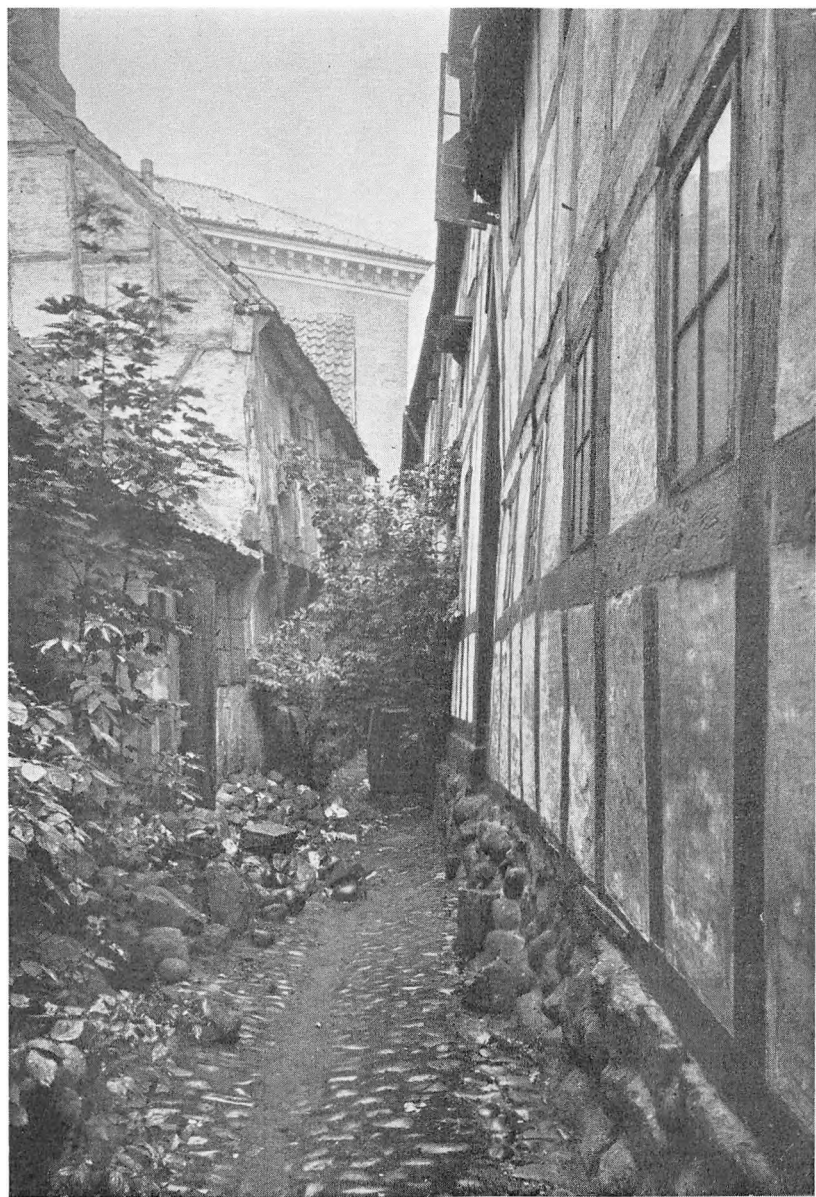
Arkitekt Hatting-Jørgensens Tegninger vilde nærmest blive Rekonstruktionstegninger, baseret paa de foretagne Opmaalinger, og da Arkitekt Kühnel mente, at det vilde være af mindst lige saa stor Betydning at have et Sæt Tegninger, der viste Gaarden, som den saa ud i Øjeblikket, blev det bestemt at lade Hatting-Jørgensen udføre saadanne, eventuelt paa Udstillingens Bekostning.

12. Maj 1908 bevilgede Udstillingens Forretningsudvalg de af Sektionen begærede 25,000 Kr. til Flytning og Restaurering af den Secherske Gaard, og Arkitekt Kühnel antog Arkitekt M. B. Fritz som sin Konduktør ved Arbejdet for Sektionen.

Tiden nærmede sig nu for Gaardens Nedtagning, og i September 1908 fik vi Besøg af Museumsdirektør Bernhard Olsen, der var os til megen Nytte ved sine Erfaringer fra Folkemuseet og Lyngbymuseet. Vore Planer tiltalte ham, og da den Secherske Gaard i tidligere Tider havde været ejet og beboet af Borgmestre i Aarhus By, foreslog han og Magister Jensen nu, at man gav den Navnet »Den gamle Borgmestergaard«, hvilket Navn ogsaa blev vedtaget af Sektionen.

Formaliteterne var nu i Orden, og de mobiliserede Styrker gik til skaansomt Angreb i Efteraaret 1908.

Det var i flere Henseender ukendt Arbejde, hvori Haandværkerne savnede Erfaring, men een Ting manglede de ikke: den gode Vilje. Kühnel og hans Konduktør tog den stillede Opgave med Alvor og Samvittighedsfuldhed, og da Nedtagningen af Taget begyndte, kom Magister Jensen hertil, og dermed var det vigtige Foretagende i fuld Gang. Da Tagværket var nedtaget, kom de gamle Loftsbjælker til Syne. Magister Jensen havde nu Lejlighed til at supplere sine tidligere Iagttagelser, og interessante Ting kom for Dagen. Af de gamle Loftsbjælker var de allerfleste bevarede, og flere af dem bar Spor af Maling og Dekoration, medens Loftbrædderne var fornyede og umalede. Det var højst interessant, hvad der nu fremkom af Oplysninger om Stuernes oprindelige Udseende, og Fundene beskrives nær-

»Byens Rende«, Smøgen mellem den Secherske Gaard og Nabohuset.

mere under det Afsnit, der hedder »Vandring gennem Borgmestergaarden«.

Som foran nævnt i Nationalmuseets Brev af 29. Februar 1908, var alle Gaardens Længer oprindelig opført i tre Stokværk, men i 1788 var de øverste Stokværk og en Del af Bagfløjen saa brøstfældige, at den nye Ejer, Poul Frausing, havde bestemt sig for en Hovedstandsættelse, ved hvilken øverste Stokværk forsvandt, og Bagfløjens Tømmer blev helt omsat, hvad der tydeligt fremgik af Forskellen i Tømmerets Opstilling.

Endvidere konstaterede man, at det gamle, oprindelige Tagværk paa ny var bleven anvendt i den Udstrækning, der havde været forsvarlig, men Poul Frausing var dog gaaet med til en omfattende Fornyelse. Tømmermærker viste ogsaa, at meget godt oprindeligt Tømmer havde fundet Anvendelse i den nye Bagfløj. Iøvrigt stadfæstede Nedtagningen, at Gaarden i 1597 var bleven opført efter almindelig Skik paa Christian den Fjerdes Tid med Munkesten, tildels i murede Mønstre i Ydervæggens Tavlbånd, men med klinede Tavlbånd mod Gaardsiden og ind mod Vandgyden (»Renden«) bag ved Bagfløjen. Alle de indre Skillerum var af spinklere Fyrretræs Bindingsværk, ligeledes med klinede Tavlbånd.

Magisteren gjorde en Mængde Iagttagelser, og til at begynde med trak Haandværkerne paa Smilebaandet ad den »Lærdom«, de nu arbejdede under. Det gav dem imidlertid snart Respekt, at C. A. J. var helt inde baade i Murer- og Tømmerfagets Terminologi, og derpaa kunde jeg nævne gode Eksempler. Engang midt i forrige Aarhundrede borttoges Stueetagens svære Hjørnestolpe og i Stedet fik Gaarden et skraat afskaaret Hjørne med Butiksdør. Magister Jensen gjorde Tømmerne opmærksom paa, at den borttagne Stolpe rimeligvis havde haft tre Knægte eller Konsoller, een ud mod Immervad, en anden mod Torvet og en tredie i selve Hjørnet af Stolpen. Tømmerne protesterede, men Magisteren bad dem se nøje efter tidligere Taphuller paa det gamle Tømmer, der havde fundet ny Anvendelse, og jeg husker, hvorledes det kom for Dagen, at den omtalte Stolpe var bleven savet igennem, saa den var bleven til to tyndere Stolper. Ved nu at lægge disse sammen, kom et tredie Taphul til Syne netop i det skarpe Hjørne, og fra det Øjeblik var Magisterens Autoritet ubestridt, og han var om muligt endnu mere populær end før blandt Tømmerne, der i Forvejen skattede hans muntre Lune.

Nedtagningen (jeg kalder det ikke Nedrivningen) blev fore-

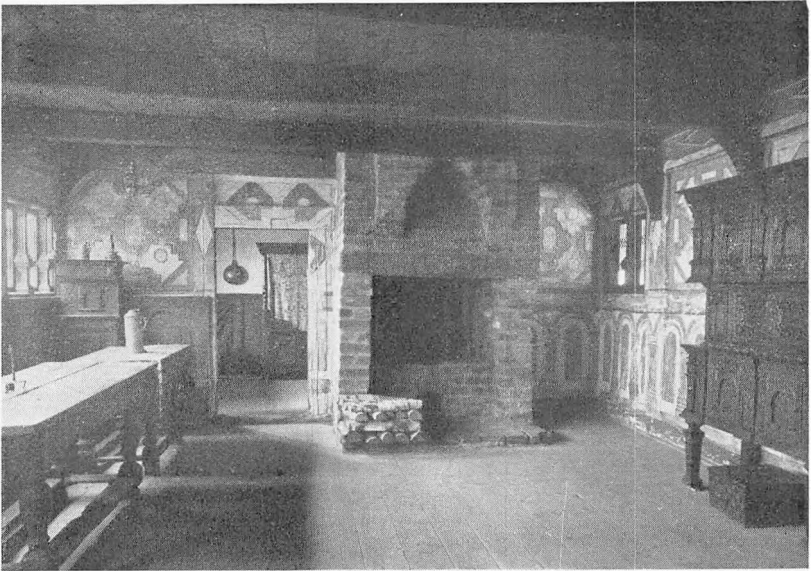

Den gamle Borgmestergaard paa Landsudstillingen.

taget med minutøs Omhu, og under »Afbindingen« blev fordærvet Tømmer ombyttet med nyt, d.v.s. med sundt, gammelt Egetømmer, som vi forud havde sikret os bl. a. fra Herregaarden Taastrupgaard's nedrevne Lade fra 1600-Tallet.

Samtidig med den omhyggelige Nedtagning paabegyndtes Opførelsen ude paa Udstillingsterrænet, og Genrejsningen foregik ikke uden at vække Undren blandt de mange Bygningsfolk, der arbejdede rundt om paa Pladsen, for selv om denne Genrejsning her paa Stedet kun skulde være midlertidig, gjaldt det dog for os om ikke alene at vise et haandværksmæssigt forsvarligt Arbejde men ogsaa et Arbejde, der kunde staa for videnskabelig Bedømmelse og saaledes sagligt begrunde Bygningens Bevarelse for Eftertiden.

Nede i Jorden støbtes et Fundament, der skulde bære den kommende murede Sokkel og selve Bygningen, herover anbragtes Bukke af Lægter, og paa disse lagde Tømmerne nu den restaurerede Stolpefod. Inden den blev fjernet inde i Byen, havde man med de fineste Instrumenter maalt dens Afvigelser op og ned og ud og ind, saa efter en halv Snes Tømmer-svendes, for Lægfolks Øjne, tilsyneladende uvirksomme Syslen i mange Dage. laa Stol-

Renæssancestuen paa Landsudstillingen.

pefodens lange Tømmerstykker svævende oppe paa Bukkene, men just som de havde ligget paa Sokkelen inde paa Lilletorv. Nu kom Murerne til, og igen var det med Anvendelsen af nøjagtige Maal og efter et Utal af store Fotografier, at den gamle Sokkel blev muret op til Stolpefoden af sine Munkesten og oprindelige Kvadersten, af hvilke det kunde ses, at enkelte med Skraakant maatte hidrøre fra Kirker, nedrevne efter Reformationen. Opmaalingen af Sokkelen var forøvrigt Arkitekt Fritz's lykkelige Indsats.

Derpaa tog Tømmerne fat paa at rejse det afbundne Tømmer, og inden mange Dage stod det mægtige Tømmerskelet som et vældigt Bur ude paa Pløjemarken. Efter almindelig Skik skulde Murerne nu have udfyldt alle Mellemmrummene i Ydervæggene, men saaledes gik det ikke her. Under Nedtagningen inde ved Torvet havde vi sikret os alle anvendelige hele og halve Mursten fra Gaarden, men efter at have opmuret Sokkelen, blev Resten magasineret. Det vilde aldrig have gaet at udmure Tavlene, da det ikke vilde have været muligt at faa dem tørre til Tiden. Efter Afstøbninger af de gamle Murtafl blev der fremstillet nye, i Gibs over Hønsetraadsnet, disse blev derefter malede eller kolorerede uden for. Frue Kirke med dennes Mursten som Forbillede, da den

Louis XVI-Stuen paa Landsudstillingen.

gamle Gaards egne Sten var dækkede under mægtige Lag af graa Oliemaling. Resultatet var yderst tilfredsstillende. Jeg mindes saaledes, at under Udstillingen saa jeg et gammelt Ægtepar, der var kommet ind fra Landet for at se paa Herlighederne. Den gamle Kone standsede da ved Gaardens Port og betragtede Huset med største Interesse, indtil hendes utaalmodige Mand gjorde hende opmærksom paa, at det var et gammelt Hus, der ikke vedkom Udstillingen, saa de maatte hellere skynde sig videre!

Hvad angik de indvendige Skillerum, da var det her som ved Ydermurene: det gjaldt om hurtigt at have tørre Vægge, saa Bindingsværket, der, som lige nævnt, her var spinkelt og af Fyr, blev overtrukket med Hessian og kalket hvidt. Af Hensyn til Brandfaren blev Væggene inden Kalkningen imprægnerede med et patenteret Stof, der var saa beskyttende, at Væggene ikke kom i Brand, selv om man en Tid rettede Flammen fra en Blæselampe imod dem. Det gjaldt om at tage ethvert muligt Hensyn, da mange kostbare Genstande og Malerier vilde faa Plads i disse Rum.

Samtidig med Opførelsen af Borgmestergaarden foregik der et omfattende Indsamlingsarbejde, dels af Byggematerialer, dels af Udstyr til Stuerne. Saaledes havde Raadhuset nogen Tid i For-

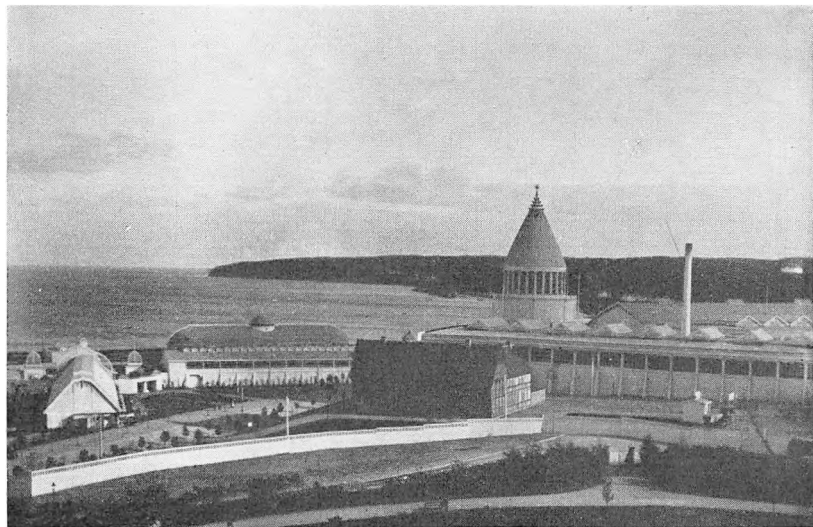

Borgmestergaarden paa Landsudstillingen. Til venste Hovedindgangen til Maskinhallen.

vejen faaet nyt Gulv i Byraadssalen, og det lykkedes at faa overladt som Gave de gamle, brede Gulvbrædder, hvad der var i høj Grad kærkomment. Ved rundt om i Byen at give nyt Vinduesglas i Bytte, fik vi ogsaa en betydelig Mængde gammelt solbrændt Glas til vore blyindfattede Ruder. Det var ogsaa af Vigtighed at finde tilstrækkeligt Indbo til den Snes større og mindre Stuer, der helst skulde staa troværdigt møbleret. Ved Henvendelser til Lensbaronerne Rosenkrantz paa Rosenholm og Gyldenkrone paa Vilhelmsborg fik Sektionen overladt som Laan to historisk interessante, malede Portrætter af den første Greve Mogens Frijs, Stiftsbefalingsmand over Aarhus Stift 1674, og den hollandske Købmand Gabriel Marselis, Ejer af Aarhusgaard, som han gav Navnet Marselisborg.

Fra Aarhus Museum fik vi en Del Møbler, Billeder, gamle Ovne o.s.v., men vi laante ogsaa enkelte Stykker i Folkemuseet og en betydelig Mængde Ting fra gamle Aarushjem. Her var det især Damernes Interesse, der bidrog til det lykkelige Resultat. Naar man henvendte sig til dem, manglede der intet i Elskværdighed, men det var med venlig Tvivl, man blev lukket ind: »De vil næppe finde noget her, hvormed vi kan hjælpe Dem.« Man beskrev, hvad det drejede sig om, og lidt efter lidt kom man ind paa at passiare om alt det, der havde tildraget sig i det gamle

Borgmestergaarden paa Landsudstillingen. I Forgrunden Skanseanlægget.

Hus, man i Øjeblikket gæstede. Der var Billeder paa Væggene og smukke Møbler, som illustrerede Beretningerne, man hørte, og mange Skabe og Skuffer blev aabnede, saa man blev præsenteret for Mængder af kære, gamle Minder i Form af Smykker, Dragter og meget andet. Det var en hjertegribende Tillid, der blev vist Sektionens, og for hver Dag blev man mere og mere vis paa, at man med Borgmestergaarden vilde opnaa et for alle Parter tilfredsstillende Resultat. I Virkeligheden gik det saaledes, at mange skønne og værdifulde Ting, som »Den gamle By« nu regner mellem sine store Skatte, allerede ved den Lejlighed kom inden for Borgmestergaardens Vægge, ganske vist for den overvejende Part kun som Laan — dengang.

Mellem Sektionens Forberedelser maa nævnes, at Magister Jensen efter Anmodning skrev en interessant lille »Vejledning for Besøgende i Borgmestergaarden«, og den fremkom i et tiltalende Udstyr. Samtidig leverede den kgl. Porcelænsfabrik gennem sin Fajanceafdeling »Alumina« en fiks lille Plaque, der indbragte et betydeligt Beløb, og i Løbet af August bragte Bladet »Arkitekten« en illustreret Artikel, i hvilken Magisteren udførligt gør Rede for sine arkitekturhistoriske Undersøgelser.

Sektionens to »korresponderende« Medlemmer i København var en solid Skuffelse, thi ingen af dem ydede nogen som helst

Hjælp. Deres enkelte Breve havde givet visse Løfter, der ikke blev opfyldte, og da man indkaldte dem til Møde i Borgmestergaarden i Marts 1909, svarede de, at de kunde ikke komme før til Udstillingens Aabning! Protokollen siger da ogsaa, at Ordførerens i Svarbrevet udtrykte sin Skuffelse i kraftige Vendinger.

Arbejdet var paa sin Vis maaske nok besværligere end ved de andre Udstillingsbygninger, hvor der arbejdedes med nye Materialer, og det var ikke mindst Arkitekt Kühnel og Magister Jensen, der med beundringsværdig Omhu og Samvittighedsfuldhed løste de foreliggende Opgaver, det maa heller ikke glemmes, at hvor det lod sig gøre, arbejdede man med Fremtiden for Øje.

Udstillingen skulde aabnes den 18. Maj, og jo mere Tiden nærmede sig, jo mere febrilsk blev Arbejdstempoet, thi det var kun et begrænset Antal Medarbejdere, der kunde bruges. Vi satte alt ind paa at have det hele færdigt til Klokkeslettet, og det naaede vi ogsaa. Arkitekten og Magisteren undte sig knap nok Tid til at spise, og vi fik kun ringe Søvn de sidste Nætter, da vi om Aftenen arbejdede ved Lampelys til Midnat. Trods en forrygende Storm naaede de store Portrætmalerier fra Herregaardene uskadt frem til Tiden og kom paa Plads, og de sidste Gardiner maatte i Skyndingen sættes op med Tegnestifter! Selve Aabningsdagen begyndte vi Klokkeren 4 om Morgenen med Bistand af en Snedker, der slog Søm i til de sidste Billeder, men da vi lidt før ti løb over i Pontoppidansgade, hvor jeg dengang boede, for at klæde os om, var alt i Orden, og Klokkeren 10 begyndte den store Højtidelighed.

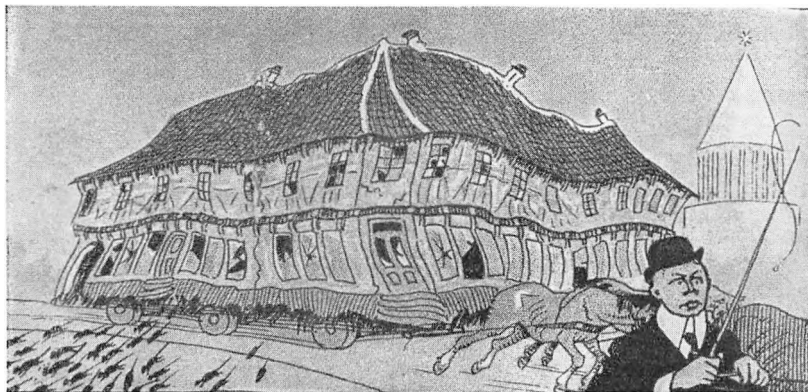
Alle, der har oplevet Landsudstillingen paa nærmere Hold, vil erindre, at Vejrforholdene baade før 18. Maj og hele Sommeren igennem var fortvivlede. I Beretningen om Landsudstillingen staar der f. Eks. om den 17. Maj:

»Dagen før Aabningshøjtideligheden var en bedrøvelig Dag. Det var som om Elementerne havde sammensvoret sig imod Udstillingen, hele Dagen rasede en Bygninger og Søjler truende Orkan, ledsaget af heftige Regnskyl, Terrænet stod i betænkelig Grad under Vand, Ruderne i Hallen blæste ind, og mange Steder maatte Udstillingsgenstandene tildækkes med Presenninger for at beskyttes imod den nedstrømmende Regn. . . .« Videre hedder det: »Vejret var endnu den 18. som saa ofte paa Udstillingens store Dage — selv efter danske Forhold — særdeles ugunstigt, og den vedvarende forrygende nordvestlige Storm med Kulde og

Regn gjorde Opholdet i fri Luft og senere i de store uopvarmede Rum til noget af en Taalmodighedsprøve. . . .«

Udstillingen, »den hvide By ved Havet«, i Professor Rosens prægtige Udformning kom naturligvis til at betyde umaadelig meget for Aarhus, men Overskud gav den ikke — tværtimod. Med stor Tilfredshed kan jeg derfor notere, at Borgmestergaarden figurerer i Regnskabet som en af de faa Sektioner, hvor Udgift og Indtægt staar lige. De 100.000 Besøgendes beskedne 25-Øres Entré dækkede de 25.000 Kr., som Opførelsen havde kostet.

Borgmestergaarden blev en af Udstillingens Attraktioner, og Hundreder af virkelig Sagkyndige udtalte deres Tilfredshed med Gaarden og dens Indhold. Dette var en stor Opmuntring for Sektionens tre Medlemmer, som alvorligt ønskede, at der maatte vise sig Udveje til fremdeles at bevare den gamle Borgmestergaard.

Som »Klods Hans« forestillede sig Borgmestergaardens Flytning (1909).

BORGMESTERGAARDENS FREMTID

Som allerede meddelt skulde Borgmestergaarden efter Udstillingens Lukning overgaa til Aarhus Museums historiske Afdeling som Museets Ejendom, og inden for Landsudstillingens Forretningsudvalg nærede man i den Anledning adskillige Betæneligheder. Museet kunde ikke tænke paa ved egne Midler at fuldføre Arbejdet for Gaardens endelige Bevarelse, og inden for Museumsbestyrelsen var Stemningen delt. Bestyrelsens Formand saa stadig paa Borgmestergaarden med ringe Velvilje og erklærede nu rent ud, at kun Porthammeren med Indskrift og Aarstal havde saa megen Interesse, at Museet vilde gemme den, Resten, sagde han, kunde blive til Pindebrænde!

Udstillingens Forretningsudvalg (Finansudvalget) ønskede imidlertid, at de paa Borgmestergaarden ofrede Beløb skulde kunne siges at være anvendte saa fordelagtigt som muligt, og efter Samraad med Museets Bestyrelse blev det inden for Sektionen bestemt at faa dannet en Komité, der kunde søge at bevare Gaarden.

Ved en Henvendelse til Borgmester Drechsel viste denne sig villig til at overtage Formandsposten, og den gode Aarhusborger Grosserer Louis Hammerich tilbød selv at være Komiteens Kasserer. De to Herrer dannede saa i Forbindelse med Sektionens tre Aarhusmedlemmer Komiteens første Forretningsudvalg, og da Agitation ikke kunde foretages uden Penge, aabnede Hammerich Borgmestergaarden en Konto.

Det gik forholdsvis let at samle en Kreds af interesserede Mænd om det paatænkte Foretagende, og da saavel Museets som Landsudstillingens Bestyrelser havde faaet Underretning om Komiteens Dannelselse, afgik der fra Landsudstillingen følgende Skrivelse:

Til Aarhus Museums historiske Afdeling.

»Højvelbaarne Hr. Borgmester Drechsel, R. af Dbg., Aarhus.

I Henhold til Overenskomst med Aarhus Museums historiske Afdeling overgiver Landsudstillingen herved den gamle Borgmestergaard, for Tiden be-

liggende paa Marselisborg Mark ved Strandvejen paa en Plads, som Aarhus Byraad har overladt Landsudstillingen til midlertidig Brug, med de Rettigheder og Forpligtelser, hvormed Landsudstillingen for Tiden besidder den, til nævnte Museums historiske Afdeling, idet dennes Bestyrelse tilsiger Landsudstillingen at ville gøre alt, hvad der staar i dens Magt, for at bevare Bygningen i sin Helhed for Efterverdenen, eventuelt ved Overdragelse til en Komité, som forpligter sig til enten at bevare Bygningen som et historisk Minde eller at tilbagelevere den til Museet.«

Samtidig sendtes der fra Borgmester Drechsel paa Komiteens Vegne en Begæring om at faa Borgmestergaarden overdraget, og Museumsbestyrelsen svarede den 26. Januar 1910:

»Bestyrelsen for Aarhus Museums historiske Afdeling tilbyder herved paa nedennævnte Betingelser at overdrage den os tilhørende paa Landsudstillingspladsen paa en Aarhus Kommune tilhørende Grund henstaaende Bygning, »Den gamle Borgmestergaard« kaldet, til den Komité, der ifølge Skrivelse af 19. ds. fra Hr. Borgmester Drechsel er dannet med det Formaal at søge at gennemføre Bevarelsen af nævnte gamle Bygning.

Betingelserne fastsættes som følger:

Overdragelse af Ejendomsretten til Komiteen vil ske, saafremt denne inden Udgangen af 1911 til vor Bestyrelse indsender Begæring herom og ledsager denne med en Erklæring om, at man nu ser sig i Stand til og forpligter sig til at gennemføre Sagen paa en forsvarlig Maade.

Foreligger der ingen saadan Begæring inden nævnte Tidsfrist, betragtes vort Tilbud som bortfaldet.

Vort Tilbud maa endvidere betragtes som bortfaldet:

- a) saafremt Aarhus Kommune paa et tidligere Tidspunkt forlanger Bygningen fjernet fra Grunden, og Komiteen da ikke fra dette Tidspunkt ser sig i Stand til at overtage Bygningen ved Opfyldelse af dette Tilbuds Betingelser i sin Helhed, og
- b) saafremt der, forinden Overdragelse har fundet Sted, maatte overgaa Bygningen Ildsvaade eller anden Molest.

Museumsbestyrelsen holder Bygningen brandforsikret i den Tid, dette Tilbud staar ved Magt, og i Tilfælde af fuldstændig eller delvis Brand har Komiteen intet Krav paa Brandskadeerstatningen eller Del deraf.

For Overdragelsen betaler Komiteen os 1000 Kr., hvilket andrager vort Udlæg i sin Tid for Erhvervelsen af Bygningen til Nedbrydelse, hvilket Beløb vi ikke har Raad til at undvære.

Vedligeholdelsespligt af og Tilsyn med saavel Bygningen som Grunden maa straks overtages af Komiteen og for dennes egen Regning, medens Museumsbestyrelsen forbeholder sig uhindret Adgang til Bygningen, saa længe den er Ejer af denne.

Man udbeder sig nu Komiteens skriftlige Meddelelse, om denne, paa Basis heraf, tager Sagen i sin Haand.«

Aarhus, den 26. Januar 1910.

Bestyrelsen for Aarhus Museum. Den historiske Afdeling.

(sign.) F. Ollendorff. F. C. Lorentzen. P. Holm. Ejler Haugsted. Moustén.

Komiteen indgik paa de stillede Betingelser for saaledes at faa Gaarden »paa Haanden«, og man tog forskellige Bestemmelser med Hensyn til Bygningens Vedligeholdelse og Opsætning af Hegn. Tillige drøftede man Spørgsmaalet om Agitation, og det blev vedtaget at bruge Besvarelserne i den Enquête »Bør den gamle Borgmestergaard og dens Interiører bevares?«, som Aarhus Stiftstidende havde iværksat paa Sektionens Foranstaltning. Her følger enkelte Uddrag af den virkningsfulde Enquête:

Tidsskriftet »Architekten« kalder de gamle Stuer »den første fuldstændige Række af borgerlige Museumsinteriører herhjemme, noget som de københavnske Samlinger, trods alle deres Skatte, ikke kan vise Magen til«.

Nationalmuseets anden Afdeling:

»Det stillede Spørgsmaal maa fra et arkæologisk og historisk Synspunkt besvares bekræftende. For det første er det en historisk Bygning. Dens Opførelsestid og dens Byggherre kendes. I lange Tider ejedes den af Aarhus Bys Borgmestre, og i udførlige Bofortegnelser er dens Indretning og Bohave nøjagtig beskrevet.

Der næst er Borgmestergaarden en i arkæologisk og bygningsteknisk Henseende fremragende Bygning. For første Gang fremtræder i den Svalekonstruktionen som oprindeligt Led i Bygningen, og de aarhusianske Tømrermestre har derigennem sat sig et Navn i Bindingsværkets Historie. Det herlige Gaardinteriør, som vi kender fra det 17. Aarhundredes Bindingsbygninger, fik først sin rette Betydning for Husets indre Liv ved det Sammenspil, som gennem Svalegangen og de til den førende Trapper skabtes mellem Gaardspladsen og Husets to Stokværk.

Men foruden andre Ejendommeligheder ved den anelige Gaards Konstruktion og Bygningsforhold frembyder Borgmestergaarden endnu betydelig arkæologisk og kunsthistorisk Interesse derved, at de fra ikke mindre end tre Perioder fremkomne Spor af Vægdekorationer har kunnet danne Grundlag for en tro og sikker Rekonstruktion af den gamle Dekoration af Husets Indre. Derved muliggjordes det at tilvejebringe Rammer for borgerlige Interiører paa tilsvarende Maade, som Rosenborg Slots Værelser danner det for den berømte kongelige Samlings herlige Indhold.

Det vidner om en i høj Grad vaagen Sans for Bevarelsen af vore gamle Minder, at Komiteen for Landsudstillingen paa en saa storslaaet Maade lod den gamle Borgmestergaard fremtræde igen i sin oprindelige Skikkelse; og den Maade, hvorpaa Opgaven løstes, efter at de nøjagtige Opmaalinger og Undersøgelser under Gaardens Nedbrydning havde skaffet fuld Klarhed over dens Bygningsforhold, kan ikke noksom roses. De Interiører, som Bygnings nye Ejer, Aarhus Museum, skabte dels ved egne Kræfter, dels ved velvillig Bistand fra Private, har faaet en kulturhistorisk Betydning, der burde sikre deres Bevaring for Fremtiden.«

Professor Hack Kampmann, Kunstakademiet:

»Jeg mener kun godt om den gamle Borgmestergaard. Jeg mener, den absolut maa bevares og genopstilles paa et passende Sted og under hygge-

lige Omgivelser, og jeg skulde kende Aarhus daarligt, om det ikke ogsaa sker. Denne gamle Bindingsværksgaard er det sidste rigtig gode Eksempel paa en saadan her fra Aarhus, og vore Efterkommere vil med Rette anklage os, om det nu lægges øde. Gaarden er fra en udmærket Byggeperiode, da Konstruktion og Arkitektur var eet. Om 50 Aar er der rimeligvis ikke flere gode Bindingsværkshuse tilbage her med Tømmer i fra danske Egeskove, lad os derfor holde Haanden over den.«

Direktør Bernhard Olsen, Dansk Folkemuseum:

»I Gensvar paa Deres Forespørgsel skal jeg for Dansk Folkemuseums Vedkommende udtale vor levende Interesse for Bevarelsen af Aarhus gamle Borgmestergaard.

Bygningens Ælde og de Interiører, som kan gengives med Troskab, stiller dette Hus i første Række blandt de Købstadbygninger, vi har tilbage fra det 16de Aarhundrede.«

Professor Martin Nyrop, Kunstakademiets Direktør:

»Der kan efter min Mening ikke være Tvivl om, at en saa interessant og forholdsvis velbevaret Bindingsværksbygning som »Borgmestergaarden« bør søges opretholdt i passende Omgivelser og paa en saadan Maade, at den tages i Brug og gør Nytte i Overensstemmelse med dens særegne Karakter, maaske saaledes som den i Sommer er bleven kendt og beundret af mange Udstillingsbesøgende fra hele Landet: fremstillende kulturhistoriske Rum fra forskellige Perioder.

Det vilde mange Steder i Landet vække Sorg, hvis dette kostelige gamle Stykke forsvandt.«

Dr. phil. M. Mackeprang, Assistent ved Nationalmuseet:

»Der er ved Genopstillingen af den gamle Gaard og Indrettelsen af dens Interiører ydet et saa dygtigt Arbejde og skabt et saa godt Fortidsbillede, at det tilfulde fortjener at bevares ud over en kort Udstillingsommer.«

Tandlæge Lønborg-Friis, Vendsyssels historiske Museum:

»Jeg skal tillade mig kort og godt at udtale, at det efter min Mening vil være en Skandale, om den prægtige gamle Borgmestergaard — som jeg grundigt studerede paa Landsudstillingen — med dens udmærkede Interiører ikke bliver bevaret.«

Christopher Bågø, Testrup:

»— — At vie denne Bygning til Undergang vilde være en Uret mod Aarhus By og en daarlig Tak til de Mænd, der har frelst og genrejst den.«

Dr. Axel Nilsson, Intendant ved Nordiska Museet:

»— — Jag känner nu ett behof att uttrycka mitt varma erkännande för det behjertade arbete, som nedlagts för bevarandet och iståndsättandet af den gamla Borgmästargården och för dess inredande med tidstroga interiører.

Hvarje stad bör känna sig stolt öfver et sådant monument öfver gångna tiders kultur, men desvärre är det numera i ytterst få fall möjligt att resa ett dylikt på samme värdiga sätt — —.«

Komiteen var imidlertid bleven dannet og talte følgende Navne:

Borgmester Drechsel, Formand,

Fabrikant L. Andersen,	Arkitekt Kühnel,
Cand. theol. Christopher Bågø,	Stadslæge Johs. Lunddahl,
Murermester N. M. Bak,	Pastor F. Munch,
Overretssagfører Bayer,	Adjunkt Math. Møller,
Fuldmægtig Bergsøe,	Arkitekt Thorkel Møller,
Skoledirektør Buur,	Fuldmægtig Nellemann,
Arkitekt Frimodt Clausen,	Arkitekt Frühstück Nielsen,
Farver Trauls Erichsen,	Murermester Magnus Nielsen,
Arkitekt M. B. Fritz,	Forstander, Kaptajn Paulli,
Byfoged August Goll,	Malermester J. C. Petersen,
Overbibliotekar Grundtvig,	Arkitekt Ludv. A. Petersen,
Overretssagfører Gulmann,	Konsul Viggo Rahr,
Grosserer Louis Hammerich,	Redaktør H. V. Rasmussen,
Konsul Hasseris,	Fm. f. hist. Samfund,
Forstander Henningsen,	Folketingsmand Samuelsen,
Translatør Holm,	Overretssagfører Secher,
Borgmesterfm. Høegh-Guldberg,	Overlæge, Professor Tage Hansen,
Læge Ove Høegh-Guldberg,	Boghandler Th. Thruë,
Arkitekt Høeg-Hansen,	Fuldmægtig, Stadsarkivar Vest,
Museumsassistent, Magister Chr. Axel Jensen,	Fabrikant Vestesen,
Landstingsmand Harald Jensen,	Møllejejer Ernst Weis,
Forretningsfører Jacob Jensen,	Fabrikant Wied,
Professor Hack Kampmann,	Læge A. H. Winge,
Overretssagfører Chr. Kier,	Boghandler Jacob Zeuner,
	Alterdegn Jens Ølsgaard.

Aarhus Byraad bevilgede derpaa 10.000 Kr. som sit Tilskud til Genrejsningen, der var anslaaet til at ville koste 30.000 Kr.

Medens Pengeindsamlingen gik sin Gang, bad Forretningsudvalget Arkitekt Kühnel om at paatage sig Arkitektarbejdet ved Borgmestergaardens Nedtagning og endelige Genopførelse, og Kühnel gik atter ind paa at yde sin værdifulde Hjælp.

I den Tid, Borgmestergaarden endnu stod tilbage paa Udstillingspladsen, tjente den forskellige Formaal. Paa Foranledning af Akademisk Arkitektforening blev der i 1910 afholdt en Udstilling af Kunstakademiets Elevarbejder, ligesom der ogsaa var en mindre Udstilling af gamle Værkstedssinteriører.

I April 1911 bevilgede Staten 10.000 Kr. til Genrejsningen, og da Indsamlingen af de sidste 10.000 Kr. maatte siges at være i god Gang, rettede Komiteen 25. September 1911 en Forespørgsel til Nationalmuseet :

»Da man nu ikke nærer Betæneligheder med Hensyn til Evnen til at kunne løse Opgaven, udbeder man sig de nærmere Bestemmelser med Hensyn til Gaardens Fremtid.

Komiteen ser ikke rettere, end at Borgmestergaarden med sine Interiører og Samlinger naturligt bør høre til Aarhus Museum, men da dettes Bestyrelse ikke har den Opfattelse, spørger Komiteen, om Nationalmuseet ikke maatte være villigt til aligevel at tilvejebringe en vis Forbindelse.«

Efter at have modtaget 2. Afdelings Svar, indsendte Komiteens Forretningsudvalg 9. December 1911 følgende Henvendelse til Aarhus Museum, hvori Nationalmuseets Udtalelse er refereret in extenso.

»I Henhold til Skrivelse af 26. Januar 1910 fra den højtærede Museumsbestyrelse tillader Komiteen til Bevarelse af den gamle Borgmestergaard sig herved at anmode om at faa overdraget Ejendomsretten til Gaarden mod at refundere Museet dets Udlæg: 1000 Kr.

Komiteens Forretningsudvalg, der har antaget at behøve ca. 30.000 Kr. for at gennemføre sit Formaal, er nu i Besiddelse af saa stor en Del af dette Beløb (mellem 26 og 27.000 Kr.), at man godt tør begynde paa Arbejdet, idet man ikke tvivler om, at Restbeløbet vil indkomme i god Tid.

Staten bevilgede sit Tilskud 10.000 Kr. paa den Betingelse, at Gaarden under og efter Genrejsningen stilledes under Nationalmuseets 2den Afdelings Tilsyn, og Komiteens Forretningsudvalg har i den Anledning korresponderet med Museumsdirektør, Dr. phil. M. Mackeprang, for at erholde nærmere Oplysning om, hvorledes Forholdene vil være at ordne.

I Skrivelse af 20. Oktober fra Nationalmuseet hedder det derefter:

I Gensvar paa det højtærede Forretningsudvalgs Skrivelse af 25de f. M. undlader Nationalmuseets 2den Afdeling ikke for sit Vedkommende at tilraade følgende Ordning af den gamle Borgmestergaards fremtidige Styrelsesforhold:

Gaarden bliver en selvejende Institution med sin egen daglige Administration (Forretningsudvalg) og en selvstændig Driftsleder, der bør udpeges af Komiteen, og som aflægger Regnskab og Beretning til et Tilsynsraad eller Styrelse, bestaaende af 3 Medlemmer, 1 valgt af Aarhus Byraad, 1 af Aarhus Museum og 1 af Nationalmuseets 2den Afdeling blandt dets Embedsmænd. Dette Tilsynsraad maa navnlig føre det af Ministeriet fordrede Tilsyn med Bygningen saavel under dens Genrejsning som senere hen, idet Museet finder, at det gennem sin Repræsentant vil kunne føre den fornødne Kontrol med Arbejdet.

For Tiden at træffe nøjere Bestemmelser om en yderligere detailleret Ordning forekommer ikke Nationalmuseet praktisk, og idet man deler Komiteens Opfattelse af Borgmestergaardens Stilling over for Aarhus Museum, hvormed den jo ideelt set hører sammen, foreslaar man, at Administrationen og Tilsynsraadet, der altsaa vil være at vælge, fungerer, indtil Bygningens Flytning og Genrejsning er fuldført.

Jeg behøver ikke at tilføje, at Nationalmuseets 2den Afdeling nu som før med Glæde skal yde Arbejdet for den gamle Borgmestergaard al den Støtte, det formaar.

Ærbødigst Mackeprang.

Med Hensyn til den Passus (om Borgmestergaardens Stilling over for Aarhus Museum), som Direktøren henviser til, da lød den i Forretningsudvalgets Henvendelse saaledes: »Komiteen ser ikke rettere, end at Borgmestergaarden med sine Interiører og Samlinger altid naturligt bør høre sammen med Aarhus Museum.« Man tænker herved blandt andet paa Tilvejrbringelsen af en Ordning, der kan bringe tilfredsstillende og loyalt Samarbejde og blandt andet udelukke Konkurrence med Hensyn til Erhvervelser.

Man tillader sig derfor at udbede sig den højtærede Bestyrelses Svar paa vor Anmodning samt Meddelelse om, hvorvidt den mener at kunne indgaa paa Nationalmuseets 2den Afdelings Forslag.

P. U. V.:
Drechsel,
Formand.«

Derpaa indløb der den 15. December følgende Svar:

»I Anledning af Skrivelse af 9de ds. skal Bestyrelsen for Aarhus Museums historiske Afdeling ikke undlade at meddele, at den derefter, og i Overensstemmelse med sit tidligere derom fremsatte Tilbud, er villig til at overdrage Ejendomsretten til den gamle Gaard til den højtærede Komité, mod at der refunderes Museet dets Udlæg Kr. 1000.

Museet maa dog forbeholde sig Ejendomsretten til de dette tilhørende Ting, som endnu findes i den gamle Gaard.

Hvad det andet Punkt i Skrivelsen angaar: »det af Nationalmuseets 2den Afdeling stillede Forslag til en Ordning af den gamle Gaards fremtidige Styrelsesforhold«, da beklager Bestyrelsen ej at kunne slutte sig dertil for den Del af Forslaget, der vedrører den.

Allerede i Skrivelsen af 21. Oktober 1909 til Landsudstillingens Sektion for historisk Udstilling og i Skrivelse af 29. November 1909 til Landsudstillingens Præsident, Hr. Borgmester Drechsel, udtaltes, »at det sikkert er absolut udelukket, at den gamle Gaard henlægges paa Museets Grund«, hvorved Tanken om at benytte den gamle Gaard som en Del af Aarhus Museum maatte bortfalde. De Vanskeligheder, som allerede den Gang var til Stede, er ikke senere blevne mindre, men endog ved Forhandlinger, der efter den Tid er førte med Kunstafdelingen, forøgede.

Vor Bestyrelse har saaledes ikke givet den mindste Anledning til Udtalelsen, »at Borgmestergaarden nu som altid bør høre sammen med Aarhus Museum«, hvilken Udtalelse formentlig har været Anledning til, at Direktøren for Nationalmuseets 2den Afdeling, Hr. Dr. phil. M. Mackeprang, foreslaar, at vor Bestyrelse ved et af dens Medlemmer repræsenteres i den gamle Gaards fremtidige Styrelse.

Da det ej heller kan tænkes, at vort Museums Samling deles eller udstilles paa forskellige Steder, ønsker vor Bestyrelse, ogsaa af denne Grund, ikke at være repræsenteret i den gamle Borgmestergaards Bestyrelse.

P. B. V.
F. Ollendorff,
Fm.«

Den 31. December 1911 modtog Translatør Holm fra Direktør Mackeprang et Brev, hvoraf citeres følgende:

»... Med Hensyn til Aarhusmuseets Stilling kendte jeg den gennem en derfra modtagen Kopi af Svaret samt Brev fra Ollendorff til Direktør Müller og mig. Jeg har haft en lang Samtale med Müller om Sagen, og vi var begge enige om, at Aarhus Museum havde misforstaaet Stillingen og navnlig Bemærkningen om den naturlige Samhørighed, som man derovre har opfattet bogstavelig, medens den dog faktisk kun kan forstaaes »ideelt«, om jeg saa maa sige. Dette har jeg ogsaa skrevet privat til Ollendorff, fra hvem jeg nu til Morgen har modtaget et Par Ord, af hvilke dog kun fremgaar, at han fastholder sit Standpunkt, som han nærmere vil begrunde, naar han — antagelig snart — kommer herover. Jeg skal ved den Lejlighed prøve at snakke ham tilrette, men tvivler forøvrigt stærkt paa, at der kommer noget ud af det.

Men, som De selv siger, vil Aarhus Museum ej være med, kan det jo lade være, og saa gaar Sagen uden dem, hvad der maaske, som de lokale Forhold nu een Gang ligger, var det heldigste.«

De her anførte Skrivelser viser, at der til Trods for den venlige Holdning hos Nationalmuseets 2den Afdeling bestandig var Modstand fra en vis Side inden for Nationalmuseet, en Modstand, der kom klarest for Dagen gennem den kølige Afvisning fra Aarhus Museum. Men trods dette var Komiteen langtfra uvirksom. Tiden maatte ikke spildes, thi det gjaldt jo om i enhver Henseende at sikre Borgmestergaarden. Og da Pengeindsamlingen syntes at gaa tilfredsstillende, gik Arkitekten i Gang med de omfattende Arbejdstegninger.

BORGMESTERGAARDENS ENDELIGE PLACERING

Det var en vigtig Bestemmelse, der skulde træffes. Maaske vilde det have været forholdsvis let at finde et godt Areal uden for Aarhus By, men en saa udpræget Købstadsbygning vilde jo ikke passe ude paa Landet, og Erfaringerne fra Lyngbymuseet, hvor Besøget dengang ikke var overvældende, tydede paa, at det vilde være betænkeligt at placere det kommende Friluftsmuseum for langt uden for Byen, naar man ønskede, at Besøgende skulde have bekvem Adgang dertil.

Fremtiden kom til at vise, at det var en Lykke for Borgmestergaarden, at den ikke blev genrejst paa det lille Areal, der tilhørte Aarhus Museum. Men hvor kunde man bedst anbringe den? Fra flere Sider blev det foreslaaet at vælge det kønne lille Anlæg »Vennelyst«, men ogsaa her vilde det blive en stærkt begrænset Plads, og tillige vilde man — som Vennelyst dengang var indrettet — risikere et livligt Naboskab af Karruseller og Skydebaner, og en vis Ro og Stilhed hørte med, hvis Kulturbilledet skulde blive troværdigt.

Komiteens Opmærksomhed rettedes saa mod »Det jyske Haveselskabs Have« (populært kaldet »Selskabshaven«) ude paa Vesterbro, thi Haveselskabets Bestyrelse havde netop bestemt at opgive Driften af Haven, da man fandt den for dyr og heller ikke syntes, at den tilfredsstillede Selskabets Formaal. Arealet var i sin Tid (1870) lejet til »Planteskole og Demonstrationshave« og vilde nu igen tilfalde Byen, som muligt kunde tænkes at imødekomme Komiteen, hvis denne ønskede at genrejse Borgmestergaarden paa dette Sted. I det nu saa tiltalende og smukke Anlæg vilde den gamle Bygning tage sig ud og tillige faa en fredfyldt Plads i værdige Omgivelser.

Terrænforholdene midt inde i Parken var velegnede for den kommende Bys Torv, og Arkitekt Kühnel foreslog, at Borgmestergaarden, der var en Hjørnebygning, opførtes langs Torvets ene Side, medens Gaardens anden Fløj vendte ud mod en Gade, der førte ind til Torvet, ganske som den oprindelige Beliggenhed ved Lille Torv og Immervad havde været. Terrænet gjorde det yderligere hensigtsmæssigt at lade Gaden svinge lidt til Siden

ned mod det lille Vandløb, der ved Opstemning kunde blive til den karakteristiske »Aa« gennem Byen.

Det stærkt kuperede Terræn havde vakt visse Betæneligheder hos dem, der anede noget om Komiteens Fremtidsplaner, men indenfor Forretningsudvalget havde man en klar Opfattelse af, at Pladsen kunde blive god; thi mange af vore gamle Købstæder besad en ikke ringe Charme netop som Følge at det bakkede Areal, hvorpaa de i Aarhundredernes Løb var vokset frem. Medens vore Dages Teknik er i Stand til at overvinde generende Terrænvanskeligheder, som Byggeriet i gamle Dage maatte finde sig til rette med, saa vilde det kun være godt, at Byen her blev til under Vilkaar, der lignede dem, vore Forfædre havde staaet overfor. Man drømte jo allerede om en By.

Mellem Komiteens Medlemmer var der flere, der gav Tilsagn om yderligere Støtte, hvis Selskabshaven blev valgt, saaledes Møllejer Weis, der hele Tiden med stor Interesse havde fulgt Komiteens Arbejde, og som nu meddelte, at da Magister Jensen havde erklæret Aarhus Møllens Stuehus og den tilstødende Lade for værdifulde og interessante Bindingsværksbygninger, vilde han træffe den testamentariske Disposition, at de nævnte Huse skulde tilfalde Institutionen »Den gamle Borgmestergaard«, samt at han ogsaa vilde testamentere os de øvrige paa Aarhus Møllens Grund staaende Bygninger, for at disse ved deres Nedrivning kunde bidrage til Dækning af Udgifterne ved de førnævnte Bygningers Nedtagelse og Genopstilling.

FRANDS HANSENS HUS

Borgmestergaardens Tømrermester, P. Chr. Pedersen, havde i de samme Dage købt afdøde Konsul Frands Hansens gamle Købmandsgaard paa Mejlgade 78. Det var Tømrermesterens Hensigt at opføre en stor Forretningsejendom paa Arealet, og nu tilbød han Komiteen det otte Fags Renæssancehus som Gave. Komiteen fandt, at Huset paa Grund af dets Ydre var værd at bevare, men da Midlerne var smaa, var det et Spørgsmaal, om man turde modtage Gaven, hvad der egentlig var kedeligt, da Huset i al dets Beskedenhed var typisk for sin Tid og tillige havde godt, stærkt Tømmer.

I 1912 havde Aarhus imidlertid faaet en Stadsgartner, og da denne ønskede at faa Stald og Redskabsrum samt Bolig for en Opsynsmand i Haveselskabets Have, tilbød Komiteen nu Mark-

udvalget Frands Hansens Hus, mod at Byen paatog sig Flytning og Opstilling, og Tømrermester Pedersen tilbød at udføre Arbejdet for 5—600 Kr. Stadsgartneren fandt Planerne med Bygningen tilfredsstillende, og Komiteen var vis paa, at Frands Hansens Hus som Borgmestergaardens Nabo udmærket vilde gaa ind i det kommende Gadebillede.

23. November 1912 holdt Forretningsudvalget Møde og vedtog følgende Andragende til Byraadet:

»I de tre Aar, der er forløbet siden Udstillingen, er Borgmestergaarden fra at være Landsudstillingens og Aarhus Museums fælles Ejendom gaet over til at være en selvejende Institution, der af Kultusministeriet er stillet under Tilsyn af Nationalmuseets 2den Afdeling.

I den forløbne Tid er det endvidere ved Støtte fra Stat, Kommune og Private lykkedes Borgmestergaardens Komité at tilvejebringe de Midler, der maa anses for nødvendige for Gaardens endelige Opstilling og Indretning, og Komiteens Forretningsudvalg har derefter overvejet, hvilken Plads der maa anses for heldigst for Gaarden.

Det maa i den Anledning tages med i Betragtning, at den Velvilje, Komiteen overalt har mødt, har gjort det muligt, der i 1909 kun skimtedes som et fjernt Perspektiv: at tilvejebringe et jydsk kulturhistorisk Museum, bestaaende af Købstadbygninger af forskellig Art (Købmandsgaarde, Haandværkerboliger o.s.v.) med Stuer og Rum indrettede og møblerede, som de har været gennem de skiftende Tider. Interessante og anselige gamle Bindingsværksbygninger her i Byen er blevne testamenterede Borgmestergaarden tillige med Midler til disse Bygningers Flytning og Restaurering, og fra mange Sider har Komiteen modtaget betydelige Gaver og Tilsagn om saadanne, ikke blot Møbler, Sølv, Porcelæn, gamle Køretøjer o.s.v., men ogsaa tidligere Tidens Brugsgenstande fra næsten ethvert Omraade.

Efter at Komiteen grundigt har undersøgt og overvejet Forholdene ved enhver Plads, man har kunnet tænke anvendelig, har den fundet, at Haveselskabets Have er det Sted, der vil kunne afgive en værdig Indfatning om det kommende Museum. De maleriske Bygninger og den kønne Park vil klæde hinanden, og her vil i et enkelt Parti af Haven kunne fremstilles et Bygningskvarter med hyggeligt gammelt Købstadpræg.

Komiteen har haft en rent foreløbig Konference med Stadsgartneren og har ligeledes forhørt sig hos Markudvalget i Anledning af dette Andragende til Byraadet, og det forekommer Komiteen, at Museumsplanen maa kunne falde godt i Traad med de Planer, Byen har med Haveselskabets Have.

Paa vedlagte Kort har Hr. Arkitekt Kühnel vist den paatænkte Placering af Borgmestergaarden, samt i Tilslutning dertil de eventuelt senere tilkommende Bygninger. Disse vedkommer ganske vist ikke direkte Komiteen, men man har paa den anden Side maattet have dem i Erindring ved de foretagne Overvejelser.

Borgmestergaarden vil med foranliggende Torv og Gade indtage et Areal af ca. $\frac{1}{2}$ Tønde Land, men tager man de Bygninger med, der er Mulighed for at knytte til Museet inden for en overskuelig Fremtid, samt medregner Arealet

bag »Gadehusene« og ned til den paatænkte »Aa«, bliver det ialt ca. en Tønde Land.

Man tillader sig herved at overgive dette Andragende til Byraadets velvillige Overvejelse.

Paa Forretningsudvalgets Vegne
D r e c h s e l,
Komiteens Formand.«

28. Novbr. 1912 vedtog Byraadet enstemmigt følgende Svar:

»I Anledning af den ærede Komitès Andragende af 23de f. M. om at faa overladt et Areal paa ca. $\frac{1}{2}$ Tønde Land i Haveselskabets tidligere Have til Byggegrund for den gamle Borgmestergaard undlader man ikke at meddele, at Byraadet har vedtaget at imødekomme Komiteens Andragende og bemyndiget Markudvalget til at foretage det videre fornødne med Hensyn til Arealets Afsætning og Overdragelse.«

I samme Møde vedtog Byraadet ogsaa at gaa ind paa Komiteens og Stadsgartnerens Henstilling med Hensyn til Frands Hansens Hus og tillade, at det blev genrejst ved Siden af Borgmestergaarden, og muliggjorde dermed Begyndelsen til det Købstad-billede, der var Komiteens Plan.

LYSTHUSET I BORGMESTERGAARDENS HAVE

Paa Udstillingen skulde Borgmestergaarden være et lukket Omraade for bedre at kunne vise den Besøgende sit selvstændige Alderspræg mellem de helt nye og fremmede Omgivelser. Borgmestergaarden blev dèr, som allerede omtalt, genrejst med sine tre Fløje, og dens fjerde Side, Gaardspladsen, maatte paa ingen Maade være aaben ud mod Naboen, Udstillingens store Maskinhal. Som Følge heraf lukkedes den fjerde Side af vor Grund med et Plankeværk, inden for hvilket der var en Havestrimmel med et Halvtag op mod Plankeværket. Under Halvtaget skulde der være Kaffeservering, og derfor maatte der indrettes et lille Kaffekøkken i Nærheden, et saadant vilde være velinstalleret, hvis det kunde anbringes i noget i Retning af et gammelt Lysthus.

Sektionen rettede derfor sin Opmærksomhed mod en gammel Havepavillon, der tilhørte Schmalfelds Tobaksfabrik paa Vestergade Nr. 29, og som ikke mere benyttedes efter sin oprindelige Bestemmelse, men stod og forfaldt.

Den lille Empirebygning var en god Repræsentant for sin Type og burde bevares, og det vilde passe godt at anbringe den her i Borgmestergaardens lille Have. En Henvendelse dengang gav imidlertid intet Resultat ud over et ubestemt Løfte, thi Eje-

Lysthuset i Borgmestergaardens Have.

ren, Fabrikant Thuesen, fandt, at Lysthuset var for værdigt til at være med til nogen Slags »Udstillingshalløj«.

Borgmestergaardens Portfløj vendte ud til Gaden, og »Haven« lukkedes derfor til denne Side af en rød Munkestensmur. Denne gennembrød Arkitekten saa med en let bygget Kopi af Schmalfelds omtalte Lysthus, og det var en Pynt i Sommeren 1909. I Lysthuset havde Kafferestaurantens Lejer, den fra sin morsomme Aprilspøg (om Telegrammet fra Maanen) landskendte Kaffehandler Dalgaard sit »Laboratorium«, der var meget vellykket. I Løbet af Sommeren følte mange Tusinder af Borgmestergaardens Gæster netop Lyst til en lille Rekreation efter Vandringen gennem de gamle Stuer, og Kaffen i de blanke Kobberkander duftede fristende.

I Efteraaret 1912 henvendte Komiteen til Borgmestergaardens Bevarelse sig paany til Hr. Thuesen, der med Sympati havde fulgt Arbejdet med Borgmestergaarden, og nu skænkede han os den kønne lille Bygning.

Med Hensyn til nærmere Oplysninger henvises til »Smaa-studier«, tilegnet Chr. Axel Jensen,« Kbh. 1943, hvori jeg har fortalt, at Lysthuset maa antages at være opført 1821. I en Brandtaksation fra 1801 af den store Vestergadeejendom nævnes »et Lysthuus i Haugen, tre Fag i Qvadrat«, og det kan jo være dette Lysthus, selv om det ikke er helt korrekt at sige »tre Fag i Qvadrat«, Taksatorerne har mulig ikke ulejligen sig med at maale det lille Havehus. I 1821 foretager Tobaksfabrikant Peder Funder imidlertid omfattende Byggearbejder, bl. a. opfører han paa Hjørnegrunden en fornem Hovedbygning, og man fristes til at tro, at det nuværende Lysthus hører med til den Funderske Periode.

Da Borgmestergaardens Have ogsaa her skulde være lukket ud mod Gaden med en ret høj Havemur, fandt man det naturligt, at denne midtvejs blev gennembrudt af det gamle Lysthus, thi det vilde være i god Overensstemmelse med andre gamle Lysthuse i danske Byer, at der var Udsigt til Gaden. Denne tiltalende Placering blev straks vedtaget, da den ikke blot vilde mildne Svinget i Gaden, men tillige virke malerisk og naturligt.

BULLADEN

Inden de her omtalte Arbejder var fuldført, meldte der sig endnu en Opgave. Det var Komiteens Tanke i de kommende Aar at forsøge paa at erhverve gode Eksempler paa alle de tømmerbyggede Hustyper, der i gamle Dage fandtes i vore Købstæder. En af disse Typer, den helt af Træ byggede, var *Bulhuset*, og det var saa godt som borte, kun et Par Stykker var tilbage i sydøstjydske Købstæder, og Komiteen beklagede ikke at kunne demonstrere den Slags Huse.

Imidlertid kom der en Dag Brev fra Magister Jensen, der meddelte, at en lille Bullade, der tilhørte Gaardejer Henrik Bramsen i Sønder Bjært ved Kolding, maaske kunde erhverves, da den vist skulde nedbrydes. En telegrafisk Forespørgsel fik følgende Svar: »Ikke nedbrudt, kan faas snarest muligt, Bramsen«. I Brev som Fortsættelse af Telegrammet meddelte Bramsen, at han kunde ikke fastsætte nogen Pris, men vilde bede

om, at et Medlem af Komiteen kom til Sønder Bjært for at se paa Bygningen og eventuelt afslutte en Handel.

Det var jo ikke nogen Købstadsbygning, men den Slags Bulhuse har der ikke været Forskel paa, hvor de saa stod. En ganske tilsvarende Længe stod endnu ved Aar 1900 som Smedie i Kolding. Andre Eksempler kendes fra Haderslev og Aabenraa.*)

Komiteen som saadan kunde absolut hverken erhverve eller opstille andre Bygninger end Borgmestergaarden. Herrerne Hammerich og Kühnel, med hvem jeg raadførte mig, var imidlertid enige med mig om, at den lille Landbygning, der ved sin gammeldags Byggemaade var af betydelig kulturhistorisk Interesse, burde frelses fra Tilintetgørelse. De to Herrer vilde derfor udlægge det Beløb, der maatte være nødvendigt for at købe Huset og føre det til Aarhus, og det blev bestemt, at jeg skulde rejse derned og se paa Forholdene.

Første Pinsedag 1913 kom jeg til Sønder Bjært og fandt Huset værd at erhverve, og en Tømrermester dør paa Egnen vurderede det til 225 Kr. For dette Beløb gik Gaardejeren ind paa at sælge Laden samt en indvendig Dør i hans Stuehus. Tømrermester P. Chr. Pedersen rejste saa til Sønder Bjært med to Mand, nedtog Laden og fik den sikkert anbragt i en Jernbanevogn.

Mellem dem, der ydede os pekuniær Støtte, var ogsaa den danske Prinsesse, Hertuginde Thyra af Cumberland. Da alle Pengene var skaffet til Veje, paatog Komiteen sig at rejse Huset, der fik Plads i nogen Afstand fra Købstadhusene og blev tækket med Lyng, hvad der havde været et almindeligt Tækkemateriale paa Landet, naar det var lige ved Haanden. Vi valgte Lyng, da et nyt Straatag vilde have virket ret afstikkende. Det ejendommelige lille Hus er vel næppe ældre end mange Bindingsværksbygninger, men Arkitekt Clemmensens Forskninger har stadfæstet, at det var rigtigt at erhverve det, fordi det repræsenterer den ældgamle Bulkonstruktion, der i vore Købstæder gik forud for det egentlige Bindingsværk.

---

*) Mogens Clemmensen: Bulhuse 1937. S. 89 f.

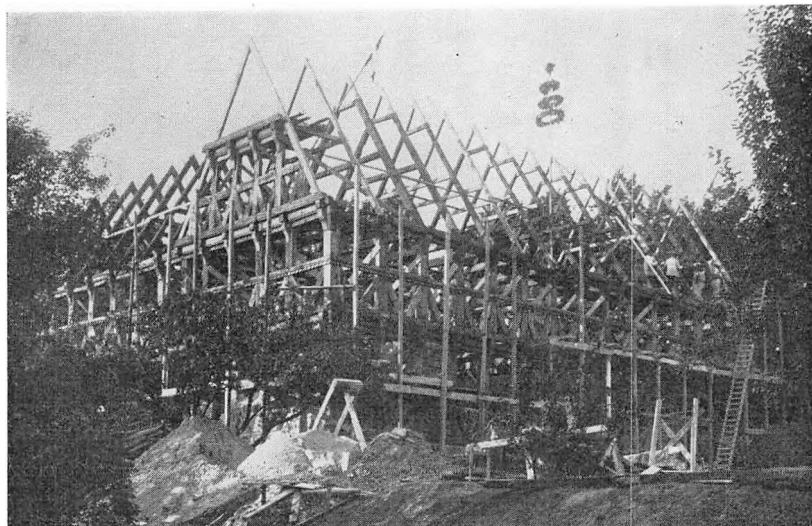
BORGMESTERGAARDENS ANDEN GENOPFØRELSE

Samtidig med Varetagelsen af Borgmestergaardens Konsolidering og Erhvervelsen af Frands Hansens Hus, Lysthuset og Bulladen gik Arbejdet dog uforstyrret med de umaadelig mange Forberedelser, selve Genrejningsarbejdet krævede, men til Slut syntes dog alt at være i Orden, saa man kunde bede Haandværkerne tage fat.

I Juni 1913 støbte Murermester Knudsen ligesom i 1908 først det Betonunderlag, der skulde bære den gamle, af Granitkvadre og Munkesten opmurede Sokkel. Paa Udstillingen havde Borgmestergaarden ikke haft Kælder, men nu fik den en saadan under Immervadfløjen, ikke mindst af Hensyn til det Varmeværk, der skulde muliggøre Vinterbesøg.

Da Borgmestergaardens Sokkel blev nedtaget og flyttet i 1908, var der imellem de mange Granitkvadre en Del med Skraakant, sikkert hidrørende fra nedbrudte Kirker. Men der var ogsaa to romanske Vinduesoverligger, af hvilke den ene var stærkt medtaget, og som begge havde samme Oprindelse som Kvaderstenene. Under Udstillingen havde der ikke været Anvendelse for den gode Vinduesoverligger, men nu kunde der maaske blive Brug for den, og Nationalmuseet fik Forespørgsel om dens fremtidige Anbringelse og svarede: 1) »Buen bør absolut være tilsyne, 2) den bør ikke fyldes eller i alt Fald først udmures inde ved Glassets oprindelige Plads, 3) den kan meget godt nyttes som Kældervindue.« Videre skriver Magister Jensen: »Romanske Granit-Fragmenter er hyppigt brugte i Renæssancebygninger, især i Herregaarde (f. Eks. Visborggaard, Rosenholm og mange andre, jfr. ogsaa Randers Helligaandshus). Under Bindingsværksbygninger findes de sjældnere, men de forekommer dog et Par Steder (Ribe, Nyborg). Der synes ikke at være noget til Hinder for at bruge Stenene paa et passende Sted i den gamle Bygnings Sokkel.« Nationalmuseets Anvisning blev fulgt.

Tømmerne paabegyndte deres Arbejde ude paa Udstillingspladsen, hvor Borgmestergaarden nu havde staaet i 5 Aar. Denne

Rejsegildet 6. September 1913.

Gang foregik »Afbindingen« paa den Maade, at man nedtog een Fløj ad Gangen, og naar den derefter var helt suppleret, som den skulde være, blev dens Tømmer kørt ud til Byggepladsen i »Botanisk Have« (den tidligere Haveselskabets Have), hvor Murerne jo havde gjort Begyndelsen. Efterhaanden rejstes de tre Fløje, og da Tagværket var lagt paa, blev der holdt Rejsegilde den 6. September 1913.

Ikke blot Haandværkerne, men ogsaa den store Komités Medlemmer (foruden mange andre) var enige om, at Dagen var en virkelig Festdag. Paa Udstillingen havde der været almindelig Sympati for den gamle Gaard, og under den følgende Tids frimodige Agitation og Kamp for at bevare den, var Tilliden til Komiteens gode Plan bestandig vokset. Nu var Borgmestergaarden rejst for Alvor, og næppe har hverken Bygherre eller Arbejdere i 1597 set Fremtiden i Møde med lysere Forhaabninger, end det nu var Tilfældet. Der var umaadelig meget tilbage, inden Borgmestergaarden kunde aabne sine Porte for dens forventningsfulde Venner, men nu var Bekymringerne forbi. Paa Rejsegildedagen forekom det mig, at Klangen af Hurraraabene lød ualmindelig længe, og det var med et Lettelsens Suk, vi betroede hverandre: »Saa kom vi saa vidt!«

Den store Gaard stod nu paa den Grund, den skulde komme til at regne for sin egen. Den havde været »paa Udstilling« i det

Den gamle Borgmestergaard i »Selskabshaven«.

bedst mulige Udstyr, saa den havde tiltalt selv kritiske Besøgende, men hvad var det ikke, der forestod? Det var ikke blot alt det ægte Egetømmer, der igen var rejst, men nu skulde dens gode gamle Sten paa Plads, og helt igennem vilde den fremtræde med mindst samme Styrke som oprindelig og vise, hvorledes en velhavende Borgermands Hus havde set ud paa Christian den Fjerdes Tid og i lange Tider derefter.

Ikke saa lidt havde i 1909 været midlertidigt ved Borgmestergaarden, men hvad det paa nogen Maade havde været muligt at gøre færdigt med Fremtiden for Øje, var bleven lavet med det samme, og det havde været en stor Vinding. Det var ikke blot for Arkitekten og Haandværkerne, at Borgmestergaarden paa Udstillingen havde været en Generalprøve, paany var vi hver og een oplagt til at yde vort bedste, og igen var Magister Jensen vor Raadgiver og Vejleder. Jeg nævner derfor ganske kort, at Haandværkernes Byggearbejde forløb som sidst og viste de samme Resultater, men alle følte vi, at denne Gang var det dog noget helt andet, og jeg maa tilføje, at vi fandt det yderst opmuntrende at arbejde.

Som allerede omtalt havde Magisteren i 1908 under Gaardens Nedtagning foretaget grundige og oplysende Undersøgelser, og i Aarene efter blev der ogsaa i Landsarkivet i Viborg og Aarhus Byarkiv gjort Studier med Hensyn til Gaardens Ejerhistorie,

hvoraf et Uddrag vil blive meddelt i det følgende. Nu skulde disse Studier og Overvejelser for Alvor gøres frugtbringende under Rummenes Indretning, og det var dybtgaaende Overvejelser, der fandt Sted, men den Interiørrække, der allerede var bleven skabt til Landsudstillingen, fandt vi stadig saa forsvarlig, at den blev bibeholdt næsten uden Forandring. Under Afsnittet »Vandring gennem Borgmestergaarden« bliver der Lejlighed til at fortælle nærmere om Resultaterne.

Paa Udstillingen var der dog een Ting, der havde manglet i den gamle Købmandsgaard, selve K r a m b o d e n, hvis Vægge der havde omsluttet Samlingen af historiske Aarhusportrætter.

Ved Gaardens Flytning blev der drevet ikke mindre end fem forskellige Forretninger i den, saa alt det tidligere Butiksinventar var selvfølgelig forsvundet, men nu tilbød Aarhus Handelsforening at ville bekoste Krambodens og den tilstødende Bønderstues Tilbageførelse til deres oprindelige Udseende. Skillerrummene stod jo som før, og af gammelt Panelværk blev der saa fremstillet et taaleligt godt Butikslokale, og ved Siden af dette Bønderstuen. Dermed maatte vi saa nøjes indtil videre, og med Butikken var Borgmestergaarden ogsaa naaet et godt Skridt frem mod sin Fuldstændiggørelse. I 1923 fik vi dernæst en Opmuntring, der betød noget, idet Ejeren af den fra H. C. Andersen historisk kendte Voigtske Gaard i Faaborg overlod hele sit virkelig gamle Butiksinventar til Borgmestergaarden, hvor den høje Disk fra Væg til Væg næsten passede paa Tomme og tillige var forsynet med de Trægitre, der fra Loftsbjælkerne skulde svinges ned og fastgøres i Disken, naar Boden om Aftenen skulde lukkes.

Paa samme Tid, som Borgmestergaarden var under Genrejsning, havde Claus Cortsens landskendte Karnapgaard paa Søndergade i Horsens maattet vige Pladsen for en Nybygning. Murermeister Quist lod den genrejse ude paa Sundvejen, men da det ikke her var muligt at anbringe Gadedørstrappen, tilbød han den til Borgmestergaarden, hvis Skæbne han som gammel Aarhusianer havde fulgt med Interesse. Vi tog med Tak mod det smukke Tilbud, og Trappepartiet med dets Træstøtter og Smedejernsrækværk fik nu Plads foran den Dør ud til Lilletorv, hvor Poul Frausing havde haft Hovedindgang til sin Privatlejlighed, og hvor senere Boghandler Jacob Zeuner indrettede sin Boglade.

Endnu et Par Eksempler paa venlig Medbør skal nævnes her: Uden for Hovedvægten i Nyborg stod der et Par karakteristi-

ske Empirebænke, og da Hovedvagten skulde nedrives, forsøgte vi at faa Bænkene hertil. Vort Andragende maatte passere mange Instancer, men Korrespondancen med Krigsministeriet sluttede den 14. September 1913 med den Bestemmelse, at »de tvende nærmere omtalte Fyrretræsbænke« vilde være at overlade os, og de blev en smuk Pynt foran Lysthuset i Borgmestergaardens lille Have, der paa samme Tid fik sit ganske ejendommelige Solur af Sten, som havde hørt hjemme paa Brædstrupegnen. Giveren var Barber Christensen i Ry, en Mand med kulturhistoriske Interesser, hvad der blandt andet fremgik af Samlingerne i »Det gamle Hus, som enhver bør se«, som han i Ry havde indrettet og udstyret med nogen Inspiration fra Borgmestergaarden.

Selvfølgelig bringes der ikke en detailleret Beretning om Arbejdet med Borgmestergaardens Færdiggørelse, thi der arbejdedes samtidig paa mangfoldige Steder, og det er kun det endelige Resultat, der har Interesse.

Til Udstillingen havde en ikke ringe Del af Anstrengelserne bestaaet i at skaffe Udstyr til Borgmestergaardens mange Rum, men Størsteparten af Tingene havde Sektionen kun faaet overladt som Laan. Til Gaardens fortsatte Bevarelse maatte den paany udstyres, og en ikke ringe Del af de laante, værdifulde Ting fik Borgmestergaarden nu som Gaver, hvad der var herligt. Det var imidlertid langt fra tilstrækkeligt, og jeg maa tilstaa, at til at begynde med var Møbleringen sparsom, især for de ældste Rums Vedkommende.

Paa Udstillingen var der lavet en praktisk Plan over Bygningen, saa de Besøgende ved at følge denne kom rundt og ikke gik Glip af noget paa deres Vej gennem Borgmestergaardens to Stokværk i de tre Fløje. Nu fulgte vi den samme Plan, men Vandringen vilde blive mere fuldkommen, da der ikke alene var tilføjet Butik, men ogsaa Køkken.

Endelig, den 23. Juli 1914, blev Borgmestergaarden og dens Samlinger aabnede for Publikum, og dermed begyndte Museets daglige Liv! Gang paa Gang er det nævnt, at i Aarene efter 1909 havde Borgmestergaarden i stigende Tal fundet Venner, der havde staaet det kommende Museum bi i dets foran skildrede Modgangstider, men Fremtiden vilde komme til at vise, om al den Velvilje fremdeles vilde være fortjent. Dette var ganske vist vort faste Haab, men vi vidste, at det vilde afhænge af mangfoldige Ting.

Selvom det nye Museum mest fik Ros, lidt Malurt blev der ogsaa iskænket os. Saaledes kom vor gamle Modstander, Direktør Sophus Müller, paa Besøg kort efter Aabningen, og da vi stod sammen oppe paa Svalegangen, spurgte han:

»Er disse Brædder, jeg staar paa her, fra 1597?«

»Nej«, svarede jeg.

»Altsaa siger vi *Imitation!*«

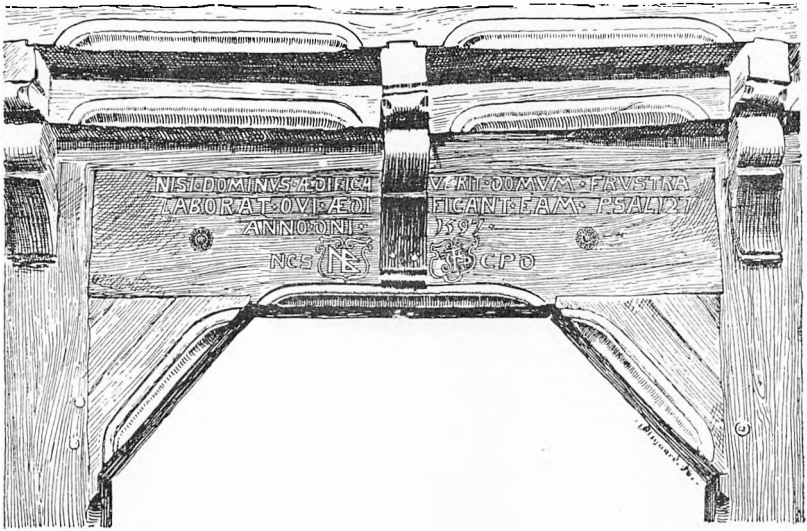
Dette Standpunkt fastholdt Direktøren ogsaa senere. Som et Efterslæt til Kapitlet om Trængselstiden kan det nævnes, at han i 1915, da Borgmestergaarden var saa dristig at bede Staten om 1500 Kr. til den aarlige Drift, skrev en Erklæring til Ministeriet paa 15 tætskrevne Sider, hvori han fordømte den formastelige Idé at ville lave Interiører i en nedbrudt Bygning, der var genopført paa et helt andet Sted, og med Møbler, »som vel er ægte, men aldrig har hørt hjemme i disse Stuer. Det var ikke Videnskab, men en ny »Kunstart«, som økonomisk burde kunne klare sig selv«. Efter at have citeret en Avisartikel om en Udstilling i Lars Mathiesens Minde paa Frederiksberg, fortsatte han:

»Ingen vil bryde Staven over selv det alleryderste Punkt: Olietrykket hos Husmanden er bedre end den bare Væg, Filmen har sit lovlige Publikum, og Lars Mathiesen faar med Rette Tiltrækning. Selv i det alleryderste er der noget af Værd. Men at det ikke har Krav paa Statsmidler, er dog klart, — — —«.

Det følte dog som en Slags Trøst at blive sammenstillet med Olietrykket paa Husmandsvæggen! Borgmestergaardens Ansøgning blev da ogsaa bevilget, og spørger jeg mig selv i Dag, hvordan den lange Skrivelses ensidige Kritik virkede, kan jeg svare ganske kort: den ansporede til af yderste Evne at prøve paa at vise Berettigelsen af et Museum for Købstadkulturen.

*Horas non numero
nisi serenas*

BORGMESTERGAARDEN

HISTORIE OG INTERIØRBESKRIVELSE

Da den unge Christian den Fjerde i 1596 kronedes til Danmarks Konge, var Aarhus kun en lille Stad. Bergen var Rigernes og Nordens største By. Den havde 15.000 Indbyggere. Derefter kom København med 13.000, Flensborg med 9000, Malmø 7000, Trondhjem og Ribe med omtrent 5000 Indbyggere, og nede i Rækken af Byer med 3—4000 Indbyggere finder vi Aarhus mellem Aalborg og Odense.

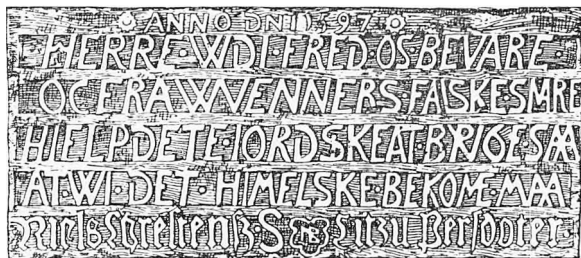
Der var tre Bygningstyper i den Tids Aarhus: Stenhuset, Bindingsværksbygningen og Bulhuset. Den første Type, det af Grundmur byggede Hus, var ret sjælden. I 1606 opførte Fru Christence Bryske sit Stenhus »Trods-Katholm« ved Mindebro, men ellers var Byens Stenhuse Bygninger, som Gejstligheden havde opført og benyttet i den katolske Tid.

Det var Bindingsværket, der satte sit Præg paa Byen. Overalt, ud til Torvet saavel som i Gader og Gyder stod de egetømrede Bygninger med Etage ludende ud over Etage og stejle Gavle knejsende op mod Himlen. Paa sine Steder var Træværket pynkeligt udskåret og malet, og hos de velhavende var Stolpernes Mellemrum udmuret med Sten i smukke Mønstre, medens de ringere Huse nøjedes med »Klineværk«, d.v.s. halmblandet Ler

»klinet« paa Stokke, der var anbragte som Tremmeværk mellem det svære Tømmer.

I 1597 byggede velædle Borger og Raadmand *Niels Christensen Skriver* og hans Hustru *Citzel Persdotter* den store smukke Gaard paa Lilletorv, hvis Porthammer paa Latin bærer Indskriften fra Davids 127. Salme: »Dersom Herren ikke bygger Huset, arbejder de forgæves, som bygger derpaa.« Under Indskriften ses Aarstallet 1597 og Bygherrens og hans Hustrus Initialer NCS og CPD.

Ud mod Gaden har man foruden Porten ogsaa Døren ind til Butikken, og her er Indskriften over Døren skaaret paa Dansk, som det ses paa Gengivelsen. Foruden den fromme Bøn indeholder Tavlen ogsaa Ægteparrets Navne og Aarstallet.

Frit og stolt stod Gaarden der, og under dens Tag tog først *Niels Christensen* og hans Hustru *Citzel* mod mange kære Gæster, og siden skulde Slægt efter Slægt bo der. Hvor vilde det være fornøjeligt, om man vidste lidt mere om de Mennesker, der har levet der! *Christian den Fjerde* gæstede hyppigt Aarhus, og under saadanne Besøg viser det sig, at han færdes overalt i Staden baade ude og inde. Det vilde næsten være utænkeligt, om han ikke med Interesse har beset Raadmandens »Nybygning«. Men ellers var det Bygherrens Standsfæller, der var hans Omgang, og de har sikkert befundet sig vel her. Der kom dog ogsaa Tider, da Gæsterne var mindre velkomne. I 1627—29 var de »keyserlige« Tropper her under *Wallenstein*, hvorfor Aarhusborgeren *Rasmus Thestrup* da ogsaa skriver i sin Stambog: »De holdt et sælsomt Hus, saa det svier til det Barn i Vuggen ligger«, og i 1644 led Byen ny Hjem søgelse under Svenskekrigen. Ved saadanne Lejligheder var det de store Købmandsgaarde, der maatte bære Indkvarteringerne af de fremmede Krigsfolk og de dermed forbundne Ulemper.

Efter Niels Christensens Død ejes Gaarden af Frue Kirkes Sognepræst, Magister Bunde Nielsen. Han døde 1639, og hans Arvinger solgte Ejendommen 1649 til Købmand Peder Sørensen, efter hvem den blev overtaget af den rige Borgmester Jacob Michelsen. Hans Hustru hed Sidsel Nielsdatter, og de havde en Søn, der var Købmand i Middelfart.

Den 24. April 1678 døde Jacob Michelsen, og af de i Landsarkivet i Viborg bevarede Skifteprotokoller faar vi en Del Oplysninger, der ogsaa omhandler Gaardens Indretning paa den Tid.

Borgmesterens »Stervbo« opgjordes til 14.056 Slettedaler, og selv om bortskyldig Gæld fradrog, blev der dog henved en halv Snes Tusinde tilbage; foruden hans iboende Gaard »med vedliggende Peder Michelsens Eje« og tilliggende tvende Gaardes Avl samt Bryggekar, alt i alt vurderet til 1400 Slettedaler, ejede han flere andre Ejendomme.

Desværre er det ikke muligt her at gengive de lange Skiftekort, som udførligt opregner Heste og Køer, Vogne og Varer, »Gevær« og Gangklæder, Bohave og Bøger, og som, læst med en Smule Fantasi, giver et talende Billede af den store Bedrift, Gaarden i dens Borgmestertid har huset. Noget overraskende byder Fortegnelserne ikke, men selv om der efterhaanden er trykt en Del Skiftebreve, er det forholdsvis sjældent, at et saadant Aktstykke kan jævnføres med en endnu bevaret Gaard. Og netop dette Forhold giver Opregningerne mere Liv og Haandgribelighed, saa at Skildringen af Borgmestergaarden vilde blive altfor ufuldstændig, hvis den ikke genfortalte, hvad Skifterne oplyser om Stuernes Udstyr.

I Hjørnestuen til Gaden opregnes et Stenskiveblad med drejede Piller og lukt Fod under (10 Daler), et udskaaet Hjørneskab (3 Daler), en 6 Al. lang Bænk med Fodskammel (3 Mark), en stakket Kistebænk med Laas og Fodskammel (1 Daler), 11 røde Læderstole à 2½ Mark, 2 lave Læderstole, en sort do., en svarret »Kringstol«, 3 Træstole og en lav Træstol, der vurderes til 1½ Mark eller endnu mindre. I Storstuen stod en udskaaen Træsur med 5 Rombter og Laase (24 Daler), en udskaaen Kiste (12 Daler), en sort beslagen Kiste med Laas (10 Daler), en anden beslagen sort Egekiste (5 Daler), en lang Egeskive med lukt Fod (3 Daler), en gammel, mindre Skive (1 Daler 2 M.), et gult Skab med Laas (3 Daler), en panelet Kistebænk med 2 Rombter

og Laase (2 Daler), en gammel Bogstol (1 M. 8 Sk.), en stakket Kistebænk med Laas og Fodskammel (1 Daler) og en Slagbænk med Skammel (2 Mk.). I Sengekammeret fandtes en gul Stolpeseng (3 Daler), et lidet Skab med Skuffer udi (3 Daler 2 M.), en liden Egekiste (1 Daler), en rød Kistebænk med 2 Rombter, Laase og Skammel samt en Slagbænk. Understuen i Gaarden indeholdt en Fyrre-Stolpeseng (4 Daler 2 M.), et Egeskab med Skuffer udi (2 Daler 2 M.), en Læder-Lænestol (1 Daler), en lang aaben Bænk (2 M.), en Trappestol (1 M.), en betrækket, beslaget Koffert og to gamle sorte beslagne Skrin. Mælkestuen var udstyret med et gammelt Egeskab med fem Rombter (1 Daler 2 M.) og en liden firkantet Skive foruden 2 Kærner, tyve Sibøtter, to Smørtuer, to smaa Skamler og et Stenskiveblad.

Derefter følger en Række Værelser, som synes at have ligget i andet Stokværk, og som øjensynligt alle har haft en mer eller mindre sovekammeragtig og pulterkammeragtig Møblering. Det er dog ikke Meningen at fortsætte med lange Opregninger fra Borgmester Jacob Michelsens »Stervbo«. Kun har det sin Interesse at se Priserne paa »den salig Mands Livklæder« i Forhold til Malerierne i Gaarden. Den fineste sorte Klædesklædning naede op til 39 Daler, to andre til 24 og 21 Daler og en grov, sort Klædeskappe til 10 Daler, medens Borgmesterens og hans Hustrus »Kontrafejer« vurderes til 6 Daler og Kontrafejjet af salig Niels Christensen (Borgmestergaardens Bygherre!) kun 1 Daler!

Gaarden blev nu købt af Borgmester Jens Rasmussen Laasbye, og dermed holder endnu større Rigdom sit Indtog i Huset. Det er igen Skiftedokumenterne, der giver os Besked. Hans Bo blev anslaaet til 26.000 Rigsdaler og den bortskyldige Gæld til 9800. Foruden Købstadejendomme havde han Vejlbysogns Kongetiende (937 Daler) samt nogle Bøndergaarde, og han drev en anselig Rederiforretning. I Skibet »Appelbom« tilhørte Halvparten eller 1025 Rdlr. ham. Desuden ejede han Skuden »St. Johannes de Doper« (500 Rdlr.), Krejerten »Fides« — »paa Rejsen, om Gud vil, ad Bergen« — (750 Rdlr.), Helboskuden, der ligeledes var paa Rejse til Norge (250 Rdlr.) og »nok en Udredning« paa Island (300 Rdlr.).

Endnu skal nævnes et Uddrag af Husets Beholdning af ædle Metaller under de sidstnævnte to Ejere. Helt imponerende virker Fortegnelsen over Jacob Michelsens Kostbarheder. Af Guld

ejede Borgmesteren en Guldkæde »udi Ærtemønster« med Laas for, vejende 19 Lod à 8 Rigsd. og vurderet til 828 Slettedaler, to andre Guldkæder (186 Daler og 25 Daler 2 M.), et »gjort« Armbaand (193 Daler 2 M.), et Panserarmbaand med tre diamenterede Laase (21 Daler 1 M. 8 Sk.), 3 Guldringe, en »amaleret« [emalleret] Guldring, en anden amaleret Guldring med 7 Diamanter udi, 3 Guldringe med Diamanter, adskillige Gulddopper og Guldknapper, en forgyldt Sølvbalsambøse, en liden Diamantrose med Krone over af 22 Diamanter (10 Daler), 3½ Lod gemene Perler à 5 Daler, et Agatsignet samt Guldmønter, Dukater, Rosenobler o.s.v.

Af Sølv indeholdt Boet foruden rede Penge en Sølvkande med I.M.S.C.N.D. paa 102 Lod, en mindre paa 95½ Lod med P.S.S.E.F.D., en tredie Kande med Jacob Michelson Cidtsel Nielsdatter paa 80 Lod, en liden Kande med samme Navnetræk (32 Lod 2 Kvint), to Bægere, en Kousken (Skaal), et Saltkar i »drefe« Arbejde, en puklet Sølvskaal, 3 Smørbrikker, 2 smaa Skaale og en liden Kousken, et trindt og et kantet Bæger, et Dusin Skeer, endnu 7 Skeer og nogle gamle ubrugelige Sager. Disse sidste fraregnede vurderedes Sølvets til 3 Mark pr. Lod, mens det forgyldte Sølv, hvoraf der var 2 Pokaler, en Kande og et Bæger, beregnedes til 3 Mark 8 Sk. Til disse Genstande kom endnu en Sølvkande og 3 Sølvskeer, der var ude i Brug, en Trækande med Sølvknapper og Sølvbehæng, en Balsambøse med Dødhoved paa og ti Par gamle Sølvmaaller.

Borgmester Jens Laasbys Hustru havde som Fæstegave to store Guldkæder paa 17 og 19 Lod og en Diamantring, og desuden nævnes en stor Sølvkande (86 Lod), en stor do. med puklet Laag og Ørnekløer (62 Lod), en do. paa tre Knapper (68 Lod), do. (64 Lod), do. paa Kløer (43 Lod), 2 Kouskener, en Smørbrik, 14 Sølvskeer, et højt Bæger og et pantsat Bæger, ialt 450½ Lod à 3 Mark, 2 forgyldte Kredenskar, tilsammen 33½ Lod à 3½ Mark, endelig en Ibenholts Stok med Sølvknap, en Sølvkande og et Stenkrus med Sølvlaag.

Blandt de Ting, der ogsaa opregnes, var 8 store »historiske« Oliemalerier og 6 Stykker i Ramme, forestillende »Aarsens Tider«. (Afdøde Boghandler Jacob Zeuner har meddelt, at i hans Ungdom fandtes endnu en Del store, stærkt ramponerede Billeder paa den lukkede Svalegang, men at de ved en eller anden Lejlighed kom bort fra Gaarden.)

10. April 1695 døde Borgmester Jens Laasbye, og af hans elleve Børn arvede Sønnen, Borgmester Peder Laasbye, Gaarden paa Torvet. Han var gift med Raadmand Niels Lauritsen Fogs Datter, Karen. Vi ved, at han havde en Del Stridigheder med sine Kolleger i Magistraten, og i Aaret 1736 gik han fallit. Hans

Poul Frausing. Fot. efter Voksmaleri af Rasch.

Ven, Købmand Jens Andersen Müller, købte da pro forma Gaarden for 1000 Rdlr., og senere overdrages Gaarden af Jens Müllers Datter til Borgmester Laasbyes Søn, Jens Laasbye, for det samme Beløb. Jens Laasbye var ligesom Faderen og Bedstefaderen Værge for Frue Kirke, men Borgmester blev han ikke. Han var selv ugift og havde i mange Aar sin ligeledes ugifte Søster, Karen Friis Laasbye, boende hos sig. I 1787 døde de begge med en Maanedes Mellemlum.

Den næste Ejer, fra 1788, er Købmand Poul Frausing. Saa mange Borgernavne i Aarhus fortæller, at Bærerne eller deres Forfædre er kommet ind til Staden ude fra Landet. For Borgmestergaardens Vedkommende har vi allerede mødt Navnet »Laasbye«, og her har vi igen et Landsbynavn. I Midten af 1700-Tallet var Ejeren af Ans Kro ved Bjerringbro Poul Pedersen Frausing, og i hans Stambog læser man: »1750, den 29. Decbr. Klokkeren 4 om Morgenen blev min Søn, Poul Frausing, født i Ans Kroe.«*) Kromanden har sikkert været en meget velha-

*) Johannes Borch: Christen Frausing Borchs Erindringer, »Den gamle By«s Aarbog 1936—37.

vende Mand, siden det var ham muligt at købe en af de største Købmandsgaarde i Aarhus til Sønnen.

Poul Frausing var en anselig Skikkelse og tillige en fremragende Købmand, hvis Forretning blomstrede. Han havde Skibe i Søen, og i første Nr. af Aarhus Stiftstidende (3. Jan. 1794) findes gengivet et Brev fra en af hans Kaptajner, som paa Grund af Revolutionen i Frankrig var bleven tilbageholdt i Bordeaux i 4 Maaneder og tvunget til at udlosse Skibets allerede indtagne Ladning. Karakteristisk for Situationen er Slutningen i hans Brev: »Om det øvrige nyt, som her er, tør jeg ikke skrive, da det let kunde koste mit Hoved.«

Borgmestergaarden var en 3 Etagers Ejendom, da Frausing overtog den i 1788, men den maa være kommen i Forfald under de nærmest foregaaende Ejere (Laasbyerne), og Poul Frausing tog straks fat paa betydelige Byggearbejder. Rimeligvis har han ikke haft Brug for de store Kornlofter, thi øverste Etage paa de to Hovedfløje blev nedtaget, og Længen ud til »Vandgyden« (Smøgen, der fra Torvet førte ned til Aaen) blev nedrevet, og paa Grunden opførte Frausing tildels af det gamle Tømmer den nu eksisterende Bagfløj, hvis Tømmerkonstruktion tydeligt viser Aldersforskellen mellem dette Hus og de to andre Huse, Torvelængen og Immervadfløjen. Frausing afvalmede ogsaa Torvehuset, og den nuværende Gavl er konstrueret i 1908. Motivet til dens krydsende Tømmer blev hentet fra Ribe, men samme Byggemaade kendes ogsaa fra andre Købstæder og ses nu i selve »Den gamle By« paa to Aalborggavle.

Over Døren til Torvet fortæller Indskriften paa en Trætavle, at

*Anno 1788 er denne Gaard repareret og istandsat af
Poul Pedersen Frausing og Chatrine Maria Bagge.*

Poul Frausing var gift med Provstedatteren fra Tved, Chatrine Maria Bagge. Han var en virksom Borger, og i førnævnte Aar bog fortæller Johs. Borch ogsaa en Del om hans Virksomhed uden for Borgmestergaarden, som han beboede indtil 1806, da han overlod Gaarden til sin Søn, Christen Bagge Frausing, og flyttede ud til Vesterport. Her drev han lige til sin Død 1826 Forretning i den Gaard, der senere tilhørte Købmandsslægten Langballe og nu ejes af Fællesforeningen.

Ligesom Faderen blev Christen Frausing gift med en Provstedatter, nemlig med Ulrikke Sophie, Datter af Provst Frederik

Rasch i Harridslev ved Randers, Brylluppet stod samme Aar, som han overtog Borgmestergaarden, og ligesom Faderen var Christen Frausing ogsaa en dygtig Handelsmand.

I Gaarden paa Torvet levedes der et virksomt og lykkeligt Familieliv. Om Døtrene fortæller Borch, at Borgmestergaarden »utvivlsomt aldrig før eller senere har huset en saa munter Pigeflok som de frausingske Døtre. De saa alle godt ud, kunde synge og kendte mange Sange og Rim, og Gaarden genlød fra Kælder til Kvist af Sang og Kvidren og munter Passiar.«

Den ene af Døtrene, Johanne Frederikke, blev gift med Frederik Borch, Ejer af Skerngaard i Middelsom Herred, og det er hendes Søn, Christen Frausing Borch, der har nedskrevet saa mange Erindringer om Borgmestergaarden, hvor han levede som Skolediscipel indtil 1854. Han blev Præst i Randlev i Hadsherred.

Pastor Borch giver en udmærket Skildring af Gaardens Bygninger og deres Anvendelse:

»Foruden den monumentale, trefløjede Gaard, vi nu kender, fandtes der dengang en hel Del sekundære Bygninger. Begge Sidefløjene var forlængede med mindre anselige Bygninger. I Bagfløjen fandtes nærmest Hovedfløjen (Torvelængen) Bryggers og Brændevinsbrænderi. Næst derved et Rum til Jernvarer og derefter i en lavere Fløj Kostalden. Brænderiet medførte, at der holdtes 3—4 Køer, der om Sommeren græssede paa Bymarken, hvoraf Gaarden ejede 20 Tdr. Land. I den lavere Sidefløj (i Skifteprotokollen 1678 hedder Bygningen »Peder Michelsens Eje«) op til Immervadfløjen var der bl. a. Kulkælder. Forgaarden lukkedes af en smal 2 Etagers Tværbygning, i hvis øverste Etage der var Kamre til Gaardens egne Karle og til fremmede Kuske. I denne Tværbygning var der Port ud til Baggaarden, hvor Hestestalden fandtes, og hvor der paa Gaardspladsen var en stor Mødding. Køerne, der om Morgen blev sluppet ud paa Gaden, naar Byhyrdens Horn lød, samt den store Mødding illustrerer levende Forskellen paa før og nu, det »før«, der ikke engang ligger hundrede Aar tilbage i Tiden.

Indgangen til Huset og Forretningen var paa Hjørnet af Lilletorv og Immervad gennem to solide Egetræsdøre, som flankerede den »vældige Egepille«, der bar Husets Hjørne. Over Dørene var anbragt et Bundt Hør, der viste, at her boede en Købmand.

Indgangsdørene førte ind til »Køllestuen«, et vældigt, flisebelagt Rum med 6 Fag Vinduer ud til Torvet. I alle seks Vinduer var anbragt korslagte Leblade. Køllestuen var Bygningens Centrum. Butikken med sin Disk og sine Hylder var en mindre Enklave i dette Rum og havde et Par Vinduer ud mod Immervad. Om Aftenen og om Søndagen forpuppede Butikken sig derved, at nogle brede, rødmaalede Klapper sænkedes ned og sluttede tæt sammen om Diskens Rand. Forretningens Kontor laa ligeledes som en Enklave i Køllestuen med to Fag ud imod Torvet. I Køllestuen ud

mod Bagvæggen var »Køllen«, i hvilken der fyredes op med svære Brændeknuder, naar der skulde maltes Korn paa Loftet. Naar der blev tændt op i Køllen, aabnedes Jerndørene fra denne til Gaarden, saa Fattigfolk kunde komme ind og varme sig ved den kraftige Ild.«

Ved Siden af Køllens Skorsten førte en Fløjdør fra Køllestuen ind til Dagligstuen, bag hvilken laa Soveværelset og Køkkenet. Det var, som Fader skriver: »Lejligheden var sorgløst slængt om til alle Sider«, thi i den modsatte Side af Køllestuen førte en Dør ind til »Salen« paa 4 Fag ud til Immervad, bag hvilken der atter fandtes et stort Gæsteværelse paa 3 Fag med en Himmelseng. Salen havde hvidkalkede Vægge og var sparsomt møbleret. Der fandtes en stor Sofa, der ligesom Stolene var betrukket med gult Damask, foran Sofaen et Bord af Rosentræ, ellers ingen Møbler, kun Pillespejle med forgyldte Rammer og mange Slyngninger mellem Vinduerne.

»Den tredie Del af Lejligheden var paa Loftet, hvortil man kom op ad en smal Trappe fra den lille Entre, der fra Gaarden førte ind til Køllestuen. Naar man kom op paa første Sal, maatte man over to Bjælker og naaede saa to Døre, hvoraf den ene førte ind til »Blaaværelset«, der sikkert stod ganske som det havde set ud fra Gaardens Opførelse*). Gennem Blaaværelset naaede man et Værelse for Butiksfolkene og et nyindrettet, hyggeligt Gæsteværelse. Gennem den anden Dør kom man ind i en meget stor Hjørnestue, Døtrene Soveværelse, med 4 Fag saavel ud mod Torvet som mod Immervad. I dette Værelse fandtes to »Lysthuse«: to store Senge med Omhæng. Disse to Lysthuse var Gæstekamre, som optog Døtrene Veninder, naar de besøgte Aarhus. Dette Værelse har lyttet til mange fortrolige Samtaler, baade i Sorg og i Glæde, naar Hjerterbaand var knyttede og atter opløste, eller naar Oplevelserne paa Klubballerne havde fremkaldt disse flygtige, men dog i Øjeblikket for et Pige hjerte betagende Stemninger.«

Af Faders Fortælling om Boligindretningen maa foranstaende være nok til at vise, at det næsten vil være umuligt for en rig Mand at indrette sig mere upraktisk og mere spartansk, end Frausingerne havde gjort det i Borgmestergaarden.

Foruden Familiens Medlemmer talte Husstanden ikke saa faa Personer, saaledes ogsaa to Tjenestepiger. Desuden var der to Butiksfolk, samt en Gaardskarl. Endvidere var der en Brænderikarl, en Røgter og en Tærsker.

»Hele det store Bygningskompleks tjente i min Tid Familien Frausing enten som Bolig eller som Erhvervslokale. Kun en Kælder med Lem ud til Immervad var udlejet som Beværtning. En saadan Snask kaldtes en »Task« og Beværteren »Taskemanden«.

Pastor Borch bliver saa mere personalhistorisk og skildrer Familiens Liv i henvend en Menneskealder, og det er en lys og

*) Denne Formodning er sikkert urigtig. Ved Gaardens Nedtagning i 1908 lagde vi især Vægt paa at finde de oprindelige Kalkmalerier, og nu fremtræder den Stue, som Borch kalder »Blaaværelset«, med sine oprindelige røde og gule Renæssancedekorationer, medens Hjørnestuen, som B. derefter omtaler, viser en blaa Dekoration fra ca. 1650. Da Gaarden blev opført 1597, var Væggene i disse to Stuer ens.

fornøjelig Skildring af Tilværelsen hos en jævnt velhavende Familie. Denne Skildring hører imidlertid ikke hjemme her.

I 1844 solgte Chr. Frausings Enke Gaarden til Købmand Hans Weinholdt Secher, der blev gift med Datteren Margrethe Benedicte Frausing, og med Secher slutter Rækken af de Ejere, der som Købmænd beboede og brugte hele Borgmestergaarden. Vi oplever for Borgmestergaardens Vedkommende, at det er i Sechers Tid, at Forholdet mellem Købmand og Landkunde ændres betydeligt ved Oprettelsen af de mange Specialforretninger.

Det havde jo været almindeligt, at Bønderne solgte deres Korn til Købmanden, og at denne foruden Kolonialvarer førte Isenkram, ja undertiden ogsaa Manufakturvarer, Hør, Farvestoffer o. s. v. Købmændene i Byen drev ofte Landbrug, idet de forpagtede Byens Jord, og tillige var de Eksportører — i en Søstad som Aarhus i mange Tilfælde Skibsredere.

I 1872 opgav Secher sin Kolonialforretning for at drive Forretning med Støbegods, Landbrugsmaskiner, Hvedemel og Tobak, og i 1883 bosatte han sig i København. H. W. Secher var Medlem af Aarhus Byraad samt Medstifter af Aarhus Privatbank, Jydsk Handels- og Landbrugsbank, Det jydsk-engelske Dampskibsselskab og Dampskibsselskabet Aarhus-København, saa han fulgte de tidligere Ejeres gode Traditioner.

Efter H. W. Sechers Opgivelse af Kolonialforretningen fik Borgmestergaarden, der hidtil kun havde huset een Familie, flere Beboere, idet der indrettedes Butikker, hvis Indehavere havde Lejlighed paa første Sal i de tre Fløje. De sidste Beboere var Boghandler Jacob Zeuner, Kolonialhandler Chr. Hansen, Trikotagehandler J. Skovgaard, Buntmager Julius Muschitsch og Manufakturhandler Højmark, sidstnævnte havde ikke blot lært i Gaarden og været Kommis sammesteds, men blev senere Forretningsbestyrer og (fra 1870—1908) selvstændig Købmand. Ved H. W. Sechers Bortrejse fra Byen antog han Højmark som Vicevært, og ham tilkommer der ikke saa liden Ære for den samvittighedsfulde Maade, hvorpaa han vedligeholdt Gaarden, saa den kom til os i den gode Stand, hvori vi modtog den.

Gaardspladsen set fra Haven.

VANDRING GENNEM BORGMESTERGAARDEN

Efter den foregaaende, ret omfattende Redegørelse for Borgmestergaardens Tilblivelse og Historie lader vi for en Tid Historien hvile, og uden Hensyn til, at Borgmestergaarden ikke straks blev det, den nu er, foretager vi en Vandring gennem alle dens Stuer og Rum og lader den fortælle os noget af det, den nu har at sige.

Gennem Porten i Algade kommer man ind paa Gaardspladsen. Det første, de Besøgende lægger Mærke til, er Svalegangen, Galleriet langs alle tre Fløje. Selv om Svalekonstruktionen i sin tekniske Udførelse 1597 var noget nyt, er den dog et Minde om endnu ældre Tiders Byggeskik. Vi maa helt tilbage til de Tider, da man begyndte at bygge Træhusene i to Etager. For at komme op i det øvre Stokværk (Højenloft) maatte man have Trapper, og disse var alle udvendige og førte op til en Gangbro uden for Døren eller Dørene ind til Loftets Stuer. Saa selv om vi befinder os i en Købmandsgaard fra Christian den Fjerdes Tid, kan Svalen godt bringe os til at mindes Dagmarvisens Ord om »Højenlofts Bro«.

Under Svaletrappen staar der et Par smaa, rødtjærede Slæder, hver med en lille Vandtønde. Det er de gamle Brandsluffer, der skulde findes i hver Gaard og stadig holdes fyldte med Vand, saa de i Tilfælde af Ildløs ude i Byen kunde køres til Brandstedet og hjælpe ved Sprøjternes Paafyldning!

En Dør lige ved Porten har Skiltet »Indgang«, og gennem en Forstue kommer man ind i et Museumsrum med adskilligt vedrørende Gaardens Historie. I Trærammer af svært Tømmer ser man Stykker af Borgmestergaardens foran omtalte lerklinede Vægge med kalkmalede Renæssancedekorationer. Der var saa meget bevaret paa de forskellige Vægtavl, at en betryggende Rekonstruktion lod sig udføre, og Tavlene her viser de Besøgende, at Vægdekorationerne i øvre Stokværks Stuer samvittighedsfuldt er bygget paa, hvad man fandt i 1908. I en Montre under Vinduerne ser man et Udvalg af hanseatiske Sølvmonter, stammende fra et Fund, der blev gjort ved

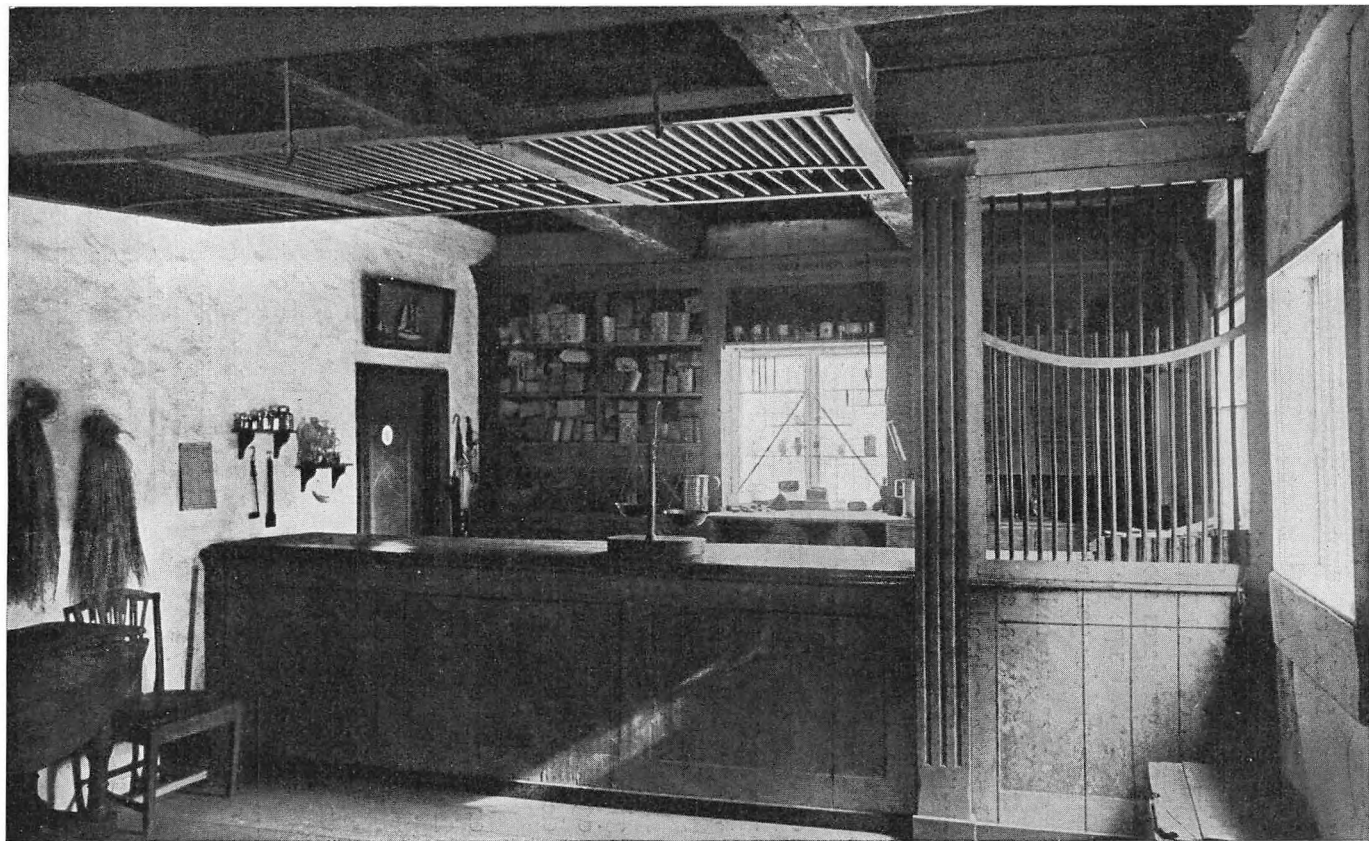

Stenkrukken fra Dronning Margrethes Tid, som indeholdt 5759 smaa hanseatiske Sølvmonter.

Grundgravning til den nye store Bygning, der skulde opføres, hvor Borgmestergaarden havde ligget. Arbejdsmand A. P. Andersen fandt den 4. December om Morgenen en Krukke af brun glaseret tysk Stentøj indeholdende en Mængde gamle Sølvmonter. Fundet blev samme Eftermiddag bragt til Politistationen og sendtes derfra til den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Der optales i alt 5759 Mønter til en samlet Vægt af 6686 g, hvorfor der i Danefægodtgørelse og Ducør udbetaltes 783 Kr. til den heldige Finder. Mønterne i Montren viser de forskellige Typer, der fandtes i Krukken.*)

Man kan grunde over, hvorfor Krukken med Mønterne netop fandtes her, men det bliver kun Gætteri, da man intet ved om

*) I de af Museumsinspektør Georg Galster givne Oplysninger i Anledning af dette Fund (Nordisk numismatisk Aarsskrift 1942) sammenholdes Aarhusfundet med 25 andre danske Fund (+ 1 holstensk), alle indeholdende de saakaldte Wittenpenninge uden Indblanding af Erik af Pommerns Mønt, der kom i Omløb i større Omfang senest 1402. Fundet viser Hansestædernes endnu altovervejende Indflydelse. I lange Tider havde det staaet daarligt til med det danske Møntvæsen, og det var først blevet bedre efter 1396, da Margrethe blev i Stand til at lade Sølvmonter præge, saa hun kunde tvinge enhver til i Handel at modtage danske Penge.

Borgmestergaardens Krambod.

Borgmestergaardens Forgænger. Borgmestergaarden blev bygget 1597, og Krukkens Indhold er ca. 200 Aar ældre. Efter al Sandsynlighed har Arealet allerede dengang været bebygget*), men man kender altsaa intet til den Bygning og kan kun antage, at Mønterne er blevet gravet ned under Kældergulvet for at være i Sikkerhed. Da Niels Christensen Skriver og hans Hustru Sidsel saa opførte deres store Gaard paa denne Byggegrund, har man vel kunnet bruge de tidligere Kældergulve m. m., og ingen har anet, hvad der gemtes underneden.

Vi gaar nu ind i næste Rum og staar dermed i *Kramboden*, der utvivlsomt al sin Tid har haft sin Plads i Hjørnestuen ud til Torvet, dog baade med Indskrænkninger og Udvidelser til forskellige Tider, som vi ikke her kan gøre Rede for, vi prøver blot at udfinde, hvad den nu kan fortælle om Skik og Brug i tidligere Tid.

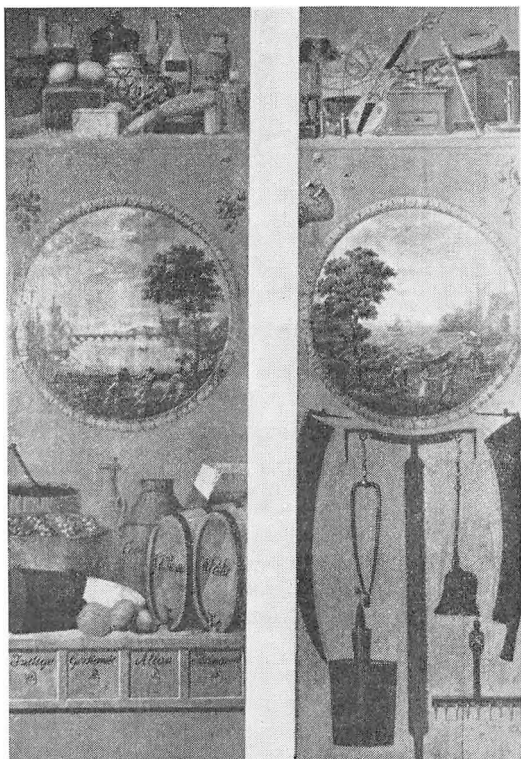
Som det altid var Sædvane, havde Kramboden en høj Disk, og i Loftsbjælken over denne er der ved Hængsler fastgjort tre Rammer med Trægitre. Om Dagen var de fæstede til Loftet med Kroge, men naar Boden om Aftenen skulde lukkes, tog Krambodsvenden den lange tvegede Stok, der staar henne i Hjørnet, og slog til Krogene, saa Gitterrammerne svingede ned og blev fastgjort til Disken. Dermed var der lukket for Adgangen til Hylder og Skuffer med de ædle Varer som Spiritus og Tobak foruden de mange andre Ting, der forhandlede i Butikken.

Man vil lægge Mærke til, at Gitterrammen nærmest Vinduet er slaaet ned. Det var den altid, thi indenfor var den lille Pult med Regnskaber og andre Papirer, og de Ting skulde være for sig selv.

Der er en Del at iagttage, naar man ser over mod Bagdisken, under hvilken Ankrene ligger paa Rad med »Brændeviin«, »Aquavit«, »gl. Viin« og »Miød«, og i Vinduet ovenover har den

---

*) I Montren ved Siden af Sølvmonterne ligger der et Pergamentdokument, det har altid hørt hjemme i Borgmestergaardens Arkiv og angives som det første (eller i hvert Fald ældste kendte) Dokument vedrørende Ejendommen. Det er et Skøde, der fortæller, at Kong Hans i 1513 skænkede Gert Kældersvend »et Stykke Jord, Vold og Grave, liggende paa den søndre Side uden den Port, som kaldes Borgeport«. Hoffmeyer (Blade af Aarhus Bys Historie, andet Halvbind S. 305) siger, at det efter Traditionen skal være den Grund, hvorpaa Borgmestergaarden er bygget, men tror, at Traditionen tager fejl, og at Ordene i Skødet tyder paa Hjørneejendommen mellem Immervad og Borgeporten.

Dørskilde fra Mejlgade 50. Bemærk Musikinstrumenterne foroven og den brede Lyngle forneden til højre.

trekantede Hylde en Udstilling af gammel Fajance o.s.v. Tællelysene hænger paa Rad ned fra Hylden med Vinflaskerne, og Tobakshylden strutter af Karduser med Peder Funders »Jomfru-Tobak« og al anden Herlighed. Paa Disken er Vægte og Lodder, og op mod den modsatte Væg staar en Slagbænk for dem, der trænger til at sidde ned.

De paa Væggen ophængte Træplader er i Virkeligheden to usædvanlig gode Skilte eller Dørskodder fra en gammel Købmandsbutik, Mejlgade 50. I Begyndelsen af forrige Aarhundrede sad de som en tofløjet Yderdør foran den egentlige Butiksdør, der havde Glasruder, og naar Skodderne blev slaet tilbage mod Muren, præsenterede de sig som interessante malede Skilte. Det er morsomt at studere dem lidt nærmere, thi ikke blot er de godt udførte og malede med Fantasi, men de giver ogsaa en udmærket Forestilling om alle de gode Ting, en Købmand paa den

Tid havde at sælge. Paa Fløjen til venstre ses de virkelige Urtekramvarer, som f. Eks. ogsaa omfattede Farvestoffer; Indigo, Gurkemeie, Allun og Brunspaan læses paa Skufferne forned. Fløjen til højre reklamerer med de Varer, der i vore Dage hører ind under Isenkram- eller Specialforretninger, Musikinstrumenterne bl. a. De fine smaa cirkelrunde Malerier, hvis Motiver minder lidt om hollandske Kakler, viser Søkøbstadens travle Hverdagsliv.*)

Døren direkte fra Gaden var den almindelige Indgang til Kramboden for Byens egne Folk, men Landboerne kom jo kørende ind i Gaarden, og naar de var staaet af Vognene, gik de ind ude fra Gaardspladsen og stod da i Stengangen, den flisebelagte Korridor i Torvelængen. Her ser vi over den nærmeste Dør en Tavle med den Indskrift, der var Købmandens Hilsen til Kunderne:

Velkommen, kjære Gæst,
Som her vort Hus besøger.
Er Du GUDS kjære Ven,
Vor Glæde Du for-øger.
Vi handle vil med Hver
Det bedste, som vi kand,
Men allerhelst med den,
Som er en ærlig Mand.**)

Det er *Bønderstuen*, vi kommer ind i, og dens Inventar stammer fra andre gamle aarhusianske Købmandsgaarde. Her var det, Landboerne om Morgenen efter Ankomsten satte Madkurvene ind, og her udveksledes glade Hilsener til alle Sider. Der blev ogsaa, som det hørte sig til, budt Landboerne forskellige Forfriskninger, for Mændenes Vedkommende var Morgendrammen Brændevin med et Udtræk af Malurt, medens Kvinderne fik Mjød eller (sjældnere) Kirsebærvin.

Derefter skulde der skrives »Sedler«, d.v.s. Rekvisitioner. Det var et vigtigt og alvorligt Arbejde, der som Regel foregik i Butikken, og medens Købmandens Folk gik i Gang med Ekspeditionen af Sedlerne, hvilket varede mange Timer, tog Bøn-

*) Butiksskiltene blev skænket til Borgmestergaarden af Oliemøller Chr. Bang. Hans Far, Købmand og Oliemøller Chr. Bang, overtog Købmandsgaarden, Mejlgade 50, i 1817, men nedlagde faa Aar efter Købmandshandelen og grundlagde Oliemøllen. Skiltene blev anbragt i Ejendommens Kælder, og det er nok Aarsagen til, at de interessante gamle Dørskodder er bevarede saa smukt den Dag i Dag.

***) Meddelt mig af Pastor Frausing Borch.

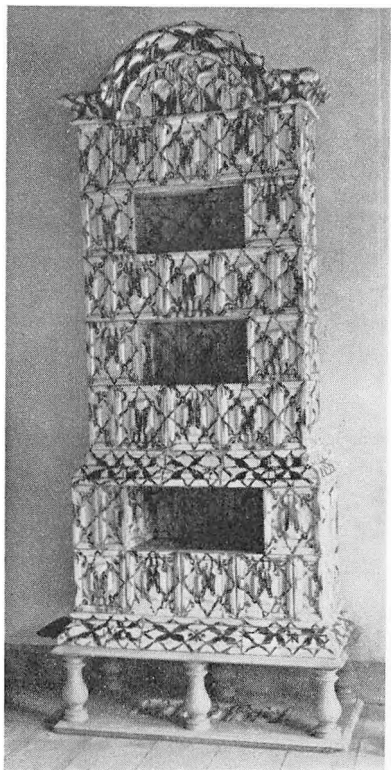
Stengangen.

derne Plads i Bønderstuen. Skræpperne med den rigelige Madforsyning kom frem, Madammen, Købmandens Kone og hendes Piger sørgede for Kaffen. Fra Kælderen under Boden dukkede Krambodsvendens Hjælper op med Ølankeret, og den paa Torvedage tilstedeværende Kagekone gjorde gode Forretninger.

Det var ikke saa lidt Gæstfrihed, en Købmandsgaard bød paa i gamle Dage, men det hørte sig til, og som Ækvivalent

bragte Bønderkonerne af og til Fløde i Flasker, og op mod Jul kom de med store Kager.

Efter Maaltidet drog Landboerne ud i Byen, dels for at se sig om og eventuelt besøge gode Venner eller forsyne sig med

Brændtlersovn fra Christiansfeld.

Manufakturvarer og andet, som ikke solgtes hos Købmanden, hvor de holdt til. I Timerne fra 11 til 4 var der i Butikken et Pusterum, der hovedsagelig ofredes paa Rekquisitionernes Færdiggørelse, og efterhaanden som Kunderne saa kom tilbage fra deres Udflugter, blev der »gjort op«, ofte paa den enkle Maade, at det hele noteredes paa Disken med Kridt, taltes sammen og blev betalt, hvorefter Disken blev visket af til næste Berregning.

Saa begyndte Gæsterne at tænke paa Hjemturen, og de kunde ofte være svært utaalmodige og højtalende. Rejse-drammene blev skænket op, Vogn efter Vogn rullede ud fra Borgmestergaarden og de øvrige Købmandsgaardes Porte, og langt om længe var Arbejdsdagen forbi.

Fra Bønderstuen gaar vi ud i Stengangen, langs Væggen staar et Par gode jernbeslagne Standkister. Det var i den Slags, man ofte gemte sit bedste Tøj (Kisteklæderne), men vi ved ogsaa, at en af Borgmestergaardens sidste Købmænd i en saadan Kiste havde sit Lager af Tællelys. Paa Væggen over Kisterne hænger et godt malet Portræt af den bekendte norske Sømmand, Drakenberg. Han tilbragte sine sidste Aar her i Aarhus og døde i 1772, efter Sigende i en Alder af omtrent 146 Aar.

Vi kommer derefter til Købmandens Stue, der ogsaa var hans Kontor. Her kunde han paa Markeds- og Torvedage modtage mere prominente Kunder til uforstyrrede Drøftelser. Paa Ind-

Malet »Skuffedarium« i Købmandens Kontor.

gangsdøren (fra Claus Cortsens Gaard i Horsens) har Museets Konservator afdækket den gamle, smukke Blomsterdekoration paa Guldgrund. Stuen har en Samling gode solide Møbler fra Midten af det 18. Aarh., bl. a. et stort Dobbeltskab og et Skuffedarium, der viser Prøver paa Tidens fornøjelige Rokokomalinger.

Borgmestergaarden med dens skiftende Stilinteriører viser ogsaa mange interessante Kakkelovnstyper. Her i Købmandens Kontor er det en Brændtlersovn, lavet omkring 1780 i Christiansfeld af Abraham Goll, der havde et godt Navn og leverede Ovne rundt om i Jylland, blandt andet een til Borgmestergaarden. Da man her omkring 1880 har villet have en moderne »Reguleringsovn«, maa den gamle Lerovn ubarmhertigt være bleven tilintetgjort, saa det var et Held, at man fra Christiansfeld vilde overlade Museet en velbevaret Ovn, der var fuldstændig Mage til i Størrelse og Dekoration.

Foran blev det nævnt, at man ved Gaardens forsigtige Nedtagning fandt ind til de oprindelige, kalkmalede Vægdekorationer, og her viser en af Loftsbjælkerne og dens bærende Konsol eller Knægt tilsvarende Renæssance-Dekorationer, bestaaende

af et Skriftbaand med en gudelig Sentens og Arabesker. Fra denne Stue gaar man op ad Trappen til første Sal og kommer ud paa den før omtalte Svalegang. I Øjeblikket er det ikke det Faktum, at det er Landets ældste bevarede »hængende« Svalegang, der gør Indtryk. Nej, det er noget helt andet. Man forstaar med eet, hvor herligt et saadant overdækket Galleri var, og hvor praktisk tillige! Og saa Udsigten derfra! Lige nedenunder er Gaardspladsens toppede Stenbro med det mægtige Stentrug, og inde under Svalen hænger den svære Balancevægt til Kornsækkene, der blev anbragt paa den ene af de tykke Egetræs Plader, som gjorde det af for Vægtskaale.

Bag den grønne Hæk er Haven, der afgrænses af Smedien og Alléens høje, tætte Løvvæg. En snorlige Gang fører ind til Soluret i Havens Centrum, og mellem Frugttræernes Kroner ses »Havepavillonens« Tag, Gavlen af Frands Hansens Hus og Smediens store Skorsten.

*»Rør ved alt — med Øjnene,
men se ikke — med Fingrene«*

staar der paa en lille Seddel paa Døren, vi skal igennem. Det er en venlig Henstilling fra Museet, der i de gamle Stuer i 1914 indførte et dengang helt nyt Princip, der jo i sig selv er godt, *men nødvendigvis kræver, at Tilliden til de Besøgende kan bevares.* Her er ingen Etiketter eller Opskrifter hverken paa Møbler eller andet Inventar, lige saa lidt som Stole og Siddepladser er afspærrede ved Snore. I hver Dørkarm læses en kortfattet Meddelelse, der siger, hvilket Rum man træder ind i, og hvad det indeholder. Hensigten er altsaa den, at den Besøgende alene ved de Virkemidler, Tingene i sig selv indeholder, skal føle sig hensat til den fjerne Fortid, han har for Øje. Man vil fornemme det, som om den Tids Mennesker just havde forladt Stuen, da vi Nutidsmennesker traadte ind.

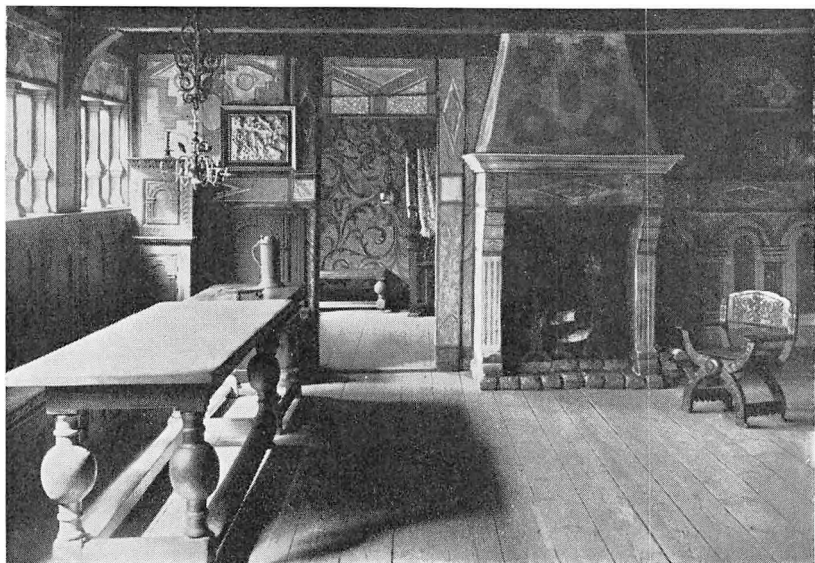
Heroppe paa første Sal staar Skillevæggene næsten overalt paa de gamle Pladser, og man faar derfor det rette Indtryk af Stuernes Størrelse og Form. Det første Rum er møbleret som et *Sengekammer* fra Christian den Fjerdes Tid. Vægdekorationen er ikke fra Borgmestergaarden, men fra et nu nedrevet Hus i Sct. Annægade i Helsingør. Dekorationens Motiv og dens Akanthusranker stammer sikkert fra ca. 1650, saa den passer sammen med Møblerne, der alle er fra første Halvdel af Aarhundredet. Under Vinduet ses en Standkiste, altsaa til Klæder, som vi saa

Himmelseng med indskaaret Aarstal 1623.

dem nede i Stengangen. Den har glat buet Laag, men smukke Udskæringer paa Forsiden. For Enden af Kisten staar en læderbetrukken Løjbænk og ved Siden af den en prægtig østjydske Himmelseng med det indskaarne Aarstal 1623. Sengens grønne og hvide Omhæng er slesvigsk Vævning, hvis Figurmotiv forestiller det gamle græske Sagn om Pyramus og Thisbe i den velkendte Renæssancetegning. Paa Væggen til venstre for Standkisten ses et Hængeskab med Relief i særdeles god Renæssance, skaaret af en østjydske Billedskærer omkring 1630—40. Muligvis stammer de smukke Skæringer oprindeligt fra en Kiste.

Den store Stue, man derpaa kommer ind i, er en *Opholds-*

Opholdsstue fra Borgmestergaardens første Tid med den fremdragne Vægdekoration.

stue, der giver et stærkt og levende Billede fra en velhavende Borgermands Hus paa Christian den Fjerdes Tid. Her blev alle de fundne Dekorationer med den mest minutiøse Omhu paa ny fremstillet i de Vægfelter, hvor de fandtes. Panelets Snedkerformer er malet med Lys og Skygge, hvor »Træet« staar gult med rød Aaring som Masurtræ, medens den øverste Del af Væggene fyldes af store, kraftige Kasetteornamenter i de samme Farver som Panelværket.*)

Renæssancetidens Bindingsværksvægge var forholdsvis tynde og ikke videre tætte eller lune, hvorfor man ofte bødede derpaa ved at klæde Væggene med Panelværk, der enten naaede helt op til Loftet eller i alt Fald dækkede noget over den nedre Halvdelen af Væggen. Niels Christensens Gaard var stor og velbygget, men dog udstyret med et vist Maadehold. Bygherren synes trods sin Rigdom at have været en sparsommelig Mand, der ikke som for Eksempel hans Navne i Aalborg satte Penge i kostbart Snitværk paa Døre og Paneler, men var tilfreds med den Skønhedsvirkning, Soliditet og gode Forhold kunde frembringe, sammenlign ogsaa Povl Persens her genrejste Hus fra 1593 i »Den gamle By«s Vestergade. Det paa Stuens Ydervæg, over Vindues-

*) Chr. Axel Jensen: Maling og Staffering i gamle Dage. Særtryk af Haandværkets Bog, Malerfaget, S. 21.

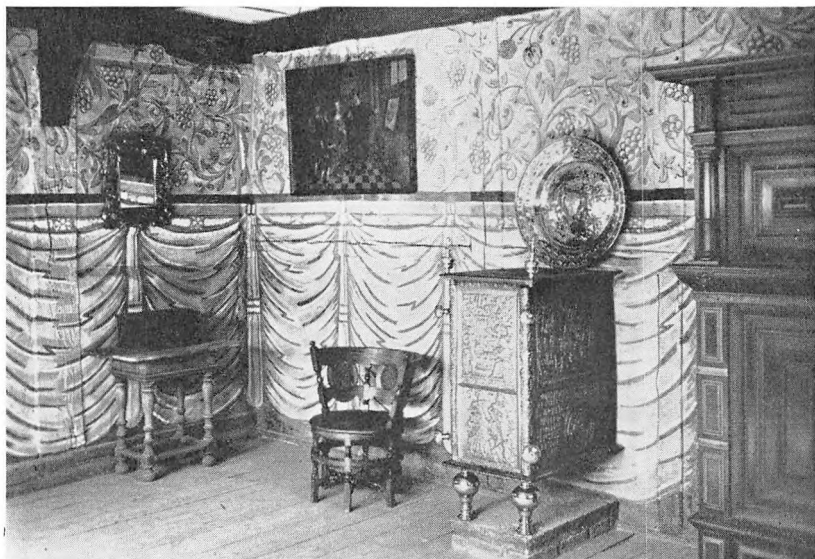

Femrummet Skab fra Vendsyssel, skaaret 1624.

bænken opsatte gamle, udskaarne Panel er ikke oprindeligt paa dette Sted, men det kan tjene som et Eksempel paa den Tids Smag, naar Pengene tillod det.

Lige inden for Døren er Husherrens Plads for Enden af Bordet, og inde i Krogen ved hans Side staar det lille udskaarne Vraaskab, hvor vigtige Papirer og Sølvbægre gemtes. Alabastrelieffet over Panelet er ogsaa en Prøve paa fornemt Udstyr. En mægtig Tinstob staar foran Mandens Plads, og paa Bordet ser man tillige to af den Slags »Bordkranse«, hvorpaa varme Fade og Skaale blev stillet. Malm-Lysekronen over Bordet er ogsaa typisk for Tiden. Den faste Vinduesbænk har Læder-Bænkedyner, saaledes som det til daglig Brug var almindelig Skik. Armstolen ved Kaminen kan man godt kalde en »kurulisk« Stol, thi det

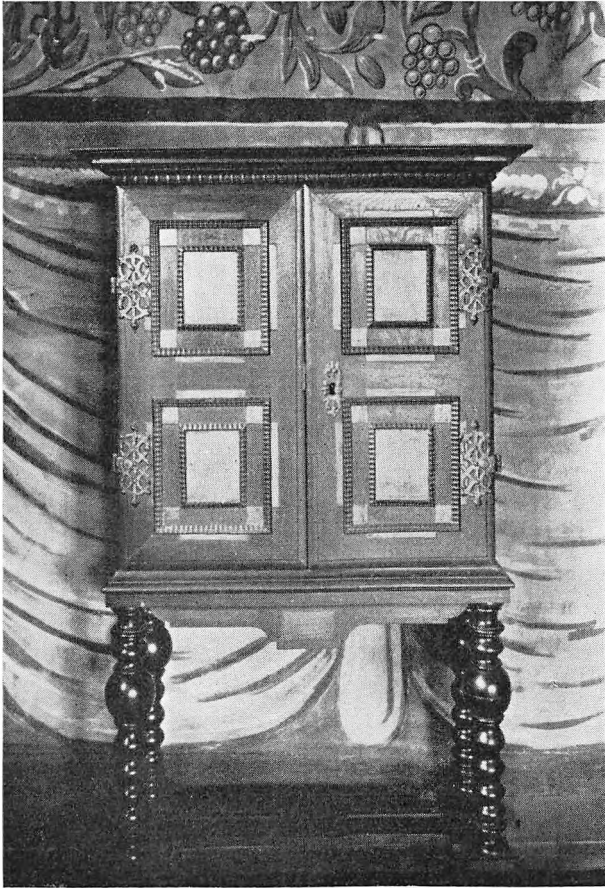

Blaakammeret med den blaa Vægmalning, som Stuen havde omkring 1650.

var Stole af den Type, der hos Romerne brugtes af høje Embedsmænd, naar de præsiderede ved højtidelige Handlinger. Grundformen holdt sig gennem flere paafølgende Stilperioder og ses her i beskeden Sen-Renæssance Udgave. Op mod Bagvæggen staar en stor, med smukke og karakteristiske Skæringer forsynet Standkiste, og over denne hænger et malet Billede af Salvator Mundi (Verdens Frelser), skænket i 1631 til Raadstuen af Hospitalsforstander, senere Raadmand og Borgmester Jens Christensen.

Ved Væggen ind til næste Stue ses et prægtigt nordjysk Kandeskab, der skriver sig fra 1624. I Tidens Løb var det blevet overmalet ikke mindre end seks Gange, og da det indkom til Museet og skulde have sin Plads her i Renæssancestuen, bestemte man forsigtigt at fjerne de senere Farvelag, saa det kunde præsentere sig med sit oprindelige Udseende. Renæssancens Farveglæde var jo almindelig kendt, saa vi var forberedt paa fornøjelige Overraskelser. Da Konservatoren naæde helt ind, viste det sig imidlertid, at Skabet i dets første Tid havde staaet umalet og kun haft diskret rød og grøn Staffering paa Tandsnit, Rosetter o. l.

Et ejendommeligt Bidrag til Udsmykningen, baade i denne og den følgende Stue, er de smaa firkantede, ovale eller rhombe-

Barokskabet, som altid har hørt hjemme i Borgmestergaarden.

formede gamle Glasmalerier — med Adelsvaaben og Bomærker, Skibe og Ryttere — som er indsat i de blyindfattede Vinduer. De var for den Tid Minde- og Erindringsgaver omtrent som vore Dages Fotografier.

Hjørnestuen, *Blaakammeret*, har fra først af haft omtrent samme Dekoration som den forrige Stue, men omkring 1650 har den faaet en ny Opmaling, og det er den, man nu kan studere. Den forestiller blaa Tæpper ophængt i Brysthøjde og derover en Plantedekoration med Druer. Tæppedekorationer synes at have været højeste Mode i Christian den Fjerdes senere Aar, men ogsaa dette hviler paa gammel Tradition. I Middelalderen havde det været almindeligt at drage Væggene, i hvert

Fald i Gildeshallerne ved festlige Lejligheder. Selv Slottenes og Herregaardenes fornemme Gobeliner benyttedes paa den Maade, og i den store Købmandsgaard har man sikkert fejret større Familiefester paa samme Vis. Tæpperne, der ikke blot luede i Stuen men ofte var smykkede med vævede eller syede Ornamenter, bidrog i høj Grad til at forskønne Rummet, det er derfor naturligt, at Malerens Pensel har efterlignet baade dem og Træpanelerne i Opholdsstuen fra Gaardens første Tid. Borgmestergaarden var en stor og fornem Købmandsgaard, men som allerede paapeget, har en vis Sparsommelighed været raadende, og de kalkmalede Tæpper har været denne Stues Hverdagsdragt, eller sagt paa en anden Maade: Datidens Tapetpapir.

Det smukke lille Skab mellem Døren og Vinduesvæggen *har altid hørt hjemme i Borgmestergaarden*. Til Landsudstillingen laante vi det af Dr. O. Secher, Søn af Købmand H. W. Secher, og da Borgmestergaardens Fremtid var sikret, sagde han til mig: Nu har jeg set Skabet paa dets rette Plads, og der skal det blive. Som ung Student havde Dr. Secher fundet Skabet paa Borgmestergaardens Loft, hvor Gaardskarlen brugte det til Pudseskab for Seletøj, og det havde ogsaa faaet en Omgang Sværte; da denne blev fjernet, viste det sig, at Skabet var af Egetræ med finerede Dørfelter af lys Buksbom omgivet af sortfarvede Springlister og med fint smedede Hængselbeslag, altsammen Træk der er karakteristiske for Midten af 1600-Tallet. Benene er nye, men svarer nogenlunde til de oprindelige.

Paa Bagvæggen en herlig Bilæggerovn fra 1650, dens massive, guldskindende Malmben, Kugler og Knopper lyser og blinker, og paa de sorte Flader viser Reliefferne bibelske Fremstillinger, Jesu Samtale med Kvinden ved Brønden og den barmhjertige Samaritan, der gyder Olie og Vin i den slagne Mands Saar. Efter Tidens Skik staar der oven paa Ovnen et stort drevet Messingfad, her med Josvas Spejdere i Kanaan bærende den store Dru eklase paa en Stang over Skuldrene. Ude paa Gulvet ses et svært Bord med Kugleben og »Stenskiveblad«, som det hedder i et af Gaardens gamle Skiftedokumenter fra den Tid, og paa Bordet ligger en Postil, Mage til den Andagtsbog, der var Griffenfeldts i Fængslet paa Munkholm.

Stilens Skiften er iøjnefaldende, ikke alene for Vægdekorationernes Vedkommende, men den kendes ogsaa Træk for Træk i Møblerne og Stuernes øvrige Udstyr. Først saa man de to Stuer

Pyramidesalen (ca. 1700).

fra Gaardens første Tid, Renæssancen, og her i den blaamalede en lempelig Overgang til Barokken. Relieffer og andet Snitværk forsvandt fra Møblerne, og man begyndte at interessere sig for de kostbare eksotiske Træsorter. De sorte Springlister, som efterligner Ibenholt, ses ikke blot paa det Secherske Skab, men ogsaa paa Døren ind til Pyramidesalen, og det store Skab mellem Ovn og Døren viser den ægte hollandske Smag med Ibenholt-Udsmykning. »Barberstolen«, af en Slags Kamfertræ med Spanskrørsfletninger i Sæde og Ryg, er ikke mindre betegnende for Nederlandene og deres Forbindelse med Østasien.

Idet man træder ind i »Pyramidesalen« henflyttedes man til Tiden omkring 1700. Sit Navn har den store Stue efter den ejendommelige Pyramide-Vægdekoration, hvis Rester ogsaa fremkom her i Borgmestergaarden (paa Portvæggen i Stuen). Ejendommeligt nok ved man kun Besked om een Dekoration til i Danmark med det samme Motiv, nemlig fra Jørgen Arenfeldts Kapel i Fuglslev Kirke paa Djursland*), men i Norge er den ogsaa fundet som Vægpynt i en Bod i Sandviken ved Bergen. Herude, lidt Nord for Byen, havde Købmændene omkring Aar 1700 i deres »Sjøboder« indrettet smukt malede og deko-

*) Nu i Museet paa Koldinghus.

rerede »Lystværelser«, i hvilke de med Familie og Venner tilbragte de lyse Sommeraftener.*)

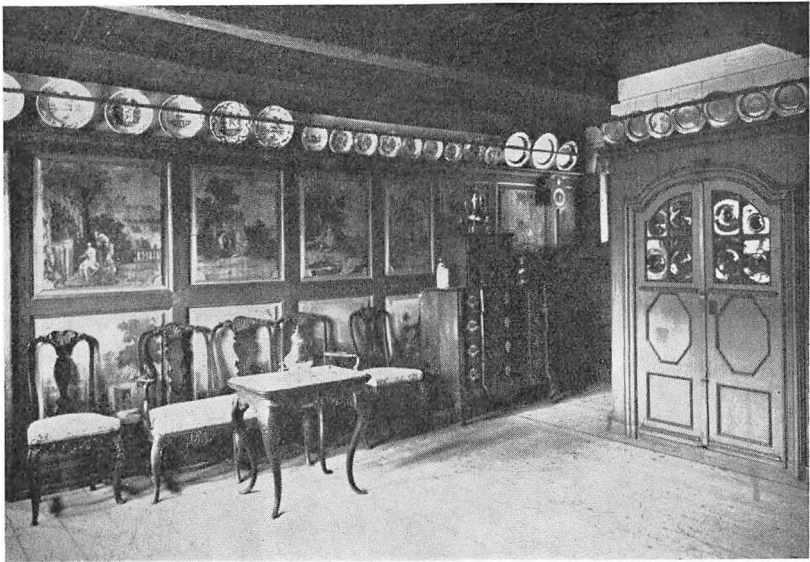
Pyramidesalens Gulv er efter den Tids Skik malet, saa det ligner et sort- og hvidtavlet Flisegulv, ganske som det kendes fra Rosenborg, Clausholm og flere andre Steder. Det er egentlig en saare fornem Stue, og dog er Virkningen opnaaet ved ganske beskedne Midler, men er der noget Sted, man kunde tænke sig en gammel Borgmester med stor Allongeparyk siddende, da maatte det vel blive her i Lænestolen midt for det store ovale læderbetrukne Bord, og paa de Gyldenlæders Stole, der slutter Kredsen om Bordet, vilde der være Plads for hans velædle Standsfæller. En sjælden Barok-Glaslysekrone ses over Bordet, og »Skriveskabet« er et sandt Pragtstykke, rigt belagt med Skildpadde paa skarlagenrød Undergrund. Et smukt hollandsk Ur dikker tæt ved Stukkaminen og bringer Liv ind i det tavse Rum. Ved Bagvæggen staar bl. a. et meget stort Egetræsskab af den karakteristiske Type, der kaldtes Hamburger Skabe, selv om de ikke alle var lavet i Hamborg.

Med Pyramidesalen slutter de interessante Vægdekorationer, der kom for Dagen i Borgmestergaarden, og som anført foran viser de i kronologisk Rækkefølge tre forskellige Stilarter med omtrent femti Aars Mellemlum. Det var naturligt at fortsætte saaledes, ikke mindst fordi det vides, at Gaardens Stuer har været underkastet saadanne Forvandlinger.

Vi er derfor naaet til Tiden omkring 1750, naar vi staar i »Alkovestuen«. Barokstilen, nærmest Ludvig den Fjortendes Barok, der præger Pyramidesalens Møbler, begynder her at vige Pladsen for Rokokoens svajede Former, selv om en vis Symmetri endnu overholdes i Stoleryggenes Udskæringer. I Stuens Baggrund ses to lukkede Sengesteder, Alkover, der faar deres Lys gennem Flaskebundsrunder. Alkoverne stammer fra et Hus, der laa paa Hjørnet af Immervad og Aagade. Loftet med den originale, malede Fremstilling af Dyrekredsens tolv Tegn er ogsaa her fra Byen, det fandtes i en Stue i Museets nuværende Farvergaard, medens de for Holbergtiden saa typiske Panelfyldinger, tildels med bibelske Emner, har skiftet Plads adskillige Gange og sidst kom fra et borgerligt Hus i Hillerød.

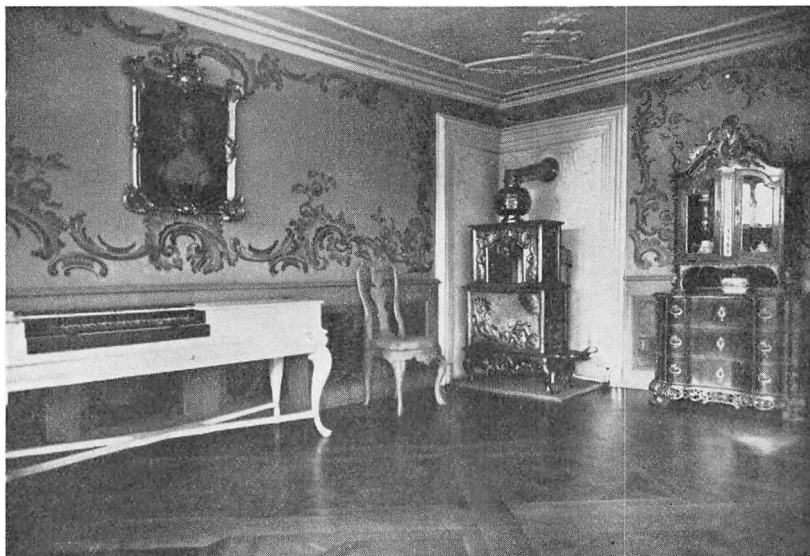
*) Agnethe Mohn: Bergens historiske Forenings Skrifter, Nr. 44, 1938, S. 73.

»Alkovestuen« (ca. 1750).

Der er en vis Hygge i denne Stue, enten man saa betragter Krogen ved Vinduet ud til Svalen eller Partiet omkring Bilæggerovnen, som gaar ind mod en Bagvæg af gamle hollandske Fliser. Den ejendommelige Messinghætte paa Ovnens Stølp og brugtes til at sætte over Mad, der skulde staa paa Ovnens og holde sig varm. Kanapeen og de tilsvarende Stole er vistnok her fra Aarhus, og det hedder sig ogsaa, at den kønne store Dragkiste med den mindre ovenpaa, begge med fine Beslag, oprindelig er Aarhusarbejde. En munter lille Oplevelse knytter sig til Dragkistens Erhvervelse og meddeles derfor her.

Vi var naturligvis i de første Aar meget ivrige for at faa Borgmestergaarden saa godt udstyret som muligt, thi dels var det lidt smaat med Møblerne, dels var de Ting, vi havde laant i andre Samlinger, ikke særlig gode, saa »nye Ruder for gamle-Systemet« trængte stærkt igennem. Da jeg saaledes erfarede, at Mette Thorsen i Hundslund havde en Dragkiste, der skulde være lavet her i Aarhus, og som hun godt, da hun ingen Børn havde, kunde tænke sig at testamentere til Borgmestergaarden, drog jeg en Dag ud for at se til den gamle Kone. Det var under første Verdenskrig. Vi havde Kafferationering som nu, og en venligsindet Grosserer havde for Tilfældet tilsagt mig en ugentlig Kafferation til Mette. Mette var meget imødekommende og

Rokokostuen (ca. 1760—70).

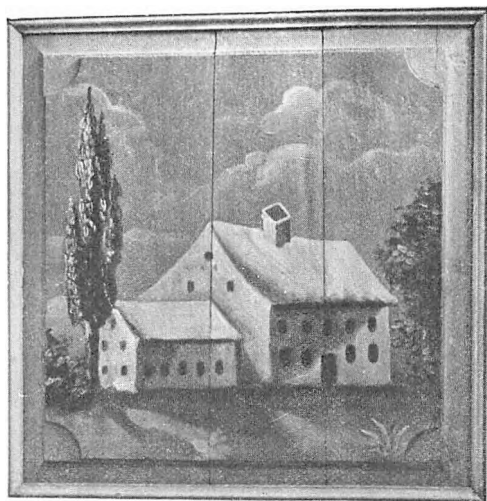
bekræftede, at hun havde i Sinde at forære os Dragkisten. Jeg fik det endda skriftligt! Nu røbede jeg hendes Udsigt til en lille Ekstra-Kaffetaar og tilføjede, at det hastede aldeles ikke med at lægge sig til at dø, et Museum havde altid Tid til at vente. Da slog Mette Hænderne sammen og udbrød: »Saa ska' Di Fa'en slo meg osse ha' mi' Staanki·st'«. Men det var for meget, Standkisten var vi ikke saa interesseret i. — Aldrig saa snart var jeg ude af Hundslund, før Mette benede over til Købmanden og forsigtigt spurgte: Hwomøj? Jet Kop? — Nej, Mette du faar ganske, som du plejede før Krigen, og Mette havde der efter tit Kaffefremmede!

En lille Gang, med morsomme Panelmalerier fra Fredericia forestillende et musikalsk Par, der trakterer Blokfløjte, fører ind til Rokokoen i Renkultur, *Dagligstuen fra 1760—70*.

Her er Spinkelheden og det svajede i Bordet, Sofaen og Konsollerne drevet ud i den fulde Linieskønhed, der var Rokoko-stilens Særpræg. Efter stærkt medtagne Tapetrester paa Herregaarden Rødslet, der desværre blev nedrevet under sidste Verdenskrig, er det her lykkedes at rekonstruere et af de i Rokokotiden yndede, malede Tapeter i kølige, lyse Farver.

Vægpanelerne stammer fra Aarhus Mølle, de var i 1908 blevet magasineret i Aarhus Museum, og et lykkeligt Træf,

den i og for sig beklagelige Nedtagelse af Claus Cortsens Gaard i Horsens, skaffede Borgmestergaarden Fløjdøre, der med deres Indfatninger og blaa og hvidgraa dekorerede Felter i Delfter-Manér kunde synes som lavede til Stuen her. Det fine Parket-

Panelfylding i Delfter-Manér.

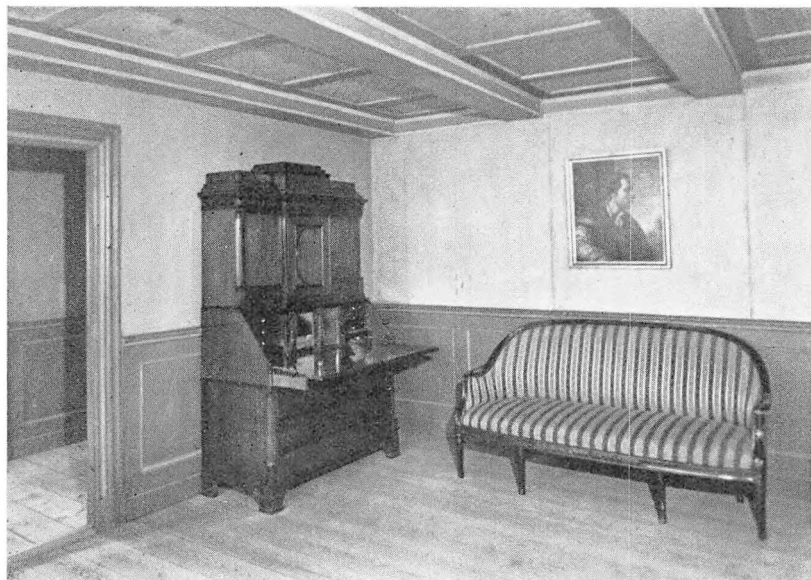
gulv er fremstillet efter et Mønster fra Rokokointeriøerne i Prinsens Palæ (Nationalmuseet).

Mellem de malede, gode Portrætter i denne Stue er der Grund til at henlede Opmærksomheden paa Billedet over det spinkle Clavichord. Maleriet forestiller Frederik den Femtes Dronning Louise (en Datter af Englands Konge Georg II) og har sin oprindelige typiske og fornemme Rokokoramme.

Det er interessant at bemærke, hvorledes Væggenes Dekoration støttes og uddybes af Møblernes, thi de karakteristiske svungne og svajede Ornamenter gaar igen paa alt herinde, paa Kommodens og Vitrinens Skæringer, Bordenes Maling, ja, selv paa Kakkellovnen finder vi Stilens elegante Særpræg. Bilæggerovnenes Tid er forbi, og Vindovnen (den fritstaaende Ovn med Indfyngslaage og Rør ud til Skorstenen) holder sit Indtog i Hjemmene. Ovnens her er meget smuk i sin Form, og paa sine to Etager har den Christian den Syvendes kronede Navnetræk omgivet af Rokokokartoucher.

Hvorledes Datiden saa paa de nye Moder, har vi mange Udtalelser om. I Pontoppidans »Menoza« hedder det saaledes:

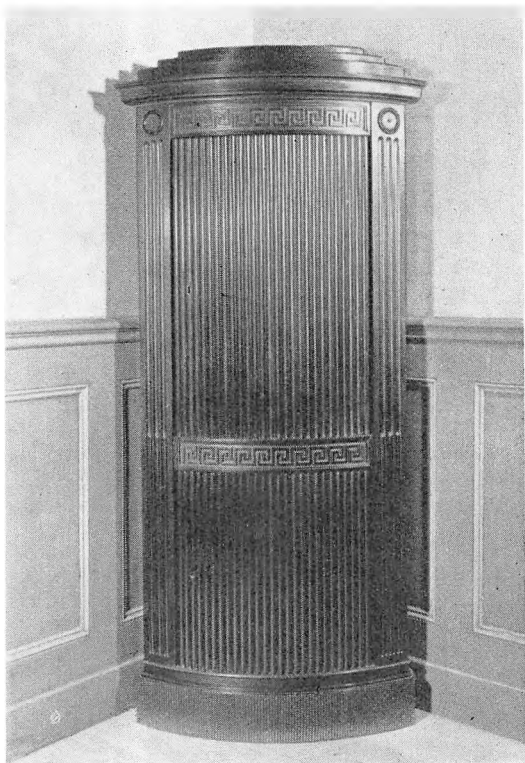

Louis XVI-Stuen (ca. 1790).

»Allene hos Bønder og nogle faa gammeldags Prester seer man endnu, hvordan det ongefær saae ud i Herremændens og den største Ministers daglige Stue, nemlig: Langs med Vinduerne imellem tvende Bænke stod et Egebord 6 til 7 Alen langt og 4 til 5 Tommer tykt. Ved Bord-Enden sad Huusfaderen i det saakaldte Høysæde, paa begge Sider sad hans Hustrue, Børn og Tiuende, hvilke sidste have Dug og Mad for dem selv, men felles Bord og Opsyn med de andre. Bænkene saa vel som Bordet, vare gjorte til at staae der fra Slægt til Slægt, og til Hæders prydede med de saakaldte Bænke-Dyner. Var der flere Stuer, da var dog Boeskabet det samme. Det torde ey giøres af nye, men stood og faldt tillige med Huset selv.

Herimod lignes nu denne Tiids mange smaa Borde, Stole og Kanapeer, som vel ere mageligere, men usigelig kostbarere, ikke for det første Kiøbs, men for Skrøbelighedens og de foranderlige Moders Skyld, som gjøre, at hvert Stykke knap holder Halvdelen af en Mands, end sige hans Børne Børns Alder ud, særdeles de lakerte og forgyldte Borde, og end mere de smaa Marmor-Borde, staaende paa forgyldte Løve-Fødder, saa krumme, tynde og subtile, at det ey kand vare længe, førend Løvens Taa bliver ormstukken, da det kostbare, men skiøre Blad falder og slaaes i Stykker.«

Over en Tværgang kommer man dernæst ind i en Stue med et nyt Stilpræg, *Stuen fra 1790*. Nu er Rokokoen ude af Kurs. Man vilde bort fra det svajede og uregelmæssige, og Hovedindtrykket skulde være lige Linier og Symmetri. Samtidig var en ny Træsart, Mahogni, kommet paa Mode, og lidt efter lidt gjorde de danske Snedkere sig fortrolige med den nye Stil og

Hjørneskab med udskåret Mæanderbort og riflede Døre.

det nye Materiale. Stilen udformedes baade i Frankrig og i England, men det var fra England, Mahognimøblerne og Brødrene Adams Fortegninger kom, og de enkle Former fra Aarhundredets Slutning blev særligt yndede herhjemme. De førende Snedkere i København kaldte sig »engelske Snedkere«, fordi flere af dem efterhaanden havde været i England og lært Kunsten. De prægtige Møbler her i Stuen er enten indførte engelske eller snarere vellykkede danske Arbejder i engelsk Smag, f. Eks. Hjørneskabet med den smukke klassiske Bort i Udskæring. Loftet og Panelværket er fra et nu nedrevet Hus i Stormgade, København.

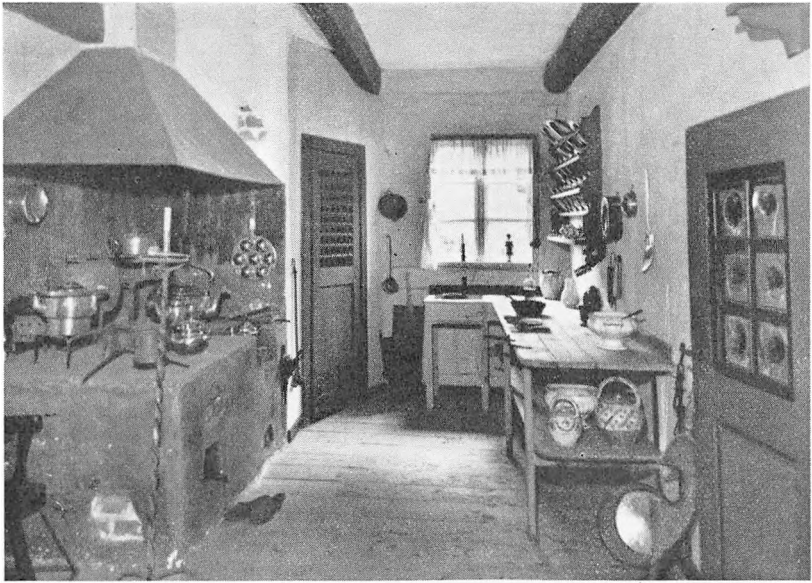
Gennem en paa Klem staaende Dør har man et fornøjeligt Kig ind i Borgmestergaardens *Fadebur*. Hvor kunde der dækkes et udsøgt smukt Bord af Hyldernes Porcelæn og Fajance, af det første er det især gamle Former og Mønstre fra den kgl. Porcelænsfabrik i København, mens Fajancen hovedsagelig er en-

Et Hjørne af Fadeburet.

gelsk, simpelthen fordi baade Wedgwood og det mere almindelige Willow-pattern fandtes i umaadelig mange danske Hjem i forrige Aarhundrede.

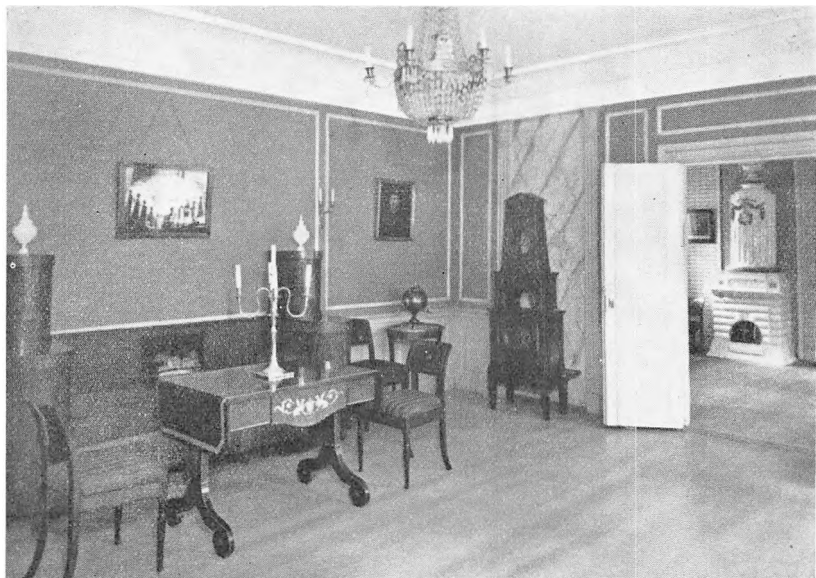
Man gaar atter ud paa Svalen og standser foran en aaben Halvdør. Indenfor er *Køkkenet*, hvor de blankpudsede Kobberkedler paa den aabne Skorsten skinner om Kap med alt det andet gammeldags Køkkentøj, ikke mindst Æbleskivepanderne og de smukke vredne Buddinge- og Kageforme rundt om paa

Borgmestergaardens Køkken.

Væggene. Enhver ved jo, at det moderne Køkken netop kan opvise mange praktiske Fremskridt, og hvem ønsker vel at vende tilbage til det aabne Fyrs sviende Røg eller Vandspanden i Krogen? Men alligevel er Køkkenet med alle sine snurrige Indretninger og Redskaber tillige med Fadeburet blandt de Rum, der vil erindres.

For Enden af Svalegangen fører en Trappe ned i Stueetagen i Poul Frausings Fløj, og man kommer lige ind i *Gæstekammeret* fra 1800. Nu holder Mahognitræet for Alvor sit Indtog i de danske Hjem, baade Himmelsengen og Kommoden har rig Indlægning af gult Træ, og begge er typiske Arbejder fra Begyndelsen af Aarhundredet. Den ejendommelige Hængevugge er et Eksempel paa dygtigt københavnsk Arbejde fra Tiden, og Lænestolen, som er signeret, er udgaaet fra Empiretidens fornemste Snedkerværksted i Paris: Jacob Frères. Den smukke slesvigske Fajanceovn er en Gave fra Ny Carlsbergfondet. — En Gæst, en gammel Herre, udbrød en Dag ved Synet af den lille Hjørneservante med det diminutive Vandstel: »Jeg kunde græde, naar jeg ser den Servante, den er ganske som den, jeg som Dreng stod og vaskede mig ved hos min Onkel Hertz i

Salen fra omkring 1820 med et lille Kig ind i Gæstekammeret.

Randers«. Min opmuntrende Stemme lød fra Baggrunden: »Græd bare, det er Onkel Hertz's«.

I Salen, den tilstødende store Stue, er man naaet til den danske Empire fra Frederik den Sjettes Tid. Væggene har grønne Lærredstapeter i gammel perlemalet Panelindramning (ogsaa fra et Hus i Stormgade), og der hænger kun et enkelt større Billede i hvert Felt. Møblerne er alle af solid Mahogni, og den gammel-dags Gardinophængning og de blomstrende Potteplanter i Vinduerne giver Følelse af Hygge. Den dybe, læderbetrukne Lænestol med Bronze-»Løvefødder« har hørt hjemme i Aarhus Mølle og er maaske nok lidt ældre end de andre Møbler.

Det store Mahogni-Konsolspejl og Potpourrikrucken foran det stammer fra Aarhusborgmesteren v. Schmidts Hjem, begge Dele blev lavet til hans Daab i 1815. Paa Spejlets Fodstykke ses i gul Indlægning et Barn i en Vugge, over hvilken Pallas Athene holder sit Skjold. Da Frøken Augusta v. Schmidten meddelte mig, at hun havde testamenteret nogle af sine Ting til »Den gamle By«, bl. a. ovennævnte Spejl og Laagvase, fortalte hun, at dengang hendes Farfar den 10. Februar 1815 havde siddet og ventet paa sin førstefødtes Ankomst, og man sagde ham, at det

Vinduesrækken med det omtalte Spejl og Sybord.

blev en Dreng, var hans første Udbrud: »Han skal studere«! Og sin Tanke symboliserede han i den lille indlagte Figur.

Et sjældent og smukt lille Sybord foran det midterste Vindue tilhørte den velkendte Aarhusborger, Byfoged Jørgen Nielsens Hustru. Paa Frederik den Sjettes Tid var den saakaldte Skabssofa yndet i velhavende Hjem, og Sofaen her er et udmærket Eksempel paa denne typisk danske Møbelform. Til højre for den staar et lille ovalt Bakkebord med en særlig smuk Temaskine af Kobber med Sølvbaand, -knopper m. m. Den ligner præcis en brun poleret Trækugle, og dette skyldes, at Kobberet aldrig er blevet pudset, kun Sølvprydelserne skinner fint. Silhouetten over Sofaen forestiller den aarhusianske Købmandsfamilie Laurentin, og Maleriet over Temaskinen er et dygtigt gjort Selvportræt af Maleren, Professor Christian David Gebauer, der henlevede sine sidste Aar i Aarhus.

Man vil ogsaa med Interesse se paa Stuens Musikinstrument, som menes at have tilhørt Dronning Caroline Amalie. Et saadant kaldte man et »Girafklaver«, den rigtige tekniske Betegnelse vil nok nærmest blive »opretstaaende Flygel«, men det var en Konstruktionsform, der aldrig blev almindelig her i Landet.

Derpaa kommer den sidste af Borgmestergaardens Stuer:

Et Hjørne af 1848-Stuen med Olaf Ryes Klaver.

Forhøjningen i 1848-Stuen.

Dagligstuen fra Tiden 1848—50. Nogle vil maaske nok finde, at det her er gaet tilbage med Smagen, men alligevel er det denne ægte Biedermeier-Stil, der vinder den Besøgendes Kærlighed. Det er jo ganske livagtigt vore Bedsteforældres eller

Oldeforældres Stue lige fra Tapetet, Bordet med det filerede Tæppe, Vinduesforhøjningen og Sofaen med det forgyldte Spejl over til det »taffelformede« Klaver med de hvide blaarandede Potpourri-Krukker.

Paa Forhøjningen staar Sybordet med alt sit gammeldags Tilbehør som Syskrue, Strikketøjsholder, smaa Æsker o.s.v., og paa Væggen bag Sybordsstolen hænger de gamle Daguerretypier og Fotografier i ovale, sorte Rammer over den perlesyede Cashedés-ordre med Brillefoderalet. Ved Siden af Døren fra Frederik den Sjettes Stue ses en sortrandet, gul Birketræsramme, der omslutter Originaltrykket af H. P. Holsts skønne Mindedigt over Kongen: »Oh Fædreland, hvad har du tabt, Din gamle Konge sover«. I selve Rammen ses under Glas en Lok af Majestætens Haar. — I Skabet ved Udgangsdøren findes en Del gammelt fint Porcelæn og tillige nogle Vinglas, der tilhørte Frederik den Syvendes Moder, Prinsesse Charlotte, samt en Gulddaase, der blev skænket Borgmester v. Schmidten af Christian den Ottende. Klaveret har tilhørt Olaf Rye, det store Billede ovenover viser Islands Hovedstad Reykjavik, og mange af Skilderierne paa Væggene havde for hundrede Aar siden deres Plads i Borgmestergaarden.

Fra det sidste af Borgmestergaardens Interiører kommer vi atter ud i det frie, og over Gaardspladsen gaar vi ind i den lille gammeldags anlagte Have forbi Soluret og staar saa foran den aabne Dør i Lysthuset. Det lille Interiør er med sine hvidlakerede Møbler, sine lyse Pastelfarver og sin kunstnerisk dekorerede Kuppel en lille Perle i Sen-Empire. Alt er imidlertid beskedent her, og man mindes gamle Dages Økonomi, naar man ser de med Bændler fastbundne Sirtses Overtræk, der skulde skaane Stolenes Damask. Tebordet staar dækket med Porcelænskopper, som bærer Frederik den Sjettes Billede, og mellem Kopperne ses en yndig lille Kobber-Temaskine med fint ciselerede Messingbaand.

Da Borgmestergaarden i 1914 blev aabnet, stod min Ven, Højskoleforstander Christoffer Bågø, sammen med mig og saa ind i Lysthuset. Jeg sagde da til ham: »Ja, Bågø, De har jo Fantasi, De kan nok forestille Dem, at der mellem Kopperne engang skal staa en dejlig Temaskine«. Efter et Øjeblikks Tøven slog han mig paa Skulderen og sagde: »De skal faa en dejlig Temaskine«. Hvis Tingene kunde tale om de Glæder og Sorger, der knytter sig til dem, vilde Temaskinen her fortælle sin fine og rørende Hi-

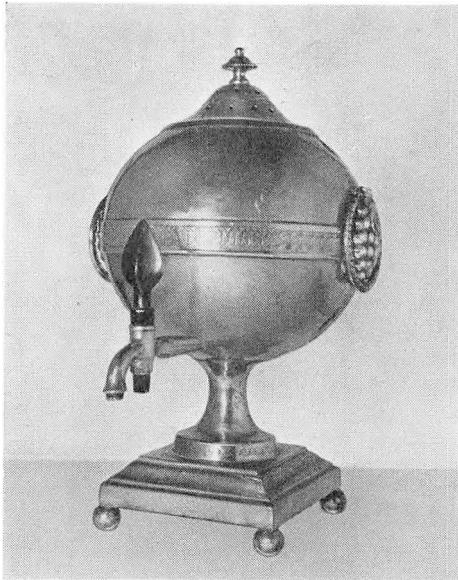

Lysthuset. Bemærk Loftsdekorationen.

storie om en ung Mand og en ung Kvinde, som købte den i en Antikvitetshandel og udmaledede sig, hvorledes den snart skulde pynte paa deres Bord. Fjorten Dage før Brylluppet skulde have fundet Sted, blev hun — den unge Præstedatter fra Skjold — begravet i sin Brudekjole, og han pakkede Temaskinen ind i mange Lag Papir og stillede den bort. Ingen maatte røre den. Jeg kendte

ikke Historien, men den smukke Gave blev mig dobbelt kær, da jeg senere lærte dens Forhistorie at kende.

Vandringen gennem Gaardens Værelser og Rum er forbi. En Række Interiører har givet os et Overblik over Hjemmenes Indretning gennem 250 Aar, og »Billedbogen« har Blad for Blad vist os Tingene, som hver Tids Mennesker har været omgivet af.

Båge's Temaskine.

TILBAGEBLIK OG FREMTIDSPLANER

Inden jeg gaar videre med den kronologiske Beretning, der fik en foreløbig Afbrydelse ved »Vandringen«, vil jeg nævne lidt om vore Problemer og den Maade, hvorpaa vi søgte at løse dem.

Nu, saa mange Aar efter, skal det tilstaas, at med Borgmestergaardens Genrejsning var det først Tanken at vise Købmandsgaarden, som den saa ud i gamle Dage, saa den blev Rammen om det daglige Liv, der havde udfoldet sig under de Forhold. Men Resultatet blev et andet: Den gamle Gaard tog selv Sagen i sin Haand. Som det just blev fremhævet under Gennemgangen, viste de første af de gamle Stuer i Salsetagen, hvorledes de oprindeligt havde set ud, og det faldt da naturligt først at genskabe de ældste Rum, derpaa som næste Trin at lade Pyramidesalen fra ca. 1700 følge efter og fortsætte med Rokoko, Nyklassicisme, Empire og Biedermeier. For at fuldstændiggøre denne historiske Interiørrække undlod man ethvert Forsøg paa at genskabe de oprindelige Økonomirum i Poul Frausings Fløj, der nu i Stedet for kom til at rumme Stuerne fra 1790 til 1848.

Af Bogens første Afsnit fremgaar det med hvilken Omhu og Interesse Arkitekt og Haandværkere gennemførte Flytningen af den store Bindingsværksgaard, og der fremgaar ogsaa en hel Del om de Problemer, der saa at sige daglig krævede at blive løst, men ogsaa selve Interiørordningen frembød mange Vanskeligheder, og disse kommer klart og præcist frem i Magister C. A. Jensens interessante Indlæg »Museumstanker« i Museets Aarbog 1932 og 1933, som derfor skal citeres her: »I mistrøstige Øjeblikke kunde vi tale om, at det eneste Interiør, hvor vi følte os helt sikre, var vore Bedsteforældres Stue fra 1850'erne, kun her havde vi af Selvsyn Kendskab til alle de intime Smaating, som skaber Stemningen. Blot vi naaede til Empirestuen, var Sikkerhedsgraden mindre, og trods Kendskab til Vægge og Paneler, til Møbelstil og meget andet fik vi at mærke, at et tilsvarende Kendskab til Stuerne fra 1600- og 1700-erne uhjælpelig er gaaet tabt og aldrig vil kunne generhverves. Tidens og Livets

Omskiftelser har virket for stærkt, de store Møbler findes saa at sige aldrig i de Omgivelser, hvortil de er skabt, og mange Smaating, især Textilier som Betræk, Bænkehwynder og Sengeudstyr, er sjældne Rariteter eller helt forsvundne. Ethvert Interiør, der ikke kan bevares nøjagtigt i den Stand, hvori det stod, da det blev brugt og beboet, maa i mindre eller større Grad blive en Rekonstruktion, en Efterdigtning, som ikke er videnskabelig i strengeste Forstand. Men det samme gælder jo al Historie-skrivning, der gaar ud over det rene Studium af Kildestederne og prøver at forstaa og forklare Personligheder eller Tider. Den knivskarpe, men ensidige Kritik af Interiørsystemet, som en fremragende Museumsmand skrev en halv Snes Aar før Borgmestergaardens Indretning, kunde derfor ikke skræmme os fra vort Forehavende, men kun virke til at skærpe vore Krav. Og vi lærte da ogsaa Interiørsystemets Fortrin at kende. Vi saa, hvorledes det gamle Bohave igen fik Liv og Virkning ved at blive stillet i Rum af de rette Størrelsesforhold, paa Vægge med Dekorationer i Samtidens Stil og belyst gennem Vinduer med Smaaruder, og vi fik endelig at mærke, hvorledes det ved at give Afkald paa de strikteste, videnskabelige Krav kunde lykkes at faa Publikum i Tale.«

Nu kender vi saa godt til gamle Interiører, men for fyrretyve Aar siden havde vi her i Danmark kun to Interiørmuseer, Rosenborg og Dansk Folkemuseum, begge i København, og kun Rosenborg var kronologisk ordnet. For sin Tid var det noget nyt og derfor noget af et Vovestykke at indrette den gamle Gaard som borgerligt Interiørmuseum, men vi følte, at vi havde noget paa Hjerte og ønskede at give det et levende og fængslende Udtryk, og ikke mindst ønskede vi at gøre dette paa forsvarlig Maade.

Det var i Virkeligheden Museumsteknikens Popularisering, vi dengang oplevede Begyndelsen til herhjemme, og Arbejdet blev takket være den sagkyndige Bistand fra Nationalmuseet, gjort med al Datidens Viden. Vi imødekom en Trang i Tiden, og derfor vakte Borgmestergaarden almindelig Tilfredshed.

Inden for Komiteen var man derfor ved godt Mod og nærrede de lyseste Forhaabninger til Fremtiden, hvilket var godt det samme, thi der blev Brug for al den Optimisme, vi kunde mønstre i disse første Aar, jeg kan godt tilføje: mindst de ti første Aar. Det maa nemlig ikke glemmes, at vore Pengeforhold var yderst beskedne, og det var nødvendigt at lede Foretagendet med den

største Økonomi og Varsomhed. Uden Tvivl har det mange Gange været alt andet end lysteligt at varetage Kassererhvervet; men det er ogsaa uden for al Tvivl, at Hammerichs kloge Administration og aldrig svigtende Interesse i høj Grad opmuntrede og bidrog til vore Planers Virkeliggørelse.

Helt fra Begyndelsen stod det klart, at det endelige Maal maatte være Købstadmuseet, de øvrige dengang eksisterende Fri-luftsmuseer havde udelukkende taget sig af Bondekulturen, her ønskede vi — i vore lyseste Øjeblikke — intet mindre end at skabe et Monument over Borgerkulturen! I en gammeldags Købstad var de større Købmænd jo ikke de eneste Borgere, der var mange andre, først og fremmest Haandværkere i deres mere eller mindre beskedne Huse, tit saa smaa, at en enkelt Stue, et lille-bitte Køkken og Værkstedet var alt, hvad Huset rummede. I vore Tanker blev der ogsaa Plads til forskellige Industrier og offentlige Bygninger.

Vi vidste, at de gamle Bindingsværksbygninger var i Fare-zonen, og rundt om i de danske Byer var mange interessante gamle Huse allerede faldne for den moderne Udviklings Fremdrift, hvad enten de havde maattet vige for Nybygninger eller havde ligget i Vejen for nye Gadearbejder. Man behøvede derfor ikke at være særlig synsk for at forstaa, hvor stærkt det i de kommende Aar vilde gaa ud over de gammeldags hyggelige Bykvarterer. Tiden kom til at vise, at Opgaverne tit blev af overvældende Art, selv om vore Ønsker aldrig gik videre end til at redde de Huse, der maatte vige Pladsen, og som skønnedes egne til Opførelse i »Den gamle By«.

Men hvorledes skulde man bære sig ad? Som noget nyt og uprøvet maatte det overvejes nøje. Planer blev drøftet og igen forkastet. Det, der for mig stod som Hovedsagen, var *Skabelsen af Bybilledet*, gerne med al den Hygge og Stemning, der kunde være over smaa gamle Byer med Huse fra forskellige Tider, krogede Gader og Smaahaver med Frugttræer, Nytteurter og Sirbuske. Der var i alt Fald Enighed om, at det ikke skulde være et Bygningsmuseum med Huse i systematisk, stilhistorisk Orden, selv om det laa nær at tænke paa en Parallel i Huse til de gamle Stuer, men dels vilde det altid komme til at bero paa Tilfældigheder, hvilke Huse man kunde faa Raadighed over, dels vilde et saadant Typemuseum virke uendelig kedsommeligt, og det vilde aldrig kunne give et sandfærdigt Billede af en gammel Købstad.

I Overensstemmelse med dette Synspunkt tegner vi derfor i vort Andragende til Byraadet (8. Novbr. 1912) om at faa overladt en Del af Haveselskabets Have, et Perspektiv af et Bygningskvarter, bestaaende af forskellige gamle Købstadbygninger som Købmandsgaarde, Haandværkerboliger o.s.v., og paa Kühnels medfølgende Plan var Torv og Hovedgade skitseret paa Terænets bedst egnede Plads, og ud fra det derved givne skulde »Byen« vokse videre.

Da vore Ønsker om nævnte Areal blev imødekommet, genrejstes Borgmestergaarden som Tyngdepunktet i den kommende By, thi Meningen var jo, at den med sin lange Torvefacade igen skulde danne den ene Side af et Torv. Samtidig blev Linien af den første Købstadgade trukket op, idet Gaardens Immervadføj ved en Havemur forenedes med Lysthuset og Mejlgadehuset (Frands Hansens).

Havde »Den gamle By« paa det Tidspunkt været en helt udformet Idé, knæsat af vore første Museumsautoriteter og med bevillende Myndigheders fulde og bindende Tilslutning, og kunde man dertil have udpeget de kommende Huse, man ønskede sig, da kunde en Byplan vel være bleven til og fulgt uden Vanskeligheder. Saaledes var Forholdet imidlertid ikke. Ideen laa i Svøb og var absolut ikke livsforsikret, og selv om dens første Fædre i fortrolige Samtaler fik hele Bybilledet frem med Torve, Gader og Gyder, saa bød de virkelige Forhold »Anstifterne« at bære sig saa forsvarligt ad, som det maatte være muligt. Vi kunde altsaa ikke straks opføre Husene i Sammenhæng, vi maatte vælge mellem de Bygninger, det syntes muligt at faa, og dernæst placere dem, hvor vi tænkte os, de vilde passe bedst. I Aarene nærmest efter 1914 kom vore Huse derfor til at ligge som Villaer mellem Buske og Træer, og det var først, da Mellemrummene efterhaanden udfyldtes og brolagte Gadestumper kom til, at Bybilledet begyndte at tegne sig. Jeg minder her om, at den fjerde Side af Torvet endnu venter paa en passende monumental Bygning, ligesom Hjørnet af Aagade og Vestergade stadig er ubebygget.

Det er næsten en Selvfølge, at den tomme Plads paa Torvets østre Side er tænkt reserveret Byens Raadhus. Lige fra de allertidligste Planskitser har det været indtegnet her, og naturligvis har Problemet ofte været Genstand for Drøftelse. Et Par Gange har man endog oplevet særdeles spændende Øjeblikke, som

f. Eks. for nogle Aar siden, da Randers flyttede sit Raadhus paa Ruller og satte en Etage paa. Det lykkedes! »Den gamle By« maa vel desværre indstille sig paa, at det ikke vil blive muligt at erhverve en Ejendom af passende Alder, som fra Begyndelsen har været bygget og indrettet til Raadhus.

Ogsaa paa en Kirke har der været tænkt! Stundom minde- des jeg med dyb Beklagelse den gamle, i 1906 nedrevne Skt. Jørgens Kirke i Holstebro. Om »Den gamle By« paa dette Tids- punkt havde været i Vækst, vilde jeg sikkert have prøvet alle Muligheder for at erhverve den interessante, sengotiske Kirke, hvis Størrelsesforhold netop var af passende Art for »Købsta- den« her. I Dag er en saa barbarisk Udslettelse af et kirkeligt Bygningsminde utænkelig.

Ser jeg nu tilbage paa de 35 arbejdsfyldte Aar, synes jeg, at der bestandig har været Travlhed. Den ene fornøjelige Opgave meldte sig efter den anden, ja ofte gik det saadan, at den ene Op- gaves Løsning trak den næste med sig. Nu og da var der et lige- frem forrygende Tempo over Udviklingen som f. Eks. i Aarene 1923—1926, da Aarhus Møllegaard og Aalborggaarden begge med flere forskellige Huse meldte sig i Sammenhæng saa pludse- ligt, at der til Erhvervelsen af den sidste maatte tages Stilling med Dags Varsel.

Til Gengæld bragte disse Forøgelse »Den gamle By« et Kæmpeskridt fremad, og Aalborgkompleksets Huse fra vidt for- skellige Tider placeret som Borgmestergaardens Genbo har givet Torvet Karakter og fast arkitektonisk Holdning. Aarhus Mølle fandt sin naturlige Plads ved Aaen ligesom senere Toldboden, og saaledes har det fra første Færd været nødvendigt at udnytte det afvekslende Terræn og gruppere Bygninger og Gader om- kring Vandløbet (Aaen), og dette Hensyn har medvirket til, at Byen er groet naturligt frem paa samme Maade, som mange af vore Købstæder er vokset op. Vi har ærligt prøvet at overvinde de mest generende Terrænvanskeligheder, som de Gamle vilde have gjort det.

Mellem de større Gaarde som Borgmestergaarden, Brænderi- gaarden, Jacob Kjellerups Gaard og S. M. Holst's Gaard ligger der mange mindre Huse og hist og her de mere offentlige Byg- ninger som Sprøjtehuset, Apoteket, Toldboden og Skolen. Ga- derne har indordnet sig, og man har givet dem Navne i Henhold til de topografiske Forhold, der efterhaanden opstod. Parallelt

med Algade har vi paa den anden Side af Vandløbet »Aagade«, og den Gadestump, der fra Torvet fører ned til Broen over Aaen, hedder »Brostræde«. Det var ogsaa almindeligt at give Gaderne Navne efter deres Retning, og her fik man baade »Vestergade« og »Søndergade«. Nogle af Gaderne er smalle og krogede, andre bredere og mere lige, ganske som vi kender det fra endnu bevarede gamle Bykvarterer rundt om i Landet.

Ofte hører man de Besøgende sige: Jamen det hele ser jo ud, som om det altid har ligget her, og det er maaske Hemmeligheden ved »Den gamle By«s Charme. Bindingsværket, som i sig selv er smukt og malerisk, virker her i S sammenspil med Omgivelserne, den toppede Brolægning, Vandløbet med Broerne, og de høje, gamle Træer, ikke mindst Frugttræerne, som paa heldig Maade har kunnet indgaa i Byplanen. Hver lille Detaille er af Vigtighed for Helhedsbilledet, naar det gælder en virkelighedstro gammel Købstad.

I det følgende vil der blive Lejlighed til at bringe de vigtigste Oplysninger om de enkelte Bygninger, men det er naturligvis ikke Meningen at give en saa detailleret Beskrivelse af hvert ny erhvervet Hus og dets Indre som den, der er bleven Borgmestergaarden til Del. Det vilde for det første blive til Gentagelser, og det vilde være ubilligt at vente saa megen Interesse hos Læseren, for det andet indeholder Museets Aarbøger (der er udsendt siden 1927) Beskrivelser af en stor Del af de gennem Aarene erhvervede Bygninger og det Indhold, de kom til at rumme, hvorimod det for Borgmestergaardens Vedkommende er Museets Protokoller, Arkiv og Erindringsstof, der danner Grundlaget for dens mere fuldstændige Beskrivelse.

Det var oprindelig min Tanke, at denne Bog skulde fremtræde som en nogenlunde fyldig og rigt illustreret Beskrivelse i Form af en Vandring fra Hus til Hus gennem Museet, som dette nu præsenterer sig, men efter senere Overvejelser bestemte jeg hellere at give en kronologisk Fremstilling, saa Læseren kan følge »Den gamle By«s Tilblivelse og Vækst fra Aar til Aar. Med en enkelt Undtagelse vil dette Princip blive fulgt, og jeg vender nu tilbage til Købstadmuseet i Svøb.

Borgmestergaarden i friserede Parkomgivelser.

Stenders Forlag, fot.

Gadestumpen, fra venstre Frands Hansens Hus, Lysthuset og Borgmestergaarden.

LYSESTØBERIET

Som allerede nævnt havde man efter Landsudstillingen brugt de tomme Rum i Borgmestergaardens Stueetage til forskellige Udstillinger, bl. a. til Prøver paa gamle Værksteder. Man var paa det rene med, at det især gjaldt om at finde Værkstedstyper, der var ved at uddø eller maaske lige forsvundne, f. Eks. et Lysestøberi. Man opsporede en halv Snes Adresser paa saadanne, men overalt var Inventaret allerede borte. I Kapløbet om det sidste Værksteds Inventar var der dog Haab om at vinde med, da det kun var et Par Uger siden, Tinnet var blevet solgt til Burmeister & Wain. En telegrafisk Forespørgsel gav imidlertid kun Svaret »Desværre allerede indsmeltet«.

Under et Ophold i Svendborg i Februar 1913 saa jeg paa et lille Hus et Lysestøberskilt, og jeg gik indenfor, hvor den gamle Mester Pedersen fortalte mig, at han lige var holdt op, da »Blommensaat i Oense var bleen saa uforskammet dyr mæ sit Lyesgarn«. Hele Værkstedet med dets Hundreder af Tinforme var i Behold, og nu blev den gamle Lysestøber saa optaget af Komiteens Planer, at han tilbød det hele Værksted som Gave mod blot at faa Tinnets Værdi godtgjort. Direktør Lausen, Aarhus Oliemølle, gik ind paa at yde de fornødne Penge (»Holm, husk, han skal have Betalingen i Guld, da det jo er det Værktøj, der gav ham Levebrødet«). Overdragelsesdokumentet lyder:

Svendborg, 2. Februar 1913.

Efter mundtlig Overenskomst med Hr. Translatør Holm overdrager jeg herved til Institutionen »Den gamle Borgmestergaard« i Aarhus hele mit Lysestøberi, bestaaende af 9 Borde med Forme, det store Stativ til at ophænge Bordene paa, samt alle de forskellige Redskaber, der hører til. Selve Tinnet har jeg faaet godtgjort efter Metallets Værdi til Dagspris med 210 Kr., som jeg Dags Dato rigtig har modtaget.

H. Pedersen.

I Anledning af »Den danske Uge« i Aarhus deltog jeg kort efter i Arrangementet af en historisk Belysningsudstilling i Haandværkerforeningen, og ved denne Lejlighed præsenteredes

Lysetøberiet fra Svendborg midt paa Salens Parketgulv. Illustrationen viser Opstillingen, der i al sin Pudsighed vandt de Besøgendes Bifald og gav en Forestilling om Komiteens Tanker.

Det var ikke mindst Aarhus-Bogtrykkeren Marius Geertsen, der var interesseret i, at de gamle Haandværksfags Kulturhistorie blev fremdraget og belyst samtidig med, at Handelens Folk fik deres Monument i Borgmestergaarden. Bogtrykker Geertsen var en af de første, der herhjemme slog til Lyd for Indsamling og Bevaring af Værktøj og Redskaber, og selv om han i Begyndelsen mødte megen Tvivl og Ligegyldighed, siger det sig selv, at han fandt Tilslutning fra vor Side; thi et af Købstadmuseets Maal var jo netop at kunne vise ikke blot Købmandsgaarden, men ogsaa de beskedne Haandværkerhuse med de smaa Forhold, de jævne Møbler og Værkstedet Side om Side med Boligen.

I Løbet af et Par Aar havde vi faaet samlet Indholdet til 5 Værksteder, og da Købmand F. W. Yhr i 1916 skænkede Komiteen et lille Bindingsværks Kvisthus i Kannikegade, og Grosserer Søren Justesen stillede de fornødne Midler til Raadighed for Husets Nedtagelse og Genrejsning, blev det indrettet til *Haandværksmuseum*. Ganske vist med alle fem Værkstedesinteriører: Lysetøber, Naalemager, Skomager, Drejer og Træskomager under samme Tag.

Lysetøberværkstedet i Haandværkerforeningens Sal.

Aarhus set fra Viborgvejen 1825. Efter Stik af S. Læssøe Lange. Ved Bakkedraget til venstre ligger nu »Den gamle By«.

VANDMØLLEN

Et Eksempel paa, at »Byen«s Maal og Virke endnu ikke var helt afklaret, har vi i det, der her skal fortælles om *Vandmøllen*.

I Købstadbilledet skulde man gerne til sin Tid se en Vandmølle ved Aaen. Tiden var ikke fjern, da den Slags Bygninger vilde tilhøre Historien. Den gamle Aarhus Mølle var imidlertid brændt i 1873 og bleven efterfulgt af en Dampmølle, og nogen anden Købstadmølle var der ikke Udsigter til at faa. Nogen Tid efter Haandværksmuseets Indvielse fik vi fra Herregaarden Møllerups Ejer, Godsejer Wester, Tilbud om en udmærket typisk Vandmølle. I Øjeblikket stod vi vakkende, da det jo ikke var en Købstadmølle, men vore Overvejelser endte dog med, at vi med Tak tog imod Gaven, da der absolut aldrig havde været nogen afgørende Forskel mellem Mølleværkerne i By og paa Land.

Korn- og Foderstofkompagniets Direktør, Christian G. Hansen, tilbød at afholde de betydelige Udgifter ved Nedtagning, Transport og Genopførelse. Vandmøllen blev genrejst ved Dammen, hvor den — i enhver Henseende fuldt udstyret og arbejds-

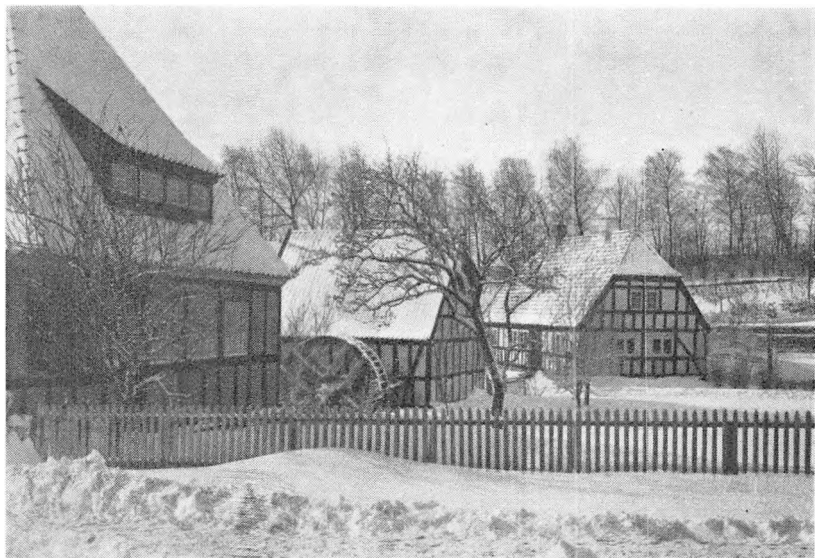
dygtig — fik sin Plads lige over for den allerede nævnte Bullade, og med et lille Stuehus fra Landsbyen Alling, der herefter blev opført paa Arealet imellem dem og skulde tjene som Kustodebolig.

Paa gamle Kort og Billeder, f. Eks. paa det her gengivne, ser man den Bæk, der stadig løber gennem Parken, og som paa dette Sted var udvidet til en Dam. Muligvis er det denne, der har inspireret os til at vove Forsøget med den landlige Tilvækst, jeg erindrer det ikke mere saa nøje, men jeg er villig til at tage Ansvar og villig til at indrømme, at blot ti Aar senere vilde det ikke være sket. Som Magister Jensen rigtigt bemærker i foranævnte »Museumstanker«, er det efter dansk Sædvane gaaet saaledes, at Teorierne er fulgt efter Positiviteterne. Nu er Byen vokset ud paa begge Sider af de to smaa Huse, og Bulladen er for længe siden flyttet til et mere velegnet Sted. Hvad om det lille Stuehus fulgte efter til en Udkant af Byen?

MEJLGADE—TVÆRGADE-HUSET

Borgmestergaarden var fra først af som Hønen, der under sine Vinger samlede alt, hvad der kom til at tilhøre den, og den havde modtaget mange Slags Ting, som den ikke vedblivende havde Plads til under sine Tage. Som omtalt havde den efter Udstillingens Slutning præsenteret nogle faa Værkstedsiinteriører, og paa sin nye Plads havde den foruden Interiørrækken fra Udstillingen ogsaa — i Stuetagen — en mindre Del lokalhistoriske Billeder foruden to større Samlinger, nemlig Jens Ølsgaards udmærkede Tegninger og Fr. Visbys muntre Akvareller fra det gamle Aarhus. I tiltagende Grad havde Komiteen ogsaa modtaget alle Slags Textilier og personlige Smaating, hvad der gjorde Museumsrummene i Borgmestergaarden endnu mere brogede.

Det var derfor meget velkomment, da Tømrermester Christian Holm, Inspektør Chr. Mogensen, Mejerist Mogensen og Tømrermester Chr. N. Withen i 1922 tilbød at ville overlade Institutionen en karakteristisk Renæssancebygning fra Hjørnet af Mejlgade og Tværgade (der nu hedder Nørreport). Efter Genrejsningen i Botanisk Have, hvor Huset fik sin Plads i Algade lige over for Borgmestergaarden, blev det indrettet og aabnet som »Dragtmuseum«, og dette betød en velkommen Aflastning i selve Borgmestergaarden.

Haandværksmuseet, Vandmøllen og Stuehuset, en Stump af Bulhuset anes bagved Vandmøllen.

Vandmøllen, Tværgade-Mejlgadehuset, Kvisthuset fra Kannikegade. Borgmestergaarden bagved.

ARKITEKTSKIFTE

Aaret 1923 indlededes for »Den gamle By« med, at Arkitekt Kühnel trak sig tilbage fra sin Virksomhed, da Alder og Sygdom gjorde det vanskeligt for ham at blive ved. I femten Aar havde Kühnel samvittighedsfuldt og uden Vederlag været Borgmestergaardens dygtige Arkitekt, han havde med stor Interesse fulgt den videre Udvikling siden Udstillingen i 1909, og hans Arbejdskraft og faglige Indsigt var i høj Grad kommet Museet til gode.

Hans Efterfølger blev den københavnske Arkitekt *Mogens Clemmensen*. I ham fik Kühnel en værdig Afløser, thi fra sin tidligste Ungdom havde Clemmensen med levende Interesse studeret gammel dansk Bygningskunst i Købstæderne, og det blev en Lykke for Institutionen her, at Clemmensen netop kunde træde til, da den store Aalborggaard blev erhvervet. Kühnel havde været en god Raadgiver for Komiteen, han havde været saa forstaaende og fremadskuende, at hans Byggeplan stod som den bedst tænkelige. Men med Aalborggaarden blev der Tale om et helt nyt Tempo i Forøgelserne, og det var godt, at Clemmensen fuldt ud gik ind paa sin Forgængers Tanker, saa hans Planer for de mange nye Bygninger blev den mest harmoniske Udvidelse, man kunde tænke sig af den kommende gamle Købstad. Naar Komiteen valgte en københavnsk Arkitekt, skyldtes det ikke blot, at *Mogens Clemmensen* havde et fremragende Kendskab til dansk Bindingsværk, men tillige, at han allerede paa den Tid havde et intimt Samarbejde med Nationalmuseet, og det ansaa man for særdeles heldigt, hvad man ogsaa fik rig Lejlighed til at erfare.

Klingenberggaarden mod Grotumsgade og Jomfru Anegade i Aalborg.

AALBORGGAARDEN

Medens det oprindelige Interiørprogram lidt efter lidt var blevet gennemført i Borgmestergaarden, havde vi samtidig sat Kræfterne ind paa at forberede Udvidelser svarende til vore videregaaende Planer. Inden for Komiteens Forretningsudvalg var man baade uforknyt og ubeskeden, men Optimismen maa bære Skylden for manglende Tilbageholdenhed, da det kom til at dreje sig om den Klingenbergiske Gaard i Aalborg. En ny Ejer, der ønskede en bedre Udnyttelse af det store Areal, havde bestemt sig for at ombygge Gaarden, og Nedrivningen skulde begynde den 12. Oktober 1923.

I arkitektonisk Henseende var den gamle Købmandsgaard meget interessant. Den dannede et firlænget, lukket Bygningskompleks, der foruden en ret ny Hjørnebygning ud mod den daværende Pontonbro talte ikke mindre end otte gamle Huse fra forskellige Tider, de fleste i to Stokværk.

Ældst var de to Længer mod Vesteraagade og Grotumsgade, af hvilke den sidste havde Højstolper (d.v.s. gennemgaaende

Tømmer fra Sokkel til Tagrem) i Bagsiden. Baade i Knægtenes og Konstruktionernes Former viste disse Bygninger Lighed med Aalborg Slot, og de skrev sig vel snarest fra Tiden omkring 1570.

Nærmest i Alder efter disse kom det tre Stokværk høje knægtbyggede Hus i Jomfru Anegade, der paa et Hanebaand bar Aarstallet 1585. Dette Hus, der oprindeligt havde strakt sig længere mod Syd, var blevet forkortet i 1630'erne ved Indsættelsen af et to Stokværk højt Renæssance-Stenhus med hvælvede Kældere. Til Bindingsværkshuset var der senere inde i Gaarden føjet en lav Tværbygning med Svale, og yderst mod Nord, langs Jomfru Anegade med Gavl mod Mørups Plads, var der en noget yngre, rigt udstyret Magasinbygning med Fyldholter og smukt udskaarne Akantusknægte, kronet af et knækket, senere tilsat Tag, som havde afløst Husets oprindelige tredie Stokværk. Af Fyrretømmer og i det hele tarveligere udstyret var en ca. 1650 opført knægtbygget Bindingsværkslænge mod Mørups Plads. Endelig var der i Hjørnet af Grotumsgade og Jomfru Anegade et lille grundmuret Empirehus i to Etager, opført 1807 af Storkøbmanden Jacob Kjellerup.

Bygningerne var fredede i Klasse A, og Nationalmuseet bestræbte sig alvorligt for at sikre Gaardens Forbliven paa Pladsen ud mod Fjorden. Det foreslog blandt andet, at man gav Bygningerne en grundig Hovedstandsættelse og derpaa anvendte dem i Museumsøjemed. Men det havde ikke Held med sig i sine Bestræbelser, hvorfor det den 2. Oktober henstillede til Borgmestergaardens Komité at gøre et Forsøg paa at redde den interessante Gaard.

Komiteen havde hele Tiden med Opmærksomhed fulgt Tingenes Udvikling deroppe, og allerede Dagen efter købte en af Institutionens Venner, Murermester N. M. Bak, hele det gamle Bygningskompleks og skænkede det derefter til Komiteen. Ved Købet, hvor den kgl. Bygningsinspektør, Arkitekt Ejnar Packness, sørgede for, at Sol og Vind blev skiftet lige, blev der fastsat en vis Tidsfrist, inden for hvilken man i Aalborg kunde afgøre, om man alligevel vilde beholde Gaarden. Der fremkom nu i den lokale Presse i Aalborg visse Ønsker om at muliggøre Gaardens Forbliven i Byen. Opraab blev udsendt for at skaffe de fornødne Penge, og et i den Anledning nedsat Udvalg afholdt ogsaa en Basar, hvor vi dog ikke tillod en Fakkelfest i selve Gaarden, men ellers forhandlede venskabeligt. Derefter anmeldte tre Her-

rer fra Udvalget deres Besøg i Aarhus for at forhandle videre, det var Aalborgs Borgmester, Teglværksdirektør Olsen, Arkitekt Paludan og Overretssagfører Rendbeck, og de fik det Svar, at de vilde være velkomne.

Jeg mindes endnu Besøget. Det var en Solskinsdag, og jeg sad trods Aarstiden for aabne Vinduer i mit Kontor, der dengang var indrettet i Haandværksmuseets Kvist, da jeg saa Herterne komme. De standsede neden for Kontoret og saa for første Gang, hvad der her var lavet. Efter nogle Øjeblikkes Tavshed hørte jeg en af dem: »Man maa jo indrømme, at bedre Omgivelser kan der ikke bydes den Klingenbergiske Gaard.« Jeg kendte Stemmen, mit Hjerte hoppede af Fryd, og det var med godt Mod, jeg lidt efter hilste paa Gæsterne og paabegyndte Drøftelserne. Pengeindsamlingen havde været en Skuffelse, og der var ingen Slagkraft i Udvalgets Argumenter. Da Tidsfristen derefter udløb, meddelte Borgmester Olsen, at det maatte have sit Forblivende ved den afsluttede Handel. Der var ingen Bitterhed at mærke, og det tiltalte Borgerskabet i Aalborg at erfare, at Klingenberggaardens Navn i Museet her vilde blive »Aalborggaard« for at understrege, hvilken Købstad den repræsenterede.

Ved Bistand fra mange Sider — Aarhus Kommune, Ny Carlsbergfondet, Murermester Bak, Tømremester Withen og mange flere — blev Gaardens Bygninger omhyggeligt opmaalt, nedtaget og derefter transporteret til Aarhus, hvor Komplekset blev opført som Borgmestergaardens Genbo og saaledes kom til at danne den modsatte Torveside. I vore hedeste Ønskedrømme havde vi ikke turdet fantasere om en saa kæmpemæssig Forøgelse i eet Træk, vore hidtidige Planskitser havde nærmest været beskedne i Forhold til den Opgave, der nu forelaa som en Kendsgerning.

Med Klingenberggaardens Rejsning stod Museet over for et helt nyt Problem. Mellem sine otte Huse talte Gaarden to grundmurede Bygninger, altsaa »Stenhuse«, og hidtil havde vi kun givet os af med Bindingsværksbygninger. Mogens Clemmensen holdt stærkt paa, at vi saa vidt som muligt genrejste Gaardens Bygninger i Sammenhæng, hvad der ganske faldt i Traad med Museets eget Ønske, og han erklærede, at de to Huses Flytning kunde udføres forsvarligt, da alle de gamle Sten saa vel som det indvendige Tømmer stod til vor Disposition. Det lykkedes da ogsaa at genrejse de to Stenhuse paa bedste Maade, og vi vilde

Aalborggaarden paa Torvet i »Den gamle By«.

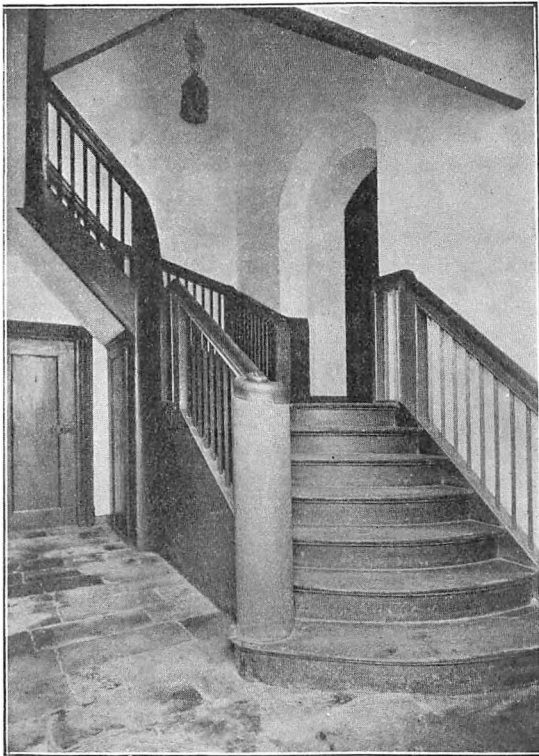
i Dag nødigt have undværet den virkningsfulde Kontrast mellem det lille Empirehus, bygget af smaa gule Flensborgsten med pyntelige hvide Baand og Rosetter og Stenhusets barske, vældige Munkestensmur. Fire af de store og smukke Bygninger blev straks opførte i deres oprindelige Sammenhæng: »Trestokværkshuset« fra 1580'erne, »Stenhuset« fra 1634 og »Empirehjørnet« fra 1807, alle ud mod »Den gamle By«s Torv, medens det fjerde, »Grotumslængen« i tidlig Renæssance, vender ud mod Søndergade. Det store Renæssance Pakhus blev placeret nede ved Enden af Algade, saa det ikke som i Aalborg kom til at dække Trestokværkshusets smukke Gavl. Den sidste af de bevarede Bygninger (Vesteraafløjen) blev det dengang nødvendigt at magasinere, men den kom senere ind paa sin rigtige Plads og blev Bryggerlænge.

Aalborggaardens yngste Bygning, det lille Empire-Hjørnehus, som blev genrejst ved Ny Carlsbergfondets Hjælp, turde være et straalende Bevis paa, at man i vore Dage formaar at genrejse en stilfuld gammel Bygning, saa den, skønt den har forladt sin oprindelige Plads, i et og alt virker naturligt og ægte. Dette

Hjørnet med Grotumsfløjen. Stenders Forlag, fot.

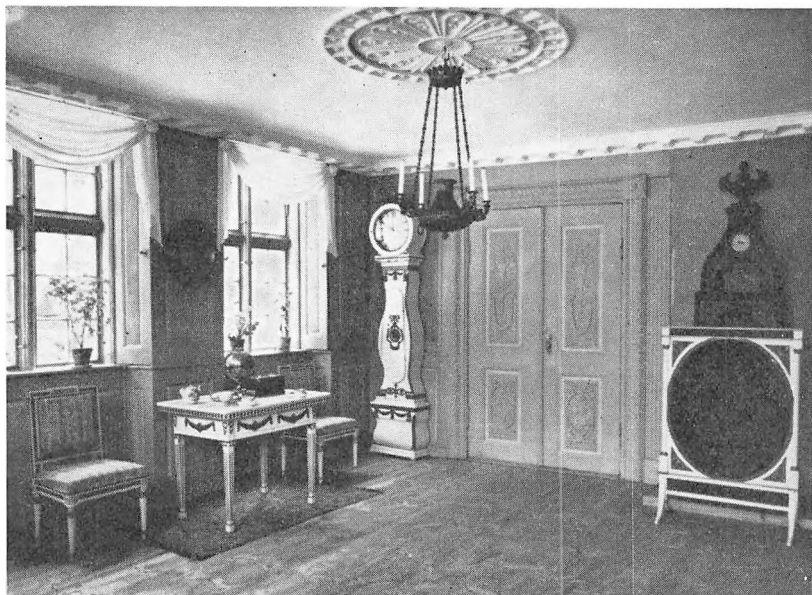
gælder ikke blot dens Ydre, men ogsaa dens Indre. Thi da den i Aarhus fødte, driftige og ansete Købmand Jacob Kjellerup i 1799 var blevet Ejer af den store Gaard og derefter fornyede et Stykke af Grotumsfløjen i Grundmur, indrettede han ogsaa de nye Stuer fint og smagfuldt. Og da alt det indre Udstyr var velbevaret, faldt det af sig selv, at vi her lod Rummene genopstaa som Interiører. Vi gaar nu ind i den flisebelagte Forstue med det oprindelige Trappeparti og ser gennem den aabne Dør ind i Jacob Kjellerups Hjørnestue med de smukke riflede Paneler og rigt udskaarne Døre, hvis dekorative Snitværk er udført i en lidt provinsiel, men festlig Louis XVI-Stil. Vinduesskodderne med de

Trappen i Empirehjørnet.

blanke Messinghaandtag hænger atter paa deres Plads, ja selv Stukloftets lille Roset i blaåt og hvidt og Gesimsens Konsoller har overlevet Flytningen, de gjorde — ligesom de mønstermurede Fyldinger i Trestokværkshuset — Rejsen herved i træuldsforede Kasser. Møbler svarende til Rummets Stil fuldstændiggør nu Interiøret.

Stuen bagved ligger ganske vist i den gamle Bindingsværksfløj, men har de samme pyntelige Døre, og det morsomme indbyggede Vægskab i Barok har i Jacob Kjellerups Tid faaet sin gamle blaa Maling med Rosenguirlanderne paa de snoede Søjler dækket af Empirens graa og hvide Farver med Guldstaffering. Trappen fører op til 1ste Sal til en Stue med enklere Udstyr, men Døre og Vinduer er de oprindelige, og her er indrettet et Soveværelse med gamle Empiremøbler — et lille Jomfrubur.

Jacob Kjellerups Hjørnestue.

I de andre Aalborgbygninger var der ikke bevaret Interiører, og de kunde derfor tages i Brug paa anden Maade og indrettes som Museumsrum.

KOMITEEN AFSLUTTER OG GIVER LOVE FOR EN SELVEJENDE INSTITUTION

Læserne har allerede kunnet se, at Udviklingen hidtil var gaaet i den ønskede Retning, og nu var Tidspunktet kommet, da Institutionen kunde blive helt selvstændig. Den 4. Marts 1924 holdt »Komiteen til Bevarelse af den gamle Borgmestergaard i Aarhus« sit afsluttende Møde paa Raadhuset, og det resulterede i følgende Vedtagelse:

Ved Overdragelse fra Aarhus Museums historiske Afdeling blev Komiteen Ejer af Bygningen »Den gamle Borgmestergaard« i Haven ved Vesterbro og ejer nu tillige den til Bygningen ved en Mur tilbyggede Havepavillon samt »Frands Hansens Gaard«, »Bulhuset«, »Vandmøllen«, »Haandværkshuset« og Hjørnebygningen fra Mejlgade—Tværgade (Dragtmuseet) samt p. t. opmagasineret »Marcus Bechs Gaard« og »Hornslet Præstegaards-

lade«. Disse Bygninger med deri værende Samlinger og alt deres rette Tilhørende saa vel som Komiteens øvrige Ejendele skænker Komiteen ved sit Forretningsudvalg til

»Den gamle By«

som en fremtidig selvejende Institution i Aarhus. — For Overdragelsen, der er vederlagsfri, er fastsat følgende Vilkaar:

- a) »Den gamle By« bliver, som foran nævnt, fra Dato at regne som selvejende Institution uindskrænket Ejer af saavel ovennævnte Bygninger som Løsøre. Institutionen overtager ligeledes som Ejer den i Komiteens Besiddelse værende, til Fremme af dens Formaal bestemte, Formue. Institutionen indtræder følgelig i samtlige Komiteens Rettigheder og Forpligtelser med Hensyn til Borgmestergaarden og de andre Bygninger samt Samlingerne i disse, ligesom den skadesløst for Komiteen og dennes enkelte Medlemmer og Forretningsudvalg overtager Komiteens Gælds- og andre Forpligtelser.
- b) Alle fremtidige, til Komiteen eller Forretningsudvalgets Medlemmer til Opstilling i Borgmestergaarden eller de øvrige Bygninger som Led i de deri værende Samlinger indkommende Gaver er derfor eo ipso skænkede Institutionen »Den gamle By«.
- c) For den selvejende Institution har Komiteen vedtaget følgende Love, der træder i Kraft fra og med Dato:

Love

for den selvejende Institution

»Den gamle By«

- § 1. »Den gamle By« er en i Aarhus hjemmehørende Institution. Dens Formaal er: »Ved Institutionens Bygninger i Forbindelse med de i disse tilvebragte Interiører af Billeder og originale Genstande, ordnede tidsmæssigt og svarende til de enkelte Bygninger og dissers Rum, at illustrere Udviklingen af en dansk Købstads Borger- og Næringsliv fra ca. 1600 med specielt Henblik paa Aarhus. Saa længe Institutionen bestaar, skal dens Bygninger og Samlinger forblive paa Aarhus Købstads Grund.
- § 2. Under Fællesnavnet »Den gamle By« indbefattes ikke alene ovennævnte Bygninger samt alle de Samlinger, der er medfulgt i Overdragelsen til Institutionen, men tillige de Bygninger, Samlinger eller enkelte Genstande, som denne senere maatte erhverve.
- § 3. Institutionen ledes af en Bestyrelse, der bestaar af 9 Medlemmer. Aarhus Byraad har Ret til at udnævne 2 Medlemmer, Aarhus Haandvær-

kerforening 1 Medlem og Arbejdernes Fællesorganisation 1 Medlem af Bestyrelsen.

- § 4. I Forhold til Trediemand er Institutionen gyldigt repræsenteret ved og forpligtet af det af Bestyrelsen til enhver Tid fungerende Forretningsudvalg i Overensstemmelse med nedenstaaende Bestemmelser.
- § 5. Inspektøren udnævnes af Bestyrelsen, som fastsætter de nærmere Regler for hans Virksomhed, derunder hans Løn og de øvrige Vilkaar for hans Ansættelse. For saa vidt Inspektøren er Medlem af Bestyrelsen, er han ikke stemmeberettiget ved Afstemninger, der angaar hans eget Forhold til Institutionen.
- Bestyrelsen udvælger et Forretningsudvalg paa 4 Medlemmer, der varetager den daglige Drift og alle løbende Forretninger. Institutionens Kasserer og Inspektøren skal være Medlemmer af Forretningsudvalget.
- § 6. Bestyrelsens Funktionstid er 4 Aar, sammenfaldende med Aarhus Byraads Valgperioder. Hvad angaar de af Bestyrelsen selv valgte Medlemmer, da supplerer disse sig selv, idet de med simpelt Stemmeffertal vælger det fornødne Antal nye Medlemmer.
- I Tilfælde af Dødsfald eller Forfald inden for en Valgperiode vælges nye Medlemmer for den resterende Periode af den Institution, henholdsvis de Medlemmer, der har valgt det afgaaede Medlem.
- § 7. Til at tage en gyldig, Institutionen bindende, Beslutning udkræves, at mindst 6 Medlemmer af Bestyrelsen, derunder mindst 3 af Forretningsudvalgets Medlemmer, er til Stede. Beslutningen tages ved simpel Majoritet. Opnaaes saadan ikke, er det paagældende Forslag forkastet. Dog er ingen Beslutning gyldig, dersom de af Byraadet, Fællesorganisationen og Haaendværkerforeningen valgte 4 Medlemmer alle stemmer imod.
- § 8. Bestyrelsen har i enhver Henseende Bestemmelsesretten med Hensyn til Institutionens Ordning og Drift, dens Forhold til Offentligheden, dens Besøgstider, Entréindtægt, Ansættelse af Personale, Afholdelse af Foredrag eller Udstillinger, Forvaltningen af dens Pengemidler o. s. fr.
- § 9. Inspektøren besøger alle daglige Forretninger under Ansvar over for Bestyrelsen i Henhold til de ham af denne meddelte Instrukser.
- § 10. Bestyrelsen vælger selv sin Formand og fastsætter sin Forretningsorden, Formanden træffer Bestemmelse om Afholdelse af og Indkaldelse til Bestyrelsesmøder. 3 Medlemmer kan forlange Møde afholdt.
- § 11. Institutionens Regnskabsaar er Finansaaret. I hvert Aars April Maaned udarbejder Kassereren et Regnskab for det forløbne Aar, udvisende samtlige Institutionens Indtægter og Udgifter, samt en Statusoversigt. Disse forelægges Bestyrelsen senest 14 Dage efter deres Udarbejdelse. I Oktober udarbejdes Overslag over det kommende Regnskabsaars Udgifter, hvilket Overslag forelægges Aarhus Byraad.
- § 12. Bestyrelsen er pligtig til, naar større Reparationer af Institutionens Bygninger skønnes nødvendige, inden deres Paabegyndelse at give Nationalmuseets 2. Afdeling Underretning herom. Ligeledes er Bestyrel-

sen pligtig til at indhente Nationalmuseets 2. Afdelings Samtykke til Flytning af de i Haven opførte Bygninger og til væsentlige Ændringer i disses Indretning.

- § 13. Bestyrelsen er pligtig til at drage Omsorg for, at saavel Bygningerne som det i disse indeholdte Løsøre holdes assurerede mod Ildsvaade. Ligeledes skal Samlingerne være assurerede mod Tyveri.

Nationalmuseets 2. Afdeling holdes til enhver Tid underrettet om Assurancesummerne og er naar som helst berettiget til at forlange Dokumentation for, at fornøden Forsikring er sket, og at Præmierne herfor erlægges rettidigt.

- § 14. Bestyrelsen kan tage Bestemmelse om Institutionens Opløsning; hertil kræves dog Beslutning af en Majoritet paa $\frac{3}{4}$ af samtlige Bestyrelsesmedlemmer. Den forestaar da Likvidationen, hvorom der skal tilstilles Nationalmuseets 2. Afdeling Underretning. Afdelingen har da — ligesom til ethvert andet Tidspunkt — Ret til at forlange tinglæst en Fredlysningsdeklaration for samtlige Institutionens Bygninger, for saa vidt dette kan ske. Samtlige Institutionens Aktiver, Bygninger og Samlinger skal i Tilfælde af Opløsning tilbydes Aarhus Kommune til fremtidig Ejendom med Overtagelse af samtlige Institutionens Rettigheder og Forpligtelser, idet den ved Opløsningen forhaandenværende konstante Formue dog først anvendes til Dækning af Institutionen mulig paahvilende Gæld. Kun for saa vidt Aarhus Kommune maatte vedtage ikke som Ejer at ville overtage Institutionens Bygninger og Samlinger til fremtidig Drift, maa disse afhændes. I Salgstilfælde maa Løsøresamlingerne dog ikke afhændes, forinden de har været tilbudt — helt eller delvis — Aarhus Museum og derefter Nationalmuseets 2. Afdeling, der i denne Rækkefølge har Ret til at overtage, hvad de hver især maatte ønske at erhverve for Vurderingssummer, fastsat efter uvildige Mænds Skøn. Genstande, som Institutionen har modtaget som Gaver, maa dog kun sælges, saafremt de nævnte Museer i samme Rækkefølge vægrer sig ved at modtage dem som Gave.

Aarhus Byraad træffer efter Indstilling af Institutionen endelig Bestemmelse om Anvendelsen af den Formue, som maa være i Behold, saafremt Aarhus Kommune ikke ønsker at overtage Institutionens Aktiver og Passiver, og Salg derfor finder Sted i Henhold til ovenstaaende.

- d) Idet Komiteen har vedtaget ovennævnte 14 Paragraffer som de første Love for Institutionen »Den gamle By«, udnævner den til denne Institutions første Bestyrelse

Borgmester *Drechsel*,
Overbibliotekar *Grundtvig*,
Grosserer *Hammerich*,
Translatør *Holm* og
Overretssagfører *Wilde*.

e) Bestyrelsen fortsætter og tilendebringer de med Aarhus Byraad indledede Forhandlinger om en endelig Ordning med Hensyn til de Kommunen tilhørende Grunde, hvorpaa Institutionens Bygninger er og maatte blive opførte.

I Henhold til foranstaaende — af Komiteen vedtagne og derefter af Byraadet approberede — Love indvalgte i den første Bestyrelse endvidere som Byraadets Repræsentanter

Overretssagfører *Andreas Christensen* og
Smed *H. P. Christensen*,

som Haandværkerforeningens Repræsentant
Bogtrykker *Marius Geertsen* og

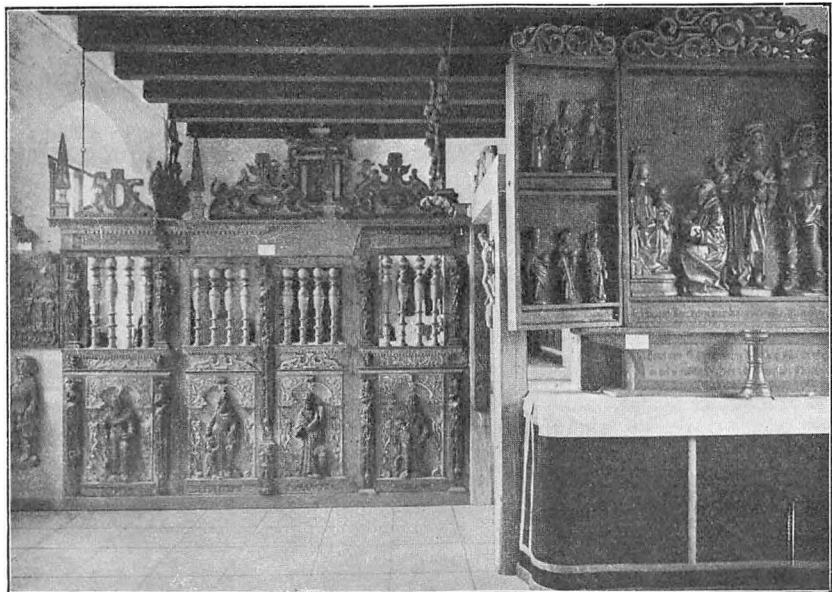
som Repræsentant for Arbejdernes Fællesorganisation
Typograf *Marthin Pedersen*.

OVERENSKOMST MED AARHUS MUSEUM

Fra første Afsnit af denne Bog vil Læseren erindre den sammentrængte, historiske Skildring af den Periode, da Provinsmuseernes Forhold til Nationalmuseet var vanskeligt, og Aarhus Museums historiske Afdeling havde i sit Forhold til Borgmestergaardskomiteen været en tro Afspejling af Nationalmuseets 1. Afdeling. Indenfor Komiteen bestemte man sig saa for indtil videre at passe sig selv; der havde desuden været tilstrækkeligt at arbejde med, og det har sikkert stimuleret Komiteens Forretningsudvalg stadig at være henvist til at staa paa egne Ben. Saa kom den store Forøgelse med Aalborggaarden, og under de vigtige Overvejelser om disse Bygningers bedste Anvendelse indtraf der en virkelig Begivenhed.

I mange Aar havde man i Aarhus Museum lidt under en sørgelig Pladsmangel, hvilket i Forbindelse med den kraftige Vækst omkring Borgmestergaarden havde givet Museumsbestyrelsen et ændret Syn paa Forholdene. Det var nok heller ikke helt uden Betydning, at Provinsmuseerne havde faaet nye Tilsynsførende, og at den ene af dem var Magister Jensen. Kort at fortælle: i Januar 1924 modtog Borgmestergaarden følgende Skrivelse fra Aarhus Museums historiske Afdeling:

»Herved tillader vi os at forespørge den ærede Bestyrelse, om nogen af de Bygninger, som hører til den Klingenbergeske Gaard, og som formentlig agtes opført i Nærheden af den gamle Borgmestergaard, er af en saadan Størrelse, at den med en passende

Fra den kirkelige Afdeling.

Indretning kunde rumme Museets historiske Afdeling, om den kan stilles til Museets Disposition, og i bekræftende Fald paa hvilke Betingelser.

Paa Bestyrelsens Vegne:

Chr. Buur.«

Det var en velkommen Henvendelse, og efter grundige Forhandlinger i 1924 og 1925 blev der vedtaget en Overenskomst, der blev underskrevet den 20. Januar 1926 af begge Museers Bestyrelser, for Aarhus Museums Vedkommende af Chr. Buur, Mousten, Vald. Kruse, Andreas Christensen og Ejler Haugsted, for »Den gamle By« af Drechsel, L. Hammerich, C. Holst-Knudsen, H. P. Christensen, Frank Wilde, Peter Holm, Vilh. Grundvig, Marius Geertsen og Marthin Pedersen.

I Overenskomsten stillede »Den gamle By« de to største af Aalborggaardens Bygninger, nemlig Renæssance Stenhuset og det tre Stokværks Hus fra 1585 til Disposition for Aarhus Museum. Medens »Den gamle By« paatog sig den udvendige Færdiggørelse af Bygningerne, gik Aarhus Museums historiske Afdeling ind paa at overtage den indvendige Færdiggørelse

»paa den til Formaalet bedst egnede Maade«, ligesom Flytningen af Museets Genstande fra Bygningen i Vesterallé blev betalt af Aarhus Museum. Der blev endvidere fastsat et vist Samarbejde paa den Maade, at »Den gamle By«s Leder overtog Opstilling, Varetagelse og Drift af den Del af Aarhus Museum, der nu var her, og som Aarhus Museums historiske Afdeling beholdt »uforandret og uindskrænket Ejendomsret« til. Der var ogsaa en Række, dengang selvfølgelige Bestemmelser, som ikke anføres her, men som er trykt i »Den gamle By«s Aarbog 1927.

I Henhold til Overenskomsten flyttede Aarhus Museums historiske Afdeling ind i Aalborggaardens to største Huse, Stenhuset og Trestokværkshuset. Stenhuset kom først og fremmest til at rumme den *kirkelige Afdeling*, der i Aarhus Museum havde haft saa helt utilfredsstillende Opstillingsvilkaar. Her fik man med Bistand af den nye Tilsynsførende Altertavlerne betydelig mere overskueligt anbragt, ligesom det øvrige store Inventar kom bedre til sin Ret. I Fortsættelse af den kirkelige Afdeling fulgte de andre Museumssamlinger: Serierne for Keramik og Glas, byhistoriske Genstande og Billeder fra Aarhus m. m. Gennem Omordninger og forbedrede Opstillinger kom ogsaa senere Jordfundssamlingen til. — Talrige Genstande, som gennem Aarene var modtagne af »Den gamle By« og som ikke lod sig anbringe i Interiørerne, fandt nu ogsaa deres Plads her i Museumsserierne, og de to Indsamlinger viste sig paa mange Punkter at supplere hinanden paa bedste Maade.

TORVEBRØNDEN

Da man fik Aalborggaardens Bygninger genrejst og Torvet brolagt, ønskede man at fuldstændiggøre Billedet af Torvet med en Brønd eller »Vandkunst«, som det gerne hørte sig til i tidligere Tid. Som Regel havde den Slags Brønde været ganske ordinære, men i Byer som København og Flensborg var der dog smukke og anelige Brønde. Oppe paa den nordjydske Herregaard Lynderup finder man den Dag i Dag en af Danmarks ældste Springvandsbrønde, hvor et Broncekapitel med fire Pigeansigter sprøjter Vand ud i et stort Egetræskar. Efter Stilen at dømme er Brønden jævnaldrende med eller maaske endogsaa

lidt ældre end Springvandet, som Christian den Fjerde lod op-sætte 1608—10 paa Københavns Gammeltorv.

Bestyrelsen, støttet af Magister Jensen og Arkitekt Clemmensen, fandt det forsvarligt at kopiere denne Brønd her, og Lynderupgaards Ejer, Godsejer Kjeldsen, gav beredvilligt sin Til-ladelse til Afstøbning.

Under vore Overvejelser kunde vi selvfølgelig ikke komme udenom, at en virkelig gammel Brønd havde været at foretrække, men en saadan vilde det næppe nogensinde blive muligt at faa. At bruge Lynderupgaardbrønden som Forbillede maatte være ret uskyldigt. Til Gunst for Planen talte ikke mindst, at den gamle Renæssancegaards Bindingsværkslænger havde samme Karakter som de Omgivelser, Torvebrønden vilde faa. Endelig kunde man ogsaa fremføre, at selve det originale Broncekapitæl var et Støbe-arbejde, og Trækarret, som nu stod paa Lynderup, var natu-r ligvis udskiftet mange Gange, thi et Kar, selv af Eg, har kun en begrænset Levetid.

Paa samme Maade gik det forøvrigt her. Vort første Kar i »Den gamle By« blev fremstillet af et Lagerfad fra Fæstnings-bryggeriet i Fredericia, og da det efter 15—16 Aars Forløb var udtjent, erstattedes det med et lignende fra Bryggeriet Ceres. Men allerede da Torvebrøndens Opstilling fejredes — ved en lille Højtidelighed 31. Marts 1928 — saas det, at den og Torvet klædte hinanden.

Brøndens Broncekapitæl.

Indskriftstavle fra Possins Mølle.

AARHUS MØLLE

I første Afsnit nævnes det, at Ægteparret Weis — kort før Møllejerens Død i 1912 — havde bestemt at ville testamentere det interessante og smukke Bygningskompleks »Aarhus Mølle« til Museet. Efter Fru Weis's Død i Maj 1926 viste det sig, at der intet skriftligt forelaa, og at Sagen overhovedet ikke var omtalt i Ægtefællernes Testamente, skønt det var en almindelig kendt Bestemmelse inden for Familiens Venner. Men som Medlem af »Den gamle By«s Bestyrelse, som Executor testamenti i Fru Weis's Bo og som Byraadsmedlem lykkedes det Landsretssagfører C. Holst-Knudsen at ordne Sagen saaledes, at der i det Skøde, hvorved Boet solgte Grundene, hvorpaa Bygningerne stod, blev indsat det Vilkaar i Handelen, at Byen skulde overlade alle Aarhus Møllens Bygninger til »Den gamle By«.

Det var paa ny en stor og vanskelig Opgave, der her kom til at foreligge, thi det drejede sig mindst om 100.000 Kroners Udgift, og det endnu før man ret kunde trække Vejret efter den store økonomiske Anstrengelse med Aalborggaarden. Det lykkedes i 1927 at faa Tilsagn om det samlede Beløb fra Stat og Kommune i Forening, og samtidig havde Arkitekt Clemmensen udarbejdet Arbejdstegninger for Møllens Opførelse i »Den gamle By«, hvor dens Plads forlængst var udset.

Aarhus Møllens Historie strækker sig over mange Aarhundreder. Den nævnes første Gang 1289 og var dengang en kongelig Mølle, men det vides ikke, om de første Bygninger har været Bindingsværk eller maaske snarere Huse helt opført af Træ, altsaa Bulhuse. I 1581 var de imidlertid meget brøstfældige, og efter Kong Frederiks Befaling forhandlede Lensmanden Erik Lykke med Møllebyggeren Andres Possin, der var indvandret sydfra,

havde staaet i Dronning Dorotheas Tjeneste som Møllebygger og nu havde Dronningborg Mølle i Randers i Forpagtning.

Det blev en kostbar Reparation og har snarere været en fuld-
stændig Nybygning. Hele Aarsindtægten af Lenet var medgaaet
og desuden 1000 Rigsdaler, som Lensmanden dels selv havde lagt
ud og dels laant hos Borgere i Aarhus. Dertil kom, hvad Kronen
selv havde leveret af Tømmer fra sine egne Skove, og det var
Tømmer af mægtige Dimensioner. For sit eget Arbejde forlangte
Possin 200 Daler, men opgav denne Fordring mod at faa Møllen
i Forpagtning, og dette Tilbud blev modtaget.

Efter Possins Tid ser det ud til, at Møllebygningerne kun er
blevet nødtørftigt vedligeholdte, og 1644 sælger Kronen Aarhus
Mølle til Jens Jensen Wissing, i hvis Slægts Eje Møllen for-
bliver indtil 1753. Med Jens Jensen Wissings Søn indledes en ny
og bedre Tid for Møllen, og den yngre Jens Wissing forøger
Møllens Jordtilliggende saa betydeligt, at Avlsbygningerne maa
udvides, ligesom det ogsaa er Jens Wissing, der omkring 1700
opfører et nyt Stuehus, det skønne Patricierhus, der nu rummer
Museets Festsal og Kontorer. Denne Bygning fik en høj, stensat
Sokkel, der kunde beskytte mod eventuelle Oversvømmelser
som dem, der havde skaffet Kronen saa mange Bekymringer og
Udgifter.

Efter Wissingerne oprinder en Række triste og sørgelige Aar
for Møllen. Den solgtes 1790 ved Auktion til Fr. Chr. Dahl og
Christian Faurschou, men allerede 1793 trak Faurschou sig til-
bage, og det blev Dahl, der bragte Møllen paa Fode efter de me-
get vanskelige Aar. 1805 overdrog Dahl Aarhus Mølle til sin
Søn, der var gift med Kirstine Fogh. Der var stadig Vanskelig-
heder ved Møllens Drift, snart drejede det sig som forhen om
Malepligten og det fastsatte Malebeløbs Størrelse, snart om
Møllerens Ret til at opstemme Vandet, hvorved der forvoldtes
Skader paa omliggende Enge. Tildels som Følge heraf gav selve
Mølledriften ret smaa Indtægter, men de tidligere Ejeres (navnlig
Jens Wissings) store Jordkøb gav Dahlerne betydelige Indtæg-
ter gennem Landbrug, Kvægavl og Aalefiskeri. Johannes Dahl,
Frederik Dahls Søn, var tillige Landinspektør, hvad der just i
disse Udskiftningstider var ret indbringende. Han døde tempe-
lig ung i 1815, og nogle Aar efter giftede hans Enke sig med
Møller Guldager paa Bygholm Mølle ved Horsens. Guldager
overtog ogsaa Aarhus Mølle, og da han døde i 1839, fortsatte

Madam Guldager Bedriften. Hun var en dygtig Kvinde og forstod — maaske tildels ved sine Sønners Hjælp*) — at værne sin Virksomhed, baade da Amtet og Byen paa forskellige Maader søgte at pille ved Møllens gamle, store Privilegier, ligesom hun, da Ejeren af Marselisborg, Ingerslev, søgte om Tilladelse til at bygge en Vejrmølle paa sin Mark nær Byens Grænse, var klar over den Konkurrence, det vilde give, og derfor selv androg om Tilladelse til at bygge en Vejrmølle paa de Kanter. Det blev Madam Guldager, der fik Tilladelsen, men paa visse Betingelser, og det blev først hendes Efterfølger, A. S. Weis, der opførte den anselige Magdalene Mølle.

I 1846 solgte Madam Guldager Aarhus Mølle til den 30-aarige cand. polyt. Andreas Severin Weis, der var en Søn af Distriktslægen i Aarhus og gift med Bertha Magdalene Schønheyder. Weis var fuld af Energi og tog straks fat paa at modernisere Forholdene paa Møllen. Fra Februar 1847 lod han Korn afhente til Maling hos Byens Jordbrugere, bragte det igen formalet tilbage, og lige før Jul 1847 averterede han, at nu var der i Møllen indrettet en ny og velforsynet Melbutik. Som den dygtige Forretningsmand han var, forsvarede han ogsaa Møllens ældgamle Privilegier og opgav ikke forældede Rettigheder uden at sørge for Erstatning, hvad Borgerskabet nok kunde skumle over. Monopolets Ophævelse 1865 maatte Staten betale med 30.000 Rdl., og samtidig blev det fastslaaet ved Dom, at den lave Maletakst skulde bortfalde. 1870 solgte Weis Retten til at opstemme Vandet mod en Erstatning paa 70.000 Rdl. Møllen opførte dermed at være Vandmølle, og paa dens opfyldte Grund blev nu opført en hel Dampmølle. Den første Begyndelse til en saadan var allerede kommen i 1860, da en Dampmaskine var bleven installeret.

Lige til 1885 laa Møllen paa Landet, og først efter dette Aar blev den indlemmet i Aarhus Købstad. Men længe forinden var det komfortable Møllerhjem blevet et Kulturcentrum i Byen. I »Aarhus gennem Tiderne« fortæller Haugsted: »A. S. Weis var en højt kultiveret Mand, han elskede og vurderede god Malerkunst og god Musik; i Hjemmet, der var smykket med ypperlige Malerier af Marstrand, Roed, Ernst Meyer og deres sam-

*) Hendes to Søner af første Ægteskab var Thorkild Christian Dahl og Carl Bodilius August Dahl. Den første blev Stiftamtmand i Aarhus, den anden Amtmand i Vejle og efter Broderens Død i 1872 hans Efterfølger som Stiftamtmand.

Møllmøllen, Broen og Dæmningen ca. 1860.

tidige, samlede Vennekredsen hyppigt om Musik, nogle ydende, andre nydende; hans Hustrus Personlighed gjorde sig stærkt gældende og satte ogsaa sit Præg paa Hjemmet og Kredsen. Viborgbispens Swanes Datter fortæller saaledes:

»Med Mor blev vi da indbudt til Aarhus Mølle i Forsommeren 1865. Det var imponerende for os at komme i det store, rige Hjem, og vi var bange for den mærkelige Møller Weis. Han var stor og kraftig med et smukt Haar og kloge, gennemborende Øjne. Senere hen i Livet kom jeg der ofte i længere Tid, og han indbød mig til Aarhus, naar der var særlig udmærkede Musikere, som gav Koncert. Vi blev meget gode Venner.

Hele Bygningskomplekset var gammelt og fyldt med herlige Malerier og Kunstgenstande . . . . Haven var stor og smuk med Vandløb og vel vedligeholdt. I Haven fandtes et Glashus, hvori de Violiner, som Weis lavede, hængte til Tørring. Hvor man gik og stod i Hus, Gaard og Have, hørtes Lyden af Vandmøllen den hele Dag som det uundværlige Akkompagnement til det ejendommelige Liv, der førtes i Hjemmet.«

Møller Weis var ogsaa en af de ivrigste med Hensyn til at skaffe bedre Forhold for den lille Kunstsamling, der havde Lokaler i Byens gamle Raadhus. Han skænkede saaledes i 1875 den store Grund, hvorpaa Aarhus Museum blev opført.

Traditionerne førtes videre efter Møllerens Død 1889, da Fru Bertha drev Møllen med sin Søn, cand. polyt. Ernst Weis som Bestyrer. I teknisk Henseende var Weis's Mølle saa fuldkommen, som Dampmøller var paa den Tid, men de følgende Aar var ikke særlig gunstige for Mølleridrift. Møllens Storhedstid var nu forbi, 1913 lukkede Ernst Weis Virksomheden og sluttede dermed dens mere end seks Hundrede Aar lange Saga. I Aarene derefter bortsolgte han de meget store Arealer, der skyldtes tidligere Mølleres Grundkøb, og nu er det Park og nye Gader, der dækker Mølletofte og den opfyldte Mølledam.

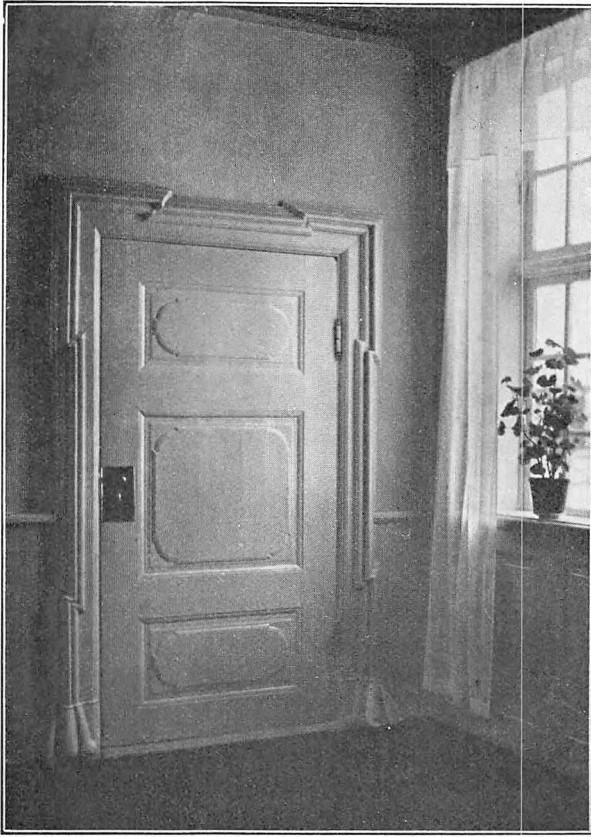
Vaaningshusets fornemme Stuer var dog stadig Samlingssted for en Kreds af kulturelt indstillede Venner, thi Interessen for Musik og Malerkunst blev ogsaa plejet af Ernst Weis og hans norskfødte Frue. Men i de sidste Aar kom der megen Sorg til Huse. De to unge Sønner var døde før Faderen, som gik bort 1912 efter store Lidelser, og til Slut sad Fru Wilhelmine Weis ene tilbage med sin blinde Datter. Da blev der stille i den gamle Møllegaard, og det er til disse sidste Aar, at Vennernes Erindring nu er knyttet, thi Venner vedblev der at være. Mange Kærlighedsgerninger udøvedes fra Aarhus Mølle paa den venligste og mest stilfærdige Vis, og der er al god Grund til at tro, at de Mennesker, der oplevede den Tid, bevarer den i taknemlig Erindring.

I »Den gamle By« fik Møllens Bygninger i alt væsentlig den samme Gruppering som paa deres gamle Plads. Det store Komplex omfatter mange forskellige Huse. Ud til Aagade ligger tre Bygninger i den oprindelige Rækkefølge, i Midten det anselige Vaaningshus fra Tiden ved Aar 1700, med dets karakteristiske store Profiler under Tagskægget. Facaden har den morsomme Farvevirkning med graablaa Tømmer og gule fugede Tavler, som den fik henimod Aar 1800. Ved den ene Ende af Stuehuset rejser sig et to Stokværks Pakhus (Maltmøllehus) fra 1782, ved den anden Ende findes Laden fra 1650, gennem hvis Køreport man kan kigge ind til Gaardens Staldlænger, hvor Hestestalden har bevaret sine gamle Baase.

Gaardspladsen er ikke tilgængelig for de Besøgende, og det samme gælder Bygningernes Indre. Da de var genrejste, savnede Institutionen mest af alt Kontorer og Arbejdsrum. Vi havde paa dette Tidspunkt antaget en Museumsassistent og var ved at knytte en uddannet Konservator til Museet, desuden maatte

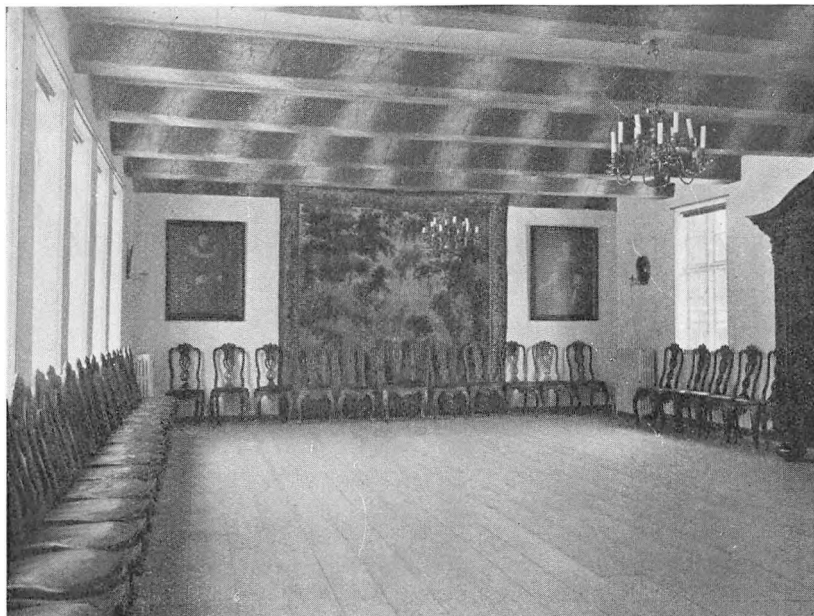
Aarhus Mølle i »Den gamle By».

Hjørne i »Den gamle By«s Kontor.

der ogsaa skaffes Magasinrum og Oplagsplads. Derfor blev Møllehusene forbeholdt Museets Administration, men der blev endda Plads til en Møde- og Udstillingssal, som indrettedes i Gaardens tidligere Storstue.

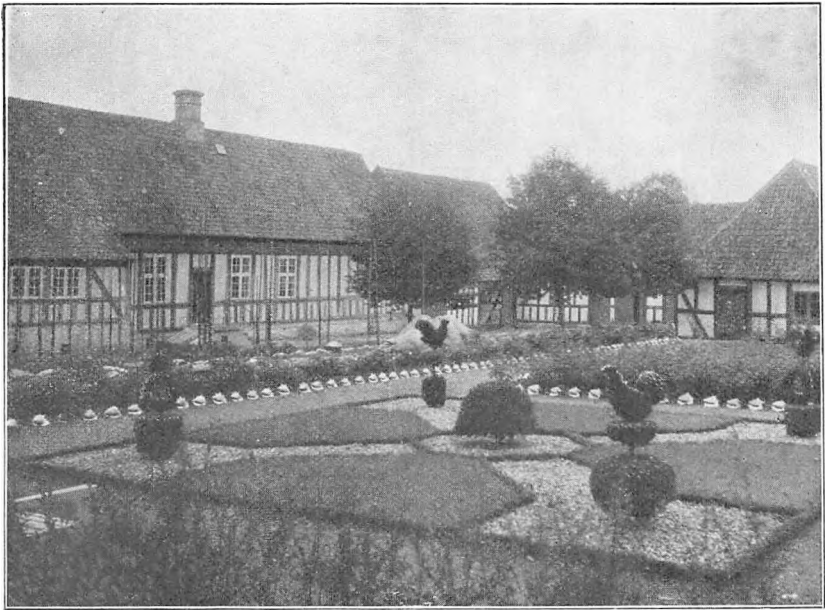
Et Par smukke Rokokodøre med pompøse Gerichter fører ind til »Møllesalen«. I Weis's Mølle var kun en enkelt saadan Dør bevaret, men under Genopbygningen erhvervede »Den gamle By« fem Døre netop af samme Type (fra den i 1915 nedrevne Kjølbygaard i Thy), de anvendtes her i Forstuen og det tilstødende Kontor. Salen er et helt festligt Rum, det skyldes ikke mindst Loftsbjælkernes gamle røde Marmorering, som afdækkedes under nyere Farvelag. Mellem Dørene ses et anseligt Egetræs-Rokokoskab og et Par fine Stole i samme Stil, disse

Møllesalen.

Ting har hørt hjemme i Møllen. Skabet er en testamentarisk Gave fra Hr. og Fru Weis, mens Stolene først kom efter Datterens Død. Midt for paa den modsatte Væg hænger et stort Bryseler-Gobelin i blaagrønne Toner med et smukt Jagtmotiv og en prægtig farvet Blomster- og Frugtbordure. Den sjældne Vævning er fra Slutningen af 1600-Tallet, og Møllesalen er det eneste Rum i »Den gamle By«, hvor der er højt nok til Loftet. Det vides ikke, hvorfra Gobelinet oprindeligt stammer, men ifølge en syet Indskrift paa Vranken blev det 1831 skænket til Aarhus Domkirke af Bispinde Birch, og senere kom det til Aarhus Museum. Tiden havde faret lidt haardt frem mod det gamle Vægtæppe, der var skadet af Møl og Fugt, men en omhyggelig Restaurering i Aarene 1927—28 har raadet Bod herpaa.

Foruden af en Række Stole — ialt 50 — som Aarhus Billedskærerlavs Medlemmer har skaaret efter de to ovenfor omtalte gamle Rokokostole, prydes Salen af fire store Portrætter, to Ægtepar, malede mellem 1647 og 1672; ogsaa de stammer fra Aarhus Mølle, hvor de hang ude paa Køkkengangen — tilrøgede og medtagne. Under den af Museet foretagne Rensning kom Indskrifter og Vaaben til Syne, hvorefter personalhistoriske

Møllekomplekssets Gaard set fra Haven.

Undersøgelser gav os Vished for, at Malerierne forestiller den smukke »honningsødt veltalende« Ribebisp, Erik Monrad og hans Hustru Margrethe, f. Bang, samt Datteren, Anne Eriksdatter Monrad og hendes Ægtefælle, Magister Joh. Wolfgangsen Rhumann, der var Sognepræst ved Aarhus Domkirke fra 1653 til sin Død 1676.

Selv om Publikum almindeligvis ikke slipper indenfor, bør det dog ogsaa nævnes, at Stuehusets Bagside endnu gemmer Rester af de mægtige Egestolper fra Possins Møllehus fra 1581, og at der i Forstuen til Kontorerne hænger et Par Indskriftstavler fra samme Bygning.

Efter saa længe at have levet under mere end primitive Forhold var det vidunderligt at flytte ind i gode og velindrettede Arbejdsrum, og en yderligere Glæde var det, at Skandinavisk Museumsforbund, hvis Kongresser afholdes paa Skift i de nordiske Lande, og som i September 1929 skulde mødes i Danmark, foreslog os at holde en Del af Mødet i Aarhus. Vi følte det næsten, som vi skulde op til Eksamen, men den 2. September blev en uforglemmelig og festlig Indvielse af Møllesalen. Mødedagene, som var begunstigede af det herligste Efteraarsvejr,

Gadebillede med Vaaningshuset.

betød for os en skandinavisk Paaskønnelse og et værdifuldt Incitament, og der er ingen Tvivl om, at Baandene mellem »Den gamle By« og skandinaviske Museer ved denne Lejlighed knyttes fastere og intimere end nogensinde før.

Aarhus Mølles vigtige Arkiv gemmes i Statsbiblioteket i Aarhus.

Af Litteratur foreligger:

J. R. Hübertz »Et Blik paa Staden Aarhus«, København 1837.

J. R. Hübertz »Aktstykker vedk. Staden og Stiftet Aarhus«, København 1845—46.

J. Hoffmeyer »Blade af Aarhus Bys Historie«, andet Halvbind, København 1906.

M. P. Mosbjerg »Aarhus Mølles Bygningshistorie«, »Den gamle By« Aarbog 1928—29.

Ejler Haugsted i »Aarhus gennem Tiderne«, B. III, S. 431—48.

Farveriet og Mejlgade-Tværgadehuset. (Det gamle Dragtmuseum).

HAANDVÆRKERNE BEGYNDER AT TAGE BORGERSKAB I »DEN GAMLE BY«

Vi hørte allerede om Haandværkerne ude i Borgmestergaarden, da Landsudstillingen var forbi, og da vi saa i 1916 fik et lille Haandværksmuseum, mødte de frem for at repræsentere deres Fag i de smaa Rum. De gjorde det saamænd helt pænt, men det var først ved deres Indflytning med hele Krammet i *eg*et Hus, at »Den gamle By« følte, hvorledes dens større og mindre Huse engang var mange forskellige Hjem. De to første, der rigtig slog sig ned, var *Farveren* og *Bogtrykkeren*.

FARVERIET

Som Husflid har man kendt Farvning fra umindelige Tider, og det er allerede Aarhundreder siden, at Farveren fremtraadte

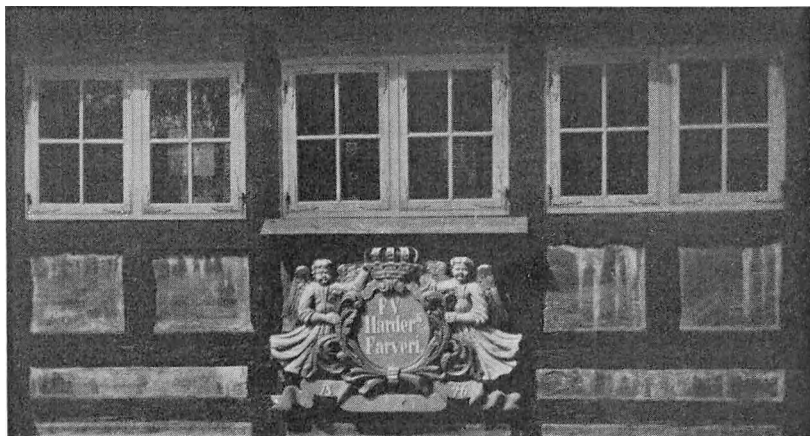
som den udlærte Fagmand, naar det gjaldt skønne og vigtige Arbejder. Som Følge deraf ser vi da ogsaa, at Farverne i Købstæderne kunde være ret velhavende Folk, og et Kig ind i Dagligstuen her bekræfter denne Opfattelse: det er netop et jævnt velhavende Borgerhjem fra Frederik den Syvendes Tid.

Et Par Bemærkninger om de to Huses Gruppering paa Torvets vestlige Side vil maaske være paa sin Plads her. Til at begynde med havde vi kun undtagelsesvis Valg mellem Huse, men maatte enten tage, hvad der tilbød sig, eller helt holde os tilbage. Saaledes havde Kvisthuset fra Kannikegade maaske nok kunnet faa en heldigere Plads, og det samme gælder selve Farveriet. I Dag vilde jeg ønske, at Torvets Fuldførelse havde faaet Lov til at vente nogle Aar, men dengang var vor Higen efter inden altfor længe at kunne vise et Bytorv i Stand til at overvinde vore Betæneligheder, og ikke mindre vejede det til, at et troværdigt anlagt Farveri maatte have sin Skylleplads ved et Vandløb. Som Ramme om Virksomheden brugte vi saa en Rest af Klingenbergkompleksets haardt medtagne Nordfløj og opstillede den ved Siden af Kvisthuset.

Grosserer Søren Justesen, der havde bekostet Genrejsningen af det første Haandværksmuseums Hus, skænkede paany et betydeligt Beløb til »Den gamle By«. »Dansk Farveriforening af 1880« paatog sig at betale Indretningen til Farveri, og Arbejdet blev paabegyndt. Farveriejer Ejnar Hansen, Vejle, hvis Navn nævnes med Ære inden for Fagets Udøvere, tilbød at være vor faglige Medarbejder uden Vederlag. Ham skyldes ogsaa en omhyggelig og instruktiv Afhandling i Museets Aarbog 1927, til hvilken vi henviser enhver, der ønsker gode Oplysninger om Fagets Forhold saavel som de gamle Redskabs- og Arbejdsbetegnelser i ældre Tid.

Her skal kort fortælles om Resultatet af den enestaaende Omhu, der blev vist »Farveriet fra 1870«. Det var med Hensigt, man valgte et Farveri fra den Tid, thi efter at der i Aarhundreder havde været farvet udelukkende med Naturprodukter, var de kunstige Farvestoffer begyndt at fortrænge de gamle hævdevundne, og med Maskinteknikens Udvikling kom nye Fremgangsmaader. Vilde man fastholde Billedet fra de gamle Dage, var der ingen Tid at spilde.

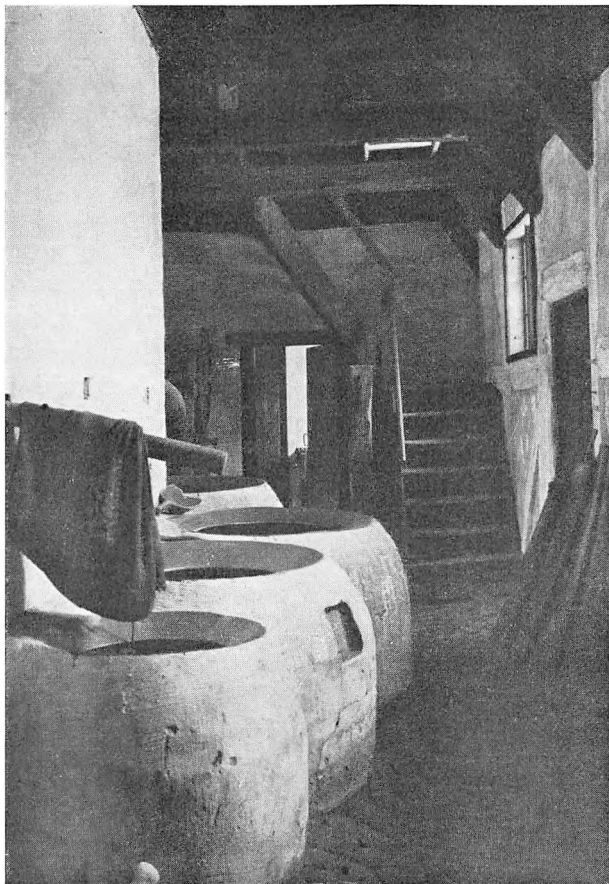
Omme i Brostræde hænger et ejendommeligt Farverskilt, der bærer Indskriften »F. V. Harders Farveri, 1846«. Det var blandt

Farverskilt.

andet Bogbinderskilt i Randers, inden det blev Farverskilt i Helsingør, og Aarstallet 1846 er fra Harders Tid. Ser man nærmere paa Skiltets Barokkartouche, hvor et kronet Felt bæres af to Engle, er det tydeligt, at det stammer fra Tiden ved Aar 1700, og det har vel oprindelig siddet i en Kirke som Del af et Epitafium. Det var mere almindeligt, at Farveren skiltede med et Stykke indigofarvet Vadmel, og ud fra Farveriets Kvist stikker da ogsaa en Fanestang frem med en Stump blaat Vadmel, et hjemligt Produkt, som alle var fortrolige med.

I Butikken er der, som det hører sig til, en Disk, og paa Skraapulten ligger Indskrivningsbogen, hvor de indleverede Varer blev noteret med Ejers Navn, Varens Art og den ønskede Farve. Som Kvittering modtog Ejeren en blaa Farverseddel med Nummeret fra Indskrivningsbogen. Den lige nævnte Skraapult hidrører fra Stampes bekendte Farveri paa Fiskergade i Aarhus. Som Barn havde jeg jævnlig Ærinde hos denne Farver, og jeg mindes endnu, at hans blaa Farversedler havde Skriften sandstrøet, naar man fik dem udleveret. Henne under Vinduerne staar Slagbænken, foran den Bordet med Tobakskassen tillige med et Par Glas. Hele dette Arrangement kunde ses i Brug paa Torve- og Markedsdage, da Landboerne kom til Byen, thi naar Konen stod henne ved Disken eller maaske inde i Kattuntrykkeriet og havde dybt alvorlige Drøftelser med Mester om Farver eller Mønstre, var der Lejlighed for Manden til lidt Vederkvægelse i Vente-tiden. — Bag Disken staar en Dør paa Klem, det er ind til

Kulørfarveriet.

Hvidboden, hvor det til Farvning indleverede Garn og Vadmél blev anbragt, efter at det i Butikken var blevet forsynet med Nummersedler eller for Vadmélens Vedkommende med paa-syede Numre. Dér blev Garnet ogsaa mærket med ombundne Snore før Farvningen, saa enhver igen kunde faa sit.

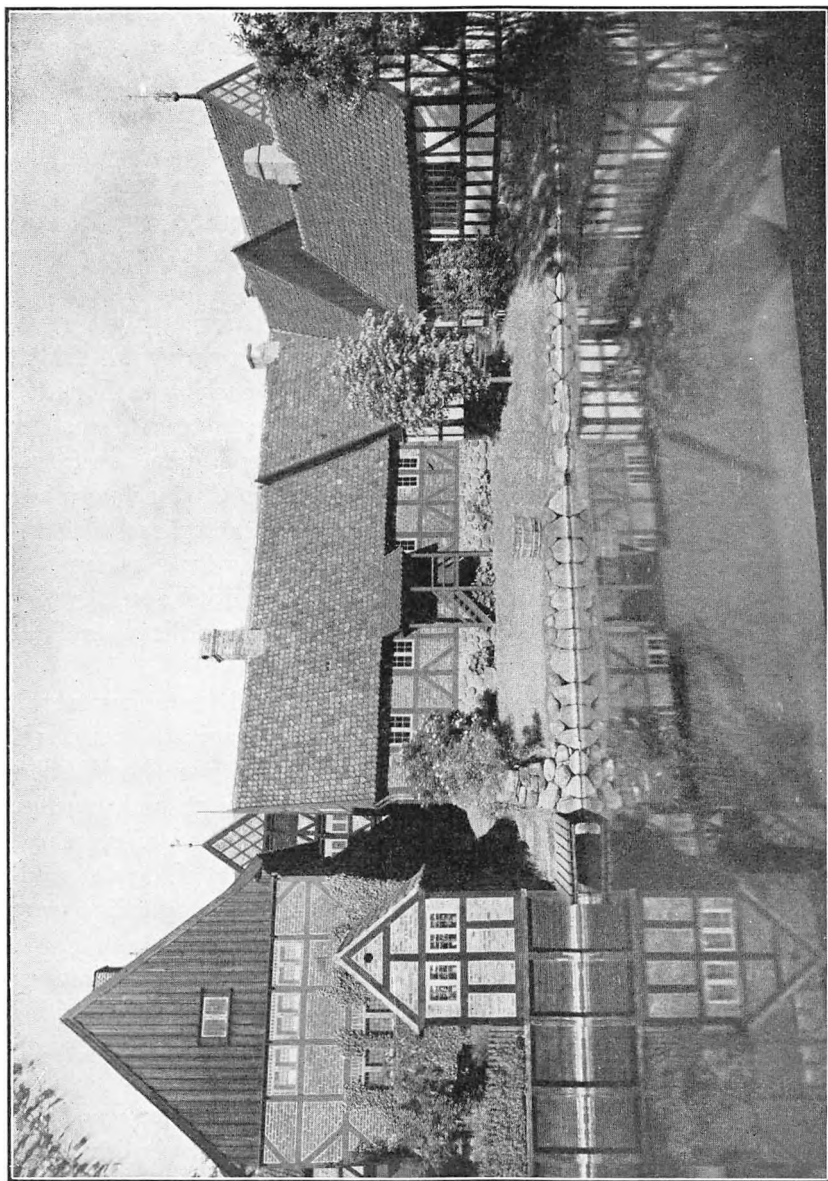
Paa Væggen hænger forskellige Prøver af Trykmønstre, og fra Butikken træder vi direkte ind i Farveriets første Arbejdsrum, som her er »Trykkestuen«. Til venstre under Vinduet staar det svære vadmélspolstrede Bord, hvorpaa Tøjet blev udbredt under Trykningen, og paa Hylderne ved Væggen ligger Stabler af Trykklodser til Kattuntryk paa Lærred, f. Eks. det smukke »Blaatryk«, der brugtes til Forklæder og Sengeomhæng. De gro-

vere Forme anvendtes til det saakaldte Taffeltryk, d.v.s. Tryk paa Multum og Vadmél, det var gerne sort paa rødt til Møbelbetræk og Bordtæpper, eller sort paa kanelbrunt og sølvgraat til Herreveste og Frakkefoer. Vadmél til Benklæder forsynedes ofte med Striber langs Kanten til Galoner. Endelig ogsaa til Hestedækkener, som Regel gult paa indigoblaat.

Det store mærkelige Redskab »Overskærersaksen«, med hvilken man i gamle Dage studsede Luven paa det nyvævede Vadmél, hænger paa Væggen ind til Kulørfarveriet. Overskæring var en meget vigtig Proces inden for den Tøjbehandling, der nu kendes under Fællesbetegnelsen Appretering. I Dag foregaar denne udelukkende ved Hjælp af fint konstruerede Maskiner, men i Laugstiden var det et besværligt Haandarbejde, og inden for Farverfaget var Overskærersvendene mellem de mest ansete og bedst betalte. Ejnar Hansen nævner, at Tobias hos Farver Nissen i Aabenraa kunde klippe 16 Alen Vadmél fra Kl. 5 Morgen til Kl. 8 Aften. Omkring 1860 gik Saksen af Brug og afløstes af Overskæremaskinen, et typisk Eksemplar af disse første Overskæremaskiner ses derfor her under Saksen, med sin roterende Skærecylinder har den ikke saa lidt tilfælles med en Græsslaamaskine. Det var Th. Philipsen i Viborg og Guldbæk i Aarhus, der først fremstillede dem, og Guldbæk rejste selv rundt til Farverne og sleb Knivene paa Maskinerne.

I *Kulørfarveriet*, der er Farveriets største Rum, er vi i Centrum for det hele, og op mod »Fyrgraven« er der opmuret 5 store Farvekedler. De fire er af Kobber, fremstillede paa de gamle Kobbermøller, en enkelt bærer endnu sit gamle Værkstedsmærke. Da Farveriet her blev indrettet, gjaldt det om at faa Kedler, der før havde gjort Tjeneste i Farverier, og i et Par Tilfælde maatte vi give nye Kedler i Bytte. Den mindste Kedel er af Messing, den brugtes til højrødt og andre fine Kulører. Det var som Regel Plantefarver, der brugtes her, og over Kedlerne hænger Sække med de udkogte Farvetræsspaaner. (Saadanne Spaaner »raspedes« af Træstykkerne, og i Fortidens Straffeanstalter var netop »Rasphuset« en yderst upopulær Afdeling.)

Der er meget andet at se her, thi Farveriet er fuldt udstyret med alle de Redskaber, der hørte sig til, og for den moderne Fagmand er der rig Lejlighed til at undre sig over, hvor primitive mange af de gamle Ting er. I nær Forbindelse med Kulørfarveriet er Blaaammeret eller Kypekammeret med Varmkyperne, som

Huse langs Aasen. Farveriet i Midten, Bogtrykkerens Hus længst til højre.

var Farveriets Allerhelligste. Her farvedes udelukkende med det kostelige Stof Indigo, og ikke mindst Tilberedningen af Farvædsken — ofte efter nedarvet og hemmelig Recept — var en uhyre vigtig Proces. Om denne ret skulde lykkes, havde Mester Brug for al sin faglige Dygtighed, og naar Kypen skulde »sæt-

tes«, fulgte han dens Udseende, Lugt og Smag med vaagne Sanser. Af de to Kyper her blev den mindste opvarmet inde fra Fyrgraven, den er støbt af Jern, 3 Alen dyb og tilspidset nedefter. Den anden Kype er af Træ og blev opvarmet ved at sænke en Fyr-gryde ned i den, hvad der først forvirrede mig, da jeg fra Fysik-undervisningen mindedes noget om Strømninger i Vædsker, og Fyrgrøden kom ikke særlig dybt ned, men jeg blev saa præsenteret for den »Lut«, hvormed man rørte i de dybe Kyper, og mine Betæneligheder forsvandt.

I Kyperne blev Uld, Uldgarn og Vadmél farvet blaat i forskellige Styrkegrader, eftersom Stoffet skulde være mørkeblaat, mellemblaa, mørkt lyseblaat, lyseblaat eller perleblaat. Foruden Farvningen i disse blaa Nuancer blev f. Eks. ogsaa Garn, der først var farvet med Cochenille, her paa Varmkypen overfarvet til ægte violet. Paa Bordet staar et Par store halvkugleformede Riveskaale med Jernkugler, naar man rullede med disse, blev Indigoen revet til fint Pulver, og dette løsnedes fra Skaalen ved Slag mod dennes Kant med en Stok. Det kunde ske under Melodi, jeg mindes en Farversvend i Holstebro, hvor Slagenes Takt altid var »Herlig en Sommernat«.

Gennem Kulørfarveriet fortsætter man ind i *Pressekammeret*, hvor Tøjet, der skal presses, først bliver »indpapiret«, d.v.s. lagt imellem tyndt Pap og derpaa anbragt i Pressen, som har Underfyring og skrues sammen. Resultatet af de mange omhyggelige Behandlinger kunde derpaa med god Samvittighed afleveres til Kunderne. Det færdige Klæde maatte ikke smitte af, og det skulde have en Luv, der dækkede helt over Traadene, og tillige være blank som et Spejl.

Oppe paa Loftet er ogsaa en Del at se. Lige oven for Trappen ligger der oplagret adskilligt gammelt Inventar sammen med Kasser og Sække med Farvestoffer, flere i den originale Embal-lage. Heroppe findes ogsaa, lige over Fyrrummet, Tørrestuen. Gulvet bestaar af gamle Jernplader, der ofte som her var Sidevæggene fra tidligere Bilæggerovne. I Tørrestuen findes bl. a. Spænderammen, hvori Vadmélstøjet blev strakt paa langs for at faa Kant og Rynker udjævnet. Varmen kunde her være meget høj, og i Svendekammeret, der er lige bag Tørrestuen, kunde Svendene have det lunt og godt, undertiden vel for lunt. Ved hver Sidevæg i det beskedne Kammer er der en Alkoveseng og et indbygget Klædeskab.

Bogtrykkeriet i Midten, Aalborggaardens Gavlspejs i Trætoppene.

BOGTRYKKERIET

Der kunde være noget næsten rørende beskedent over Købstadens Haandværkere i ældre Tid, og man mærker tydeligt de smaa Kaar. De unge Haandværkssvende, der tænkte paa deres Fremtid som Mestre, maatte se at skaffe tilstrækkeligt Værktøj til sig selv og deres Medarbejdere og samlede derfor i Aarenes Løb saa meget godt Værktøj, som det var dem muligt. Bogtrykkerens Udstyr var imidlertid ret kostbart, og man forstaaer, at Mestersønner kunde være meget heldige, naar de arvede deres Fædres hele Trykkeri. I »Den gamle By« var der ingen Bogtrykker at arve, men Fagets Mænd var lydhøre og aktive, da der skete Henvendelse til dem.

Fra gammel Tid havde Udøverne af »den sorte Kunst« ligesom staaet paa et Trin for sig, og endnu mindedes Fagets Folk, at deres Fædre og Bedstefædre baade som Mestre og Svende havde holdt paa deres Værdighed, saa de aldrig viste sig paa offentlig Gade uden høj Hat, og man hørte heller aldrig Ordet Værksted, en Typograf var ansat i et *Officin*.

Der havde været noget »ambulant« over de første danske Bogtrykkere, de havde ikke for bestandig slaaet sig ned i en bestemt By eller et bestemt Kloster, men naar et større Arbejde var fuldført eet Sted, kunde man derefter finde dem paa en helt an-

Brostræde med Bogtrykkerens Hus.

den Kant af Landet, hvor en ny Opgave havde budt sig til. Som Eksempel kan nævnes den danskfødte Kannik Poul Ræff, der i Ribe havde efterfulgt Lübeckeren Mathæus Brandis og blev dør til 1522, hvorefter vi finder ham i Aarhus. I København var det som bekendt Hollænderen Gotfred af Ghemen, der i 1495 trykte den første danske Bog (Rimkrøniken), og det var i det hele taget i Rigets Hovedstad, at Bogtrykkerne havde de bedste Muligheder. I Provinserne blev der først rigtig Tale om Trykkerier, da *Aviserne* begyndte. I 1735 begyndte Johan Christopher Brandt i Odense Udgivelsen af »Ugentlige Provincial-Notifications Liste«, Danmarks første Provinsavis, 1767 kom Begyndelsen til »Aalborg Stiftstidende« under Titlen »Nyttige og fornøjelige Jydske Efterretninger«, 1775 udsendtes »Den Viborger Samler«, og i 1794 »Aarhus Stifts Adresse-Contoires Tidende«. I Slutningen af Aarhundredet og Begyndelsen af det følgende kom den ene Avis efter den anden. »Bogtrykkerne var nu en Stand«, hedder det i Afhandlingen i »Den gamle By«s Aarbog 1928—29*), »og Bogtrykkeriet som Følge deraf et Interiør, der ikke burde mangle her«.

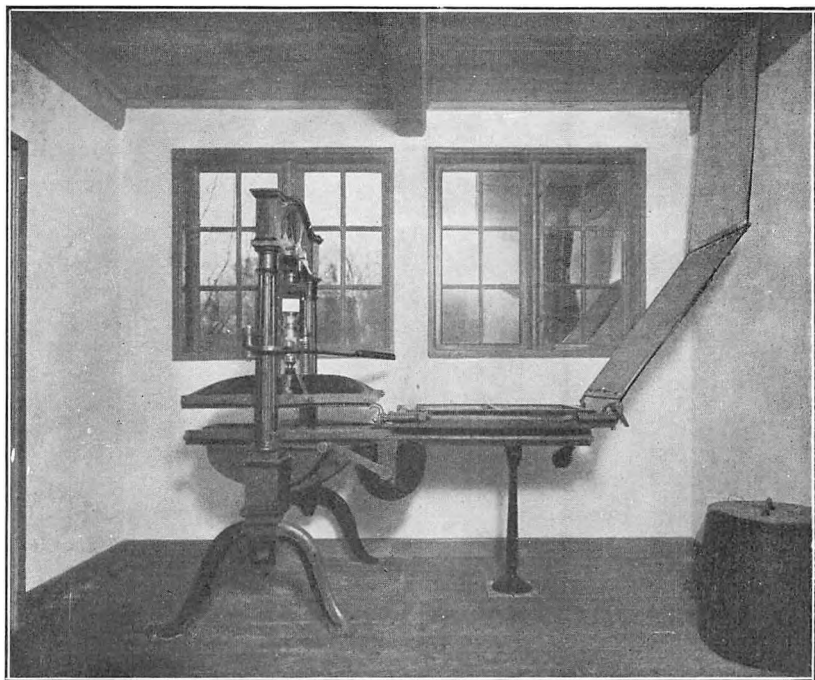
*) C. H. Hougaard Fey og Emanuel Sejr: I det gamle Trykkeri.

Bogtrykkerens Kontor.

Da Bogtrykkerne i Aarhus var enige om det ønskelige i at vise Fagets Vilkaar i gamle Dage, blev der nedsat et Udvalg, og Bogtrykkerne Marius Geertsen, Busch, Hougaard Fey og Westphall samt Faktor Emil Selmar bistod os sagkyndigt ved Indretningen af Trykkeriet. Museet genrejste den Baglænge af Aarhus Mølle, der var bleven tilovers, og Huset blev opført i Tilslutning til Haandværksmuseet og passede her godt ind i Omgivelserne — En smuk Louis XVI-Gadedør (fra Ebeltoft) fører ind til en lille Gang eller Entré. Gennem Glasruderne i Døren til venstre ser man ind i Sætteriet, men dør har uvedkommende intet at gøre, gælder det Forretninger, er det den modsatte Dør, thi der har vi *Kontoret* med Pulten og den høje Kontorstol. Regnskabsbogen paa Pulten viser, at Mester har haft Krammet i Orden, i hvert Fald med Hensyn til Annonceringen i Avisen, der blev udgivet og trykt af den Bogtrykker, vi her besøger.

Da Huset blev genrejst, var de oliemalede Bræddevægge i *Kontoret* »blegrøde«, men derunder fandt Museets Konservator ind til de oprindelig grønne Vægge med deres lidt grove Rokodekorationer, og det er disse, der paa ny er kommet for Dagen. Ogsaa Loftet er dekoreret, og man fornøjer sig over de store Skyformationer med Storke og kluntede Englebørn. Paa

Jernhaandpresse, anskaffet 1844 til Viborg Stiftsbogtrykkeri.

Væggen finder vi i en Ramme Eksempler paa, hvad en Bogtrykker kunde have staaende, bl. a. »Den sjællandske Lov«, trykt 1505 af Gotfred af Ghemen og »Kattenes Rettergang med Hundene«, trykt i Aarhus 1650 af den kendte Klokker og Bogtrykker Hans Skonning.

I *Trykkeriet* ser man ved Vinduerne den sjældne Haandpresse, som i 1844 blev udført i København til Viborg Stiftsbogtrykkeri. Satsen til »Byens Avis« er anbragt i Pressen, hvis Underdel med et Haandsving førtes ind under den saakaldte Digel, som derpaa fældedes ned over Satsen, hvorved Trykket fremkom. En lille Mellemgang (Husets oprindelige Køkken) har Skorstens-Ildsted, her er nu *Typestøberiet*. Det hørte til Sjældenhederne, at Bogtrykkeren selv støbte sine Typer, da dette Arbejde egentlig var et Haandværk for sig. Der kunde kun støbes een Type ad Gangen, saa Arbejdet var ret omstændeligt. Inde i *Sætteriet* staar de gamle Kassereoler med Skriftkasserne, hvori de enkelte Typer er fordelt i hver sit Rum. Det er en ikke ubetydelig Mængde »Skrift«, der er bleven skænket til Bogtrykkerens Hus, saa Tryk-

keriet er saa velforsynet, som nogen ung Mester kan have drømt om, og bl. a. finder man her den i 1771 haandstøbte Skrift, hvor- med Fyns Stiftsbogtrykkeri i 1772 begyndte sin Virksomhed.

Selv om »Den gamle By«s Historie er skrevet nogenlunde kronologisk, indføjes dog her Omtalen af Xylografværkstedet, der først kom til i 1935, men her ligger Dør om Dør med Bogtrykkeriet. Træskærerkunsten (Xylografien) hører nu Fortiden til, men den har en skøn Historie, og skulde den mindes noget Sted, da maatte det blive her i »Den gamle By«, selv om der kun kunde blive Tale om at gøre det i al Beskedenhed.

XYLOGRAFENS VÆRKSTED

I 1935 købte Clichéfabrikant Ch. Hammerschmidt afd. Xylograf H. Basses Værksted fra Klosterstræde i København og skænkede det til »Den gamle By«. Værkstedet overflyttedes her- til og indrettedes i nær Tilslutning til Bogtrykkeriet. For Museet var det en vigtig Tilvækst, thi det var et uddøende Fag, om hvil- ket vi nu vilde kunne bevare nogen Erindring.

Til Værkstedets Indretning fik vi god Vejledning af Xylograf Knud Hendriksen, og ham skyldes ogsaa den faglige Artikel i Aarbogen (1938). Heri fortælles om, hvorledes Bogtrykkerkun- sten har udviklet sig af Træsnitkunsten ved Trykning med ud- skaarne Træplader, men først for Alvor fik Betydning, da de store Kunstnere Albrecht Dürer og Lucas Cranach anvendte baade Træskærer- og Kobberstikkunsten til at gengive de af dem tegnede Billeder.

I det daglige Arbejde var det Bogtrykkerens Illustrations- materiale, det drejede sig om. Fra Middelalderens primitive Træ- snit var der ikke saa forfærdelig langt til de Lokomotiver, Hjul- dampskibe eller vælige Heste og fede Svin, der i vore Bedstefor- ældres Aviser henlede Læsernes Opmærksomhed paa Annon- cernes Indhold.

Det eneste danske Træskærernavn, der er os overleveret fra Tiden før det moderne Træsnitts Gennembrud, er *Niels Lund*. Det var en Bogtrykker, der i 1794 nedsatte sig i Aarhus, grund- lagde Aarhuus Stiftstidende og forsynede sine Smaabøger med Illustrationer, som han selv skar i Træ og signerede.

Omkring 1830 kom Træsnittet i Danmark til Ære gennem Andreas Christian Flinch, der havde lært sig selv Træskærer-

Sct. Helene Grav, Tisvilde. Tegning af Joh. Th. Lundbye.
Træsnit af Flinch. Flinchs Almanak 1843.

kunsten, mens han var i Guldsmedelære. Flinch knyttede flere dygtige, yngre Kunstnere til sig som J. Th. Lundbye, P. C. Skovgaard og Lorents Frølich og udgav ogsaa den i mangfoldige Aar velkendte, med Træsnit illustrerede »Flinchs Almanak«.

Det er allerede paapeget, at Forholdene maatte sætte et vist beskedent Præg paa den danske Haandværker og hans Værksted, men hans Maal var ærligt, dygtigt Arbejde, og den dermed følgende gode Samvittighed kunde give ham en berettiget Følelse af Stolthed. Paa Grund heraf ser vi noget virkelig stort bag al Beskedenheden i vore Værksteder, og blandt andet vil eet Navn leve inden for dansk Bogkunsts Historie: *Xylograf F. Hendriksen*. Desværre vil det føre uden for denne Bogs Rammer at meddele hans Biografi, saa jeg skal nøjes med at nævne, at det var ham, der skabte den nu saa ansete Forening for Boghaandværk

og ved sin sikre Smag gav dansk Bogfremstilling Respekt. Han kom ogsaa selv til at tilrettelægge en lang Række af Tidens betydeligste Bogarbejder.

Som Regel saa det dog smaat ud med Træskærerens kunstneriske Indsats, Basses Værksted var nok ret godt udstyret, men alligevel af den almindeligste Slags, og paa den Tid, vi stræbte at faa Xylografien ind i »Den gamle By«, var F. Hendriksen en meget gammel Mand, men han var fuldt ud aandsfrisk, og da han erfarede, hvad vi her syslede med, tiltalte det ham, og han paalagde sin Søn Knud at bistaa os. Som Følge deraf fortæller »Den gamle By«s Xylografværksted dog noget om Fagets lysere Sider, og vi kan takke Knud Hendriksen for mangen god Gave under Værkstedets Tilblivelse, blandt andet for de 5 Originalstokke, der ses anvendt i Udgaven af Till Uglspils Historie fra 1881, en Stok med en Tegning af A. Jerndorff, udført direkte paa Træet og endnu ikke skaaret, samt en Stok skaaret af F. Hendriksen efter Joachim Skovgaards Tegning med en Gengivelse af den sidste Illustration til Dagvisen »Saa rejse vi til vort Fædreland«.

HATTEMAGERENS HUS

Det næste Fag, der blev repræsenteret i »Den gamle By«, var Hattemagerens, og det skete paa følgende Maade:

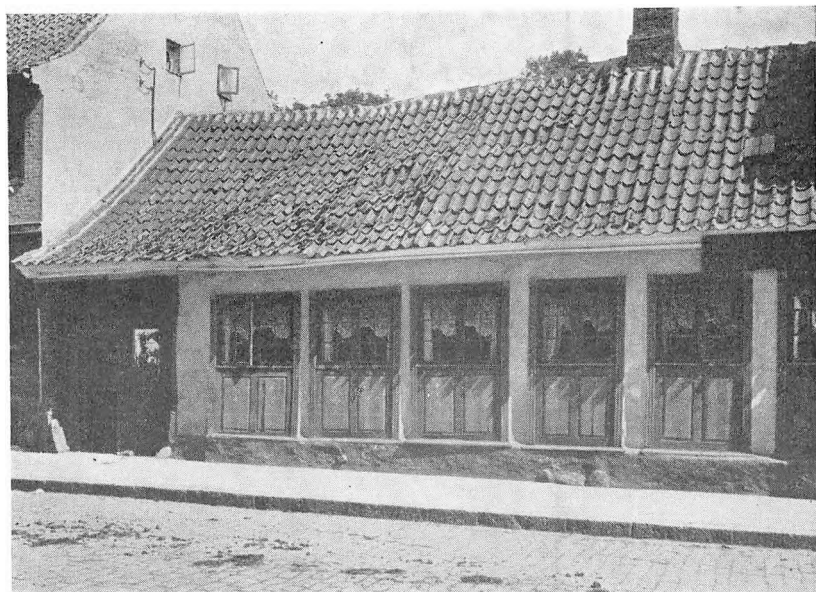
I Kordilgade i Kalundborg skulde i 1929 et gammelt Hus nedrives og efterfølges af en moderne Forretningsbygning, og da Huset var fredet i Klasse B, maatte det særlige Bygningssyns Tilladelse først indhentes. Museet blev underrettet gennem følgende Skrivelse fra Nationalmuseet:

København, 20. Marts 1929.

Ejendommen Kordilgade 27 i Kalundborg, som har været fredlyst under Klasse B, men nu paa Ejerens Ansøgning er strøget af Listen, fordi Grunden skal bebygges med en moderne Ejendom, vil i Løbet af kort Tid blive nedbrudt.

Som De muligvis ved, er det paagældende lille Hus en særdeles god Type fra Slutningen af det 18. Aarhundrede og har endnu bevaret samtlige Skydeskodder i sine 6 Fag. Oprindeligt havde Nationalmuseet tænkt sig at dele disse med Kalundborg Museum, men da Façaden som Helhed er saa hyggelig og karakteristisk, vil det være et Tab, om den skulde forsvinde, saa meget mere som det vil være gør ligt med forholdsvis beskedne Midler at genrejse den i hele sin Udstrækning

I Købstadmuseet »Den gamle By« vil et Hus af denne Slags være af megen Virkning i en af de gamle Gader, og da det tilmed er et af de sidste og

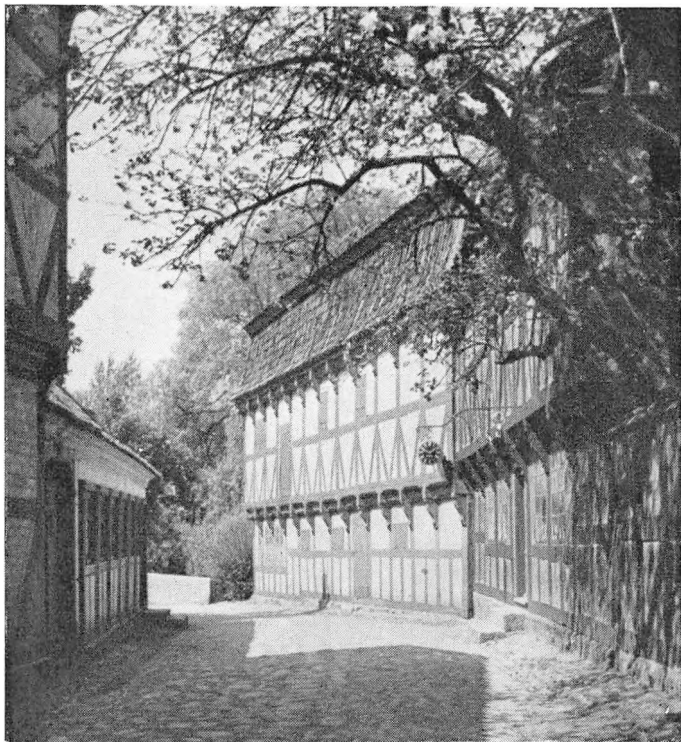
»Carl Emils Hus« i Kalundborg.

bedst bevarede i sin Art, som findes herhjemme, tillader jeg mig paa det bedste at anbefale, at Deres Museum søger Udveje til at erhverve Bygningen. Baade Nationalmuseet og Kalundborg Museum renoncerer med Glæde paa de Brudstykker af det gamle Hus, de havde tænkt sig at erhverve, til Fordel for »Den gamle By«, hvor den smukke Façade saa afgjort hører hjemme.

M. Mackeprang.

I Kalundborg hed Huset »Carl Emils Hus« og var kendt af hvert Barn i Byen. Af Mackeprangs Brev har Læseren forstaaet, at alene som Bygning vilde det være en værdifuld Forøgelse for Købstadmuseet. Det gjaldt derfor om at finde de nødvendige Midler, thi de nærmest foregaaende Aar havde været rene Kraftanstrengelser for Museet. Det kom imidlertid til at gaa lettere end ventet, thi en historisk interesseret Mand i Aarhus, Buntmager *Valdemar Nielsen*, kom selv paa den Tanke at føre det gamle ansete Fag, Hattemageriet, ind i »Den gamle By«, da der nu syntes at være Mulighed for et passende Hus. Jeg fortæller først lidt om Bygningen, der var saa velkommen hos os.

Ved elskværdig Bistand fra Landsarkivet for Sjælland er det lykkedes at føre Husets Ejerliste tilbage til 1712, da Raadmand Hans Pedersen afhændede Ejendommen, der allerede Aaret efter solgtes videre til en Grovsmed. Halvdelen af Gadehuset blev nu

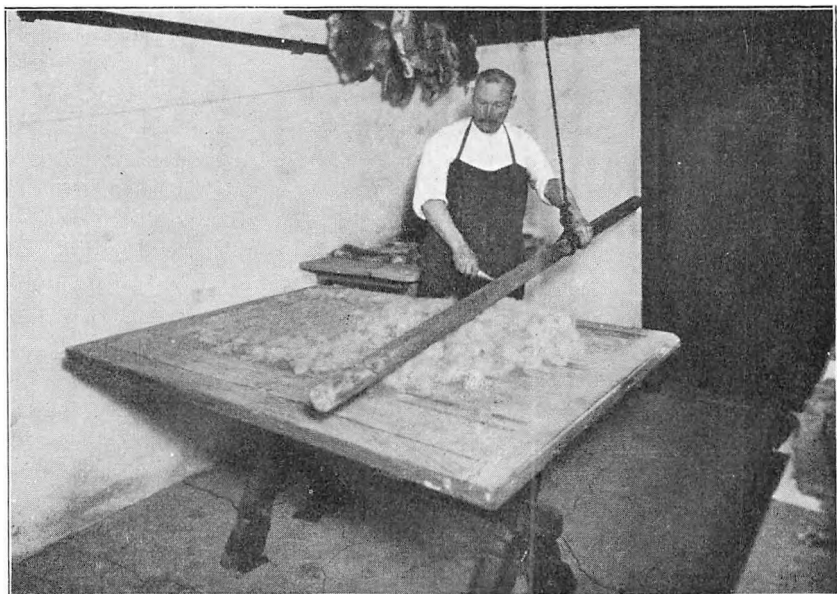

Adelgade med Hattemageren — lidt trykket af sin store Genbo Aalborggaardens Pakhus.

Smedje, og i en Brandtaksation fra 1736 beskrives det da ogsaa som værende »i ringe beboelig Stand«,*) saa det er ikke blevet behandlet mildt efter Raadmandens Tid. Som Raadmandens Stuehus var Bygningen udstyret som andre Borgerhuse, og i Taksationen opregnes i Bryggerset adskillige Kar og Bryggerkedler foruden Øl-Lad og Gærtrug i et saadant Omfang, at Raadmanden mellem sine andre Forretninger ogsaa maa have drevet Bryggerivirksomhed. Stuernes Udstyr synes ogsaa at have været godt, i Overstuen nævnes, at Jern-Vindovnen har staaet paa fire Messingfødder og tillige haft tolv Messingknapper paa Kanterne, »det udhuchede Eege-Vraaskab ud i Kraagen« fortæller om smukke og gode Møbler, ligesom der ogsaa var Panel langs den faste Vinduesbænk og bag »Mandens Plads« for Bordenden.

*) M. P. Mosbjerg: Hattemagerhuset i »Den gamle By«, Museets Aarbog 1930—31.

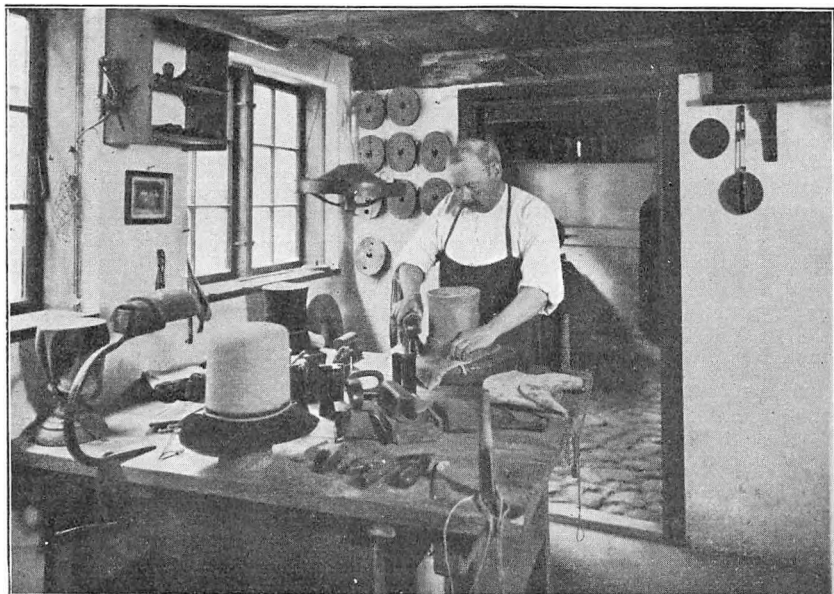

Fakning.

Tømmerets Afbinding var ret enkel og primitiv, og i de sidste Aar af 1700-Tallet har man indsat lavere Løsholter, saa Vinduerne kunde blive større. Det var paa samme Tid, at Huset fik de fornævnte Skydeskodder, der bevægedes vertikalt, hvad der ikke var saa almindeligt i Danmark. Huset viser sig nu stadig beboet af skiftende Haandværkere, indtil det i Begyndelsen af 1800-Tallet blev købt af Værtshusholder Niels Hansen, og fra den Tid indtil 1928 var det Gæstgiveri og Spisehus, i hvert Fald det sidste. Som saadant havde det et udmærket Renommé, det fortælles saaledes, at »Carl Emil«, der ikke brød sig om altfor livfulde Gæster paa Markedsdage, plejede at dreje Nøglen om i Gadedøren, naar det led hen imod Aften.

I 1929 blev Huset Hattemagerens, og det var en helt anden Slags Inventar, der nu holdt sit Indtog, men selvom Ruminddelingen er blevet forandret Gang paa Gang siden 1712, modtager man alligevel her i de lave Rum og omgivet af de gamle primitive og slidte Redskaber et stærkt Indtryk af den Tid, hvor Haandværkeren i eget Hus stiltfærdigt passede sin Dont med faa Hjælpere og uden larmende Maskinstempler.

Som foran meddelt, var Buntmager Valdemar Nielsen Mu-seets Ven, og det lykkedes ham at vække den fornødne Interesse

Façonering i »Turektet«.

blandt Danmarks Hatte- og Buntmagere. Ved en lille Højtidelighed den 5. August 1929 blev Grundstenen lagt til Hattemagerens Hus af Gustav Pragner og Chr. G. Sønderbye, Oldermænd for Københavns Hatte- og Buntmagerlav, samt Valdemar Nielsen.

Medens Huset genrejstes, fortrinligt placeret — i Adelgade lige ved den murede Bro — forberedte vi samtidig Hattemagerens Indflytning; thi som et Resultat af det kulturelle Samarbejde mellem Valdemar Nielsen og Museet laa Indholdet til et historisk Hattemagerværksted i alt væsentligt allerede opmagasineret i »Den gamle By«.

Efter gammel Skik viser Skiltet, den forgyldte, høje Hat, hvor vi skal ind, medens henne paa Porten et lille Skilt, »Hare- og Kainiskind købes«, viser Vejen ind for Hattemagerens Raamaterialer. Museets Besøgende føres imidlertid straks gennem Butikken og de derefter følgende Værkstedsrum for at »begynde ved Begyndelsen« bagest ude. Her er *Haarskæreriet*, der har Rum fælles med *Filteriet*, eller »Filtseriet«, som de gamle berejste Hattemagere kaldte det. Efter omhyggeligt at have rensat Skindene, afskaaret og sorteret de forskellige Haarsorter, hvoraf Ryghaarene var de fineste, kom man til *Fakningen*, der foregik paa Fakbordet, et Tremmebord, hvis Tremmer var let fjedrende, og hvis

fine Sprækker virkede som en Sigte for Støvet. Over Bordet hænger den 5—7 Fod lange *Fakbue*, som mest af alt ligner en *Kæmpe-Violinbue*, dog kun med een grov Tarmstreng.

Anvendelsen af *Fakbuen* er ældgammel. Baade *Uldslagere* og *Filtmagere* brugte den, og som *Apostlen Jacob den Yngres* *Attribut* kendes den herhjemme fra flere middelalderlige *Altertavler*, bl. a. *Torstedtavlen* i »Den gamle By«s kirkelige *Afdeling*.

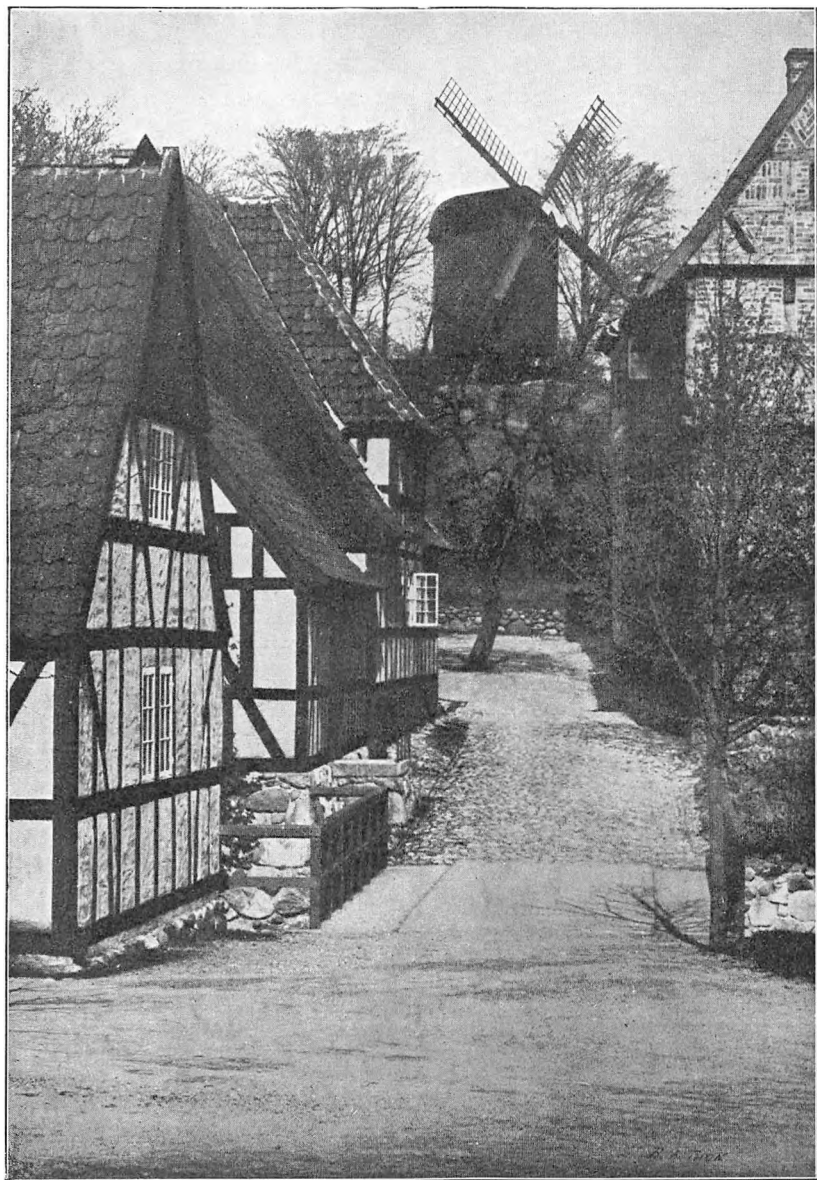
Fakningen foregik paa den *Maade*, at *Svenden* med *venstre Haand* førte *Buen*, der var anbragt i passende *Højde*, ind i *Haarbunken* og med *højre* satte *Strengen* i *Bevægelse* ved at *anslaa* den med en kort *Træstav*, *Fakholtet*. Ved *Strengens* hurtige *Svingninger* blev *Haarmassen* saa *luftig* og *let*, saa den næsten *mindede* om *Skum*. Saa fulgte *Filtningen*, der ikke skal *beskrives* her, men naar *Filten* forlod *Filsebordet*, var den *færdig* til *Valkning*. Det var igen et *interessant* og *vigtigt* *Afsnit* af *Haarhattens* *Tilblivelse*, og her kan de *Besøgende* følge hele *Fremgangsmaaden*, der *Trin for Trin* fortsattes i de forskellige *Rum*.

Det har ikke været helt let at blive en *dygtig Hattemager*, saa det var ikke uden *Grund*, at *Faget* var saa *anset*. *Moderne skifter* med *Tiderne*, og ikke mindst de to sidste *Verdenskrige* har medført stærkt *nivellerende* *Forhold*, men endnu lever den høje *Hat* som et *Værdighedstegn* i *Livets* mere *højtidsfulde* *Situationer*, selv om dens *Anvendelse* langtfra er saa *almindelig* som for blot en *Menneskealder* siden.

Efter at man har fulgt den *omhyggelige* *Fremstilling* i *Værkstedssrummene* og set, *hvorledes* denne *Haandværkers* *Arbejdsvilkaar* var før 1870, ender man i den lille, *lave* *Butik*. Det var saa *heldigt*, at *Inventaret* fra en gammel *Hattebutik* i *Aagade* næsten uden *Forandring* kunde *anbringes* her, og de forskellige *udstillede* *Hatte* bag *Glasruderne*, bl. a. et *Par ægte* *Kastorhatte* (lavet af *Bæverhaar*), danner en *forføjelig* *Afslutning* paa *Besøget* hos *Hattemageren*.

STUBMØLLEN

I 1755 havde *Aarhus Møllens* *Ejer* faaet en *velkommen* *kongelig* *Bevilling* til oppe paa *Mølletoften* at *opføre* en *Stubmølle*, der som *Hjælpemølle* navnlig skulde *bruges*, naar man *nede* i *Aaen* *manglede* *Vand*, dog blev der *stillet* det *Vilkaar*, at paa denne *Mølle* maatte der ikke *males* for andre end *Byens* *Indvaanere*, da

Stubmøllen set fra Brostræde.

man ikke maatte fortrædige Omegnens Møllere. Der maa for-
øvrigt have været en Del Arbejde for Aarhus Mølle i disse Aar,
thi nede ved Vandmøllen blev der samtidig tilbygget en Heste-
mølle.

Da Stubmøllen i en forrygende Storm i Oktober 1821 blæste om og blev splintret, fik Aarhus Møllens daværende Ejer, Madam Kirstine Fogh, Tilladelse til at opføre »en hollandsk Veiermølle til Skraaning, Grov- og Sigtemaling«. Denne Mølle brændte imidlertid 1885, blev genopført, men nedbrændte atter i 1903.

I Museets Aarhusafdeling findes det smukke Billede af Aarhus set fra Viborgvejen, som er gengivet S. 102, og paa Bakken yderst til venstre ses den her omtalte Hjælpemølle. Det var en trist Skæbne, der Gang paa Gang havde ramt denne Mølle, som man gerne havde set indlemmet i Museet, hvis Areal netop omfatter den gamle Mølletoft.

I Danmark var der nu kun faa Stubmøller tilbage, men af disse lykkedes det, ved Bistand fra Dampmøller Niels Troensegaard, København, at erhverve *Varde Bys gamle Mølle*, hvis Historie i Korthed er følgende:

Den i Frøstrup 1792 opførte Stubmølle blev i 1799 solgt til Niels Tjellesen, Brarup, som derefter overdrog den til Broderen Ingvar Tjellesen i Varde. I en 1801 udstedt Panteobligation kalder han Møllen »Varde Vindmølle, den af ham nu opbyggede Vindmølle, der forhen har staaet ved Frøstrup, men nu vorder hidflyttet og her ved Varde opbyggt«.

Møllen stod saa i Varde til 1866, da den blev flyttet til Tuesbøl ved Brørup. Her arbejdede den til 1930, da den trængte til en større Istandsættelse. Mølleren, Andreas Nørgaard, følte imidlertid, at hans Kræfter ikke længere slog til, og Resultatet blev, at Møllen endte her.

I Museets Aarbog 1930—31 har Professor Peter Skautrup skrevet en ikke mindst ved Mølleriets Terminologi værdifuld, illustreret Afhandling om vor Stubmølle.

Det er en svær Egetræskonstruktion, alene selve Stubben, det firkantede, lodretstaaende Midttømmer, der bærer hele Møllen, og hvorom den kan drejes, maaler 23 Tommer. Om Skraastiverne, der gaar ind mod Stubben, skriver Skautrup, »at de vistnok oprindeligt har været Skibstømmer; i al Fald findes der endnu paa dem en Del Indskæringer (Karakterer), der antagelig stammer fra den Tid; og da Møllen oprindeligt hørte hjemme ved Vestkysten, er det ogsaa forstaaeligt, om Vraggoods er blevet anvendt«.

Møllen var som sagt ret medtaget, da Museet erhvervede den, men det var en dygtig Fagmand, Tømrermester, Møllebygger

Søren Møller, Aarhus, der nedtog og genrejste den her, hvor den i høj Grad sætter sit Præg paa Bybilledet.

Møllebyggerens Overslag lød paa 4000 Kr., og Museet bad Ny Carlsbergfondet, der baade før og efter 1930 elskværdigt har staaet os bi, om nu at hjælpe os med dette Beløb. Vi fik imidlertid den spøgende Afvisning, at det var Fondets Formaal at støtte *Kunsten*, ikke at genrejse raadne, gamle Vejmøller. Jeg svarede høfligt, at vort Formaal var at skabe *Billedet* af den gamle danske Købstad, og at *dette Billede* vilde fuldstændiggøres, naar man saa Møllen knejse oppe paa Bakken bag Byen. Et Par Dage efter kom Pengene, det vil sige — 3000 Kroner. Da Møllen var rejst, var Beløbet gaaet med, men endnu manglede Vingerne. Jeg sendte Fondets Direktion et stort Fotografi af Møllen med den Oplysning, at Vingerne vilde koste 700 Kr., men dem havde vi sandelig ikke Raad til. Omgaaende kom de 700 med den Tilføjelse paa Checken: »Her har De til Vingerne, flyv saa!«

I »Den gamle By« er der Adgang til det Indre i de fleste af Husene, af praktiske Grunde dog ikke til Stubmøllen. Specielt mølleinteresserede Gæster kan dog altid under Ledsagelse og paa egen Risiko faa Lov til at klatre op i det indviklede Maskineri.

»LILLE ROSENGAARDEN«

Den 24. Januar 1930 havde Jyllandsposten under Overskriften »Gamle Randersgaarde, der forsvinder«, en Meddelelse om, at Savværksejer P. Jørgensen havde købt nogle gamle Ejendomme — deriblandt Husrækken »Lille Rosengaarden« ved Vestre Grave — for at nedrive de gamle »Renteboder« og opføre et moderne Savværk. Da det var en enkel, men ganske karakteristisk Hustype, der endnu ikke fandtes i »Den gamle By«, skete der en Henvendelse til Hr. Jørgensen, der straks erklærede sig villig til at skænke de tre Boder til Museet, selvfølgelig under Forudsætning af, at Randers Museum ikke selv var interesseret i at

Dørhammer fra Søren Mammens Boder.

Lille Rosengaard i Randers (set fra Vestergrave).

søge Bygningerne bevaret. Det var Museet ikke, hvorfor »Den gamle By« straks tog fat.

Købmand *Søren Andersen Mammen*, der var af gammel Randersslægt, havde i 1728 løst Borghedskab som Købmand og giftede sig samme Aar med *Karen Mikkelssdatter*, Enke efter *Rasmus Jensen*. De slog sig ned i Vestergrave, hvor *Søren Mammen* i 1740 af sin Nabo, Borger og Skipper *Søren Iversen*, købte en »Vaaning og Eiendom«, som han indrettede til Udlejning, mest til Haandværkere. Hver Bod havde to Lejligheder, der kun bestod af Stue og Køkken, og i Tømmeret over en af Dørene lod han sine egne og sin Hustrus Initialer skære tillige med Aars-tallet for Opførelsen. Paa øverste Hushjørne sidder endnu det originale lille Gadeskilt fra Slutningen af det 18. Aarhundrede med Arealets gamle Navn.

I de Tider levede mangfoldige Haandværkere under meget smaa Forhold, og »Lille Rosengaarden« er et Eksempel derpaa. Det var yderst beskedne Huse, Museet var kommet i Besiddelse af, men ved Opmaalingen og Nedtagningen viste det sig heldigvis, at i de forløbne to Hundrede Aar havde man ikke forandret det mindste i Husenes Indretning. Der var stadig to Lej-

ligheder i hvert Hus, kun bestaaende af Stue og Køkken, og disse sidste havde endnu deres aabne, af store Mursten opmurede Skorstene, hvor Madlavningen oprindeligt foregik.

Efter Indvielsen af det lille Haandværksmuseum i 1916 var der mange, baade indenfor »Den gamle By« og udenfor, der i stigende Grad ønskede, at man i den gamle Købstad maatte finde mange af de smaa Haandværkerhuse, der var med til at præge Købstaden i gamle Dage. Derfor var Lille Rosengaardens »Rækkehuse« saa velkomne, thi med dem kunde vi nu vise gode Eksempler paa 1700-Tallets ganske smaa Boligtper. Desuden var flere af Værkstedesinteriørerne i Kvisthuset blevet hjemløse, efter at Farveren havde taget dette i Besiddelse.

SKOMAGEREN

Museet henvendte sig til Skotøjsindustriens ledende Mænd, der med stor Interesse saa paa den fremsatte Plan. Landsorganisationen af Skomagemestre og Skotøjshandlere i Danmark m. fl., blandt andre ogsaa Foreningen af Skotøjsreparatører i Aarhus, genrejste og udstyrede derefter det første af de tre Randershuse.

Det kom til at ligge i »Den gamle By«s Vestergade, Side om Side med Tobakshuset. Over Døren ser man Skiltet med Støvlen (det har tilhørt Skomager H. P. Lyngé i Brande), og inden for Dagligstuen Vinduer med Gadespejlet og de blanke Ruder er der hvide Gardiner og brogede Blomster. Bag Gadespejlet kan man forestille sig, at Husmoderen havde sin gode Hvile- og Observationsplads, naar Formiddagsarbejdet og Middagen var forbi. Der skete saa lidt i en lille By i de Dage, saa det var af Vigtighed at kunne følge med.

Kommer man ind i den lille Forstue, hvor Stigen til Loftet er ophængt paa et Par Kroge, kan man først gaa ind i Værkstedet, der er indrettet og udstyret af erfarne Skomagemestre. Paa Forhøjningen ved Vinduerne har Mester og Svend deres Arbejdspladser paa hver Side af det lille Bord, hvor vandfyldte Glaslugler paa Tranlampens Stativ fortæller om mørke Vinterdage, da Kuglerne gjorde Tjeneste som Samlelinser og sendte en Lysplet netop ned paa det Sted, hvor Læderet skulde bearbejdes.

Ved Væggen staar Aarhus Skomagerlaugs »Liigkasse«, saa har man Lov at forestille sig, at Mester her har været Tillidsmand inden for sit Fag. I Værkstedets mørke Baggrund er Lære-

Interiør fra Skomagerværkstedet.

drengens Seng, hvad der er i god Overensstemmelse med gammel Skik. I Kolding Museum er der en Smedie, hvor Sengen er over Blæsebælgen, og fra mange Købmandsgaarde vides det, at Lærlingene havde deres Soveplads under Disken!

Op mod Værkstedets Væg staar en Bilæggerovn. I Borgmestergaardens Stuer er det almindeligt, at de Besøgende kalder *alle* de gamle Ovne for Bilæggere, men saadanne Ovne havde hverken Indfyringslaage eller Rør ud til Skorstenen, det var Støbejernskasser, der med den ene Smalside dækkede et Hul i den Væg, hvor de var muret ind. Saaledes ogsaa her, og naar man kommer ud i Køkkenet, hvis Skorsten er et mørkt gabende Svælg, ser man i dettes venstre Side ind i en Niche. Det er Værkstedets Bilægger, der ganske simpelt opvarmedes ved, at man fra Ildstedet skubbede Ild og Brænde ind. Det kunde brænde udmærket i en Bilægger, og Trækken var upaaklagelig.

Der har været trangt i det lille Køkken, saa trangt, at en nogenlunde velvoksen Person med Nød og Neppe har kunnet vende sig mellem Skorstensildstedet og det smalle lille Køkkenbord. Køkkenpladsen er dog fordoblet her, thi Skomageren raader jo over hele Huset. Den oprindelige Skillevej mellem de to

smaa ensartede Rum antydes nu kun ved Loftsbjælken. Fra Køkkenet gaar man ind i Stuen, der er Familiens eneste, altsaa baade Opholds- og Soverum, og den store Dobbeltseng indtager da ogsaa en betydelig Del af Gulvfladen. De gamle Mahognimøbler er ganske vist meget enkle, men Forskellen mellem Opholdsstuerne i den store Købmandsgaard og Haandværkerhjemmets eneste Stue maatte ogsaa accentueres, og vi har prøvet paa at vise, at en dygtig Husmoder med Ambitioner godt kunde skabe Hygge paa en knapt tilmaalt Plads.

I sine Aarbøger har »Den gamle By« hidtil ledsaget de Industrivirksomheder, der havde faaet deres eget Hus i Byen, med en Fremstilling af de Forhold, hvorunder vedkommende Fag udøvedes paa den Tid, da de gamle Arbejdsmaader begyndte at vige for den moderne Teknik, altsaa netop den Tid, Fagets Værkstedsrum og Værktøj i »Den gamle By« fortæller om. I Samklang hermed har den erfarne Fagmand og Organisationsmand, Skomagermester P. Jensen, Formand for Djurslands Skomagermesterforening, givet følgende klare og ædruelige Fortælling om Skomageri:

»Det Skomageri, der blev os overleveret ved Laugstidens Ophør, talte to Slags Skomagere: dem, der lavede alt deres Arbejde efter Maal til Levering, og dem, der dengang gik under Benævnelsen »Markedsskomagere«, da deres Arbejde nærmest var at betragte som Masseproduktion, hvorfor de ikke tog det saa nøje hverken med Hensyn til Udseende og Kvalitet eller med Hensyn til Forarbejdelse og Materialer. Det gjaldt om at faa det fremstillet saa billigt som muligt, da de jo skulde undersælge de Kolleger, der sad og arbejdede efter Maal.

Markedsarbejdet blev meget ofte lavet af hjemmegarvet Læder. Markeds-skomageren havde sit eget Garveri, hvorved han jo indtjente Garverlønnen, og man stillede ikke saa store Fordringer til Udseendet. Herrefodtøj bestod næsten udelukkende af Skaftestøvler, der gik Folk til midt op paa Læggen. Forskaft og Fod var som Regel skaaret af eet Stykke Læder og derpaa valket i Facon over en Valkeblok. Bagskaftet blev syet til det forreste ved en Søm ned i begge Sider. Dertil kom saa enkelte Snøresko, og det var hele Udvalget i Herrefodtøj. Som Regel var Damefodtøjet ogsaa forarbejdet af grove Materialer, og Udvalget bestod af langskaftede Snørestøvler og udringede Sko. Støvlerne var spandet sammen bag op, og Overlæderet, saavel paa Støvler som paa Sko, var syet til Hælestykket ved een, højst to Stikninger, selvfølgelig udført i Haanden.

Med dette Fabrikat drog Markedsskomagerne saa rundt fra Marked til Marked og opslugt deres Telt. Der var tit flere paa Pladsen, og selvfølgelig gjaldt det om at have en Ekspedient med et godt Snakketøj, det var nok saa vigtigt som Varens Kvalitet og Udseende. Flere af disse Markedsskomagere

drev betydelige Forretninger i de Byer, hvor Markedet blev holdt, hvilket var til stor Gene for de i vedkommende By bosiddende Skomagere. Disse, der ikke lavede Markedsfodtøj, gik saa den modsatte Vej, i det de ligefrem kappedes om at fremstille deres Fodtøj saa fint som muligt, saa selv om det var de samme Udskæringer, var de udført paa en helt anden Maade og af mere udsøgt Materiale. Her blev der jo ogsaa brugt en Del Fedtlæder, men derudover blev der lavet en Del Herrefodtøj af det saakaldte farvede Læder, der ogsaa var Kohuder, men behandlet paa en anden Maade. Det var ikke sværtet sort, naar Skomageren fik det fra Garvningen, men blev først sværtet, naar Fodtøjet var syet færdigt. Saa blev det blanket, og man havde da de saakaldte Blanklæders Skaftestøvler, hvor man i Reglen saa et Stykke rødt eller grønt Saffianskind paasat øverst uden paa Forskafterne. Damefodtøjet, som jo her nærmest bestod af Snørestøvler og udringede Sko, var mest fremstillet af Hestelæder, og der blev tillige lavet Brunelsko. Gaar man saa lidt længere frem i Tiden, kommer man til de lange Ridestøvler med Klap for Knæet. For at de skulde være rigtig pæne, blev der valket Folder ind i Skafterne, store Bagremme og »Fodderne« (altsaa Overlæderet) blev spandet til Skaftet, og under Spandingen blev der lagt en ganske fin skærfet Rem, som fik en smuk Stikning ved hver Side af Spandingen. Saa begyndte Fjederstøvlerne at komme paa Moden, og vilde man have sig et Par ekstra fine Fjederstøvler, blev de lavet af brunt Hestelæder og valket paa det omhyggeligste, thi blev dette ikke gjort samvittighedsfuldt, fremkom der en hel Del Folder langs ned ad Vristen, naar man kom til at gaa i Støvlerne. Naar saadan et Par Støvler af de anførte Materialer af Skomageren blev sværtet og pudset, havde man et Par fine Støvler.

Det meste Damefodtøj blev ogsaa lavet af Hestelæder i ganske enkelte Skæringer, og vilde man have rigtig fine Damestøvler eller -sko, blev de undertiden lavet af Gedeskind, Kalveskind og noget Fransklak samt en Del Brunel. Det meste Børne- og mindre Fodtøj blev lavet af de Stykker, der blev til Rest efter Skæringer af Fodtøj til Voksne. — — —«

TOBAKSHUSET

For hvert Hus, der nu blev føjet til ude i »Den gamle By«, antog Museet en fastere og mere bestemt Form, saa enhver kunde se, at et vigtigt Punkt i Programmet var at illustrere borgerligt Næringsliv i gamle Dage. Da Tobakshuset blev rejst, kom vi saaledes et godt Skridt videre.

Ved Tobaksproduktionen her i Danmark var et Hus til Tørring af de indhøstede Blade, den saakaldte Tobakslade, en absolut Nødvendighed, og i Fredericia, hvor Tobaksavlens i lange Tider havde spillet en vigtig Rolle i Byens Næringsliv, stod endnu to Lader tilbage. Tobaksfabrikant Thuesen i Aarhus købte den ene af dem til »Den gamle By«, og dermed var Begyndelsen gjort til at faa Tobaksspinderen repræsenteret her. Tørreladens

Skomageren og Tobakshuset.

Tørrehuset, hvor Bladbundterne er ophængt. I Forgrunden de afpillede Tobaksplanter.

Konstruktion er saare simpel, idet den bestaar af et med højt Saddeltag overdækket Skelet af Stolper, der giver fri Adgang for Luft og Vind fra alle fire Sider.

I Aarbogen 1930—31 kunde Museet meddele, at en lille Kreds af Mænd havde sat det i Stand til at indkøbe et to Etages Bindingsværkshus med Svale fra Tværgade Nr. 3 (nu Nørreport) i Aarhus. Bygningen, der er paa 9 Fag, stammer fra første Del af 1700-Tallet og er arkitekturhistorisk interessant, ikke blot paa Grund af sine typiske Aarhusprofiler, men ogsaa fordi Huset paa saa mange Punkter er et godt Eksempel paa, hvorledes Bindingsværket ændredes. Øverste Stokværk krager vel endnu efter gammel Skik ud over det underste, men Renæssancetidens bærende Knægte er helt forsvundne. Fremspringet støttes kun af de profilerede Bjælkehoveder, og Fodtømmeret over dem nøjes med en lille simpel Affasning i Stedet for Renæssancens pyntelige Hulkehl. Det giver ogsaa Façaden en helt ny Virkning, at der under Vinduerne ikke er Skraastivere, men lodrette Tømmerstykker, to i hvert Fag. Derimod ses det knap, at der for at give

større Styrke er indskudt en Bjælke midt i hvert Fag, thi disse Indskudsbjælker har glatte uprofilede Hoveder.

Bygningens Materialer var i fortrinlig Stand, og da Huset skønnedes velegnet til at rumme en Fremstilling af Tobaksindustrien i gamle Dage, rettede Bestyrelsen den 9. Maj 1930 en officiel Henvendelse til Tobaksindustrien (Cigar- og Tobaksfabrikanternes Forening af 1875) om Bistand til den erhvervede Bygnings Genrejsning og fuldstændige Indretning.

Henvendelsen blev heldigvis modtaget med Velvilje, der blev bevilget en betydelig Sum, og som det nu var bleven Sædvane, valgte Giverne en Komité blandt Fagets egne, som skulde bistaa Museet ved Indretningen. Det blev Direktør C. Poulsen, København, Fabrikant Thuesen, Aarhus, og Tobaksmester Anton C. Pedersen, Slagelse.

Medens Huset genrejstes, var det Tanken at søge det fornødne Inventar skaffet til Veje, men her mødte Komiteen en stor Vanskelighed, eftersom alle Tobaksfabrikker nu var moderniserede, og kun langsomt indkom enkelte Inventardele. Saa vendte Bladet sig med eet. I Hobro var Driften af Blacks Tobaksfabrik ophørt 1923, og siden den Tid havde Fabrikslokalerne med hele deres gamle Udstyr faaet Lov at henstaa urørt. Nu vilde Besidderen af Ejendommen, Kordegn Rasmussen, foretage indgribende Forandringer af Rummene, og Lederen af Hobro Museum, Arkitekt Z. K. Zachariassen, gjorde da Museet opmærksom paa den gamle Fabrik.

Vi blev hurtigt klar over, at her fandtes netop alt det gamle Inventar (for største Delen af Træ), som det ellers ikke var muligt at finde, og takket være Ejerens Forstaaelse sikredes saa godt som det hele til en meget billig Pris. Dermed var den største Vanskelighed overvunden. Under Komiteens Tilsyn blev Tobakshusets Indretning fuldført, og den 9. Maj 1933 fandt den officielle Indvielse af den gamle »*Tobaksfabrique*« Sted.

Over Butiksdøren ser man det gamle, kendte Skilt med de forgyldte Skraaruller, der viser: Skipper-Skraa, Mellem-Skraa og Engelsk-Skraa. Det var kyndige Folk, der var med til at forestaa Husets Indretning, og Butikkens Udstyr er rigt og meget oplysende, ikke blot Vinduesudstillingen med Prøver paa »Spunden Hollandsk«, Varianter af Skraa, lange Kridtpiber, Røgtobak i de kendte gamle Karduser og meget mere.

Tobaksspinderens Laugsmærke.

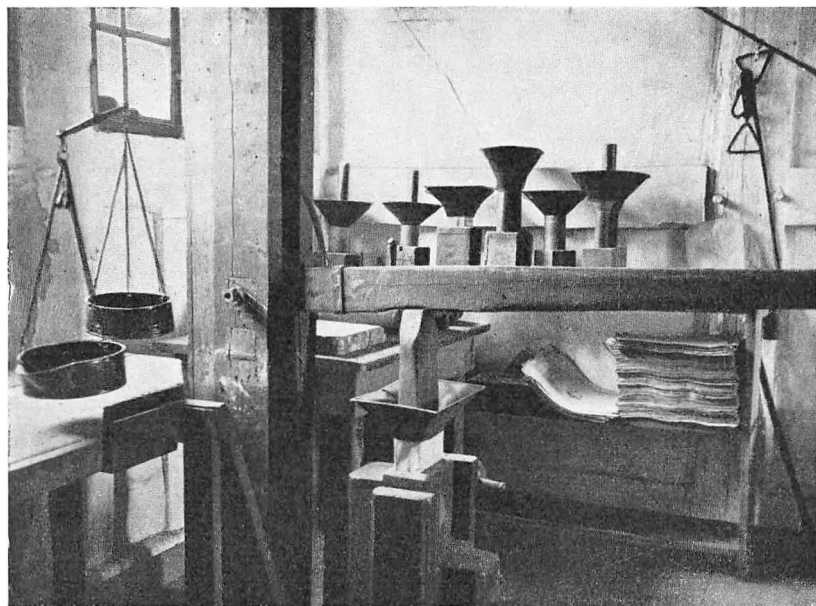
En særlig Nyhed annonceres paa et lille Skilt:

Saferede
frictions fyrstikker
uden Svovl og Phosphorlugt.

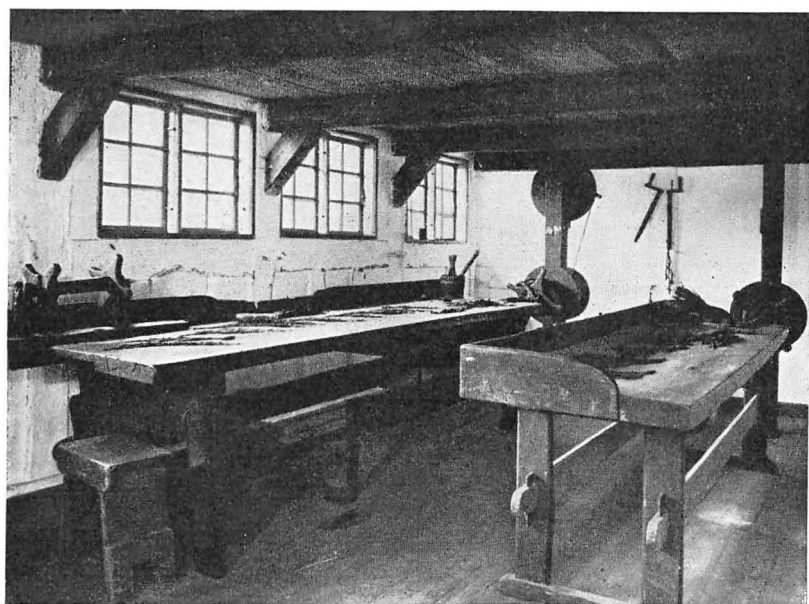
Prisen er 10 Stf. for 10 Bdt. med ca. 1000 Stf.

Paa Disken staar ogsaa et lille Kunstsmedearbejde, *Skæreapparatet*, der fandtes i private Hjem hos Folk, der ønskede selv at bestemme Finheden af deres Røgtobak.

Kommer vi ind i *Kontoret*, ser man bl. a. en Cigarholder fra Cigarernes første Tid, der er ikke Plads til mere end 6 Cigarer, men Forbruget var heller ikke stort dengang. Paa Bagvæggen et Litografi af Aarhusfabrikanten, Kancelliraad Funder, der sad i Stænderforsamlingen og var kongevalgt Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling. I en lille Glasmontre er udstillet To-

Karduseringsrummet.

Interior fra Spindestuen.

baksspindemester Hingelbergs Mesterstykke fra 1833. I Snusrummet mærkes den liflige Duft fra *Snusmøllen*, og ude i *Sauce-riet* ses den store, indmurede Kobberkedel, hvor Sauce blev kogt efter hemmelige Recepter, som ingen uvedkommende fik Kendskab til. Efter at have set *Karduseringsrummet* med det om en Hakkelsemaskine mindende Krølværk, hvor Tobaksbladene blev skaaret til *Melange*, gaar man ovenpaa forbi Tørrekammeret til *Spinderiet*, der var Husets vigtigste Rum. Her er to lange *Spindeborde* hver med sin Rok, henholdsvis til Røgtobakken («Spunden Hollandsk») og til Skraa. Tobaksfabrikationen var i det hele taget meget omstændelig, ved Spindebordene blev Tobaksbladene lagt til Rette af to Dreng, hvoraf den ene gik bag efter Spinderen og lagde Indlæg frem, medens den anden stod ved den modsatte Side af Bordet og lagde de store, hele Blade, Dæks, til Rette. Rokken ved Enden af Spindebordet blev passet af en Dreng, der ved Hjælp af et Haandsving satte den i en drejende Bevægelse for at hindre den fremstillede »Pop« i at løbe op igen.

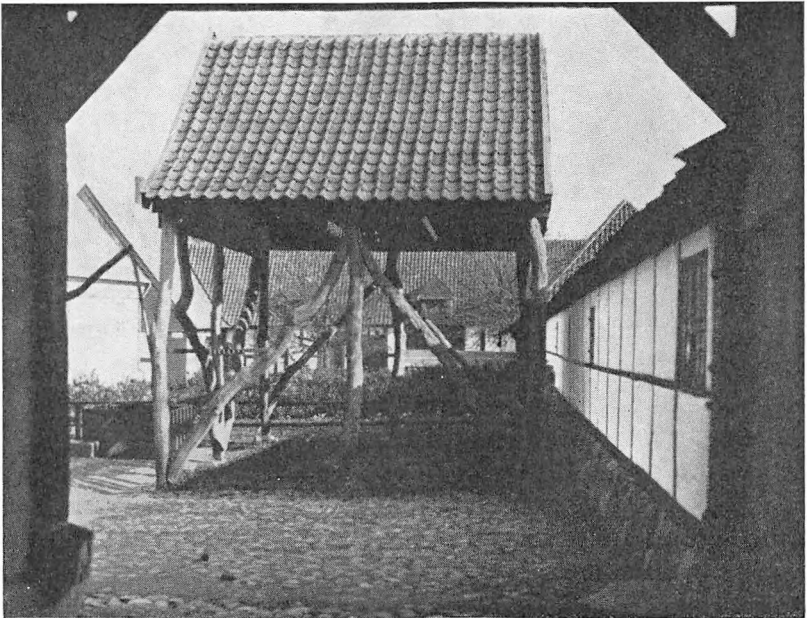
Henne paa Endevæggen ser de Besøgende *Laugsmærket*, der i Laugstiden altid fandtes ophængt ved Oldgesellens Plads og senere blev ophængt dér, hvor Laugets Sygekasses Formand havde sin Plads. Det viser to korslagte Krølværksknive over en Tobaksspinderhammer eller en Pressespade.

Det næste Rum er kun lille, det er *Cigarmageriet*, der ikke heller havde videre Betydning i ældre Tid. Man mener saaledes, at den første Cigar blev rullet i Danmark i 1816.*)

Som sidste Rum i Tobakshuset besøger man dettes Museumsafdeling, hvor der i nogle Glasmontrer findes adskilligt af Interesse vedrørende Tobakken. Her er mange forskellige Tobakspiber ogsaa med smukke, veltilrøgede Merskumshoveder, Tobaksskrin, Fyrstaal, Snusdaaser og ikke at forglemme en Mængde fornøjelige Original-Clicheer til Tobakskarduser. Morsomt er det ogsaa at studere en indrammet »Priis Courant«, den er udstedt i Randers den 26. April 1816 og slutter med den myndige Oplysning: *Rabat gives ikke*.

Standser man et Øjeblik, inden man gaar ned ad Trappen fra Svalen, ser man i Forgrunden Tobaksgaarden med Tørreladen og derefter den store Møllegaard, det Kompleks, der nu indehol-

*) Emanuel Sejr: I den gamle Tobaksfabriue, Aarbogen 1932—33.

Tørreladen og Reberbanen set gennem Tobakshusets Port.

der Museets Administrationsrum: Hovedbygningen med Kontorerne og Festsalen til venstre, i Baggrunden de tidligere Økonomirum, der nu gør Tjeneste som Magasiner og Værksteder. Den fjerde Side af den maleriske Gaardsplads begrænses af en lang, lav Længe,

REBERBANEN

Inden Borgmestergaarden igen aabnedes efter Landsudstillingen, gik næsten fem Aar, og i den Tid samlede man ikke blot Penge, men ogsaa Inventar til det Museum, der skulde opstaa omkring Borgmestergaarden. Dengang fik vi ogsaa de første Dele til en Reberbane. Alligevel varede det næsten en Snes Aar, inden »Den gamle By«s Reberbane kunde aabnes.

Vi ønskede nemlig saa »fornem« en Bane som muligt, ikke blot en overdækket, men helst en helt lukket Bane, thi saadan var de allerfineste i gamle Dage, men det skal indrømmes, at den Slags havde hørt til Sjældenhederne, og nu syntes der ikke at være nogen tilbage — i hvert Fald ingen af de lange Baner i Sø-købstæderne. Arkitekt Clemmensen havde gjort Museet opmærksom paa en teglhængt Bindingsværksbane i Hjulby lige

uden for Nyborg, men den kunde der dengang ikke være Tale om at faa, da Ejeren, den gamle, dygtige »Blinde-Peter«, var fuldt arbejdsdygtig og lykkelig over at kunne virke i sit Fag. I 1952 døde han imidlertid, og Museet søgte straks at finde Udveje for at faa hans Bane flyttet hertil.

Rebslagerlauget i Aarhus havde i sin Tid været meget anset, men var jo forlængst ophørt at virke. Dets Ejendele var deponeret i Aarhus Museum, og Laugets Kapital var bleven Grundlaget for Rebslagersvendenes Sygeforening. Nu havde der imidlertid i mange Aar ikke været virksomme Rebslagersvende i Aarhus, og Foreningens herreløse Sparekassebog blev omhyggeligt forvaret af den sidste Oldermands Datter, Fru Johnsen.

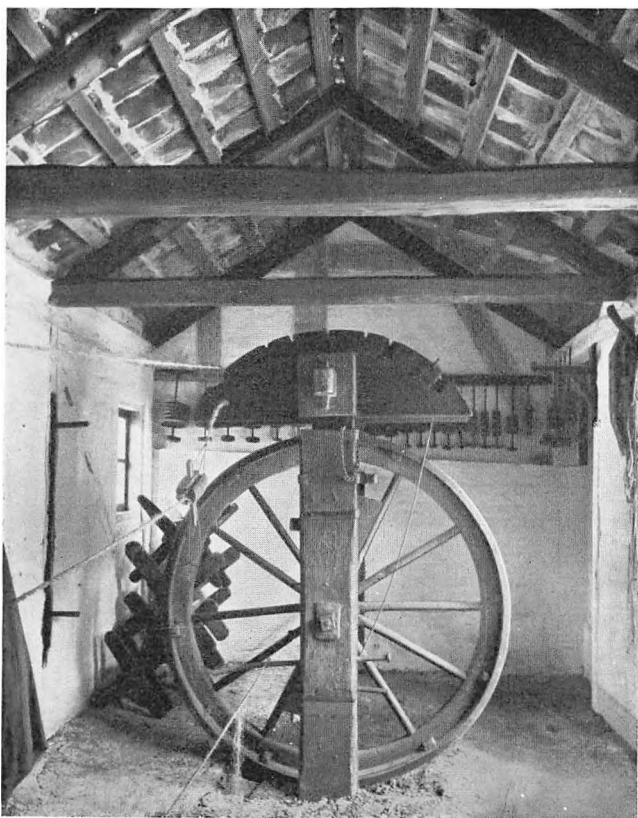
Museet henvendte sig til Handelsministeriet og spurgte, »om Sparekassebogens Paalydende ikke maatte blive udbetalt til »Den gamle By«, saa Museet derved kunde blive i Stand til at sætte det ærværdige Rebslagerlaug et Minde i Skikkelse af en god og fuldt udstyret Reberbane«. — Ministeriet svarede, at Pengene (ca. 1500 Kr.) gerne maatte anvendes efter Museets Ønske, hvis de to tilbageværende Medlemmer af Rebslagerlauget, de fhv. Mestre Jens Peter Theodor Lystrup og Georg Johannes Tillegren, samt Fru Johnsen vilde give deres Samtykke dertil. Dertil var alle tre villige, og Sparekassen gik med til at frigive Beløbet.

Arbejdet med Nedtagelse og Genrejsning blev betydelig dyrere end ventet, men vi fik god Bistand fra Foreningen af Rebslagerier i Danmark og De danske Rebslagermestres Centralforening, hvorefter Museet selv betalte, hvad der endnu manglede.

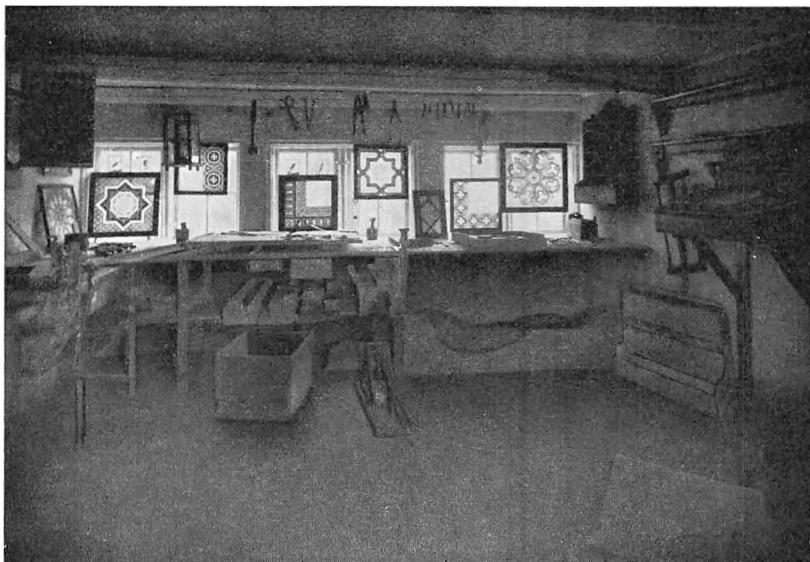
Fra Gaden kommer man ind til Reberbanen gennem Tobakshusets Port, over hvilken man ser Rebslagersnes gamle *Skilt*: Tre Tampe hængende fra en vandret Stang. — Reberbanen i »Den gamle By« har ikke nogen høj Alder, da den først blev bygget omkr. 1875, og den er opført med den største Sparsommelighed. Tømmeret er kun Poppel, Gran og Fyr, og det ses tydeligt, at Bindingsværkets gamle, fornemme Traditioner nu er ved at gaa i Glemme; men Længen ser alligevel ud til at hygge sig mellem Omgivelsernes mere ærværdige Tømmerkonstruktioner.

Rebslagersnes intime Forbindelse med Søens Folk mærkes inde i selve Reberbanen, hvor den Del, der huser det store Hjul, hedder *Forenden*, hvorimod det med Bræddegulv udstyrede »Heglekammer« findes *agter*. Paa Sidevæggene er ophængt de

mange forskellige Redskaber, der hørte med til Rebslagerens Værktøjsudstyr, og i Aarbogen for 1932—33 er Arbejdsgangen forklaret. I vor Tid har Maskinerne selvfølgelig revolutioneret Reberbanen, men i min Barndom og Ungdom var den baglæns-gaaende, hampomvundne Rebslager ude paa Banen, og Læredrengen (eller Rebslagerens Søn), som drejede det store Spindehjul, et dagligdags Syn.

Spindehjulet.

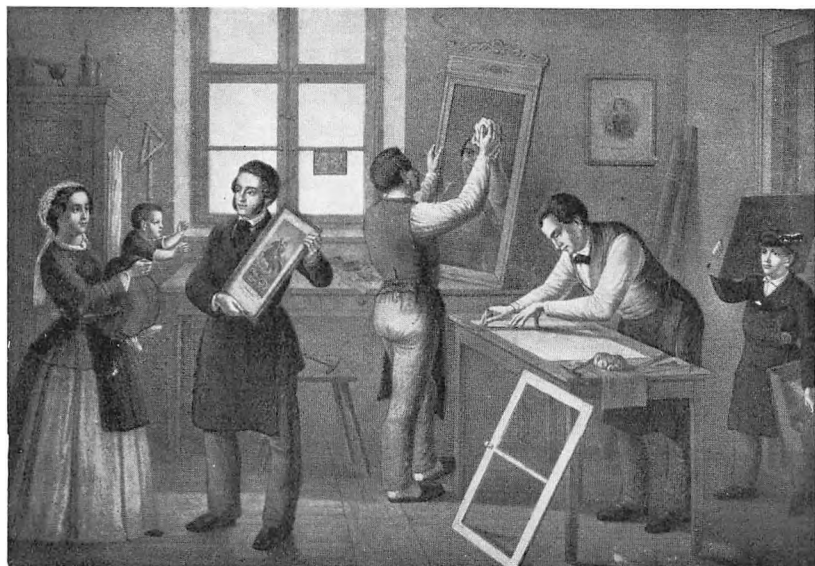

Glarmesterværkstedet.

GLARMESTEREN

Der kan nu og da være noget kønt over Beskedenhed, og saa kalder man den klædelig. I »Den gamle By«s Aarbog 1932—33 præsenterede jeg Glarmesterens Værksted som en Nyhed og mindede om den deltagende Mistvivil, vi før i Tiden kunde møde, naar vi fremførte vore Planer, det synes dog, som om Beskedenheden har været noget forflygtiget, siden jeg kunde skrive: »Nu møder Museet ikke blot fuld Forstaaelse, naar det kommer, men venlige Tilsagn om Samarbejde og Støtte er næsten blevet en Selvfølge. Museet er endda naaet saa vidt med Hensyn til Tillid inden for Haandværk og Industri, at Initiativet til nye Udvidelser kan komme udefra, og dette har saaledes været Tilfældet med Glarmestrene i Danmark.«

Ved Glarmesterfagets gode Støtte blev Værkstedet indrettet i Kvistetagen i vort første lille Haandværksmuseum, og takket være Københavneren, Glarmester Carl Møllers Interesse for sit Fags Historie og hans personlige Medhjælp blev det ikke blot rigt udstyret, men ogsaa indrettet saa det har meget at fortælle Fagets Udøvere og andre interesserede Besøgende. Staar man i Døren og ser ind i Værkstedet, har man til venstre Bordet, hvor Bly-Arbejdet blev udført (vor ældste, for øvrigt endnu brugbare,

Litografi af Glarmesterværksted fra Midten af forrige Aarhundrede.

Blyvinde skriver sig fra 1758), og lige under Vinduerne ses det almindelige Arbejdsbord. Som det var Tilfældet i saa mange gamle Værksteder, finder man ogsaa her Læredrengens Seng under det lange Bord, og mange tænker paa, om den arme Dreng altid har kunnet vare sig for de Splinter og Glasskaar, der vel ogsaa kunde finde ned i Sengen. Paa Skrivepulten ligger bl. a. Københavns Oldermænds Embedes gamle Lædermappe, men hvad der især fanger Øjet, er de i Vinduerne ophængte Mesterstykker. I deres rige Farvepragt og smukke Kompositioner bringer de »indlysende« Vidnesbyrd om Dygtigheden hos de Tidens unge Mestre. De skriver sig alle fra København, thi foruden Odense var det kun i Hovedstaden, at man kunde faa Mesterbrev.

Glarmestrene arbejdede ofte som Forgyldere, og man mærkede i ældre Tid en Del til Konkurrence hos Malerne, selv om disse ikke gav sig saa meget af med at forgyldte Rammer til Spejle og Skilderier. Der findes adskillige gode Prøver paa Rammeforgyldning baade i og lige uden for Værkstedet, saavel som de specielle Redskaber, Anskydere m. m., der brugtes hertil.

Som sædvanlig kunde Museet i sin Aarvog ledsage Meddelelsen om det sidst tilkomne Fag med en hel Afhandling, denne Gang skrevet af Glarmestrenes Historiograf, forannævnte Glar-

mester Carl Møller. Jeg henleder interesserede Læseres Opmærksomhed derpaa, men undlader ethvert Citat, da Fagfolk bør kende den i dens Helhed. Ikke blot er den helt igennem præget af Carl Møllers herlige Lune, men den er tillige fuld af tekniske og faghistoriske Oplysninger.

LILLE ROSENGAARDENS FULDFØRELSE LYSESTØBEREN OG SÆBESYDEREN

Skomagerens Hus blev altsaa det første, vi fik rejst af de tre Boder fra Vestergrave i Randers, men ret længe holdt vi ikke ud at se det ligge saa underlig afstumpet. Vi vidste, at der havde været to Huse til, og dem havde vi jo liggende.

Vi henvendte os til Aarhusianeren, afd. Bogtrykker og Æskefabrikant Mammen, der var Descendent af Søren Andersen Mammen, og foreslog ham at gøre Husrækken færdig, og da jeg vidste, at Mammen absolut ikke var naiv, lod jeg, som om jeg i hvert Fald var det, og sagde, at det var Museets Hensigt i Gavlens at indmure en Stentavle, der forkyndte, at han havde genrejst Huset her i »Den gamle By«. »Kan jeg saa faa mit Telefonnummer med?« spurgte Mammen. »Selvfølgelig.« »Ja, saa er jeg villig til at rejse Huset.«

Museet rejste saa de to sidste Renteboder, og jeg ringede til Mammen, om han nu vilde komme og overvære Stentavlens Indmuring. »Har De husket Telefonnummeret?« »Ja, ja!« Der lød et heftigt Udbrud fra Mammen, og et Kvarter efter rullede hans Bil ind i »Den gamle By«, hvor han til sin Beroligelse saa, at vi alligevel ikke havde været saa enfoldige, men nøjedes med:

Anno 1741 byggedes
Søren Mammens Boder
Lille Rosengaarden
i Randers.

Anno 1932 genrejstes
den sidste her af
Bogtrykker Mammen
og Hustru, Aarhus.

Tællelys fremstilledes i gamle Dage enten ved Neddypning af Lysevægerne i smeltet Tælle (Spiddelys) eller ved Støbning i Forme (Formlys), og det var Fremstillingen af sidstnævnte Slags, der blev et Haandværk i Købstæderne. Medens Spiddelysene var graagule og langt fra velskabte, var Lysestøberens Formlys langt kønnere. De paa Værkstedet her støbte Lys var oven i Købet særlig smukke, thi Mester Pedersen var en omhyggelig Mand, og alle Tinformene var spejlblanke indeni, naar han skulde bruge

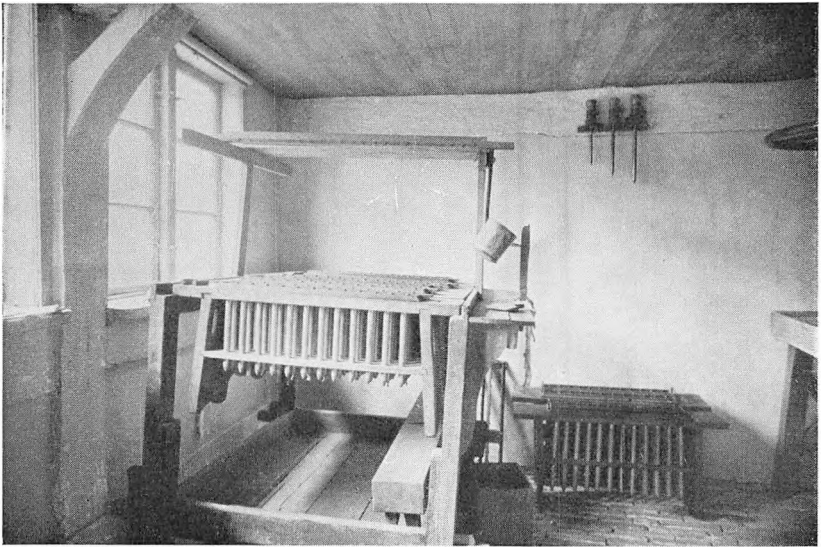
Lille Rosengaarden i »Den gamle By«.

dem. »Mine Lys var lige saa glatte og hvide som Stearinlys«, sagde han til mig.

Paa Side 100 er det allerede fortalt, hvorledes Museet fra Svendborg fik det Lysestøberværksted, der først som Udstillingsgenstand paa en historisk Belysningsudstilling i Aarhus Haandværkerforening gav de Besøgende en Forsmag paa Museets Fremtidsplaner og derefter var mellem de første 5 smaa Værkstedskøjer i Kvisthuset fra Kannikegade.

Nu var der Lejlighed til at gaa videre, og Bestyrelsen bestemte at flytte Lysestøberværkstedet til det øverste af »Lille Rosengaarden«s Huse og samtidig slaa det sammen med et Sæbesyderi, eftersom det netop var saa almindeligt i gamle Dage at finde de to Haandværk under eet.

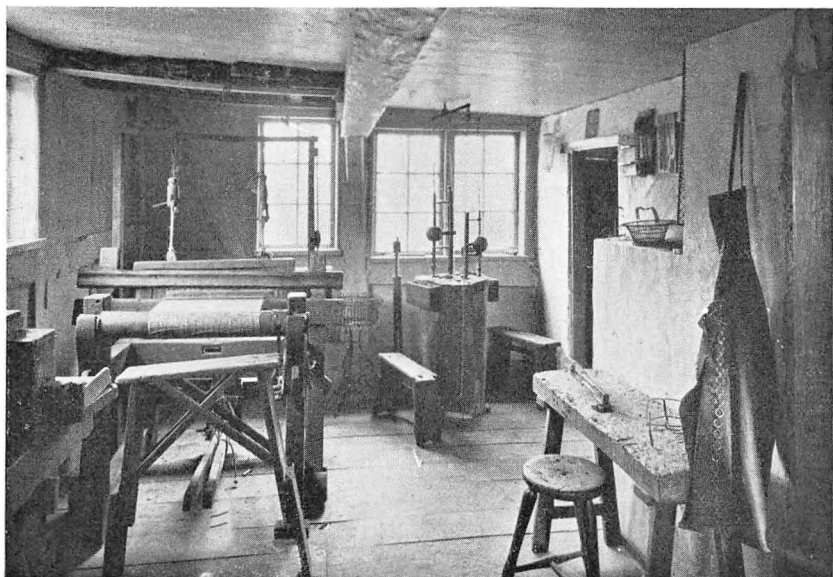
Interior fra Lysestøberens.

Allerede Skiltet viser, hvem der bor her. Svendborg historiske Museum ønskede meget at eje det oprindelige Skilt, hvad der var meget naturligt, saa Skiltet her er en nøjagtig Kopi af Originalen.

I den ene af de to indmurede Kobberkedler blev Tællen smeltet, hvorefter man med Kanden hældte den i Tinformene, naar først Vægerne var sat i. Paa hvert Lysebord er samtlige Forme foroven omsluttede af en Jernramme, hvor man fyldte paa, saa Tællen løb ned i alle Formene. Naar Tællen var helt størknet, afskar man Lysene foroven ved at føre Skrabejernet hen over Formene, hvorpaa disse blev taget op og vendt i Haanden, et let Slag, og Lyset gled ud af Formen.

Sæbesyderiet i dets gamle Form forsvandt ligesom Lysestøberiet. Inden for begge Virksomheder skete der saa store tekniske Fremskridt, blandt andet ved Indførelsen af Maskiner, at Smaaværkstederne maatte lukke, og Fremstillingen gik over til betydelige Fabriksanlæg.

Her ser man den dybe Kedel, hvori Sæbeluden blev bragt i Kog, inden man begyndte at tilsætte Tællen. For Sæbesyderen var det ligesom ved alle andre Fag Øvelsen, der gjorde Mesteren, og den erfarne Sæbesyder kunde let afgøre, om den kemiske Indvirkning foregik, som den skulde, eller om Luden skulde være stærkere eller svagere. De forskellige Træ- og Metalforme,

Naalemagerværkstedet.

der blev anvendt ved Fremstillingen af Haandsæbe, findes ogsaa her, saa vel som det Apparat, der skar Sæbeblokken i Skiver og derefter i mindre Stykker.

I Baggrunden ser man ind i det lille Rum, der var Husets oprindelige Køkken, men nu viser Sæbesynderens primitive »Laboratorium«.

NAALEMAGEREN

Værkstedet blev i sin Tid skænket Museet af Købmand Chr. E. Petersen og stammede fra Viborg, hvor hans Fader havde været Naalemagermester. Her i Museet var det ogsaa imellem de 5 Køjer i det lille Haandværksmuseum, men nu flyttedes det tillige med Lystøberværkstedet til det øverste Randershus, af hvilket det fik den anden Halvdel, da det kun behøvede nogle faa Kvadratmeter Plads.

Naalemagermester Christensen paa Tangen havde indrettet Værkstedet i vort første Haandværksmuseum, men da Sygdom hindrede ham i at foretage den anden Flytning, bevægede Museet den københavnske Mester J. W. Kliem til at komme herover og udføre Arbejdet. Resultatet var særdeles tilfredsstillende, thi Hr. Kliem fik Værkstedets Indhold betydeligt suppleret, dels fra sit

eget, dels fra Christensens Værksted, og som en yderligere velkommen Forøgelse forsynede han Værkstedet her med en Række smukke og karakteristiske Prøver paa alt det, man i gamle Dage fik leveret fra Naalemageren foruden Naale: Fuglebure, Sykurve, Lysestager, Urtepotteholdere, »Opsatser«, Hægter og Maller, Hundehalsbaand og meget mere. Det største Redskab er Traadvæven, hvorpaa der fremstilledes forskellige Slags Metaltraadvæv. Den er indrettet som en almindelig Haandvæv, kun med den Forskel, der nødvendiggjordes af det Materiale, man her arbejdede med.

Værkstedet er nu fuldt »mobiliseret«, men ingen bruger det. De Tider er forbi, da hver Knappenaal fik 7 Slag i Vippen, inden Hovedet sad fast og saa ud, som det skulde. En Naalemager-svend kunde dengang lave 3000 Naale om Dagen, hvad man an-saa for godt, men ogsaa i dette Fag har Maskinerne forlængst vist deres Overlegenhed.

URMAGEREN OG URMUSEET

Urmagerværkstedet var ogsaa blandt de første faglige Repræ-sentanter i Kvisthuset. Det var delt i to Afdelinger, af hvilke den ene rummede det Værksted fra Sal ved Bjerringbro, hvor den ansete og dygtige Smed Jens Christensen i 1801 havde forfær-diget Aarhus Domkirkes Taarnur, der nu opbevares i et af Taarn-ruummene efter i 1908 at være blevet afløst af Bertram Larsens Mesterværk.

Der gik 16 Aar, inden Urmageren blev bedre repræsenteret, men saa skete der ogsaa noget. I 1932 holdt Dansk Uhrmager Centralforening Aarsmøde i Aarhus, og paa Museets Opfordring kom Aarsmødets Deltagere ud i »Den gamle By«, som de af-lagde et grundigt Besøg. Især saa de med Interesse paa Urmage-rens smaa Værkstedrum, som vi nu tænkte paa at indrette under heldigere Forhold i et helt eller et halvt af de tre Huse, vi lige havde faaet fra Randers.

Det viste sig, at for de allerfleste af de fremmede Urmagere var »Den gamle By« helt ukendt, og da de nu saa, at Købstad-museet virkelig var ved at blive til, blev det et almindeligt Ønske, at man ikke nøjedes med et af de smaa Huse, men søgte en an-seligere Bygning, der ikke blot kunde rumme et fuldstændigt og typisk Værksted, men tillige et Fag-Museum.

Adelgade med Aalborggaardens Pakhus, Frands Hansens Hus med Urmuseet, Havepavillonen og Borgmestergaarden, Hattemagerens Hus og Brænderigaarden. (C. Stender, fot.)

Et saadant, »Dansk Uhrmuseum«, eksisterede allerede i København, hvor interesserede Urmagere for en Del Aar tilbage havde skabt det. Men de oprindelige Stiftere levede ikke mere, og Museet var gemt under trange og ganske utilfredsstillende Forhold. Det ejedes i Fællesskab af Kjøbenhavns Uhrmagerlaug, Forbundet af danske Uhrgrossister og Dansk Uhrmager Centralforening. Samlingen var helt igennem rig paa Dubletter, og Centralforeningen kunde derfor tænke sig ved en Deling at oprette et specielt Urmuseum i »Den gamle By«. Denne Tanke tiltalte ogsaa det københavnske Laug og Urgrossisternes Forbund.

Bestyrelsen for Dansk Uhrmuseum havde imidlertid paa et tidligere Tidspunkt tilbudt Nationalmuseet sin Samling, men da dette i Forvejen ejede en rig Samling af Ure, saa det paa den nu opdukkende Plan som noget helt tilfredsstillende og foretrak kun at udtage enkelte gode Typer, medens Lauget selv ønskede at beholde visse Mesterstykker. Paa Forhaand var der altsaa nogenlunde Klarhed over de Linier, der vilde være at følge ved en Fordeling. Da »Den gamle By« saa tilbød at stille Museumsassistent, cand. mag. Helge Søgaard til Disposition ved en første

Registrering af Urmuseets Indhold, blev dette Tilbud straks modtaget af Oldermænd Wiboe, og takket være ham foregik det vigtige Samarbejde saa let og fuldkomment, at »Den gamle By« efter Registreringens Afslutning kunde aflægge en tilfredsstillende Beretning til Centralforeningens Museumskomité, hvis Formand og Næstformand var Mestrene P. Sørensen, Grenaa, og Jens Meilvang, Aarhus.

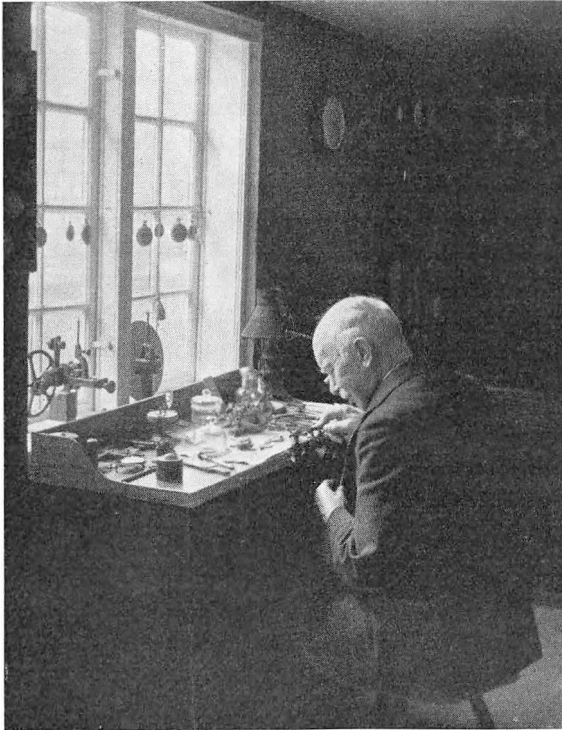
Under alt dette havde man i »Den gamle By« uden Ophold arbejdet frem mod Maalet: en Bygning til den danske Urmagerstand, indeholdende i Stueetagen Værksted og Butik og paa første Sal det kommende Urmuseum.

Som tidligere fortalt havde Museet ved Kommunens Hjælp faaet genrejst et smukt Renæssancehus fra Mejlgade (Forhuset af Frands Hansens Gaard), og til Gengæld havde Stadsgartneren haft Brugsret over Bygningen i en Aarrække. Nu var det Museet om at gøre at kunne disponere over det fordelagtigt liggende Hus, Borgmestergaardens Nabo iselve Hovedgaden, og da Stadsgartneren kunde have Fordel af en ny Opsynsbygning med tilhørende praktiske Redskabsrum, fik »Den gamle By« Frands Hansens Hus tilbage. Med dette var Urmagerne godt fornøjede, og efter omhyggelige Overvejelser mellem Arkitekten og Urmagerens Museumskomité blev det store indvendige Ombygningsarbejde udført. En kortfattet Beskrivelse af Urmagerens Hus viser Læseren, hvad der blev naaet:

Et kønt gammelt Udhængsskilt (fra den kendte Odense-urmager Unserud) viser, hvor Urmageren bor, og staar man inden for Gadedøren i den lille Forstue, viser Porcelænspladen med Ordet »Uhrboutiken« videre ind.

Der er hyggeligt i den gamle Butik, hvor Urene dikker og slaar, som de skal hos en Urmager. Et morsomt og malerisk Udvalg af Ure findes i Vinduet og rundt om paa Væggene, og under Glasruderne i Disken er der ikke blot adskillige Typer paa vore Bedste- og Oldeforældres Lommeure, men ogsaa Læseglas og Brillen, hvad der hørte med i den Tids Urmagerforretninger. Under Vinduet, hvor man havde det bedste Lys, staar Mesters Arbejdsbord til »Fin-Mekanik«, thi der var ikke altid Kunder i Butikken, og meget ofte var det ogsaa Mester, der selv ekspederede.

Ser man ind i Værkstedet bag Butikken, finder vi Svendenes Arbejdsplads. Her synes Arbejdet at have været af en grovere

Mesters Arbejdsplads i Butikken.

Art, i den ene Halvdel af Værkstedet er det oven i Købet Taarnurene, der dominerer. En væsentlig Del af Værkstedets Indhold tilhørte omkring 1800 den førnævnte Kleinsmed og Taarnurmager Jens Christensen i Sal ved Bjerringbro, og det er da ogsaa hans Skødskind, der hænger paa Væggen.

Oppe paa første Sal kommer endelig den Afdeling, der maa ske er nok saa vigtig, nemlig *Urmuseet*, hvor Interiørerne har maattet vige Pladsen for den videnskabelige, systematiske Opstilling, og her er det, at Fagets Udøvere gennem den righoldige Samling høster mest Belæring.

Indholdet er saa vidt muligt ordnet kronologisk, og man lægger først Mærke til gamle Solure, baade faststaaende og transportable, bl. a. et saa enkelt Instrument som den »Solring«, det for 60—70 Aar siden var enhver Drengs Lyst at eje. Her findes ogsaa Samlingens ældste og maaske sjældneste Stykke, det Aar-

hus Museum tilhørende Steffen Brenner Ur fra 1557, hvis første Ejer var den adelige Dame, Fru Elline Gøye til Clausholm.

I Montrerne ved Vinduesvæggen ser man Lommeure fra forskellige Tider, mange af dem er sjældne og derfor meget kostbare. Dette gælder ikke blot udenlandske Ure med broget emaljerede Urskiver, men ogsaa Prøver paa Ure, der er udført af Danmarks berømteste Urmager, Urban Jürgensen. Desuden er her Vægure og Standure, deriblandt et Par Musikure og i zinnerberød Kasse et Standur, forfærdiget i Tiden omkring 1770 af ingen ringere end Aarhusmesteren Caspeller. Den Dag i Dag er det et fortrinligt Værk, og over Skiven ser man et Skib gyngende paa Havet foran en By, der maaske skal forestille Aarhus.

Paa den anden Side af Skillevæggen findes Museets Afdeling for Taarnure og Værktøjstyper, og mellem disse sidste ser man bl. a. det udmærkede Sæt, der i 1820 af Staten blev givet til en af Bornholms dygtigste Urmagere, Espersen.

Som sædvanlig bringer Museets Aarbog visse nærmere, faglige Meddelelser om den Virksomhed eller det Fag, det sidst er lykkedes at indlemme i »Den gamle By«, og til disse værdifulde Oplysninger er det altid en Glæde at henvise. Aarbogen 1934 er da heller ingen Undtagelse, thi i denne har et Medlem af Museumskomiteen for Urmagerens Hus, Frede Sinding i Ebeltoft, givet en tiltalende Skildring af »Dagligt Liv paa Urmagerværkstedet, 1860—70«. Jeg citerer Slutningslinierne, hvori han fortæller om sin Læremester:

Jens Ehmann Katstrup blev født i Strands paa Mols 1828, Faderen var Snedker og en dygtig Mand i sit Fag, men Tiderne var trange, saa Indkomsterne stod ikke i Forhold til Fliden. Familien var flyttet til Mols fra Skødstrup, hvor Farfaderen havde været Præst i en lang Aarrække. Da Katstrup var konfirmeret, kom han i Uhrmagerlære i Randers. Mesteren var en ret dygtig Uhrmager, men en brutal Person. Den unge, lærevillige Elev holdt ud i over et Aar, daglig udsat for Skænd og Slag, men da Faderen fik Nys om Forholdene, tog han Sønnen af Lære. Senere kom han i Lære hos en Mester i Aarhus. Her blev han ret godt behandlet; men den Undervisning, Mesteren kunde give, var yderst ringe og til Tider aldeles misvisende. Det lykkedes dog Katstrup at erhverve sig saa megen Færdighed, at han i sin Læretid forfærdigede et Lommeuhr med Cylindergang.

Som Svend arbejdede han 1½ Aar hos den ansete Pallesen Rhode i Aarhus. Lønnen var en Specie om Ugen med Kost og Logi hos Mesteren. Svendene maatte rette sig efter den gamle Skik, at de — naar de gik en Tur i Byen — skulde være hjemme til Sengetid, inden Porten blev lukket.

Urmagerværkstedet.

Efter endt Soldatertjeneste tog han hjem til Forældrene, der var gamle og trængte til Støtte; her begyndte han en Uhrmagerforretning med meget smaa Midler og med officiel Tilladelse til at »reparere Stue- og Slaguhre paa Landet«, Lommeuhre maatte han ikke befatte sig med for ikke at gribe ind i de Ebeltoft-Lavsmestres Privilegier.

Katrups store Energi og Interesse for Faget hjalp ham over alle Vanskeligheder. I sin Fritid uddannede han sig teoretisk ved Hjælp af Fagskrifter og praktisk ved at øve sig i nyt Arbejde. Han forfærdigede et Regulatoruhr med Stiftgang og Slagværk. Plademessing var den Gang dyrt, og han maatte selv støbe Messingplader og Hjul. Drivene etc. blev hærdede i Køkkenildstedets Tørvegløder, og Hjultænderne blev skaaret paa en gammel hjemmelavet Skæremaskine med Trælad; derefter blev Tænderne strøget ud og vælset paa fri Haand. Staalet til Drivene blev inddelt med Passer og ligeledes strøget og vælset i Haanden. For en Fuldstændigheds Skyld skal nævnes, at han selv lavede Futteralet dertil, et overmaade smukt Stykke Snedkerarbejde, som vidnede om, at han havde arvet en Del af sin Fars Evner.

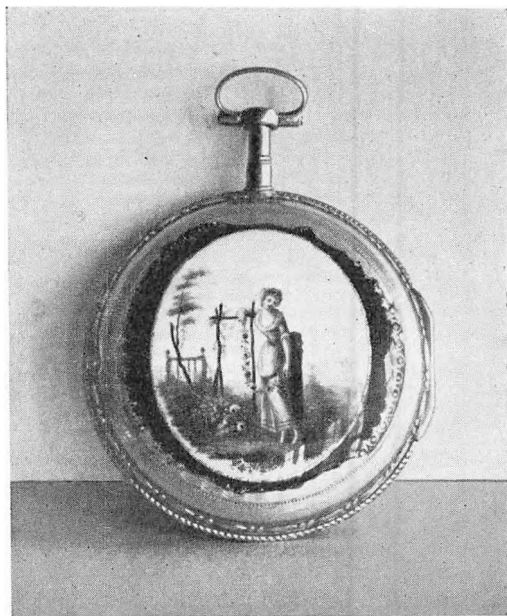
Paa den første Industriudstilling i Aarhus 1876 havde Katstrup udstillet et Cylinderuhr og en Fløjte, for hvilke han blev tilkendt Broncemedaille.

Hans Interesser strakte sig vidt, lige fra Musikken til Astronomien. Om Vinteren, naar der var Sne, kunde man se ham sidde paa en Skrænt og med Kikkerten for Øjet studere Stjernehimlen, mens han for at holde Varmen havde Flasken staaende ved Siden af.

Som Læremester var han enestaaende; han forstod at overføre sin Viden paa sine Lærlinge, saa det blev en Fornøjelse at arbejde under ham. Hans Lærlinge udførte som Svendestykke et Cylinderuhr; alle Dele, lige fra Hjul og Cylinder, blev udført i Haanden. Den afsides Beliggenhed i Forbindelse med hans Beskedenhed bevirkede, at han aldrig opnaaede den Anseelse udadtil, som han fortjente i Lighed med andre større Personligheder. Saa meget mere fortjener hans Navn at nævnes her.«

Den af Dansk Uhrmager- og Optiker Centralforening nedsatte Komité til Urmuseets Udvidelse og videre Udbygning har med sin interesserede Formand, Jens Mejlvang, Aarhus, i Spidsen i en fremragende Grad været en Støtte for »Den gamle By«, ikke mindst hvor det drejede sig om Erhvervelse af gamle og sjældne Ure, og til Dato har Komiteen indkøbt for mere end 25,000 Kr.

*Lommeur sign. Im. Brandt, København.
Ur-kassen af forskellig farvet Guld med Louis XVI-Bort
og Emaillemaleri paa Bagsiden.*

Smedien. I Baggrunden Frands Hansens Hus.

BESLAGSMEDIEN

Fra de tidligste Tider havde Smedefaget været mellem de fornemste og mest betydende, saa rent historisk set kunde man i »Den gamle By« vente at finde *Smeden* blandt de første Indflyttere.

Læserne har imidlertid allerede konstateret, at det næsten hele Tiden har været Tilfældet, der bestemte Bygningernes Tilkomst, og der gik ikke mindre end 18 Aar, inden vor første Smedie blev til Virkelighed.

Folkemindesamleren og Museumsmanden Søren Knudsen i Glud havde først gjort Vejle Museum opmærksom paa den teknisk-historisk interessante gamle Smedie i Foldegade i Vejle. Da Smediens eventuelle fremtidige Bevarelse imidlertid laa helt uden for Vejlemuseets Rammer, oplyste Museets Leder, Kunstmaler

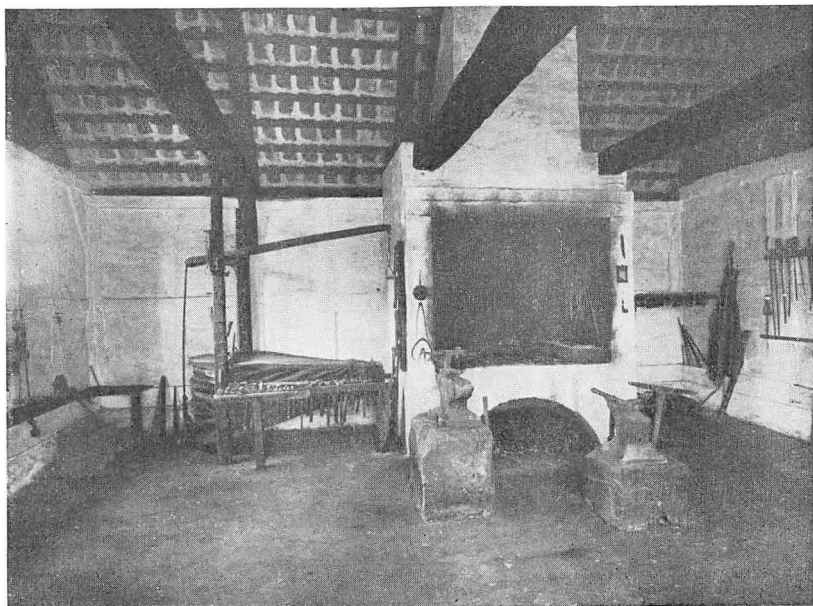
Victor Jensen, kollegialt »Den gamle By« om Smediens Eksistens. Vi tog den i Øjesyn, bistaet af historisk interesserede Mænd af Faget, og der var almindelig Enighed om den Betydning, der ikke mindst knyttede sig til det gamle, i selve Smedien fremstillede Værktøj. Det var ogsaa en Oplevelse at tale med den gamle Smedemester Mads Eriksen om hans Livs Arbejde. Men videre end til den Samtale kom man ikke, thi Mester kunde endnu haandtere sit Værktøj og ønskede sikkert ikke at sætte sig stille hen. Derimod kunde han meget vel gaa med til, at hans Smedie blev bevaret for Fremtiden.

Der gik saa et Par Aar, og en Dag læste man i Vejlebladene, at nu var Mads Eriksen død, og Aviserne vidste ogsaa at fortælle, hvorledes han en af de sidste Nætter var staaet op af sin Seng og ude i Smedien havde slaaet sit sidste Slag paa Ambolten.

Fra Afdødes Datter kom der Bud, at hun og hendes Mand vilde skænke hele Smediens Inventar til Købstadmuseet, hvorfor Smedemester M. Johansen, Aarhus, og Museets Assistent tog til Vejle og udvalgte alt det, der kunde være Anvendelse for.

Selve Bygningen var der ikke Tale om at erhverve, thi den indeholdt blandt andet Beboelseslejlighed, og desuden var Gade-gavlen ommuret i Grundmur, saa den gamle Bindingsværksbygningens ydre Præg i det væsentlige var borte. Paa Arkitekt Clemmensens Foranledning havde Museet imidlertid et Par Aar i Forvejen i Øsby ved Haderslev erhvervet en sjælden god og smuk lille Bindingsværksbygning, som var stærkt paavirket af Købstædernes Byggeform, og den var ikke blot velegnet til Smedie, men dens Dimensioner var tillige saaledes, at hver enkelt Væg vilde kunne præsentere netop den samme Inventaropstilling som den tilsvarende Væg i Smedien i Vejle, og for yderligere at sikre en nøjagtig Anbringelse af Genstandene lod Museet optage en Række Fotografier, inden et eneste Stykke blev rørt.

Det var Museets Haab og Forventning, at danske Købstadsmedemestre vilde skænke »Den gamle By« den her beskrevne Smedie. — Det viste sig, at der var almindelig Sympati for Tanken, saa det gik let at faa dannet en Komité. Den kom til at bestaa af Oldermænden for Københavns Smedelaug, Carl Seifert, Formanden for Centralforeningen af Smedemestre i Jylland, Kunstsmedemester Jul. Krøijer, Aalborg, Oldermænden for Aarhus Smedelaug, M. Rasmussen, og Smedemester M. Johansen, Aarhus.

Smediens Indre.

Indsamlingen af det beskedne Beløb, der var nødvendigt, gik ogsaa let nok. Jeg mindes her mit Besøg hos det københavnske Smedelaugs Formand, Carl Seifert, der venligt men lidt forbeholdent hørte paa min Begæring.

»Naa saadan«, svarede han. »Ja, men vi kan nu ikke gi' til alle og enhver. — Pedersen var her i Formiddags. — Han fik heller ikke noget«.

Jeg smilede og antydede, at jeg selv i sin Tid læste baade »Punch« og »Klods Hans«.

»Naa, gjorde De det. — Vil De ryge?«

Han bød mig en Cigar og saa sig om efter Tændstikker.

»Tak — jeg har«, sagde jeg og tog min Æske op af Lommen.

»Hvad, bruger De »Lysglimt«? Saa er De jo en af de rigtige. Sæt Dem ned og lad os tale om Tingene«.

Fem Minutter efter havde jeg hans bestemte Tilsagn om at ville virke for Smedien i »Den gamle By«, og kort efter kom der 500 Kr. fra Lauget.

Efter at de fornødne Penge var indkommet, modtog Museet endvidere 500 Kr. fra »Svendene« — i dette Tilfælde Smede- og Maskinarbejdernes Fagforbund — der ogsaa ønskede at ind-

skrive deres Navne i »Den gamle By«s Historie. Gaven blev modtaget med Tak, og Beløbet indsat paa en særskilt Sparekassebog, saa det tilhørte Smedien som Bidrag til dennes Vedligeholdelse.

Den 9. Marts 1934 hejstes Kransen paa Smedien, et Par Uger efter var den lille Bygnings Fuldførelse en Kendsgerning, og Aarhus Smedelaugs Oldermænd gik med Liv og Lyst i Gang med Indretningen af en rigtig gammeldags Smedie.

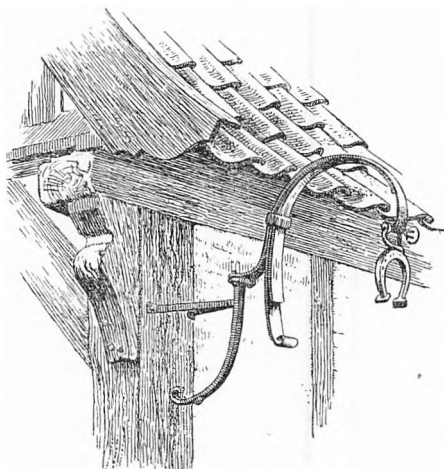
Carl Seifert blev naturligvis bedt med til Indvielsen, der fandt Sted den 28. April. De, der har kendt ham, ved, at han altid, hvor han gik og stod, var parat til en Spøg. Da Smedien nu blev taget i Øjesyn, og man troede alt i Orden (selv Kullene brændte paa Essen), skabte det megen Munterhed, da Seifert henvendte sig til vort Bestyrelsesmedlem, Borgmester H. P. Christensen:

»Hvordan er det? Du er jo Smed?«

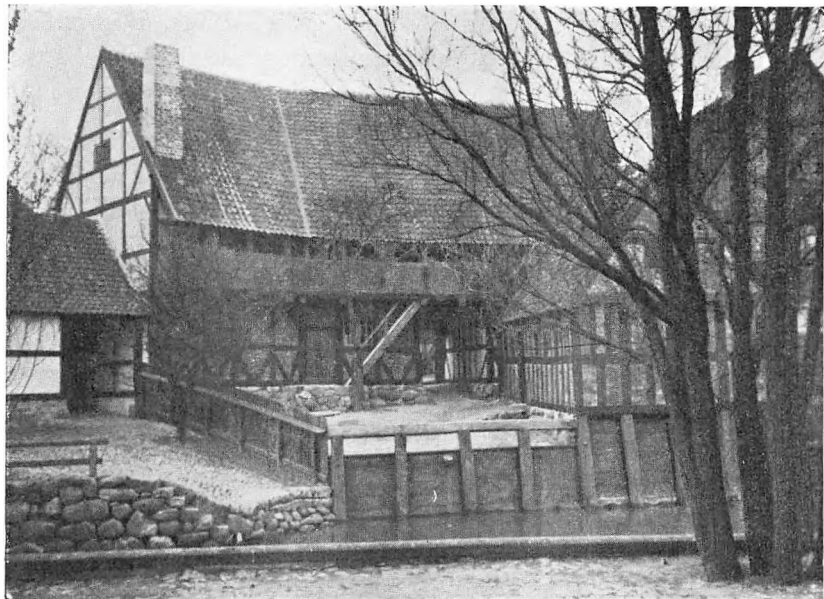
»Jaja, jaja!« lød Smedens dybe Stemme. Hvorpaa Seifert sagde:

»Men Du er ikke Mester, saa kan Du trække Blæsebælgen, mens jeg »sla'r en Hits.«

Borgmesteren trak i Bælgen, den sagde Fut — Fut til alle Sider — undtagen den rigtige. (Blæsebælgen havde desværre ikke kunnet repareres). Oldermænden saa op med et polisk Smil og sagde: »Hvis nogen skulde gaa hen og kalde Borgmesteren en Vindbøjtel, saa vil jeg sige, at det er Løgn.«

Smedens Skilt.

Brænderigaarden set fra Aagade.

BRÆNDERIGAARDEN OG HVIDTØLSBRYGGERIET

I de gamle Købmandsgaarde blev der næsten altid drevet Brændeovnsbrænding og meget ofte tillige Hvidtølsbrygning, og eet Rum var man derfor saa godt som vis paa at finde i disse Gaarde, nemlig Køllestuen, da der jo skulde bruges Malt ved begge Fremstillinger. Mange Steder endte det med, at saa vel Brændeovnsbrændingen som Hvidtølsbrygningen som Følge af Fabrikationens Forbedring og den udvidede Omsætning blev til selvstændige Virksomheder, og saaledes finder man dem i »Den gamle By«, hvor Længer af tidligere Købmandsgaarde nu er indrettede henholdsvis til Brænderi og Bryggeri. Da der netop vil blive god Sammenhæng deri, følger her Beskrivelsen af de to Virksomheder.

BRÆNDERIET

I stigende Grad er det i Aarenes Løb lykkedes Museet at finde formaaende Venner og Medarbejdere paa de Omraader, hvor Bistand var ønskelig eller nødvendig.

Museets Bestyrelse henvendte sig til A/S De Danske Spiritfabrikker, hvis Direktør, Chr. H. Olesen, efter at have gjort sig

bekendt med Planerne, tilsagde sin og Selskabets Bestyrelses Medvirken, hvis det maatte være muligt at finde saa meget frem af det gamle Materiel, at et virkeligt og tilforladeligt gammeldags Brænderi kunde fremstaa.

»Sødt er det at mindes overstandne Besværligheder« siger allerede Virgil, men alligevel skal Læseren ikke trættes med Aarenes Arbejde for at finde de fornødne Ting. Kort skal det siges, at til Slut havde man næsten faaet alt det Materiel samlet, der vilde blive Brug for, deriblandt ikke saa lidt, der fandtes opbevaret hos Aktieselskabet, og som nu stilledes til Museets Disposition. Da det samtidig skønnedes, at en Bindingsværks Sidelænge med Svale i Aktieselskabets tidligere Fabrik Ved Stranden i Aalborg vilde være velegnet til deri at installere et fuldstændigt Brænderi, gik Ejeren, nu Aalborg Havn, beredvilligt ind paa at overlade Bygningen til »Den gamle By«, hvorefter Aktieselskabets Bestyrelse tilbød at flytte Huset. Det blev genrejst i Algade som Borgmestergaardens Genbo paa Grunden mellem Renæssancehuset fra Tværgade og Hattemagerens Hus, og dermed var Husrækken ogsaa sluttet paa denne Side af Gaden.

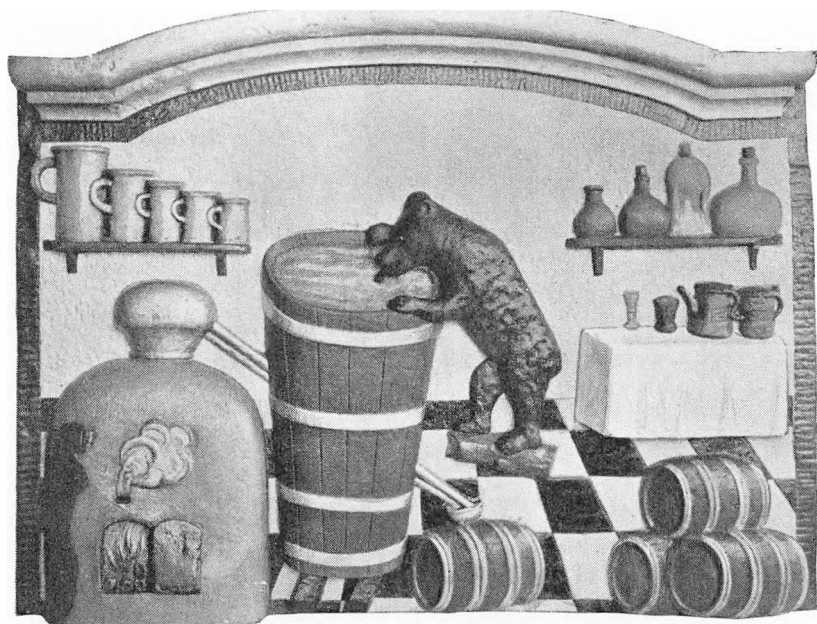
Kommer man ind i Porten og ser paa Dørens blanke Messingskilt *Brændeviinssalg og Udskjækning*, da ved man, at man er paa rette Vej til en af de Næringsvirksomheder, der ogsaa i god Forstand kunde sætte Kulør paa Tilværelsen. Om selve Brændevinen skal her kun siges, at alt indenfor er rede til dens Fremstilling, og man tør næsten tro, at ogsaa alt, hvad der er værd at vide, om det »Livsens Vand«, allerede er sagt og skrevet. Desuden indeholder 1934-Aarbogen flere Artikler om Emnet.*

Indmuret oppe over Døren ses et broget malet Sandstensrelief, der skriver sig fra Tiden mellem 1748 og 1758. Det sad oprindeligt over Porten til Adelgade 78 i København, hvor Poul Esbjørnsen paa den Tid levede som Brændevinsbrænder. Det fornøjelige Skilt giver udmærket Besked om Virksomheden indenfor. Her mangler hverken den karakteristiske Brændkedel med Kobberhatten, Klukflasken eller Pibekanden, og Bjørnen, som staar paa Bagbenene og labber i sig af Svaletønden, antyder tilmed Brændevinsbrænderens Navn. Billedhuggeren Stanley boede en Tid til

*) Svend Røgend: Statsmagten og Brændevinsbrændingen.

Hans Hartvig Seedorff Pedersen: Løst og fast om Brændevin og Brændere.

Helge Søgaard: Brænderidriften i Begyndelsen af forrige Aarhundrede.

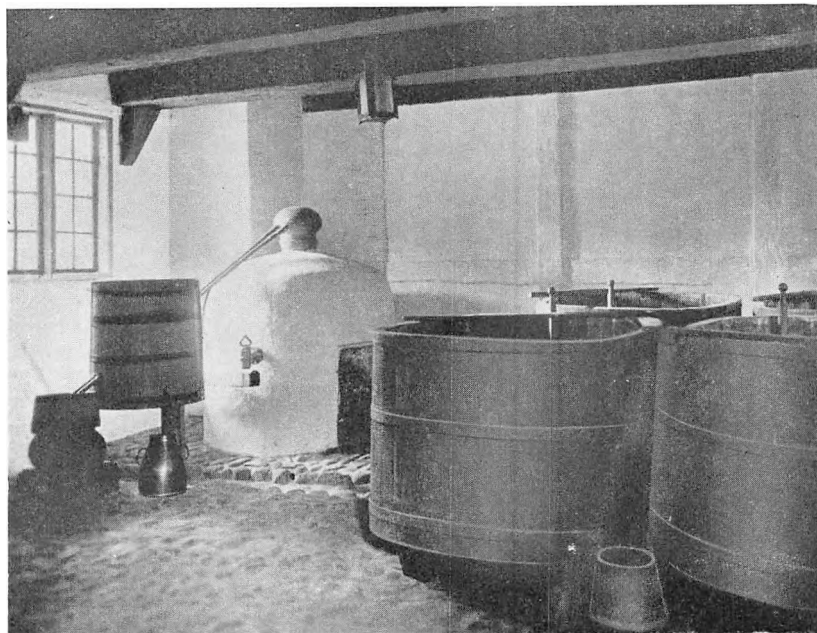

Poul Esbjørensens Brænderiskilt.

Leje i Gaarden i Adelgade, og det er tænkeligt, at en af hans Svende eller Elever har lavet det fornøjelige Skilt.

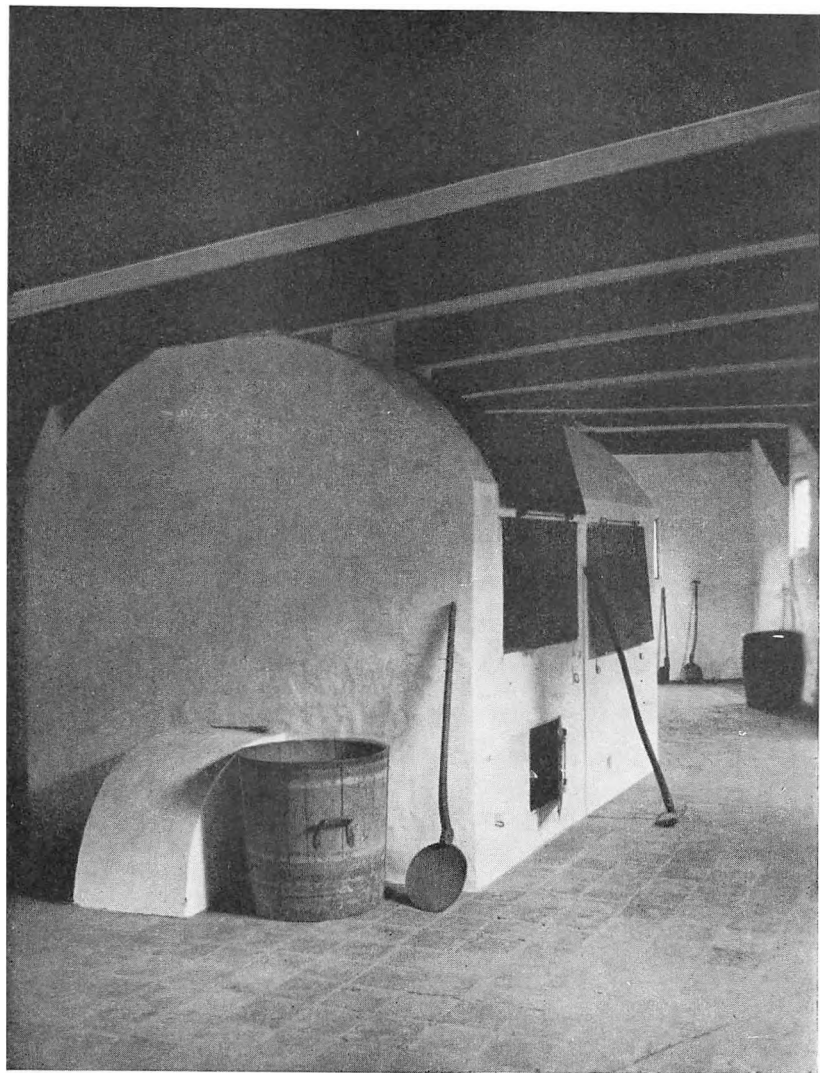
Man gaar indenfor og kommer fra Porten direkte ind i *Skænkestuen*, der i alt væsentligt er møbleret med Inventaret fra *Skænkestuen* i den tidligere *Brænderigaard*, Sct. Jørgensgade Nr. 12 i Odense. *Købmandshandelen* her var stadig i Gang, og *Ejerinden*, Fru Agnes Rasmussen, var yderst imødekommende; *Museet* fik ikke blot Lejlighed til at lade det gamle *Brænderi* med *Kølle* og *Skænkestue* fotografere og opmaale, men da *Ejendommen* nu stod overfor en fuldstændig *Ombygning*, fik »Den gamle By« først overladt de endnu bevarede Dele af gammelt Inventar og erhvervede dernæst enkelte *Døre* og *Vinduer*, *Skænkestuemøbler* og — selve den gamle *Malkølle*! I de gamle *Brænderier* og *Bryggerier* var *Køllen* sammen med *Maltloftet* en saare vigtig *Bestanddel*, og i *Museets Brænderi* ser man nu i *Skænkestuen* den gamle *Kølleovn* med sin mærkelige *Indfyryngslaage* og *Skorstensplader*. — *Skænkestuen* var et meget populært *Samlingssted*. Her kom man for at hente sin *Brændevin*, her var dejlig lunt paa kolde *Vinterdage*, og her kunde *Dagen* igennem være et gemytligt *Liv*.

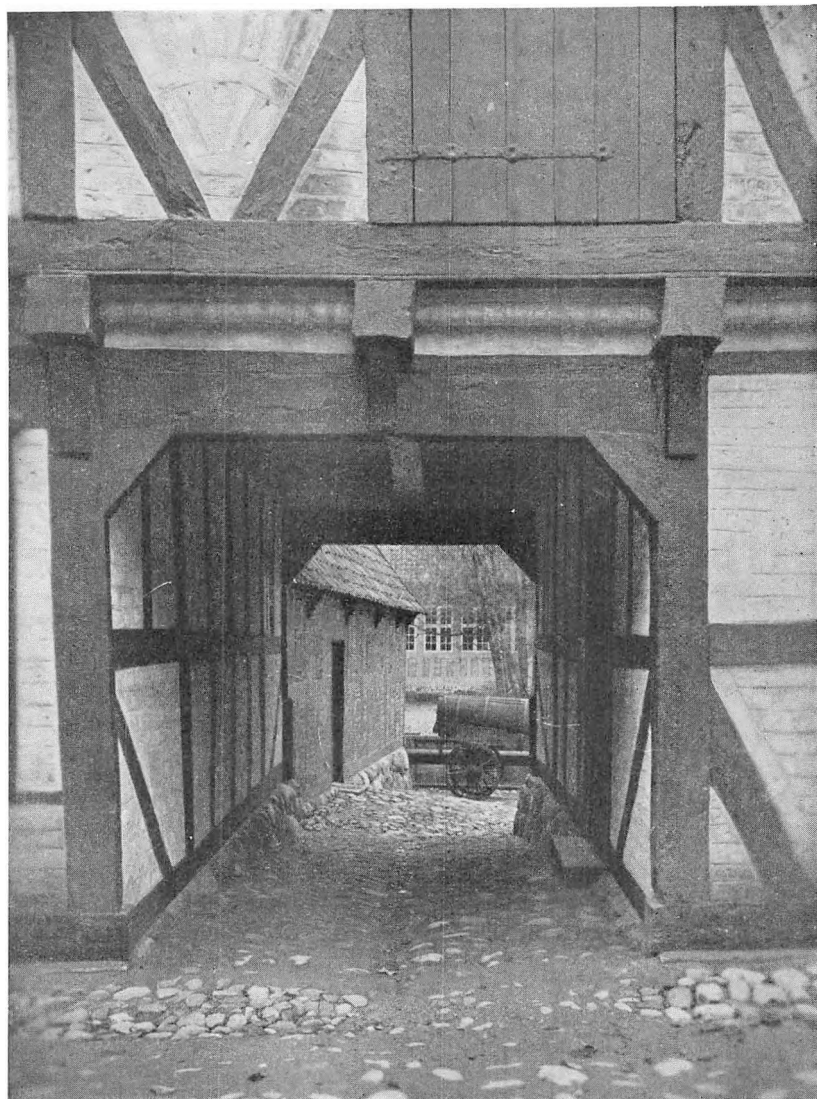
Brænderiet.

Inde i selve *Brænderiet* staar fire store *Mæskekar* eller *Gærkar*, der hver kan rumme ca. 1200 l. Paa den Tid, her er Tale om — Midten af forrige Aarhundrede — brugte man hovedsagelig Korn til Fremstillingen af *Brændevin*, og Anvendelsen af *Kar*tofler var i sin spæde *Begyndelse*. Byggen blev først maltet og skraaet (knust), og derefter blev den sammen med umaltet, men ligeledes malet Korn mæsket i *Mæskekar*rene, d. v. s. udrørt med Vand, der var 70—75° varmt. Under stadig *Omrøren* afkøledes det til ca. 23—31°, og efter at lidt *Øl* eller »Spøl« (*Bærme*) samt *Gæren* var sat til, kunde *Gæringen* begynde. *Brændevinsbrænderen* skaffede sig *Gæren* hos *Bryggeren* eller vedligeholdte en lille *Portion* af sin egen *Gær* fra en tidligere *Gæring*. Under *Gæringen* spaltedes den til *Sukker* omdannede *Stivelse* i *Spiritus* og *Kulsyre*. Hele *Processen* fra *Indmæskning* til *Gæringens Afslutning* tog ca. 3 *Døgn*, og ofte havde man som her fire *Mæskekar*, saa man sikrede sig en uafbrudt *Fremstilling*. Mæskedes der nemlig eet *Kar* daglig, havde man de tre andre paa de forskellige *Stadier* i *Gæringen* og kunde brænde et *Mæskekars* *Indhold* daglig.

Maltloftet med Maltkøllen fra Odense.

Saa snart Gæringen var ophørt, øste eller pumpede man Mæske over i den store, indmurede Kobberbeholder, Brændkedlen, og paabegyndte Brændingen, d. v. s. Destillationen. Spiritusdampene blev ledet igennem Kedlens Hat og dens Fiber, der gik igennem den med koldt Vand fyldte Svaletønde. Her blev Dampene fortættede, og Brændevinen dryppede ned i den over Ankeret anbragte Tragt. Den tiloversblevne Del i Brændkedlen var »af-

Brænderigaardens Port. I Baggrunden Aarhus Mølle.

brændt Mæske« eller Bærme, et meget vigtigt Produkt, da det dengang som nu var et godt og meget yndet Kreaturfoder.

Fra Brænderiet er der Nedgang til Kælderen, der gjorde Tjeneste som Brænderiets Lager. Dette var som Regel ikke betydeligt, thi det fremstillede Produkt blev afhentet ret omgaaende, og Landkunderne medførte som Regel deres egne Ankere.

Brænderiets Indretning er rigtig nok, men i endnu højere Grad end i andre Fag giver det en bagvendt Fremstilling af Arbejdets Gang, eftersom man begynder ved Udleveringen af det færdige Produkt i Skænkestuen og derefter kommer ind i selve Brænderiet, hvor Mæskning og Brænding foregaar, for derpaa ad Svaletrappen at komme op til *Maltloftet*, hvor Kornet behandles inden Mæskningen. Paa Flisegulvet her blev den i Forvejen udblødte Byg udspreddt for at spire, og den maatte jævnlig kastes med Maltskovlene. Under Spiringen dannedes Diastase, som derpaa under Mæskningen omdannede Malten og det øvrige Kornes Stivelse til Sukker, hovedsagelig Maltose. Naar Spiringen var tilstrækkelig fremskreden, blev Malten tørret inde i Maltkøllen (paa de store Jernriste, der i 1779 var bleven paabudt her i Danmark i Stedet for de brandfarlige Træriste), til den havde en passende Farve og Aroma, derefter blev den malet og var saa parat til Anvendelse.

Inden man gaar ned igen, bør man ogsaa besøge den brænderitekniske Samling i det store Rum ved Siden af Maltloftet. Her er Lejlighed til at se Udviklingen fra gamle Dages primitive Redskaber til hen mod den Tid, da de moderne, teknisk fuldkomne Spritfabrikker blev til.

Som foran omtalt var Bærmen et godt Kreaturfoder, og ethvert Brænderi havde derfor en Fedestald, men Bærmen blev ogsaa solgt til Landmænd og jordbrugende Borgere, og det var et almindeligt Syn i Købstæderne at se de fyldte, dampende Bærmevogne svinge ud paa Gaderne fra Brænderiernes Porte. Fra Porten kigger man ud i Brænderiets Gaard, hvor Fedestalden (fra Herregaarden Rørbæk ved Kerteminde) danner Sidelængen, og hvor en Bærmevogn er kørt op lige ved Bolværket ud til Aaen.

HVIDTØLSBRYGGERIET

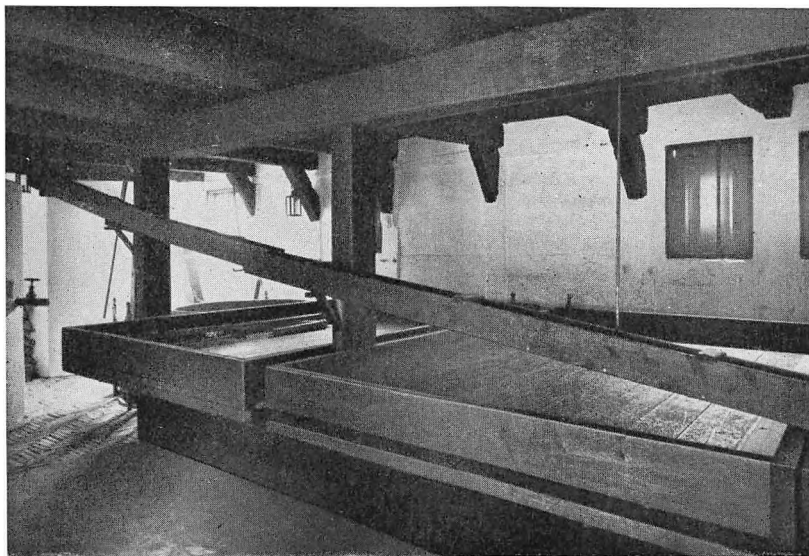
I 1930 bad jeg Bryggeriforeningens Formand, Direktør Benny Dessau, om at raade og bistaa Museet med Hensyn til Indretning af et Par Rum, der kunde vise Ølbrygning i Købstaden i gamle Dage. Bryggeriforeningen fandt imidlertid, at en selvstændig Bygning var at foretrække for »et Par Rum«, thi Købstæderne havde jo ogsaa i ældre Tid haft selvstændige Bryggere.

Først og fremmest var Spørgsmaalet: Vilde det være muligt at fremskaffe det fornødne Inventar? Til at begynde med syntes

Bryggeriet set fra Gaardspladsen.

dette at være mere end vanskeligt, skønt Museets Leder foretog to omfattende Undersøgelsesrejser, men da Bryggeriforeningen i 1932 nedsatte en Komité for med sin Autoritet at bistaa Museet, kom der System i Arbejdet med at finde Inventaret til et gammelt Hvidtølsbryggeri. Komiteen bestod af Bryggeridirektørerne Benny Dessau, København, V. Bie, Aarhus, P. Th. Hermann, Kalundborg, og Hans Povelsen, Svendborg. Kort efter supplere-

Svalebakkerne.

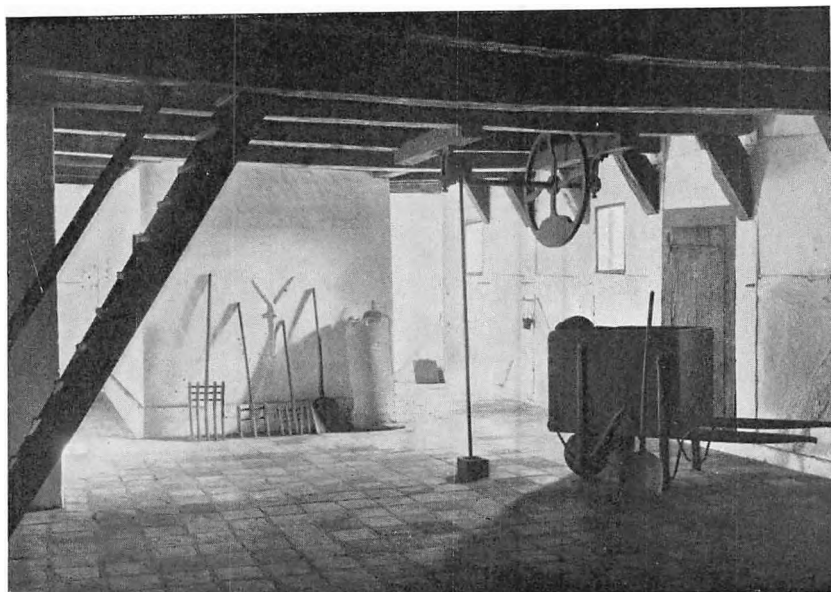
des Komiteen med Professor Carl Jacobsen, København, den virksomste og kyndigste Bistand, Museet kunde ønske sig.

I 1933 vedtog Bryggeriforeningen at give indtil 30,000 Kr. til Opførelse og Indretning af »Den gamle By«s Hvidtølsbryggeri, og dermed indlededes den sidste og fornøjeligste Del af dette Arbejde. Nu var det nemlig muligt at rejse en særlig velegnet Bygning.

Da Museet i sin Tid genrejste de 5 af Aalborggaardens Huse, havde det af økonomiske Grunde været nødvendigt indtil videre at magasinere Vesteraalængen, et Hus fra omkring 1570, maaske helt fra Midten af 1500-erne. Uden Tvivl vilde Aalborggaardens sidste Fløj være velegnet til Formaalet her, ikke mindst fordi Terrænforholdene vilde gøre det let at indrette en god Bryggerikælder. Arbejdsudvalget forelagde derfor Bryggerikomiteen Tegninger og Overslag, som straks godkendtes, og Byggearbejdet blev sat i Gang.

Som tidligere nævnt, bestod det store Komplex af en Række Huse af forskellig Alder, og Vesteraalængen var en af de ældste. Den havde ligesom Danmarks to ældst daterede Bindingsværksbygninger (i Køge fra 1527 og i Odense fra 1547) kun een Skraastiver i hvert Fag.

Arbejdet forløb i enhver Henseende tilfredsstillende, og de

Maltloftet.

gode, gamle Materialer slog rigeligt til. Som et Kuriosum skal nævnes, at Clemmensen opdagede, at Bygningen, der i Aalborg havde ligget lige ud til Vesteraa, i andet Stokværk havde en »bundløs« Karnap hængende ud over Vandet, og den blev genfremstillet paa sit gamle Sted. Nu er der ikke en Aa nedenunder, men kun en dyb Rendesten, hvad der dog ikke betyder noget, da der ikke er Fare for, at Karnappen skal tjene sit gamle Formaal.

Den 7. Oktober var der Rejsegilde, og for det lokale Komité-medlem, Direktør Bie, blev Arbejdet i voksende Grad anstregende, selv om Komiteen blev indkaldt, hver Gang afgørende Bestemmelser skulde træffes. Det var dog tillige en opmuntrende Tid, da udmærket og værdifuldt Inventar indkom i tilstrækkelig Mængde, ikke mindst mægtige Kobberkedler, men ogsaa Træinventar, og det er højst sandsynligt, at de gamle Redskaber, vi nu finder her i Bryggeriet, er de sidste i Danmark af deres Art. Det kan ogsaa nævnes, at Direktør Bie erhvervede Svalebakkerne fra Galten Brugsforening, dér havde man i sin Tid købt dem fra det lokale Bryggeri og anvendt dem som Gulv ved simpelt hen at vende Bunden i Vejret paa dem. Her blev de igen til Svalebakker, da de var komplet ubeskadigede og — hvad der var en stor Fordel — passede nøjagtig i Størrelse til vort Bryggeri. Og-

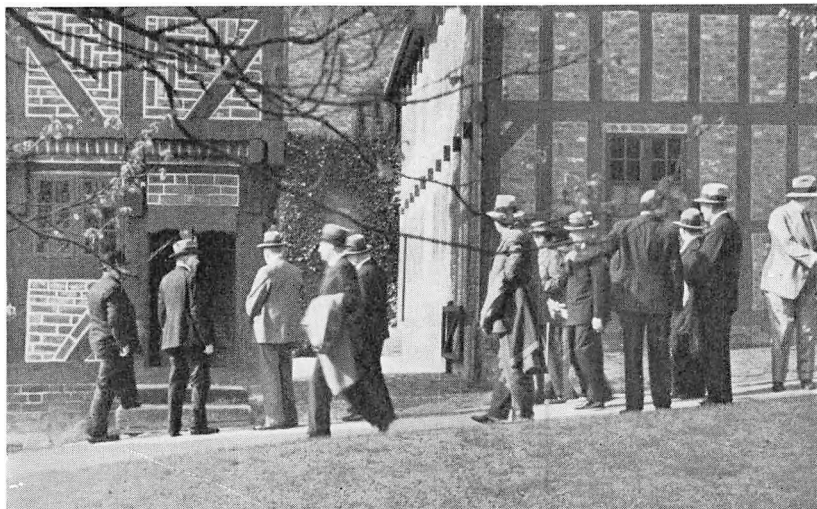

Skænkestuen.

saa Kølleloftets Fliser var i Besiddelse af god og ægte Patina, de stammede fra Baagøes gamle Maltkølle i Svendborg.

Vil man følge Fremgangsmaaden ved Øllets Tilblivelse, da gaar man først ind paa Gaardspladsen, hvor man lige ved Døren ind til Bryggeriet ser det opmurede *Støbekar*. Heri blev Byggen sat i Støb (d.v.s. i Blød), for at faa Spiringen i Gang, og fra Støbekarret blev den hejset op paa Maltloftet i andet Stokværk. Vi naar derop ad den udvendige Trappe og gaar lige ind paa det fliselagte Maltloft. Her gennemgik Kornet iøvrigt de samme Processer med Spiring og bagefter Tørring i den murede Kølle som allerede beskrevet under Brænderiet. Naar Malten derefter var malet hos Mølleren, var den færdig til Brug i *Bryghuset*, som vi kommer ned i ad den indvendige Trappe. Det store runde Kar med blanke Kobberbaand er *Mæskekarret*, hvor Malten blev mæsket, d.v.s. under Omrøring med *Mæskespader* blandet med Vand. Derved omdannedes Stivelsen til Maltose, og denne Maltopløsning, *Urten*, blev saa siet fra *Skallerne* (*Masken*) ned i *Taphoven*, hvorfra den blev pumpet op i *Bryggerkedlen* for at blive kogt med *Humle*. Medens *Kogningen* gik for sig, blev *Masken* skovlet ud af *Sikarret*, derefter blev *Humlen* siet fra og *Urten*

Indvielsen af »Den gamle By«s Bryggeri.

pumpet ud paa Svalebakkerne, for, naar Temperaturen var passende, at blive ledet ned i Gærkarret i Kælderen og tilsat Gær. Fra Gærkarret kom Øllet paa »Træer« (Ankere), hvor Eftergæringen forgik, inden det gik ud til Forbrugerne.

Fra Bryghuset gaar man gennem det lille Kontor og derfra ud i Skænkestuen, der ikke var at opfatte som en Restaurant, men kun som en Hvile- og Forfriskningsstue for dem, der kom kørende efter Varer, samt for Bryggeriets egne Folk. Det store, aabne Ildsted er Kølleovnen, hvorfra Varmen steg op til Maltkøllen.

Indvielsen af »Den gamle By«s Bryggeri fandt Sted den 2. Maj 1934. Bryggeriforeningens Medlemmer var mødt talrigt frem, og Direktør Benny Dessau sagde i sin Tale, at Faget nu var værdigt repræsenteret i »Den gamle By« blandt de mange andre Virksomheder fra Laugenes Glanstid.

GULDSMEDEVÆRKSTEDET

I København havde Guldsmedene haft deres Lav lige fra 1429, og mange udmærkede Mestres havde været en Hæder for Faget. Ogsaa ude i Provinsens Købstæder havde der været dygtige Guldsmede, som f. Eks. i Aalborg, Aarhus, Horsens og Odense, men Forholdene var gennemgaaende smaa, og det mærker man bl. a. tydeligt i Aarhus, hvor Smedelavet efter almindelig Sædvane omfattede alle Metalarbejdere, altsaa ogsaa Guldsmedene. Her var saaledes Guldsmed Bartolomæus Jacob Stur i 1668 selv femte med til at forære Smedelavet en Tin-Velkomst til 4 Rdl.

Et saa fornemt og gammelt Haandværk burde ikke undværes i »Den gamle By«, hvor Urmagerens Hus i første Omgang tilfældigvis var saa rummeligt, at man i Stueetagen foruden Butikken og Urmagerens Værksted kunde indrette endnu et Værkstedrum, og da Museet allerede raadede over en Del godt, gammelt *Guldsmedeværktøj*, henvendte man sig til dette Fag om Bistand. Vor Henvendelse blev rettet til Foreningen af danske Sølvvarefabrikanter, der paatog sig at bekoste og forestaa Indretningen af et gammelt Guldsmedeværksted, og Fællesrepræsentationen for Danmarks Guldsmede ydede ogsaa sit værdifulde Bidrag.

Ved Planlæggelsen af Værkstedets Indretning var Sølvvarefabrikanterne Knud Hansen, København, og Sophus Sørensen, Horsens, samt Guldsmed Henri Petersen, Aarhus, til Stede, og under selve det daglige Arbejde var Guldsmed Vilh. Hingelberg den lokale Tillidsmand. Tillige mærkede Museet hele Tiden Fagets Sympati, og en ikke ringe personlig, faglig Hjælp blev ydet af Frederik Ullerup, Horsens.

Fagmanden, der træder ind i Guldsmedeværkstedet, vil her finde et godt Udvalg af gammelt Værktøj og Instrumenter, og dette var jo især nødvendigt i ældre Tid, da Faget behandlede sine Frembringelser lige fra det raa, usmeltede Metal til det færdige Arbejde. Ved den ene Væg er der en Trækuls-Esse kombineret med en Smelteovn, en Sammenstilling, om hvilken man ved, at den udelukkende var lavet med Sølvsmedehaandværket for Øje. Blandt det gamle Inventar lægger man især Mærke til to meget praktiske Arbejdsborde med paaslaaet Fælg (der under Arbejdet opsamlede Guld- og Sølvresterne), Blokkene til Ambolt og Spærhorn, Fladvalserne (hvoraf den ene har Centralspænding og sik-

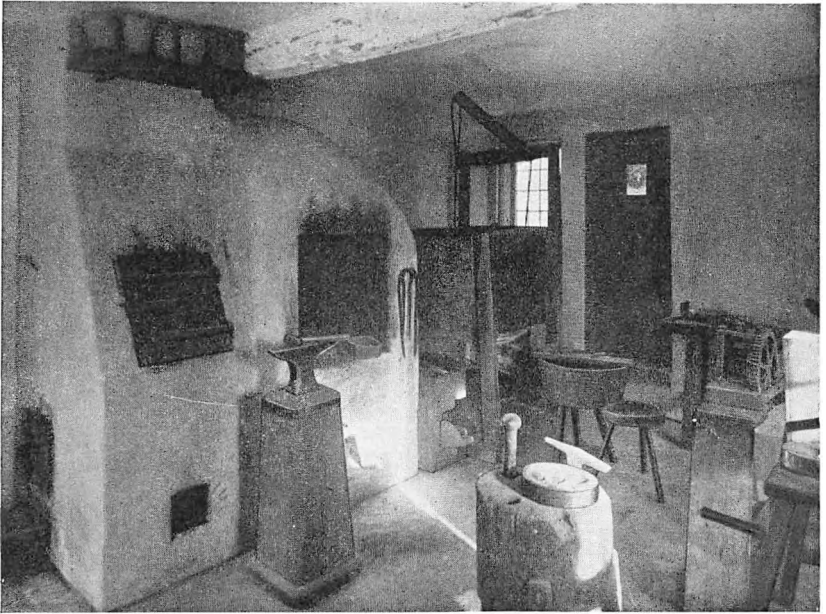
kert er den ældste af den Art i Landet), Slibebaljen, Blæsebælg, Trækbænken og den meget primitive Drejbænk.

En Haandværker ser altid med særlige Følelser paa et veltjent, gammelt Stykke Værktøj, thi dets slidte Flader taler deres eget Sprog om Arbejdsomhed og Haandelag. Den, der med Opmærksomhed ser sig om, vil foruden Værktøjet, som udelukkende bruges af Guldsmeden, finde ikke saa lidt, der ligner det, der bruges af Gørtlere, Smede, Kobbersmede, Blikkenslagere, Urmagere, Naalemagere og Gravører, men der er dog Ændringer ved det altsammen, fremkaldt af Materialets særlige Smidighed, Mængde eller Værdi. Naar man tænker paa de skønne og ofte kostbare Ting, der i Aarenes Løb har forladt Guldsmedens Hænder, kan man dog godt undre sig over, at hverken Værktøjet eller selve Værkstedet er præget af den Sirlighed, man havde tænkt sig.

For »Den gamle By«s Guldsmedeværksted gælder det, at det i sit Udstyr nærmest viser, hvorledes et saadant Værksted saa ud omkring 1860, altsaa paa den Tid, Lavsvæsenet hørte op, og de nye Forhold begyndte at vise sig. Det gik imidlertid langsomt med Forandringerne, og hos en gammel Lavsmester som den højt ansete Rasmus Jensen paa Søndergade i Horsens var endnu i min Ungdom det meste, som det havde været i 60'erne. Jeg har derfor faaet en af mine jævnaldrende, fhv. Guldsmedemester Chr. Hingelberg, der gennemgik sin Læretid i Horsens hos Rasmus Jensen, til at fortælle om den Tid, og jeg bringer i forkortet Uddrag hans Fortælling, da den i Virkeligheden er en god Tekst til den Illustration, vi har i Værkstedet her.

»Rasmus Jensen havde som Regel 6 Svende og 5 Lærlinge. Disse sidste boede hos Mester i eet Kammer nede i Sidefløjen, og mellem Svendene var der 2 ugifte, der ogsaa boede hos Mester, men paa deres eget Kammer. Paa disse Kamre var der ingen Varme Vinteren igennem, men derimod paa Værkstedet.

Arbejdstiden begyndte Klokker 7 om Morgenen, men Drengene mødte paa Værkstedet en halv Time før, da de skulde fyre op i Kakkellovnen. Foruden Logis fik Drengene ogsaa Kosten hos Mester, hvor baade Morgen- og Aftensmaden bestod af Smørrebrød og The. Der blev spist paa Værkstedet, og det var yngste Dreng, der skulde hente Maden oppe i Køkkenet. Middagsmaden spistes Klokker 12 i Polerestuen, hvor der uden for Spisetiden sad to Kvinder, der pudsede og polerede. Klokker 1 var Middagen forbi, og Arbejdet blev derefter fortsat til henad halvsyv.«

Fra Guldsmedens Værksted.

Nu til Dags spiller det moderne Værktøj med alle dets Finesser og maskinelle Dele en meget vigtig Rolle, men dengang var det altsammen Haandarbejde, og da jeg spurgte, fik jeg som Eksempel en Beskrivelse af Arbejdet ved at lave Skeer, som det foregik dengang:

»Skulde der laves et Dusin Skeer (eller Gafler), blev Sølv et udleveret af Mester ved Vægten i Form af »Tene«, d.v.s. runde Sølvstænger af trekvart Alens Længde. I første Omgang smedede vi paa Tenen i kold Tilstand og slog den firkantet, hvorpaa Tenen blev lagt paa Essen, til den var gloende, og den videre Forarbejdning (Hamring) fandt derefter Sted. I Essen var Tenen blevet smidig, den blev nu afkølet i Vand og derefter udvalset til en Strimmel, Planchen, der altsaa var længere og tyndere end Tenen, og som nu blev afdelt i lige store Stykker«. Metalstykket undergik derefter en længere Behandling, som der ikke her er Plads til at beskrive, men Gang paa Gang kom Sølv et ind i Essen for at udglødes under Udformningen af Skaft og Laf, til hvilket sidste der gik en Trediedel af Planchens Længde. »Ved med Hammeren at »penne« Laffet indefra fik dette Facon efter Lafmaalet, der var af Kobber og viste et nøjagtigt Omrids af Laffet. De

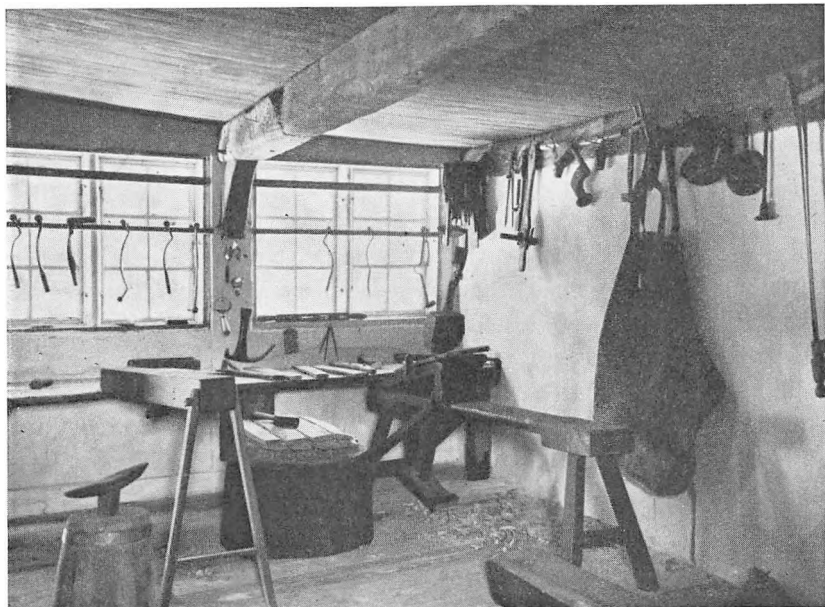
mange Udglødninger var nødvendige, thi naar Sølvet bliver haardt, springer det.« Skaftet smedes ogsaa efter Model, men skønt Forklaringen blev givet i al Korthed og med mange Udeladelser, tog Arbejdet dog ikke saa lang Tid som Forklaringen her. Men tilsidst, efter Udhulingen af Laffet, der foretages med »Stampen«, og Bøjningen af Skaftet (efter Skablon), afslibes Skeen i Vand i Slibebaljen, der her ses i Værkstedet med sit Tværbrædt. »Til Slut udglødes Skeen endnu en Gang og udkoges i fortyndet Svovlsyre, saa der danner sig Kogehud paa Skeen, hvorefter den poleres. Vi afleverede saa Skeerne og alt det i Følgen (Skindet under hver Arbejdsplads) ved Vægten. Skulde en færdig Spiseske veje 60 gr, var der gerne 1 og 2 gr Svind, men dengang regnede vi med Lod og Kvintin.

Læredrengene fik ingen Løn, men havde vi været rigtig flinke og ikke lavet for mange Streger, kunde vi Søndag Formiddag faa Lov til Fritidsarbejde paa Værkstedet. Vi lavede gerne smaa Kaffeskeer, og Betalingen for et halvt Dusin var 1 Rigsdaler.«

Fritidsarbejde var ogsaa Skik hos mange andre Guldsmede, og i sin Bog om »Haandværkslavene under Enevælden« fortæller Søgaard S. 176, at »undtagelsesvis« maatte Lærlingene bruge Meisters Værktøj til deres Fritidsarbejde, og i Erindring om Bemærkningen før om Haandværkerens Kærlighed til sit veltjente Værktøj skal det nævnes, at for mangan ærligt fremadstræbende Lærling har det ikke været hans ringeste Arbejdsstunder.

Naar Guldsmeden havde Butik, var det almindeligt, at han dør havde sin første Hjælper i sin Kone, og mange Hustruer var Mandens uforlignelige Støtte, hvor det gjaldt Regnskabet og ikke mindst Kundebetjeningen. Det betød en hel Del, at Smykker og Ringe blev fristende fremviste i fikse Æsker, saa her var Kvindhænder og Kvindesmag til god Nytte.

Da Lavstiden var forbi, og Fabriksarbejde begyndte at gøre sig gældende, blev det almindeligt i mange Købstæder — og navnlig da i de mindre — at finde Urmager- og Guldsmedebutik under eet som en naturlig Følge af de to Fags Begrænsning, og det var hos Urmageren, man fandt et mindre Udvalg af gængse Guld- og Sølv-sager som Ringe og Skeer m. m. Sølv- eller Guldsmed var Urmageren ikke, men mindre Reparationer og lignende kunde han som Regel altid tage sig af.

Et Hjørne hos Bødkeren.

BØDKERENS VÆRKSTED

Da Bryggeriet »Ceres« og derefter Bødkermester A. Thomsen, Frederiksgade, Aarhus, havde skænket en betydelig Mængde godt, gammelt Bødkerværktøj, blev der som sædvanlig dannet en Komité. Der var Fart over dens Indsamling, saa »Den gamle By« kom ret hurtigt til at raade over et næsten fuldstændigt Udstyr til et gammelt og godt Bødkerværksted.

Komiteen bestod af Aarhusmestrene P. Heickendorff (Laugets Oldemand), A. Thomsen, Jens Jensen og C. E. Christensen, og Museet stillede den midterste af »Lille Rosengaarden«s tre Bygninger til Bødkerfagets Disposition, og da Komiteen derefter bad om Bidrag til Husets Færdiggørelse og Værkstedets Indretning, indkom de fornødne Midler fra Landsorganisationen, Centralforeningen, Københavns Bødkerlav, Bødkerforbundet i Danmark, Fagets Lokalforeninger rundt om i Landet og et betydeligt Antal Enkeltpersoner, blandt hvilke K. J. Kjeldsen, Nørresundby, skænkede det udmærkede Bødkerskilt (med Tønden og den trebenede Balje), der nu ses over Døren.

»Lille Rosengaarden«s tre meget smaa Huse havde som nævnt oprindelig hver to Lejligheder, bestaaende af Stue og Køkken.

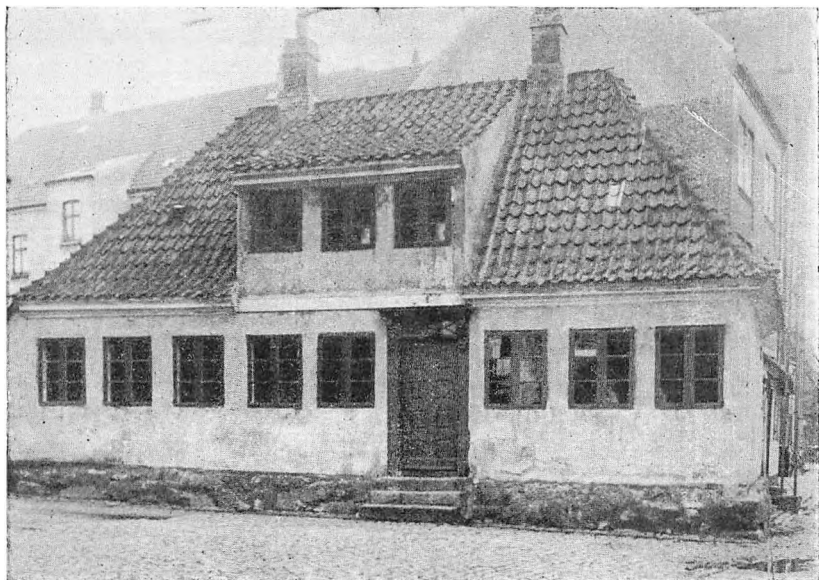
Da Skomageren flyttede ind, tog han hele det ene Hus, saa han foruden Værksted ogsaa havde Stue og Køkken. Bødkerne var endnu mere fordringsfulde, de kunde ikke nøjes med mindre end et helt Hus alene til deres Værksted, saa dette blev særlig godt og rummeligt. Husets store Skorsten kom til god Nytte, da »Fygen« var meget vigtig, eftersom Stavene først efter Behandlingen over Ilden beholdt den Krumning, Bødkeren havde givet dem. Værkstedets Udstyr blev i enhver Henseende som det skulde være med Blokbænk, Brikse, Vinde, Skærebænke, Strygehøvle (hvoraf »Store Klavs« er 3,38 m lang), Spærhorn, Slagbaand og hvad der ellers hører til. En tøndeformet Bøje, der hænger lige for Skorstenen, er et Mesterstykke fra 1849 og selvfølgelig fortrinligt Arbejde.

Bødkerfaget var meget særpræget, da dette Haandværks Produktion dengang (som nu) kun omfattede Tønder og Kar. Teknikken var ganske ens, selv om Tønder og Kar fik forskellige Former efter deres Bestemmelse.

Indvielsen af Værkstedet foregik den 30. Maj 1935, og det viste sig, at de indkomne Penge havde slaaet godt til, der var oven i Købet et Restbeløb, der paa en Sparekassebog blev overgivet »Den gamle By« som Hjælp til Bødkerværkstedets fremtidige Vedligeholdelse.

Bødkerens Skilt.

Kerteminde Skole før Nedtagningen.

SKOLEN

Hvad vilde H. C. Andersen ikke have kunnet fortælle om Husene i »Den gamle By«, om han havde været med til at opleve dens Tilblivelse? Thi hver enkelt Bygning har jo haft sin specielle Historie i den By, hvor den oprindeligt hørte hjemme, og i det blandede Selskab, Husene nu var kommet i, havde H. C. Andersen sikkert ladet dem alle forkynde, hvor fine og i hvert Fald respektable de i Virkeligheden alle havde været. Forfatteren af nærværende Bog er imidlertid ikke Eventyrfortæller, og det er oven i Købet hans Pligt ganske nøgternt at antyde Husenes Art og nuværende Opgave, det maa derfor overlades til Læserne selv at sætte Kulør paa Skildringen.

I »Den gamle By« skulde der mindst være een Skole, og jeg skal nu berette, hvorledes det gik til, at vi fik den. Paa en Museumsrejse kom jeg til Kerteminde og bemærkede, at man Nord for Kirken lige havde nedtaget en Bygning, der mulig havde haft en betydelig Ælde, eftersom der paa Tomten endnu laa en Del Munkestensbrokker.

Her havde Kerteminde Latinskole ligget indtil 1740, da den ligesom mange andre Smaabyers Latinskoler var bleven nedlagt.

Det synes at have været Tanken, at Bygningen derefter skulde rumme »den danske Skole«, men da det middelalderlige Hus var for brøstfældigt, blev det revet ned og en ny Skolebygning opført i 1741.

Det var denne Bygning, man nu havde fjernet — heldigvis efter forudgaaende Opmaaling. Brandinspektøren, Tømremester Kr. Olsen, havde nedtaget Huset og havde Materialerne liggende smukt ordnede, da det vist var Meningen at anvende dem igen til et Hus.

Paa Stedet indledte jeg Forhandlinger med Kertemindes Borgmester H. C. L. Hansen og Byens historisk interesserede Politimester, V. Woll. Takket være de to Herrers Velvilje lykkedes det at faa Kerteminde Byraad til i Februar 1934 at skænke Skolen til »Den gamle By«.

Under de paafølgende nærmere Drøftelser om Husets Overflytning tilbød Tømremester Olsen paa favorable Vilkaar at foretage Tømmerets Afbinding og Husets Genrejsning. Spørgsmaalet var derefter, om vi kunde finde Midlerne dertil, men Begivenheder, der skulde sætte Kronen paa Værket, udviklede sig med Fart.

Paa samme Tid forberedte Museet sit 25 Aars Jubilæum, og i en varmt følt Kronik i Politiken skrev Forfatteren Hans Hartvig Seedorff Pedersen, at var han Mæcen, vilde han sætte Museet i Stand til at genrejse Kerteminde Skole. Under vor Jubilæumsfest indløb der Brev fra Konsul Wohlert og Frue, der meddelte, at de havde grebet Seedorffs Tanke, og at det vilde være dem en Glæde at skænke det fornødne Beløb til Kerteminde gamle Skoles omhyggelige Genopførelse i »Den gamle By«.

Nu var Huset reddet, og dets Opførelse sikret, dernæst gjaldt det om at faa det nødvendige gamle Inventar, hvorfor man henvendte sig til Danmarks Lærerforenings Formand, Axel Jensen. Inden man kom til at drøfte den bedste Form for en forsøgsvis Indsamling, blev Museet imidlertid gjort opmærksom paa, at »Pædagogisk Studiesamling« (oprindelig »Dansk Skolemuseum«) stod i Begreb med at afstaa sin historiske Afdeling til Nationalmuseet. Rigsdagens Finansudvalg havde nemlig ikke fundet det betimeligt fremdeles at have Skolemuseets historiske Afdeling knyttet til Studiesamlingen og henstillede derfor til Nationalmuseet at tage Vare paa disse Ting. Nationalmuseet fandt imidlertid, at denne udprægede Specialsamling faldt uden for dets

Kerteminde Skole i »Den gamle By«.

almindelige Ramme, og at det desuden vilde være vanskeligt at finde velegnede Rum til Opstillingen.

»Den gamle By« følte, at det rette Øjeblik nu var inde, og Undervisningsministeriet var enig med Museet i, at det vilde være særlig heldigt at anbringe Samlingen i en Bygning, der havde været Skole og i sin Tid var bleven opført som en saadan. Museets Andragende fandt Imødekommenhed hos Studiesamlingens Bestyrelse, der dog tilbageholdt Skolemuseets egentlige Arkivsager, som det vilde være uhensigtsmæssigt at dele, medens »Den gamle By« fik alt det, der hørte til Skoleudstyr i gamle Dage.

Inden Skolen beskrives, som den nu staar genrejst i »Den gamle By«, gør jeg opmærksom paa, at Museet i det følgende Aar (1935) i sin Aarbog bragte to, hinanden udmærket supplerende, Afhandlinger, en om »Kertemindes gamle Skole«, af Arkivar Seesten, Odense, og en om »Latinske og danske Købstadskoler« af Skoledirektør Chr. Buur, Aarhus.

Seesten paaviser, at Kirkeordinansens Ordning i 1539 med de mange smaa Latinskoler havde været et Fejlgreb, og medens en Snes af Latinskolerne i de større Købstæder fremdeles skulde

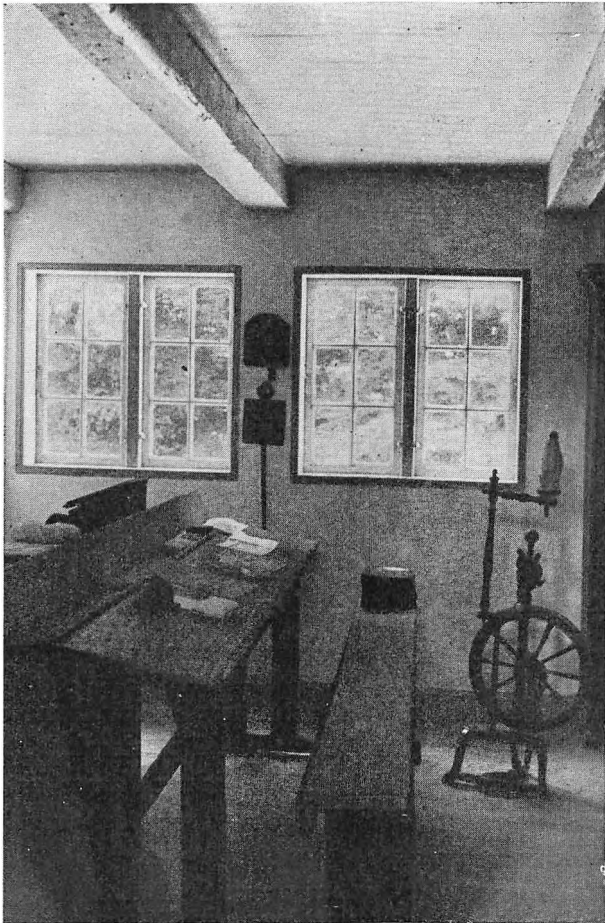

Skolestuen.

bestaa, bestemtes det i Forordningen af 17. April 1739, at Resten skulde omdannes til danske Kristendomsskoler, hvor Børnene lærte Religion, Læsning, Skrivning og Regning.

Den gamle Latinskole i Kerteminde havde været paa to Etag-er, saa den foruden Skolestuen ogsaa havde rummet Boliger for Lærerne. Nu skulde den danske Skole ind i det brøstfældige Hus, men heldigvis lod Magistraten forinden afholde Bygningssyn, og dette erklærede, at Huset ikke paa anden Maade kunde repareres end ved helt at nedtage det. Man vedtog at bygge det nye Hus eet Loft højt og med en Kvist, hvorved det lykkedes at holde Omkostningerne nede paa 125 Rigsdaler og 4 Mark.

Buur fortæller videre om de mer end trange Forhold, der ikke mindst blev de smaa Købstæders Skoler til Del. »I Kerteminde Skole lærtes foruden at læse i Bøger Kristendommen efter de anbefalede Skolebøger (Pontoppidans Forklaring), Regning og Skrivning. I Smaakøbstæder, hvis latinske Skole var ophævet, var det »udvalgte« Børn, der besørgede Sangen i Kirken, hvor Læren var Degn, og der var Sangøvelse hver Lørdag, hvorved Børnene vænnes til at pausere paa een Gang uden at enten Skole-

Haandgerningsklassen.

holderen eller Børnene udhaler sidste Tone (og altsaa ikke som Holbergs Per Degn tage »Troen« fra de andre syngende).«

Skolebygningen har i »Den gamle By« faaet en heldig Beliggenhed højt oppe paa Bakken i Byens Udkant, og fra Skoletrappen ser man nu forbi Holsts Gaard ned gennem Brostræde, der flankeres af Vandmøllen og Toldboden, frem mod Torvet, hvor den store Aalborggaard dominerer.

Fra Skolens Forstue gaar man først ind i selve *Skolestuen*. De gamle Skoleborde har været udsat for meget Slid, ikke mindst

paa det Tværbrædt, hvor mange smaa Træsko bekvemt har fundet Støtte. Bordpladerne fortæller om den Mængde Billedskærere, der har været i Virksomhed her som overalt i Verdens gamle Skoler. Inventaret er i det hele taget af største Interesse, thi det er jo altsammen »rigtigt«. Langs den ene Væg staar Sandbordet med et tyndt Lag Sand, i hvilket de ganske smaa Børn lærte at skrive ved Hjælp af en Pind, thi Grifler og Tavler var sandelig for dyre for Begyndere, der ikke havde Begreb om at holde paa Tingene. Paa de andre Borde ligger enkelte gamle Skifertavler, og oppe paa Katederet staar et Skrivetøj med en Del Fjerpenne til Brug for »viderekomne«. Nogen Vægtavle findes ikke, men derimod en fra »Efterslægtens Skole« stammende moralsk Opstrammer, en rødmalet Trætavle med Blomsterguirlander og Overskrifterne »Dydtige Dreng« og »Flittige Dreng«, og her har det altsaa været en Hæder for en Mønsterdreng at se sit Navn.

Den mindre Stue ved Siden af Skolestuen er Pigebørnenes Haandgerningsklasse. Undervisningen i Haandarbejde var ikke Lærerens Sag, men blev forestaaet af en »Læremoder«, d.v.s. en dygtig Kvinde, der forstod at oplære Pigebørnene i Spindearbejde ved de smaa Skolerokke, samt i al Slags Syning, hvad ogsaa de paabegyndte Navneklude fortæller om. Det simple Kateder her stammer forøvrigt fra Steen Steensen Blichers Klasse fra den Tid, han var Lærer ved Randers Latinskole, som dengang fandtes i det gamle Helligaandshus.

Til venstre ser man ind i Lærerens lille Stue, hvor »Læseglasset« ligger i den opslaaede Bog til Brug for den, hvis Syn ikke længere hørte til de bedste. Et gammelt Mahogniklaver og Violinen i Posen paa Væggen skal minde de Besøgende om, at Musikken altid blev dyrket efter bedste Evne, og Bogreolens Indhold er ikke blot religiøse og historiske Bøger, men ogsaa enkelte Værker af speciel pædagogisk Art.

Bag Dagligstuen ses det lille spartanske Køkken, og fra Forstuen kan man gaa ovenpaa, hvor Læreren havde sit Sovekammer. Dette er ikke forsøgt indrettet, i Stedet for rummer Kvisten nu de Genstande, Tegninger og Billeder fra Skolemuseet, der ikke hørte hjemme nedenunder, bl. a. et Par Modeller af gamle Skoler, den ene viser en af Frederik den Fjerdes gode »Rytterskoler«, og paa Bagvæggen er indmuret en af de originale Sandstensplader, der

var anbragt over disse Skolers Indgangsdør og hvis Tekst skyldes Fr. Rostgaard.

Halotredstindstøve Har GUD har Du mig opholdet
Alt Sygdom Krig og Pest mig intet ondt har voldet
Thi yder jeg min Tack, og breder ud dit Navn,
Og bygger Skoler op, de fattige til Gavn.
GUD lad i dette Værcf DIN Naades fylde fiende
Lad denne min fundatz bestaa til Verdens Ende;
Lad altid paa min Stool een findes af min Vætt
Som meener DIG MIN GUD, og DISSE SKOLER rætt.

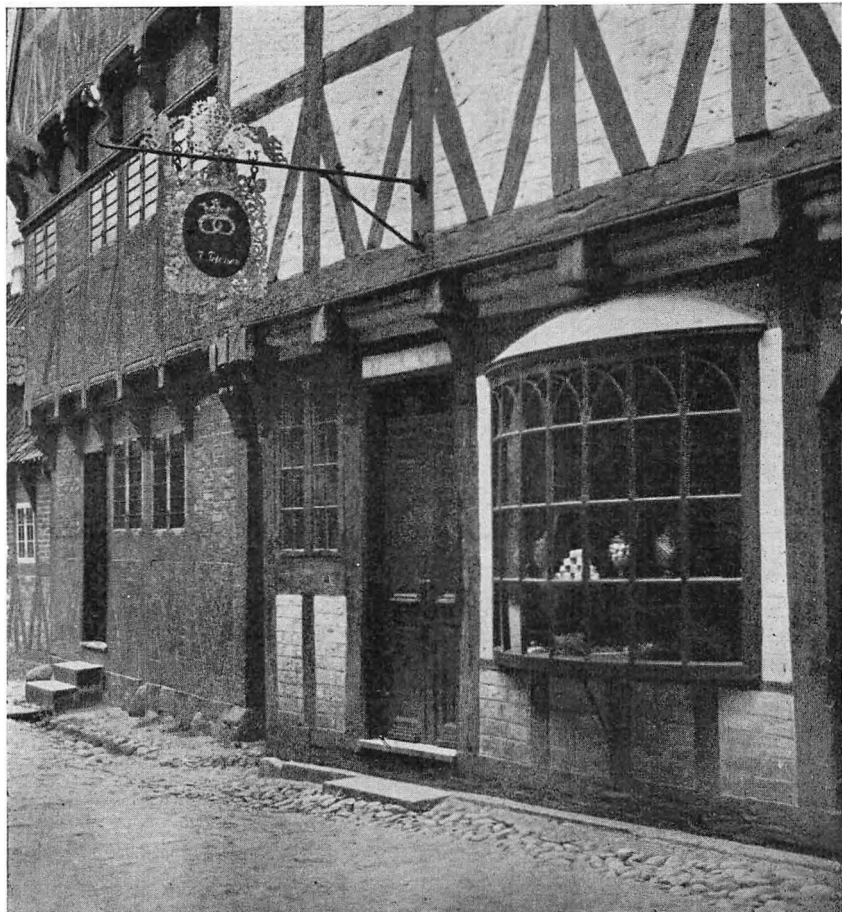
Her ser man ogsaa en Omgangslærers Kasse (med Rem, saa den kunde bæres over Skulderen), en Del gammelt Undervisningsmateriale, f. Eks. den Silkepapirs Globus med tilhørende Puster, der blev brugt i Dreng-Borgerskolen i Flensborg (var den nogensinde tæt?), en af de første danske Elektricismaskiner (tilhørte H. C. Ørsteds udmærkede Fysiker, C. V. Holten). Fantasien sættes i Sving af en Række ikke særlig frygtindgydende Trægeværer, de har været brugt til Gymnastikundervisning og stammer fra Nansensgades Skole i København.

Jeg slutter Skolebeskrivelsen med et Citat fra Arkivar Seestens Afhandling:

»Den, der kan se husets beskedne og værdige ynde, har grund til at glæde sig over, at det fik lov at stå ret uforandret i Kerteminde, og over, at det nu er genrejst i omgivelser, som passer til det, og som det passer til, i »Den gamle By«.

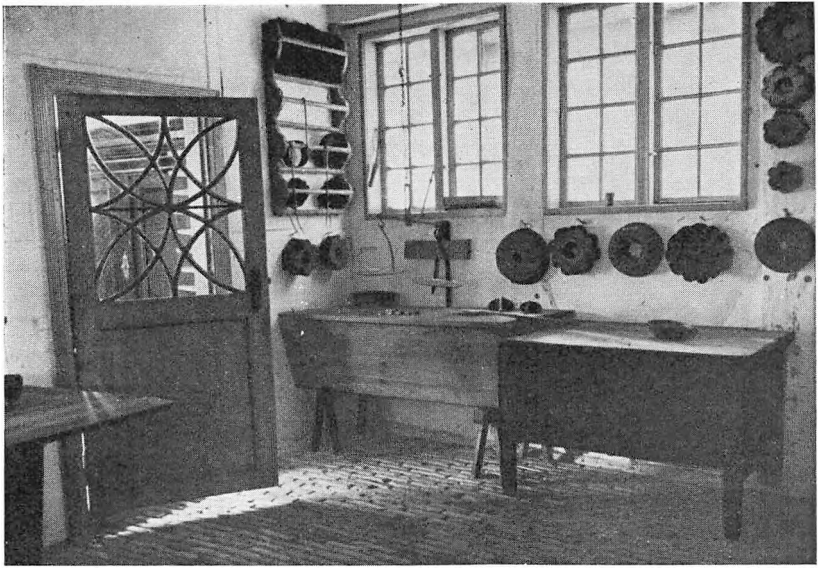
Gammelt Penalhus.

Bagerens Butik i Algade.

BAGERIET

Da den store Brænderigaard blev genrejst i »Den gamle By«, viste det sig, at den ogsaa kunde huse baade Bagerens Butik og Bageri m. m., og der skete straks Henvendelse til Faget. Den danske Bagerstands Fællesorganisation erklærede sig villig til at bære Udgifterne og valgte Lauritz Petersen, Aalborg, og Martin Petersen, Aarhus, til som Organisationens Repræsentanter at føre Tilsyn med Arbejdet. Samtidig formaaede Museet Bagermester J. F. Petersen fra Mejlgade 43 i Aarhus til ogsaa at ofre Tid og Interesse paa Bageriet i »Den gamle By«.

Et Hjørne af Bageriet.

Bagermester Petersen, der var gammel Aarhusborger og tredje Generation Bager i samme Hus, havde for mange Aar siden skænket Aarhus Museum sin Ejendoms interessante Smedejernsskilt fra Frederik den Fjerdes Tid, og det er dette Skilt, der hænger over Bagerens Dør her i Algade. Bagermester Petersen var en udmærket Hjælper under Indretningen af Bageriet, og han var meget virksom med Hensyn til at finde særlig godt, gammelt Inventar hos Kolleger rundt om i Landet, ogsaa fra sit eget Bageri fandt han en Mængde karakteristiske Ting frem, som vi ellers næppe havde været i Stand til at præsentere.

Da Ribe Domkirke skulde frilægges, var Bagermester Hans Hansens Hus i Stenbogade mellem dem, der blev nedrevet. Butikken havde haft et ejendommeligt Karnapvindue, som tillige med Butiksdøren blev reddet af Byens Turistforening og nu opbevaredes paa Katedralskolens Loft. Turistforeningen, som havde beklaget den gamle Bygnings Forsvinden, viste nu det Storsind at overlade vort Bageri Ribehusets Karnapvindue, medens Mellemdøren med Knopruderne saavel som hele Butiksinventaret kom fra det gamle Bageri i Vestergade Nr. 66 her i Byen, hvor det havde haft til Huse i en lille lav Hjørneejendom, som netop paa den Tid blev nedrevet. Herved fik Butikken sin Karakter, og det

fik ogsaa det bagved liggende Bageri, hvis Ovn blev opført efter en typisk gammel Bagerovn, der i de samme Dage blev taget ned i Skelskør. Ved Siden af Ovnen fører en Dør ud til det Rum, der baade var Melkammer og Mælkekammer.

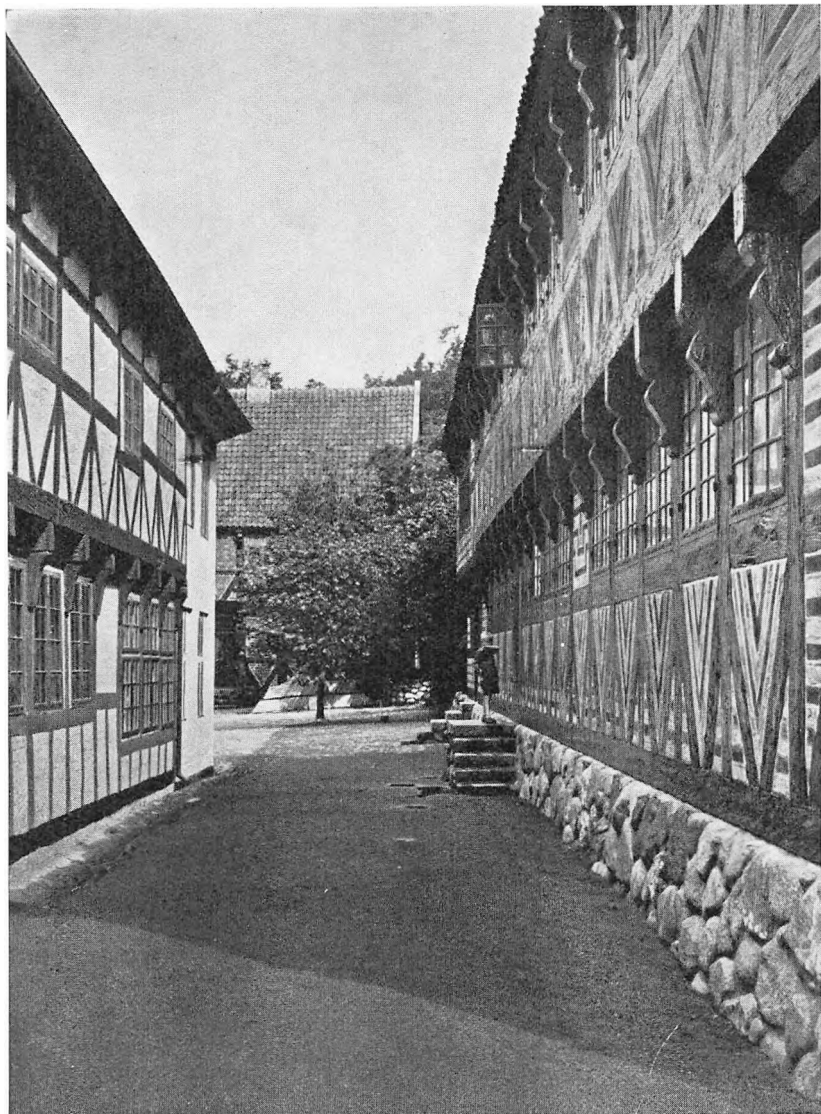
Det var altid godt, naar vi ved vort Arbejde raadede over en rigelig Mængde Inventar, og her stod ikke blot gode Truge, men ogsaa Vægte, Kageforme, Stikker, Plader og meget mere til Disposition, saa vi endog kunde tillade os at vælge og vrage blandt Genstandene. Lidt efter lidt fik saavel Butikken som Bageriet netop det Udseende, som en erfaren gammel Bagermester vilde forlange at se her, og Butikken med sin Udstilling af gammeldags formede Rugbrød, Sigtebrød, Kommenskringler (ophængt paa en Snor i Vinduet), Kagehjerter og Sukkergodt var ikke det mindst tiltrækkende. Hvilket Tidsbillede rummer ikke de gamle trykte Vers paa Honningkagehjerterne, ja, hvilke glimrende Inspirationskilder de dog har været for Datidens forsagte Ungersvende! Her blot et Par Eksempler:

„Min Drøm saa øm“.

„Dejlige Pige se lidt paa mig,
Jeg vil kun sige, jeg elsker Dig“.

Den 15. Juli 1934 indviede Den danske Bagerstands Fællesorganisation Bageriet i »Den gamle By«.

Søndergade med Aalborggaarden til venstre og Textilmuseet til højre.

TEXTILMUSEET

I et af Rummene i Borgmestergaardens første Stokværk var vi allerede i Aarene efter 1914 begyndt at udstille saadanne Genstande, som ikke hørte hjemme i Interiørerne, men hvis Museumsinteresse ikke derfor var mindre. Størsteparten var Textiler, gamle

Fra Rckokomontren.

Dragter, Broderier, Kniplinger og mange andre personlige Ting. Pladsen var kneben og tildels uegnet, og paa ægte Mandfolkevis var Tingene fremlagt i den Tilstand, hvori de var modtagne, hist og her endog ophængt ved Hjælp af Tegnestifter. Dertil kom, at man i særlig Grad følte sig usikker paa dette Omraade. Det var ikke saa lige en Sag med Teknikken i de forskellige Vævninger og Syninger! Følgen heraf var, at den lille Afdeling med Rette kunde kaldes forsømt, og det var en ringe Trøst, at Tilstanden i mange Aar ikke havde været ret meget bedre ved de større danske Museer. Det var først, da Folkemuseets kundskabsrige og dygtige Medarbejder, Frk. Elna Mygdal, for Alvor førte de gamle Textiler frem til Ære og Værdighed, at der kom gode Dage for dem — ogsaa her.

I 1921 overtog min Hustru Arbejdet og Tilsynet med Samlingen, der i 1924, som før nævnt, fik bedre Pladsforhold i Renæssancehuset fra Tværgade. Der var imidlertid større Grokraft i Afdelingen, end vi havde forudset, og Samlingen øgedes med overraskende sjældne og gode Ting, oftest bragt os som Gaver,

Fra Empiremontren.

men nu og da ogsaa indkøbte. Det varede ikke længe, før alle Udstillingsmuligheder i den lille Bygning var udtømt, saa værdifulde Textiler maatte magasineres i Skabe og Kister, hvor de ikke var til Glæde for nogen.

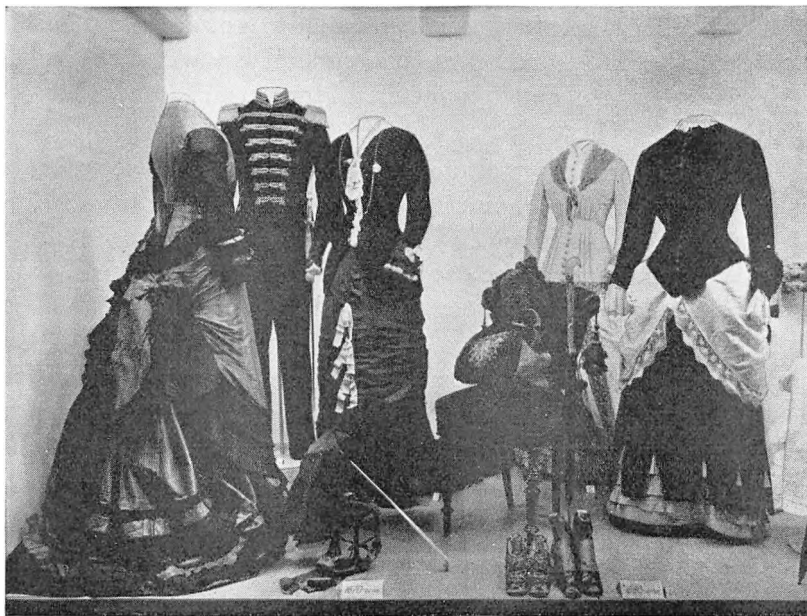
Det blev derfor nødvendigt at spejde efter et velegnet Hus, og det maatte være et, der paa een Gang var stort nok til at rumme et stærkt udvidet Dragtmuseum og interessant nok til at indgaa som Bygningstype i Museet. Som saa ofte før, kom Tilfældet os til Hjælp, idet Aalborg Havn i 1935 tilbød at ville skænke »Den gamle By« den tilbagestaaende, knægtbyggede Bindingsværks Sidefløj af Brødrene Bendtsens Gaard, Vesteragade 25, hvis Gadelænge, en grundmuret Empirebygning, allerede var sløjftet af Hensyn til den store Regulering. Det drejede sig netop her om et meget stort Hus i to Stokværk, som maalte ikke mindre end 21 Fag i Længden, og 5 i Dybden. Bygningen, der er fra Midten af 1600-Aarene, var fredet i Klasse B, og da Arkitekten havde undersøgt dens Tilstand, fandt han den ualmindelig velegnet til Museets Formaal.

Krinolinedragter.

Det vilde dog blive en stor og meget bekostelig Sag at nedtage, transportere og genopføre den store Bygning, og da vi her stod helt uden Midler til Løsning af Opgaven, henvendte vi os til Beklædningsindustrien i Haab om velvillig Støtte. Det lykkedes dog ikke at vække Interesse for Sagen indenfor denne Stand, hvorimod Textilfabrikanterne paa en helt ud storslaaet Maade kom os i Møde og hjalp os i vore Bestræbelser for at skaffe Textilsamlingen bedre Kaar. Daværende Kontorchef C. Brahe Christensen, som var en god Ven af Museet, tog sig varmt af Sagen og med særlig Glæde, da det viste sig, at Huset, vi havde valgt, rummede personlige Slægtsminder for ham. Hovedparten af Pengene blev skaffet til Veje af Textilindustrien, men ogsaa fra anden Side fik »Den gamle By« den fornødne Støtte.

Det blev bestemt, at Huset skulde have sin Plads i Søndergade, som Genbo til Aalborggaarden. Egentlig bestod den lange Fløj af to sammenbyggede Huse, hvoraf det ene var paa 5 Fag, det andet paa 16, men Tømmerkonstruktionen var ensartet og med samme Knægtprofil, dog var det 5-Fags Hus en Smule højere, og det placeredes med Facaden ud mod Torvet. Antagelig har denne Del af Bygningen oprindelig været bestemt til Be-

Tournuredragter.

boelse, da der findes Rester af Renæssancedekoration paa Loftsbjælkerne i andet Stokværk.

Iøvrigt havde vi en interessant Oplevelse med Facaden: I Aalborg stod Husene rødkalkede, men inden Nedtagelsen blev den røde Farve børstet af med Koste, og da fremkom der et festligt Syn, idet Tavlene viste sig at være udmuret med røde og gule Sten i varierende Mønstre, deriblandt et sammenskrevet Navnetræk ME. Farvevirkningen var moderne i København i Christian den Fjerdes senere Aar og kendt bl. a. fra Trinitatis Kirke og Rundetaarn. Som Sidefløj til den gamle Købmandsgaard i Limfjordsbyen havde Huset i lange Tider gjort Tjeneste som Pakhus og Lagerbygning, saa i det Indre var der ikke noget, der krævede Hensyn eller forbød at indrette Huset til de praktiske og moderne Udstillingsrum, vi her ønskede.

Netop i Aarene forud var Udstillingsteknikken inden for de store Museer rundt om i Verden Genstand for store Overvejelser. Man vilde bl. a. bort fra den Overfyldning af Genstande, der raadede de fleste Steder. Belysningen var et andet vigtigt Problem, man var, gennem dyrekøbte Erfaringer, blevet opmærksom paa de skadelige Forhold, hvorunder de lysfølsomme og sarte

gamle Textiler som oftest udstilledes. De store nordiske Museer havde med friskt Initiativ paa daværende Tidspunkt eksperimenteret meget og var langt fremme med Hensyn til forbedrede Forhold paa dette Omraade.

For at lære noget om alt det nye, foretog Textilmuseets Leder en Studierejse til Stockholm, Gøteborg og Oslo samt ikke at forglemme København, hvor Arkitekt Mogens Clemmensen netop i disse Aar var ved at skabe det nye Nationalmuseum, hvis Textilafdeling i teknisk Henseende blev fuldt moderne indrettet. Her fulgte vi Trop efter Evne, og det viste sig heldigvis, at det var muligt at forene mange af de nye tekniske Forbedringer med den gamle Bygning. Erfaringerne fra det tidligere mod Syd liggende Dragtmuseum ansporede stærkt til at lægge særlig Vægt paa gode støvtætte Montrer, og til at skærme de sarte Ting mod direkte Sol- og Dagslys.

Det rummelige Hus gav os nu Mulighed for at udstille ca. 70 Dragter mod de 12, der var Plads til i det gamle Textilmuseum. Samlingens Bondedragter, saavel som andre landlige Textiler findes i Stueetagen. Her er ogsaa en særlig Gruppe af Redskaber til de gamle højt ansete kvindelige Sysler, og man kan gennem Prøver følge de forskellige Stadier af Hørrens og Uldens Forvandling til Traad og Garn. De smukke haandvævede, sønderjydske Sengeomhæng i to Farver med kunstfærdige Blomstermønstré eller mytologiske og bibelske Billedmotiver, prøver paa at gøre sig gældende overfor de mere iøjnefaldende Dynevaar af Vadmel og Olmerdug i festlige, klare Farver. Der er ogsaa gamle fine Hørlærredslagener med pynteligt udsyede Navn og Aarstal. Altsammen Ting, som bringer Bud til Nutid og Eftertid om Kvindernes gode Haandelag, om Flid og Tradition i gamle Dage.

I andet Stokværk er indrettet fire store Dragtmontrer, som, efter de nyeste Udstillingsprincipper, ikke faar Dagslys. Montrerne er ret dybe og har kun Glas paa den ene Side, de oplyses af elektrisk Lys, der er anbragt over Glasrudens øverste Kant og kun tændes i Besøgstiden. I disse Montrer er Museets Samling af Højerestandskostumer udstillet i fire Grupper, hver paa 10—12 Dragter, som repræsenterer henholdsvis Rokoko-, Empire-, Krioline- og Tournuretidsens Dragtmode, d.v.s. en samlet Opstilling af typiske Dragter fra 1750 til 1900.

Som det kan ses paa Illustrationerne, hører det ogsaa med til moderne Udstillingsteknik at anbringe et lille Møbel eller andre smaa Genstande inde mellem de frit staaende Dragter, for derved at antyde Samhørigheden med Tidens øvrige Frembringelser. Ogsaa Malerier og Billeder, som paa forskellig Maade supplerer det udstillede, er anbragt i nær Tilknytning dertil.

En ny og stor praktisk Forbedring er desuden et halvt Hundrede Udtræksrammer. Disse indeholder systematisk ordnede Samlinger af mange forskellige Textiler, f. Eks. Dækketøj i Damask og Drejl fra 17., 18. og 19. Aarhundrede, mønstrede Silketøjer og andre gamle Vævninger, Broderier, hvoraf de ældste ogsaa er fra 1600-Tallet, Kniplinger og ikke mindst en fin og interessant Samling Læreklude (Navneklude) af alle Arter.

Ogsaa »Den gamle By«s Legetøj har fundet Husly her. Mor-somme Dukkehuse, et stadigt voksende Antal Dukker, Byggeklodser, forskellige Spil og mange andre kære Ting er samlet her til Fornøjelse for det yngste Publikum.

Den 18. Maj 1938 aabnedes det nye Textilmuseum med dets kostbare Samlinger, og det har siden været en af det besøgende Publikum særlig yndet Afdeling.

Dukker af Papir og Tøj fra 1866.

Toldboden i »Den gamle By«.

TOLDBODEN

Fra mine Barndomsaar ved Havnen i Aarhus mindes jeg den gamle Toldbod i Aagade tæt ved Mindebro. Mine Forældre boede i Mindegade lige ud til Aaen, og af Hensyn til sin Sejlmagerforretning havde min Fader en velbygget Pram, der var til megen Glæde for min Broder og mig. Vi nøjedes ikke med Roture ud i Havnen, men tog ofte op ad Aaen, og naar vi kom ud for den gamle, forhenværende Toldbod, saa vi paa den med Interesse, om end ikke med Respekt, thi vi syntes, den saa ret forfalden ud, selv om det kun var Maling eller Tjære, den trængte til. Den var bygget paa Aabredde og stod paa Pæle langt ud i

Toldboden i »Den gamle By»s Aagade.

Vandet, saa det havde været muligt for Skibe at fortøje umiddelbart ved Husets Væg, hvad der jo havde været meget praktisk. Det var især den omtalte Pælerække, der gav Huset det miserable Udseende, thi flere af Pælene var næsten borttraadnede nede i Vandet, saa de dør ikke var tykkere end en Arm. Vi var ikke bedre end andre Drengene, og undertiden styrede vi med fuld Fart lige ind mod en af de tyndeste Pæle. Naar vi stødte mod Pælen, lukkede vi maaske Øjnene, men der skete aldrig noget, saa helt daarligere har de Pæle dog ikke været. Jeg husker, at ved den Tid, jeg gik til Præsten, lod Byen opføre en ydre Støttemur af kløvet

Granit, og dermed forsvandt det mest ejendommelige ved den gamle Bygning.

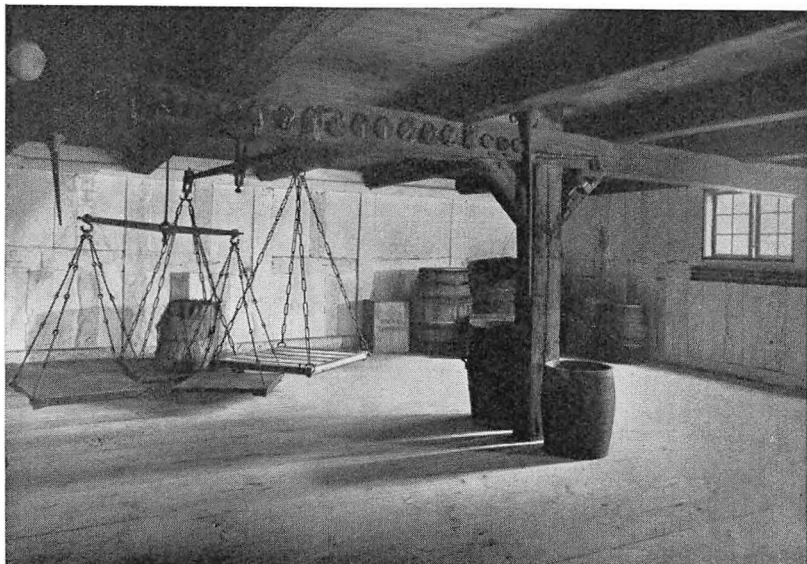
Købmand Peder Brendstrup, der var kongelig Vejer og Maa-ler fra 1753 til sin Død 1773, havde bygget den store og stærke Søbod. Han stillede den til Disposition som Toldbod og Vejerbod, og som Toldbod fungerede den, indtil Toldvæsenet i 1809 indrettede sig i sit eget Hus lidt nærmere ved Aaens Udløb i Havnen.

Da Moderniseringen af Trafikforholdene i Aarhus krævede Aaens delvise Overbygning, var den gamle Søbods Dage talte paa det oprindelige Sted, og da Museet ønskede at eje Landets ældste, eksisterende Toldbygning, der ogsaa var interessant i konstruktiv Henseende, gik Aarhus Kommune ind paa at skænke Huset til »Den gamle By«, og fra Ministeriet fik Aarhus Havn Tilladelse til at betale alle Omkostninger ved Flytning og Indretning af den gamle Toldbod.

Ved Bygningens Nedtagelse fandt man bag den før nævnte Støttemur hele den gamle Pælerække, saa det nu var muligt ved Nedramning af nye, svære Egepæle i de gamle Dimensioner at vise Huset, som det oprindeligt havde præsenteret sig ved Aaen. Thi selvfølgelig skulde denne Toldbod fremdeles ligge ved Aaen, naar det da var muligt, og netop her lod det sig gøre, saa det var igen en lykkelig Oplevelse for Museet.

Gang paa Gang har Læserne allerede hørt, at det er Fagenes Folk, der hjælper Museet til sandfærdigt at fortælle om de gamle Dage, og her blev det høje Toldembedsmænd og Toldmuseet i København, der traadte til. Det var saaledes Overtoldinspektøren, der foranledigede, at de forskellige danske Toldsteder indsendte saadanne gamle Inventardele, som ikke længere var i Brug, men endnu henstod rundt omkring ved Toldkamrene. Derved blev det muligt paa tilfredsstillende Maade at møblere saavel Kontor som Vejerbod og Pakrum.

Skiltet ved Døren i Aagade viser, at her har vi det kongelige *Toldkammer*, og indenfor i Kontoret ser vi hele det alvorlige og spartanske Udstyr fra Frederik den Sjettes Tid, og det olie-malede Portræt over Sofaen forestiller Husets Bygherre, den kongelige Vejermester og Vrager, Købmanden Peder Brendstrup. Til den anden Side er Vejerboden med de gamle Vægte og andre

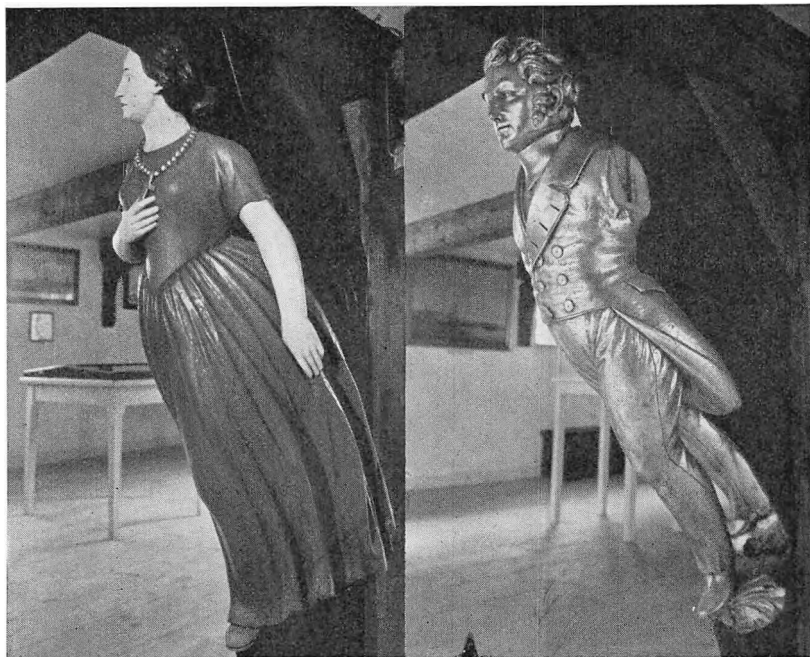
Fra Vejerboden.

Kontrol-Instrumenter saavel som gammel Emballage: Vinfade, Thekasser og Originalpakninger til Havannatobak, nu ganske vist uden Indhold. I et tilstødende Rum er der bl. a. indrettet en Afdeling for Maal og Vægt, i Hovedsagen baseret paa den fra Justervæsenet modtagne Samling af gamle Maale- og Vejerredskaber.

HAVNEMUSEET

Paa Kronborg har Danmark sit store og smukke Museum for Handel og Søfart, og i dette er Aarhus repræsenteret sammen med de andre Søekøbstæder. Nu fik Museet imidlertid den gamle Toldbod, og da dennes Inventar kun hørte til i Stueetagen, blev det bestemt at bruge andet Stokværk til Udstillingsrum for alle de Billeder og Genstande fra Aarhus Havn, som Aarhus Museum og »Den gamle By« var i Besiddelse af. Vi fik derved et lille Havnemuseum af betydelig lokal Interesse.

I de gamle Skipperhjem var det næsten en Regel, at man inde i Dagligstuen saa et temmelig stort Skilderi, der viste Kaptajnens eget Skib, og her i Havnemuseet finder man nu en rig Billed-Repræsentation af Koffardiskibe af forskellige Størrelser. Jeg bruger Benævnelserne »Koffardiskibe«, fordi man ikke maa lade sig vildlede af, at adskillige af Skibene viser Kanonportenes lange

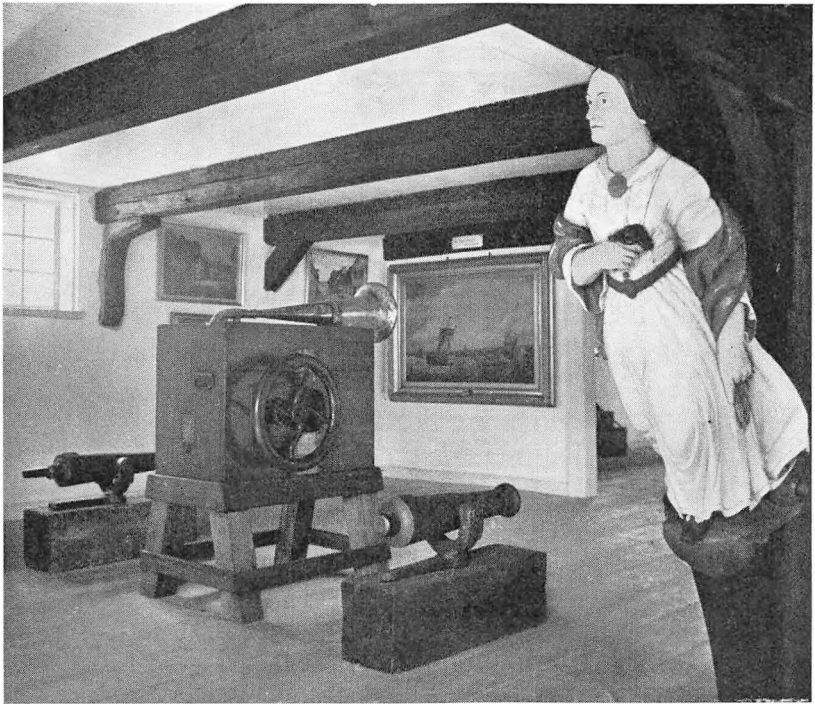

Galionsfigurer.

Rækker, thi det er Camouflage. Langs Middelhavets afrikanske Kyst havde dristige Sørovere dengang deres Domicil, især da i Algier, og de brød sig ikke om at komme for nær til europæiske Krigsskibe.

Museet ejer ogsaa nogle gode Galionsfigurer, disse billedskaarne og brogetmalede romantiske Skikkelser, der svarende til Skibenes Navne prydede de gamle Sejlskibes Forstævn og endnu ser ud, som de gerne vilde flyve vidt ud over de fjerne Have, en saadan Sejler gæstede.

Der findes ogsaa enkelte Modeller af Skibe, bl. a. Skonnertbriggens »Marie«, hjemmehørende i Aarhus. I samme Montre er der et interessant Fotografi fra den strenge Vinter 1870—71, da ikke mindre end 7 Skibe frøs fast ude paa Reden. Efter nogle Dages Overvejelse sluttede samtlige Skibsmandskaber sig sammen om at save en Rende i den tykke Is og bugsere Skibene ind i Havnen. Det var en rosværdig Handling, og min Fader har fortalt mig, at det var et helt Triumftog. Det er denne stolte Begivenhed, man ser paa Fotografiet, og »Marie« er Nr. 5 i Rækken.

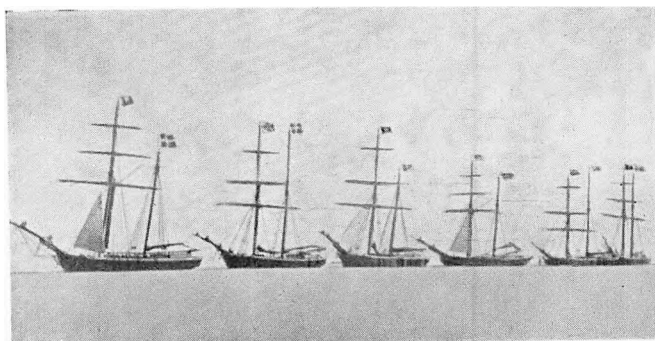
Fra Havnemuseet.

I Museets andet Rum er det de senere Aar, Genstandene og Billederne fortæller om. Flankeret af to Salutkanoner ser man Havnens gamle Kobbersirene med Haandsving, der dengang betjentes af Havnens Lodser, til hvis Opmuntring i den kolde Taage der altid stod en Flaske med »Livets Vand«, som en af de ældste Lodser forklarede den lille Dreng, min Fader havde taget med ud paa Havnemolen.

Mellem Vægbillederne ser man Malerier af Toldboden paa dens oprindelige Plads og tillige en Del ypperlige Tegninger fra Havnen omkring 1860. De skyldes Marinemaleren Chr. Blache, der var født i Aarhus som Søn af Latinskolens afholdte Rektor, Professor Hans Henrik Blache. Paa en anden Væg er anbragt et interessant og meget anskueligt Kort, der i klare Farver viser Havnens forbløffende Udvikling i de sidste hundrede Aar.

Oprindelig var det Aamundingen, der var Byens Havn, og store Skibe maatte fortøje udenfor, hvilket ofte var ubekvemt for ikke at sige farligt. Da den alvorlige og praktiske Konge

Christian den Sjette ogsaa maatte prøve disse Forhold under et af sine Besøg her, blev hans kongelige Tak bagefter hverken en kostbar Sølvgenstand eller nye, kongelige Privilegier, men derimod en — Muddermaskine.

De 7 indefrosne Skibe.

SEJLMAGERVÆRKSTEDET

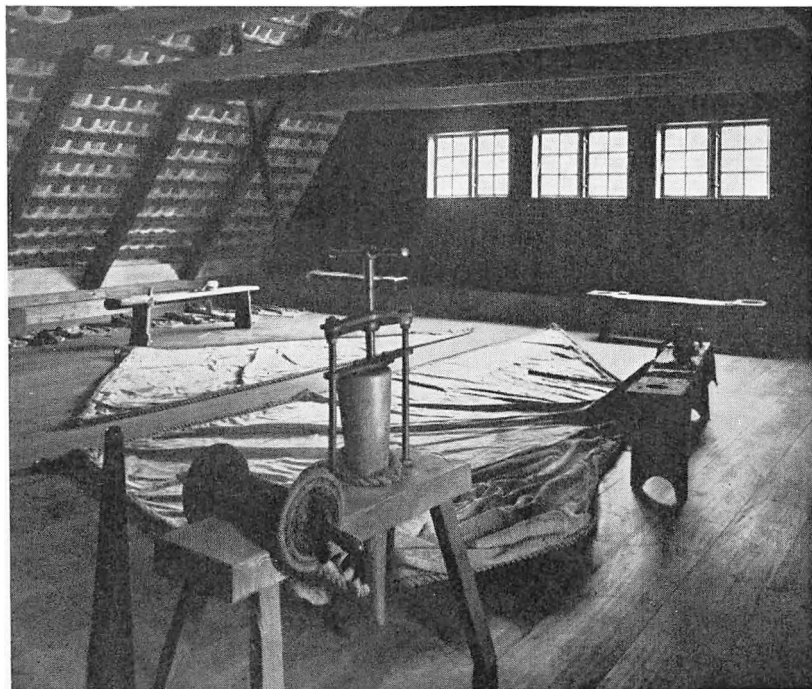
Der var Plads til endnu mere i det store Hus. Hele den rummelige Tagetage var som skabt til et »Sejlmagerloft«, som et saadant i ældre Tid saa ud, og som man endnu kan finde dem i enkelte danske og norske Havnebyer. Her danner min Faders Sejl-, Flag- og Compasmageri Grundstammen.

Sejlmageren skulde have god Plads, da »Sytøjet« var saa stort, og Gulvet var altid lidt fedtet og blankbrunt, fordi de med tjæret Tovværk kantede Sejl blev slæbt frem og tilbage over det. De praktisk konstruerede Sejlmagerbænke viser ved deres Opstilling, at flere Svende paa een Gang kunde arbejde paa de udbredte Skibssejl.

Den lange Række af de paa Orlogsværftet godkendte Svendestykker, de saakaldte »Skødsbarme«, viser, hvor omhyggeligt Sejl skulde syes og kantes med »Liget« (Tovet), saa der var Sikkerhed for Sejlets Holdbarhed, naar voldsomme Storme rev og sled i det.

Man ser ogsaa det Splitflag paa liggende Stang, der fra gammel Tid var Sejlmagerens privilegerede Mærke. Det bærer min Faders Navn, R. C. Holm.

Ved den ene Ende af Værkstedet fører en Dør ind til Kompasmageriet, der viser, at en veludlært Sejlmager i de Tider var

Sejlmagerværkstedet.

ikke saa lidt af en Instrumentmager. Det var før Spritkompassets Tid, og man kan her følge hele Fremstillingen af et saadant Skibskompass, som man maatte hjælpe sig med dengang. Ingen var mere klar over, at Arbejdet maatte udføres samvittighedsfuldt, end den gamle Kompasmager, thi i de Dage, han som ung Svend »for paa de lange Rejser« (Sejlmagerens Vandreaar), havde det mangen Gang været hans Tur at være Rorgænger, og han vidste derfor, hvad det betød at kunne stole paa Kompasset.

Et andet af Sejlmagerens Instrumentarbejder var Fremstillingen af *Logglas*, den Tidsmaaler, der inden Patentloggens Opfindelse blev anvendt, naar man »loggede«, d.v.s. maalte Farten og beregnede den tilbagelagte Distance.

Rummet her var ogsaa Mesters Kontor, hvor Sejltegningerne fremstod og Flagdugen blev tilskaaet, medens selve Syningen af Flagene ofte var Kvindearbejde og blev udført ude i Byen.

Inden for Haandværkernes Verden var Sejlmagerne noget for sig, thi selv om Vandringerne sydpaa havde givet de andre Fags Svende et anderledes frit Udsyn end det, man i de Tider fandt

Kompassmageriet.

hos Landbefolkningen, saa var der dog over Sejlmageren noget kosmopolitisk. Hans »Vandringer« gik som ovenfor antydet over Sø og salten Hav, og naar et Sejlmagerværkstedes Svende en Efteraarsaften var indbudte til »Lysegilde« hos Mester — saaledes som jeg husker det fra mit Barndomshjem — og mødte frem, ikke i den kendte daglige Mundering (hvide Sejldugsbukser og blaa Bluse), men i Diplomatfrakke, der gjorde dem helt generte, saa var det ved Romtoddyen og Cigarerne, at Tungen kom paa Gled, og for den lyttende Dreng var det Eventyr fra alle Lande.

Ligesom ved de andre Værksteders Indretning var Fagets erfarne Udøvere ogsaa her Museets gode Hjælpere, og Resultatet blev, at man nu kan se, hvorledes et stort og velforsynet Sejlmagerværksted saa ud dengang, Skibssejlene var Fagets vigtigste Frembringelser. Sammen med Havnemuseet og det her beskrevne Værksted danner Toldboden »Den gamle By«s Havne-kvarter. Bygningen rejser sig, som den skal, op af Vandet, der mangler blot nogle Skibe og Baade for at fuldstændiggøre Havnebilledet. Der er stadig mange, der over for Museet fremsætter

Forslag om at gaa videre i den Henseende. Hidtil har Museet imidlertid vægret sig, thi vi mangler Havet som den rigtige Afslutning paa Billedet, og det vilde være mod Museets Stræben efter Sandfærdighed at anbringe mere eller mindre ægte Fartøjer her. Jeg husker endnu fra Tivoli det ynkelige Indtryk man fik af Fregatten Sct. Georg.

Sejlmagerens Flag.

Fra Bogbinderværkstedet.

BOGBINDERIET

Bogbinding er en ældgammel Kunst, og her i Europa var det især i Klostrene, man gav sig af dermed, endda Hundreder af Aar før Bogtrykkerkunsten kendtes. I Biblioteker og private Bogsamlinger kan man finde særlig udsøgte gamle Bind, hvor man maa beundre saavel Soliditeten som Smagen. Nu er det saa godt som udelukkende Indbinding af Bøger, der foregaar i Værkstederne, men før i Tiden blev adskilligt andet saasom Mapper og Æsker ogsaa lavet dér, og fingernemme Kvinder, der fremstillede pynteligt Nips, fandt ind til Bogbinderen, naar det gjaldt forgyldte Tekster eller Ornamenter o. l. paa det, de havde lavet.

Da Fagets Venner ønskede Bogbinderiet indlemmet i »Den gamle By« og helst i eget Hus, dannedes der paa Oldermænd Carstens Initiativ en Komité, og sammen med Museet begyndte man en Indsamling af typisk gammelt Værktøj. Over hele Landet mærkede man Interesse for Planen, først og fremmest blandt Københavns Bogbindere, der sendte en Del gode, gamle Ting, som Lavet netop havde samlet gennem mange Aar med Tanken paa et kommende Bogbinderværksted. Samtidig undersøgte Komiteen Mulighederne for at finde et passende Lokale. Der kræ-

vedes ikke særlig megen Plads, og kunde man ikke finde et vel-egnet lille Hus, kunde man maaske i en større Bygning finde Husly i et enkelt Rum eller to.

Efter Textilernes Overflytning til det nyindrettede Museum i 1938 stod Tværgadehuset tomt, og nu blev der tilbudt Bogbinderne et Par af Stueetagens Rum, thi da Bogbinding var en anset Virksomhed, vilde det passe meget godt at finde Bogbinderen i Algade som Borgmestergaardens Genbo. Komiteen tog mod Tilbudet, og Bogbinderiet blev indrettet.

I Forstuen ser man bl. a. en Montre med enkelte Eksempler paa smukke Indbindinger foruden karakteristiske Stempler og Tegninger til Mesterstykker. Inde i selve Værkstedet faar man en god Forestilling om de Forhold, hvorunder Bogbinderen arbejdede.

Paa det lange Bord under Vinduerne ses *Hefteladen*, der maa-ske kan regnes for Bogbinderens vigtigste Værktøj, skønt mange andre Redskaber er lige saa uundværlige. Ved Siden af det store Bord havde Forgylderen sin Plads. Forgyldning var — og er den Dag i Dag — Præcisionsarbejde, og her, hvor det særlig kom an paa Dygtighed og Haandelag, var det som Regel Mester selv, der forestod den Del af Arbejdet.

Bogbinderværkstedet indviedes den 19. Juni 1939 i Overværelse af en stor og interesseret Forsamling, hvoriblandt Oldermænden for Københavns Bogbinderlav, Johs. Petersen.

HADERSLEVHUSENE OG DERES FIRE VÆRKSTEDER MALER, SNEDKER, BILLEDSKÆRER OG TØMRER

Det har saa ofte været Købstadhusets Lod ved Ejerskifte at blive indrettet til andet Brug end det, de oprindeligt var bestemt til, og som Regel har vi maattet indrette Værksteder i Huse, der ikke tidligere har været brugt af just disse Haandværksfag, derfor var det en særlig Glæde, da vi fik et mindre Bygningskompleks, hvor et Haandværk havde haft til Huse i mere end halvanden hundrede Aar.

I Sommeren 1936 erfarede Museet, at nogle Huse i Haderslev skulde nedrives. Det drejede sig om Bygninger i Slotsgade 11, i hvilke der uden Afbrydelse af samme Slægt havde været drevet Snedkervirksomhed siden 1770. De Bygninger, der var Tale om,

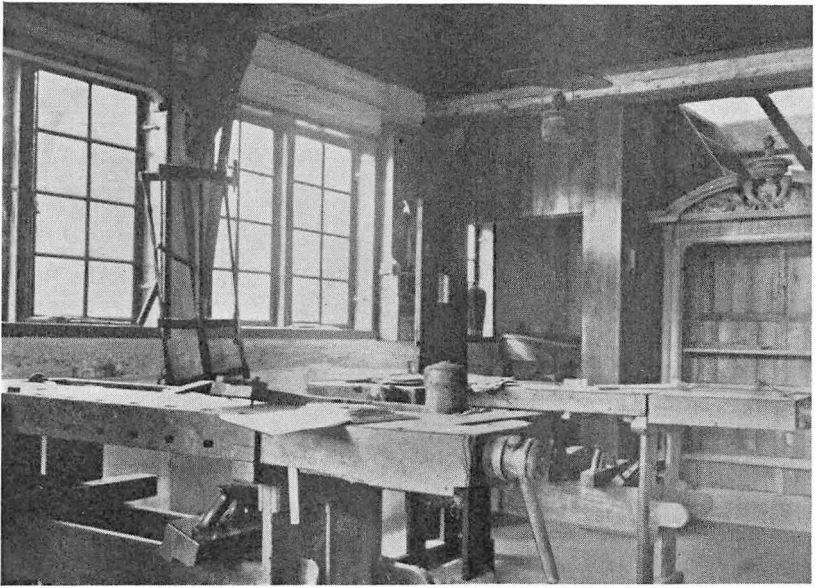

Haderslevhusene.

bestod af en Bulhus-Sidebygning, en Mellembygning og et Baghus. De to sidste Bygninger var Bindingsværkshuse, og alle tre Bygninger havde to Etager. Ved at undersøge Forholdene paa Stedet viste det sig, at Bygningerne havde saa megen arkitekturhistorisk Interesse, at de kunde fortjene at bevares, og da »Den gamle By« netop trængte til den Slags Huse, der sammen med et af vore Forhuse kunde give Indtryk af et Gaardinteriør, og hvor bl. a. det opmagasinerede Snedkerværksted kunde indrettes, laa det nær at indlede Forhandlinger med Ejeren, Snedkermester Jørgensen i Haderslev.

Det er som Regel altid Tilvejebringelsen af Penge, det først drejer sig om, saa det var en stor Opmuntring, da to Brødre i Odense, Snedkermester Magnus Pedersen, Formand for Centralforeningen af Snedkermestre i Provinsen, og Fabrikant, Direktør Thorvald Pedersen, der oprindeligt var uddannet i Snedkerfaget, besluttede at bistaa Museet, og fra Thorvald Pedersen modtog »Den gamle By« straks 10.000 Kr. Ogsaa fra Aarhus vistes der Interesse for det eventuelle Snedkerhus, og Oldemanden for Aarhus Snedkerlav, Snedkermester Andreas Hofmann var os til megen Nytte.

Vi var blevet enige med Ejeren om Vilkaarene, og Husene

Snedkerværkstedet.

blev derefter opmaalte, nedtagne og transporterede til Aarhus, og saasnart Arbejdstegningerne forelaa, blev Opførelsen paabegyndt. Det var jo en Selvfølge, at der først og fremmest blev tænkt paa Snedkerfaget, men de tre Huse var altfor rummelige hos os til dette ene Fag, og tillige maatte andre Fag træde til, om hele Byggeforetagendet skulde blive gennemført. Her fortælleres derfor under eet om Husene og det Indhold, de fik i »Den gamle By«.

Malerværkstedet blev først færdigt, thi allerede i 1934 havde Oldermænden for Københavns Malerlav, Claus Olsen, foreslaaet, at man her i Købstadmuseet indrettede et Malerværksted m. m., og da Forslaget naturligvis vandt Bifald, blev det bestemt, at Bestyrelsen for Aarhus Malerlav i Samarbejde med Museet skulde tage sig af det fornødne.

Det blev den herværende Oldermænd, Malermester Søren Lauritzen, der — især bistaaet af Malermester M. Mikkelsen — var os behjælpelig saavel med at skaffe de fornødne Penge som det karakteristiske Værktøj og Inventar. Det viste sig, at der var almindelig Stemning for Sagen blandt Malerne i hele Landet, og der indkom saa værdifuldt Materiale, at det ikke blot vilde være muligt at indrette et herligt gammelt Værksted i Stueetagen af

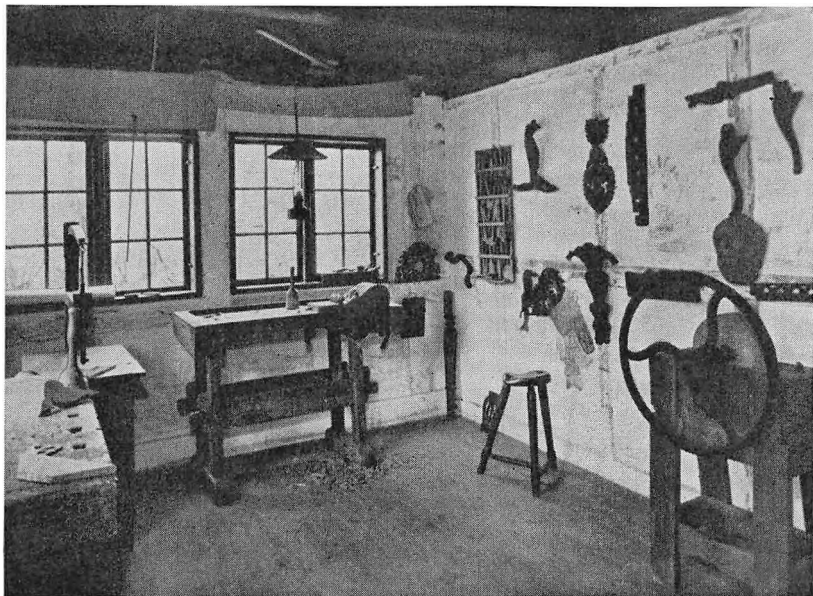
Haderslevhusenes Mellembygning, der i 1937 stod udvendig færdig, men tillige en faglig Museumsafdeling paa første Sal. Takket være Malernes levende Interesse giver Værkstedet med dets Indhold gode Oplysninger om dette Haandværks Kaar, inden Faget gjorde Bekendtskab med den nyere Teknik.

I Museumsafdelingen fortæller de gode Mestertegninger paa Væggene, Lærebrevene, gamle Haandbøger, Modeller og meget andet om en alsidig Uddannelse inden for Faget i gamle Dage. Ganske fortryllende virker en Skitsebog, som Aarhusmesteren P. A. Lüders fyldte paa sin Italiensrejse i 1869—70, og som paa en særlig snild Maade er udstillet her. Den viser, at en Haandværker kunde gøre Studier paa samme Maade som Kunstmalere og Arkitekter, og den kan forklare, hvorledes det gik til, at Væggene i Forenings- og Festsale i Aarhus, saavel som store Privatlejligheder, var dekorerede med italienske — ikke mindst pompejanske Motiver, der i de senere Aar atter er forsvundne.

Efter Indvielsen af Malerværkstedet fortsatte man med de andre Værksteder, der kunde være Tale om at indrette i Haderslevhusene, og den 14. August 1941 blev hele Komplekset erklæret færdigt og aabnet.

Ved Indretningen af *Snedkerværkstedet* stod Snedkermestrene Hofmann, Overgaard og Jens Nielsen os bi med faglig Viden, og det lykkedes ikke blot at skabe et interessant, men ogsaa et paalideligt gammeldags Snedkerværksted, blandt hvis omfattende Udstyr maa fremhæves et stort Skab med en enestaaende Samling af Profilhøvle, der har tilhørt Snedkermester Elias Sørensen i Faaborg.

Billedskærerværkstedet. For et Par Hundrede Aar siden var det almindeligt, at en Læredreng i Snedkerfaget kunde lære baade paa Høvlen og paa Mejslen, han kunde blive Snedker og Billedskærer. Senere gik de to Fag hver sin Vej, men her i Snedkerens gamle Hus maatte Billedskæreren ikke mangle, og det passede derfor Museet storartet, da Billedskærer K. Torp forespurgte, om der var Mulighed for at indrette et Billedskærerværksted i »Den gamle By«, idet han saa vilde være parat til at hjælpe os. Det var som sagt naturligt at indrette et Billedskærerværksted netop Side om Side med det egentlige Snedkerværksted, og Museet fik god Hjælp fra Hr. Torp og hele Lavet. Paa Værkstedet findes Dekupørsave og Billedskærerjern, men i beskedent Omfang, da det

Billedskærrværkstedet.

var vanskeligt at finde gammelt, brugbart Værktøj, fordi saadant altid endte med at være helt opslidt og blev kastet bort, naar det maatte erstattes med nyt. I Værkstedet er der anbragt adskillige Prøver paa godt gammelt Arbejde som Stil-Forbilleder.

Tømrværkstedet. I 1936 havde man spurgt Tømrefaget, om dette ikke kunde tænke sig at disponere over Bulhus-Sidefløjen, der jo var som skabt til at huse Tømmerne, og dette gik Faget da ogsaa ind paa. Centralforeningen af Tømremestre udenfor København ydede et Tilskud paa 2500 Kr. Tømremester Chr. N. Withen tilbød sin Tjeneste uden Vederlag, og vi fik indrettet et fuldstændigt Værksted i Fløjens to Stokværk, fornedet Pløjeværk og foroven Værksted med Høvlebænke for mindre Arbejder, det hele under beskedne Former. Men dette siger i Virkeligheden saa lidt, thi om det danske Tømmerhaandværk gælder i »Den gamle By« de samme Ord, som man i St. Pauls Kirken i London læser paa Bygmesteren Christopher Wrens Gravsten: »Si monumentum requiris circumspice« — »søger Du Mindesmærket, saa se dig om«.

Drejerens Skilt i Brostræde.

DREJERENS VÆRKSTED

Allerede i 1941 fik Holsts Gaard, som senere skal omtales, en Lejer, idet Drejeren flyttede ind i Sidefløjen lige ved »Skoletrappen«.

Det morsomme gamle Drejerskilt fra Næstved med Rokkehjul, Tobakspibe, Talje, Kegle og Pumpestempel viser, hvor Drejeren bor og hvor alsidigt hans Fag var. Fra Gaden kommer

man ind i Butikken, hvis Inventar skriver sig fra en gammel Drejerbutik i Rosengade i Randers. Det er især Kunstdrejerens Arbejder, der præger Butiksskabenes Indhold. Foruden sande Pragtstykker af Piber er der en Mængde andre Arbejder i Horn, Elfenben og Skildpadde m. m., og enkelte af Elfenbensarbejderne som et Par smukke Skakspil er oven i Købet Lavsmestres Mesterstykker. Det ene er udført i 1835 her i Aarhus af min Bedstefader Niels Peter Holm som en Del af hans Mesterprøve. Denne bestod ialt af tre Dele: En Opstander-Spinderok, flammet eller gevunden med Benzirater, og et Elfenbens Skakspil med en drejet Daase.

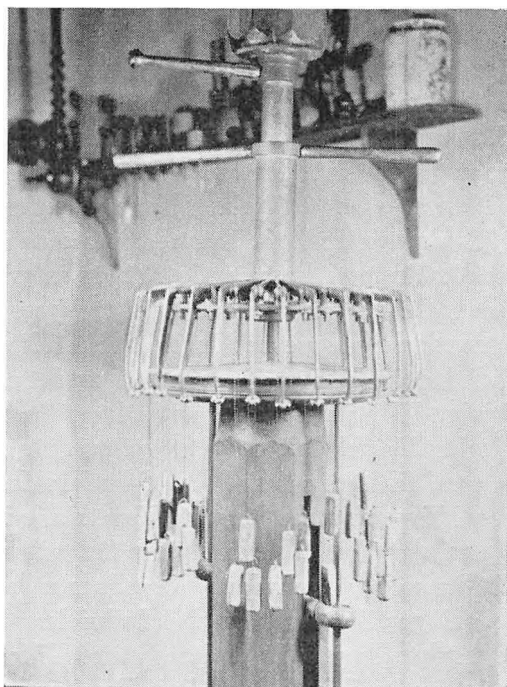
Lige inden for Butikken findes Kunstdrejerværkstedet med den gamle Drejerbænk og det øvrige Tilbehør. Eet mærkeligt Instrument fanger straks Opmærksomheden, nemlig Pibeslangemaskinen, hvor de sorte Hestehaar kunstfærdigt flettedes til saadanne Pibeslanger, som vore Bedste- og Oldefædre vilde have dem. Saaledes anbefaler min Oldefaders Broder sig i 1824 i Aarhus Stiftstidende »med særdeles smukke Piberør af forskellig Slags, hvoriblandt de saa yndede Ypsilanti- og Hestehaarspiberør.« Maskinen her var i sin Tid højt anset og har fungeret i hvert Fald hos tre Drejermestre, først hos min Oldefader R. P. Holm i Ebeltoft, dernæst hos min Bedstefader her i Aarhus, der inden han døde i 1880 overlod den til sin tidligere Lærling og Svend, Drejermester Sørensen i Ebeltoft. Denne skænkede i 1916 Pibeslangemaskinen til Museets kommende Drejerværksted.

Ved Butikkens Bagvæg ser man en Række Typer paa Spinderokke og Garnvinder, og oppe paa første Sal er Trædrejerværkstedet, der baade har det ældgamle Vippelad og det senere Svinglad mellem sit rige Udstyr, herpaa kunde laves Stole- og Bordben, Taljer, Kegler, Keglekugler og Pumpestempler foruden alle mulige Varianter af finere og tarveligere Spinderokke.

Det var en tidligere Aarhusborger, Kunstdrejermester J. E. Langermann, paa den Tid Formand for Centralforeningen af Drejermestre i Danmark, der ydede Hovedparten af de Penge, som hele Indretningen kostede, og ved Indvielsen den 3. September 1941 udtrykte Fagets Folk deres store Tilfredshed med Drejerværkstedet og Butikken, som disse Rum nu præsenterede sig i »Den gamle By«.

I Aarbøgerne beskrives hver Gang et gammelt Værksted er blevet indrettet, og da Fremgangsmaaden hele Tiden har været den samme, er jeg bange for, at der — ikke mindst for Læseren

— bliver noget ensformigt over Fortællingen her, hvor de alle optræder i Flok og Følge. Det maa dog ikke glemmes, at hvert Værksted eller Virksomhed netop rummer en særlig Interesse for det paagældende Fag, og en Bemærkning som den: »at Fagets Folk ved Indvielsen udtrykte deres store Tilfredshed«, kunde have været gentaget atter og atter med fuld Føje, thi tænker jeg paa alle de gamle Mestre, der som Regel har bistaaet os med faglig Viden og Haandelag, da gælder det for dem alle, at de er gaaet op i Arbejdet med den mest levende Ildhu. For dem gjaldt det Fagets Ære, og de mærkede, at vi her i Samraad med Faget selv vilde gøre et ærligt Forsøg paa at bevare Mindet om den Tid, da den dygtige, selvstændige Haandværker i en hel anden Grad end nu prægede Samfundslivet.

Detaille af Pibeslangemaskine.

Sprøjtehuset i »Den gamle By«.

SPRØJTEHUSET

Paa den i 1818 anlagte Kirkegaard, der senere blev »den gamle Kirkegaard«, og efter Nedlæggelsen kom til at tjene som Byggegrund for det i 1941 indviede Raadhus, havde man omkring 1818 for private Penge opført et »Kjøbmændenes Liighus«. I 1861 fik Kirkegaarden et rigtigt Kapel, og kort efter foreslog Byraadsmedlem, Professor Funch, at det Hus, der her er Tale om, nu

blev Sprøjtehus for Frederiksbjerg, da denne Bydel burde have lettere Adgang til Brandsprøjte.

Aarene gik, og Kommunens gamle Sprøjtehus var forlængst ophørt at fungere som saadant, da Aarhus bestemte sig for et nyt, stort Raadhus, og Planeringen omkring dette var Aarsag til, at den kønne lille Empirebygning skulde nedrives. Den blev i April 1941 skænket til »Den gamle By«.

Murermester N. M. Bak, der viste Museet saa mange Tjenester, tilbød i Anledning af sit 40 Aars Borgerjubilæum at genrejse Sprøjtehuset paa den forlængst udsete Plads. I 1937 var Huset blevet opmaalt af Arkitekt Roy Draiby, og nu tilbød hans Fader, Stadsarkitekten, som sit Bidrag til Genrejsningen at overtage Tilsynet med Nedtagningen og Opbygningen.

Derpaa supplerede Aarhus Brandvæsen Museets meget lille Samling af gamle Brandslukningsredskaber, og »Den gamle By« er derved kommet i Besiddelse af et udmærket passende og helt karakteristisk Sprøjtehus.

APOTEKET

I 1930 drøftedes indenfor Museets Bestyrelse første Gang Tanken om et Apotek, og man fandt, at Byen snart »trængte« til et saadant. Offentlige Bygninger som Toldbod, Skole og Sprøjtehus var allerede projekterede eller godt paa Vej, men et Apotek? Vilde det være muligt at finde et aneligt gammelt Apotek med det rige og interessante Inventar, et saadant burde indeholde? Der var endnu adskillige fornemme Apoteker tilbage, men de var alle i god Drift og deres Bygninger vel vedligeholdte, saa det var udelukket at røre dem, og videre kom vi ikke dengang.

Men i 1931 henledte Konservator Peter Linde ved Nationalmuseet »Den gamle By«s Opmærksomhed paa, at Enhjørningsapoteket paa Christianshavn stod foran en total Ombygning, og at Inventaret i dets *Materialkammer* mulig var af Interesse. Ved Henvendelse til Apotekets Indehaver, Louis Foersom, blev den allervæsentligste Del af nævnte Inventar overladt »Den gamle By« som Gave, og dermed aabnede der sig Udsigt til, at Drømmen om et Apotek vilde blive til Virkelighed.

Skufferne, der ankom i Hundredvis, var mørkegraa, oliemalede og forsynede med Blik-Navneskilte, der straks blev taget af, hvorpaa Museets Konservator gik i Gang med at fjerne den graa Maling for at undersøge Skuffernes tidligere Udseende. Det viste

Apoteket i »Den gamle By«.

sig da, at de før havde været ahorn-gule med et hvidt, bølgende Skriftbaand, altsaa nærmest i Louis Seize eller tidlig Empirestil. Dette kunde meget godt passe, thi i 1786 var det gamle Apotek blevet købt af den kendte Vajsenhusapoteker Frantz Henrik Müller (Skaberen af den kongelige Porcelænsfabrik), og det hedder i Dam og Schæffers »De danske Apotekers Historie«, at Müller straks foretog betydelige Ombygninger og Forbedringer.

Konservators videre Undersøgelser viste imidlertid, at en endnu ældre Maling og Dekoration laa skjult under det Müllerske Farvelag, og vi besluttede at gaa ind til Skuffernes oprindelige Farvelag, da dette lod til at være forholdsvis vel bevaret og aabenbarede sig som en broget, ja næsten farvestraalende Rokokodeko-

ration. Gennem flere Aars Arbejde er det lykkedes at fremdrage og forsigtigt restaurere de interessante Skuffers Maling fra Holbergs Tid. Nu var det klart, at de maatte stamme fra det tidligere Officin og igen burde komme til Ære og Værdighed, hvis der da blev Tale om at indrette et Apotek.

Prøve af Dekorationen fra Holbertiden og den senere Overmaling.

I 1934 blev der med Apoteker Peter Toft, Tønder, som Formand dannet en Apotekskomit  af følgende Herrer: Apoteker Dannesboe Andersen, Hedensted (nu Øregaard Apotek), cand. pharm. Viggo Eilert, København, cand. pharm. Thomas M ller, Aarhus (nu Apoteker i Nysted), P. J. de Neergaard, Løveapoteket, Odense, cand. pharm. J. Robert Paulsen, Formand for Dansk Farmaceutforening, Dr. pharm. M. N. Reimers, Løveapoteket, Aarhus, Formand for Danmarks Apotekerforening, Hospitalsapoteker, Professor, Dr. phil. S. A. Schou, Rigshospitalet, Apoteker Carl Stub, Skanderborg, Komiteens Kasserer, cand. pharm. Th. J. Therkelsen, Skibby, og Apoteker Th. Sv. Thomsen, Gammel Kongevejs Apotek, København. Formanden dannede sammen med Kassereren og Dr. Reimers et Forretningsudvalg, og nu paafulgte der en Aarrække med M der og omfattende Korrespondance.

Vi foretog ogsaa et Par Studierejser, ikke mindst med Hensikts paa Muligheden af at finde en til et Apotek velegnet Bygning. Besøgene i de gamle Apoteker var os til megen Nytte paa alle andre Maader, men et passende Hus lykkedes det ikke at opspore. Museet tilbød da den smukke og solide Renæssancebygning, der hidtil havde været Dragtmuseum, og som vilde blive ledig, saa snart den nye Textilsamling var f rdigindrettet. Komiteen fandt Huset godt, men det var ikke stort nok, og nogen Tid

efter var »Den gamle By« i Stand til at fremkomme med et langt bedre Tilbud, nemlig *Poul Pops Hus* fra 1571. Dermed vilde Apoteket komme til at høre hjemme i en meget interessant historisk Bygning, og om denne skal Læserne først have en kort Beskrivelse af Magister Chr. Axel Jensen i *Tegninger af Ældre nordisk Arkitektur* (5. R. 3. Samling), selv om den er skrevet for Fagfolk.

»Huset er en forholdsvis rig, men typisk Repræsentant for det ældre Stadium af Renæssancetidens Bindingsværk her i Landet. Alt Tømmerværket, med Undtagelse af Tagværket, er af Egetræ. Façaden er knægtbygget og baade i øvre og nedre Stokværk er der volutsvungne Knægte, smykkede med Akantusblade. I Stuen, som var det mest ødelagte Parti af Bygningen, og hvor Syldtømmeret var helt borttraadnet og alle Løsholter sænkede, har der sikkert været de for aalborgensisk Bindingsværk ejendommelige krydslagte Stivere, som genfindes i Vestgavlen og i Gaardsiden,*) mens Salsetagen altid har haft almindelige, dobbelte Skraastivere. De øverste Bjælkehoveder dækkedes af senere paasatte Smaaknægte, som bærer en Sugfjæl. Spærene hvilede paa Klodser i en inden for den forsvundne Opskalkrem liggende Fyrretræsrem, hvorimod de til Gaardsiden, der har glatte Højstolper med gennemstukne Bjælkehoveder, red over selve Stolpetappene (sml. Næstved Apostelhus). Baade til Gaarden og til Gaden var der brugt indvendige Knægte. Gavlene er sammenbundne paa den Maade, at Fremspringet bæres af Knægte og »forlorne«, ganske korte Bjælkehoveder, som er tappede i Stolperne. Øvre Stokværks nordre Hjørnestolper var tappede med løs Tap i de nærmeste Langstolper, de søndre Hjørnestolper staar paa den forlængede Façade-Overgangsfod, saaledes at Forsidens Hjørnefag bliver bredere end de andre. Man undrer sig ikke over, at den dristige (men for sin Tid typiske) Konstruktion ikke har kunnet modstaa Tidens Tand, af Østgavlen var kun nederste Stokværk nogenlunde bevaret, og i Vestgavlen var Trekantens Fremspring fjernet og dens Tømmer omsat.

Oprindelig har hele Bygningen vistnok været udmuret med store, røde Munkesten (30 à 31 × 14 × 8½ à 9 cm), murede i Kalk med ryggede Fuger. Smukke Tavler af denne Slags fandtes

---

*) Krydslagt Fyldetømmer kan ogsaa forekomme i andre Købstæder, f. Eks. Haderslev og Flensborg.

især i Bagsiden, hvor de fra første Færd maa have staaet uden Hvidtning eller anden Kalkfarve, og paa lignende Maade var Façadens Mellemstykker (mellem Bjælkehovederne) udmurede. De andre gamle Façadetavl var, rimeligvis i Tiden ved 1650, om-murede med mindre Sten, de fleste Spidstavl i et Slags Rudeværk, hvori hver Rude dannedes af tre skraatstillede Sten. Den nu graa oliemalede Façade har en Tid været helt rødkalket.

I Stuens Vestende har der været et Panelværelse paa 5 Fag, jævnt gammelt eller kun faa Aar yngre end Husets Tømmerværk, blandt andre Brudstykker fandtes 3 Felter med skaarne plattyske Bibelcitatser. Endvidere lykkedes det at finde en oprindelig Vin-duespost.«

Poul Pops Hus stod altsaa i Aalborg som en stærkt medtaget Repræsentant for Renæssancetidens Købstadsbindingsværk, og det var med Bekymring, Nationalmuseet i 1909 erfarede, at nu skulde Huset nedrives. Nationalmuseet lod derfor Museumsassistent, Magister Jensen og Arkitekt Mogens Clemmensen omhyggeligt undersøge og opmaale Poul Pops Hus, som derefter blev nedtaget og magasineret i Aalborg Museum i Haab om, at der en Dag maatte blive Lejlighed til igen at rejse det stolte Hus. Der hengik imidlertid mange Aar, og Poul Pop blev liggende i Aalborg Museums Kælder uden at mærke noget til nogens venlige Interesse.

Inden for Nationalmuseet var der imidlertid et Par Mænd, der stadig huskede den magasinerede Bygning. Ogsaa i »Den gamle By« talte vi nu og da om den, og da Apotekerstandens Komité erklærede sig villig til at bekoste den arkæologiske Bedrift, korrekt at genfremstille Poul Pops Hus, gik Aalborg By og Aalborg Museum venligt ind paa at overlade os det kostelige Tømmer og forbeholdt sig kun den oprindelige Dørportal samt Panelresterne fra det Indre. Saaledes gik det til, at Chr. Axel Jensen og Mogens Clemmensen oplevede at se deres Ungdoms Forhaabninger virkeliggjorte med Hensyn til Bevarelsen af det sjældne Hus.

I Vestergade i »Den gamle By« fik Apoteket en udmærket Plads, og allerede inden man passerer den murede Bro over Aaen, ser man fra Algade Huset i al sin gamle Skønhed.

Skønt »Den gamle By« i Aarenes Løb og i stedse stigende Grad tilstræber at lade Bygningerne fremtræde med Forandringer, som Tiderne og Smagen i Aarhundredernes Løb har tilføjet,

Officinet i »Den gamle By«s Apotek. Bemærk Loftsbjælkernes smukke Dekoration.

er man i dette Tilfælde — omend med visse Betæneligheder — vendt tilbage til det Princip, der blev fulgt ved Borgmestergaardens Genrejsning. Efter Arkitekt Clemmensens Opfattelse var Poul Pops Bindingsværk af saa stor arkitekturhistorisk Betydning, at det burde rekonstrueres ganske i sin oprindelige Skikkelse, saavidt det var muligt. Saaledes skete det. Den gamle Dørportal kopieredes, de manglende Tømmerdele indføjedes af sundt gammelt Egetræ, Tavlene rekonstrueredes efter de i sin Tid maalte Rester, Vinduerne fik deres oprindelige Størrelse, og selv om der ikke er gjort nogetsomhelst for malerisk at antyde Tidens Tand, virker det ved Bindingsværkets Logik.

Apotekets Indretning var næst efter Tilvejebringelsen af Huset Komiteens anden store Opgave. Rumfordelingen skulde være

troværdig, og selve Inventaret skulde være saa fuldstændigt som paa nogen Maade muligt.

Her var det saaledes, at ikke blot bestod Komiteen af Fagets Folk, og tillige ejer man i Dam og Schæffers »De danske Apotekers Historie« en interessant og god Beskrivelse af danske Apoteksforhold gennem Tiderne, men til Arbejdet med Indretningen fik man desuden en særlig god Hjælp, da et af Komiteens Medlemmer, Apoteker Dannesboe Andersen, stillede sin omfattende faghistoriske Viden til Disposition. Det var Dannesboe Andersen, der i sin Tid som Provisor ved Gammeltorvs Apotek havde været virksom ved Indsamling til Medicinsk-historisk Museum, og nu virkede han paa samme Maade (og i Samarbejde med nævnte Museum) til Gavn for »Den gamle By«.

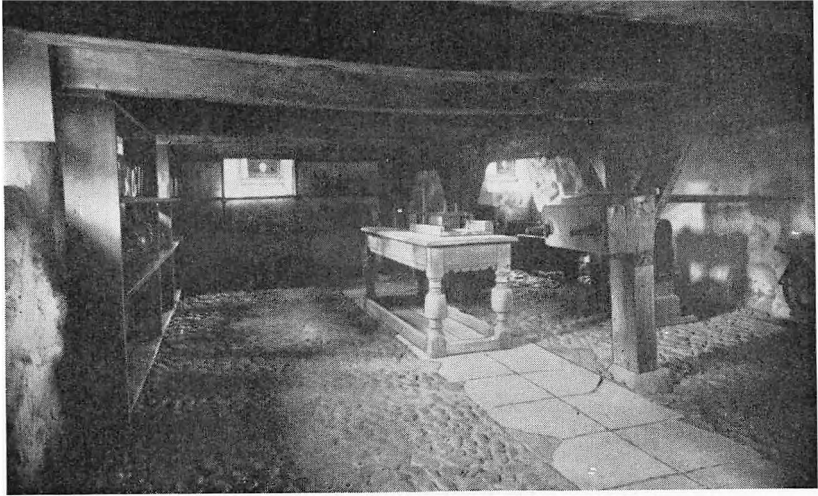
Adskillige af de ældste Apoteker havde i sin Tid med deres besynderlige og mangeartede Indhold fra Plante- og Dyreriget, for ikke at tale om Mumier, været rene Raritetskabinetter, men det var ikke det, man tilsigtede her. Maalet var at faa et sandfærdigt Billede af et gammelt Apotek, saaledes som det gennem stadige Forbedringer havde set ud i Begyndelsen af forrige Aarhundrede.

Efterhaanden som Arbejdet med Indsamling og Opstilling gik frem, begyndte Apoteket at tage Form, og paa samme Tid, som man ængsteligt vogtede sig for upaalidelige kuriøse Arrangementer, viste det sig, at det ægte gamle, baade maleriske og mystiske Præg af sig selv kom frem, thi det var jo ægte gamle Ting, der her fandt hinanden i de rette Omgivelser.

Officinet er et Apoteks fornemste Rum.

Lysen falder lidt dæmpet ind gennem de smaa, blyindfattede Ruders grønne Glas, og det første Indtryk er for de fleste dette, at Enhjørningsapotekets og de mange andre Apotekers gamle Inventar synes at hygge sig netop her, selv om »Hyggen« er Resultatet af de mest nøgterne Bestræbelser for at genskabe Indretningen saa korrekt som muligt. Staar man ved Skrankens gamle, smukt skaarne Egetræsbalustrer,*) marmorerede som det midt i 1700-Tallet hørte sig til, ser man det hele Skuffekorpus med dets oprindelige Rokokoudseende. Kun ved Vinduesvæggen er der otte Skuffer med en anden Farve, det er den før omtalte

*) Trappe fra den i 1914 nedrevne Hovedbygning til Herregaarden Barritskov i Bjerre Herred.

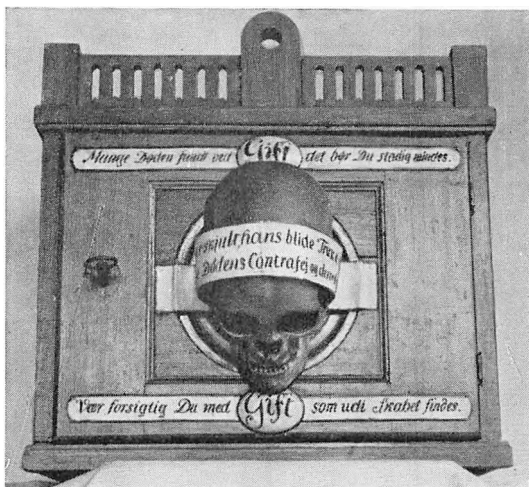

Apotekets Kælder.

Empire-Overmaling, man her har bevaret for at vise, hvorledes Inventaret dengang saa ud. Midt paa Gulvet staar Arbejdsbordet, hvis udskaarne Hjørnestolper skriver sig fra Løveapoteket i Aarhus, medens dets Skuffer stammer fra Løveapoteket i Odense. Her havde det samme været Tilfældet som paa Christianshavn, den ene Overmaling var fulgt efter den anden, og medens den nederste Række Skuffer viser den oprindelige og ganske smagfulde Dekoration, har man for Hovedpartens Vedkommende bevaret en senere Overmaling, da de harmonerer godt med Christianshavns skufferne.

Imellem de mange interessante Inventargenstande skal her omtales Skanderborg Apoteks tidligere *Giftskab*, der efter en Sverigesrejse igen kom hjem til Danmark. — Artur Hazelius, Stifteren af Nordiska Museet i Stockholm, foretog i sin Tid talrige Rejser rundt om i Norden for at indsamle Genstande til sit Museum, og saaledes kom dette ogsaa i Besiddelse af en stor Mængde gammelt dansk Apoteksinventar, heriblandt Giftskabet, men da man her gjorde de første forberedende Arbejder til Apoteket, var alle disse Ting ikke naaet videre end til Museets Magasiner. Blandt Apotekerne beklagedes det meget, at det gamle Giftskab ikke mere var her i Landet, og man bad mig undersøge Mulighederne for at faa det tilbage. Takket være Nordiska Museets varme Kollegialitet modtog »Den gamle By« i Maj 1931

Skabet, ganske vist som Depot, og til Gengæld deponeredes herfra af den historiske Afdeling en værdifuld Ting af svensk historisk Interesse (et Stentøjskrus fra Raeren med Reliefbillede af Erik den Fjortende).

Giftskabet fra Skanderborg Apotek.

Giftskabet er et ganske beskedent lille Fyrretræsmøbel, olie-malet og med et Billede af Linné, indrammet bag Glas i Skabets Laage. I Skanderborg havde man i sin Tid fastgjort et Kranium foran Billedet, og en Indskrift fortæller derom:

Linné er skjult, hans blide Træk ej skues,
Se nu paa Dødens Kontrafej og derved ikke blues.

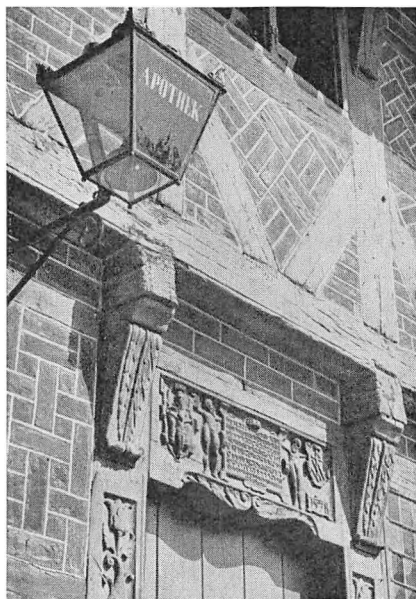
Endvidere har Skabet de manende Ord:

Mange Døden fandt ved Gift, det bør Du stadig mindes,
Vær forsigtig Du med Gift, som udi Skabet findes.

Fra Officinet passerer man det lille *Stødekammer* og kommer ud i *Laboratoriet*, der som Centrum har en stor Skorsten (fra Skanderborg Apotek). I Forbindelse med Skorstenen er anbragt et Destillationsapparat, og desuden findes der en Chokolademølle, Hylder med Retorter, Vægte og alle de øvrige Ting, der var nødvendige for Arbejdet. Arbejdsbordet (fra Ribe Apotek) har oprindeligt været Gemmested for Flasker og Glas og har paa For-siden Signaturer, der viser, hvor de forskellige Størrelser findes.

En Stentrappe fører ned i Apotekets *Kælder*. Her findes flere Tinkturpresser, en Barkmølle samt Flasker og anden Emballage til Opbevaring af Lægemidler. I Midten staar et Arbejdsbord med en Urteskærer, og i det bageste Hjørne ligger der nogle Vintønder.

Apotekets *Materialkammer* og farmaceutiske *Studiesamling* findes paa første Sal, men ved Indvielsen i 1942 var denne endnu kun i sin Vorden. Interesserede inden for Faget har dog i Aarene efter Indvielsen bidraget stærkt til Samlingens Forøgelse. Det maa ogsaa være mig tilladt her at bemærke, at de mundtlige Forhandlinger, jeg under et Besøg i Stockholm 1937 indledede med Nordiska Museet om det opmagasinerede danske Apoteksinventar, endelig har baaret Frugt, takket være Nordiska Museets Hensyn og Forstaaelse, og resulteret i, at Hovedparten af disse Ting atter er overladt Danmark og nu i stor Venskabelighed delt mellem Medicinsk-historisk Museum i København og Apoteket i »Den gamle By«.

Fra Indgangen til Apoteket.

S. M. Holsts Gaard ca. 1900.

S. M. HOLSTS GAARD LIDT HISTORIE OG INTERIØRBESKRIVELSE

Øverst oppe i Frederiksgade laa til for faa Aar siden S. M. Holsts Gaard.

Denne gamle Købmandsgaard havde i sin Tid været en af de anseligste i Aarhus og ejedes sidst af Korn- og Foderstofkompagniet, der 1937 solgte hele det store Kompleks til Handelsbanken, som vilde opføre en Nybygning paa Grunden.

Da Gaarden baade arkitekturhistorisk og kulturhistorisk var af betydelig Værdi, indsaa Museet, at det vilde være en Vinding at eje den, og da dette blev Banken bekendt, fik »Den gamle By« Tilsagn om de gamle Materialer i de Dele af Ejendommen, Museet maatte ønske at erhverve, det vil sige alle Bindingsværksbygningerne.

I de sidste halvfjerdsindstyve Aar havde Gaarden været kendt under Navnet »S. M. Holsts Gaard«. Sigfred Marinus Holst fik i 1863 Borgerbrev og begyndte dermed i den gamle Gaard en Købmandsvirksomhed, der skulde blive baade stor og anset.

Den 14. September 1937 fejrede S. M. Holsts Børn deres Faders Hundredaarsdag, og da de alle — paa én nær — var født i

den gamle Købmandsgaard og var bekendt med Købstadmuseets Ønske at søge Gaarden bevaret — ligesom de ogsaa var bekendt med Bankens venlige Tilsagn — bestemte de med den ældste Søn, Dr. tech. M. C. Holst i Spidsen i Dagens Anledning at skænke »Den gamle By« saa mange Penge, at i hvert Fald Hovedparten af det store Komplex vilde kunne genrejses i »Den gamle By«, hvor man forlængst havde udset en fordelagtig Plads. Til denne store Gave indkom yderligere fra Korn- og Foderstofkompagniet 10.000 Kr., da Kompagniet paa denne Maade ønskede at hædre en af sine Stiftere.

Det var selvfølgelig med Beklagelse, vi i sin Tid havde udeladt Økonomirummene i Borgmestergaardens Bagfløj for at kunne fuldstændiggøre den kronologiske Interiørrække, men fuld af Optimisme satte vi dengang vort Haab til, at det ad Aare vilde lykkes Museet at erhverve den gammeldags omfattende Købmandsgaard med Butik, Beboelse, Lager og Økonomirum.

Der skulde gaa mere end tyve Aar, før Opgaven bød sig til, men saa meget mere velkommen var den, og det stod alle klart, at ved Genrejsningen af S. M. Holsts Gaard tilførtes der Købstadmuseet en værdifuld kulturhistorisk Forøgelse, idet man her kunde vise hele Købmandsgaarden, som foruden Butik og Købmandens Privatbolig med Køkken, Bryggers og Vaskerum ogsaa indeholdt Lagerrum, Kornlofter, Smørkælder, Staldrum o. s. v.

Lærerne vil heraf se, at Gaarden fra Frederiksgade virkelig supplerer de Indtryk, man modtager i Borgmestergaarden, men inden Gennemgangen af Gaardens ydre og indre Rum, meddeles nogle Linier om Ejendommens ældre Historie.

Fra Broen over Aaen ved Immervad gik Vejen ud af Byen mod Syd op over Bakkeskraaningens Brobjerg, det gamle Navn paa Frederiksgade, hvis Bebyggelse altsaa kan kaldes nyere i Forhold til de gamle Gader Nord for Aaen. Omkring Aar 1700 var der af By-Bebyggelse Syd for Aaen kun Mindegade, Fiskergade og Brobjerg. Af Hensyn til Handelen med Bønderne var det af Vigtighed for Byens Købmænd at bo saa yderligt som muligt, saa man kunde være mellem de første til at tage imod Landboerne, naar de kom her til Staden, og derfor havde Brobjergs sydligste Arealer Købmandsgaarde lige ud til Byporten.

Bygherren for Gaarden her, Frederiksgade 81, var Hans Jensen Buchtrup, der var født i Ebeltoft 1683 og i en ret ung Alder

kom til Aarhus, hvor han giftede sig i 1713, blev Byens Kæmner 1726 og var Frue Kirkes gode Værge fra 1735 til sin Død i 1753.*)

I 1723 begyndte han at bygge Gaarden, og var allerede godt i Gang med Arbejdet, da Magistratens Forbud standsede ham. Her vil det føre for vidt at komme ind paa Enkeltheder, men det er sikkert Brødnid og Misundelse, der har ligget bagved. Rasmus Rasmussen Thaarup havde i 1716 paa egen Haand flyttet Bypor-ten 5 Alen længere mod Syd, saa hans Ejendom (Nr. 79) laa helt inden for Byens Grænse, og nu har man vel mistænkt Buchtrup for ogsaa at ville flytte Porten et Stykke.

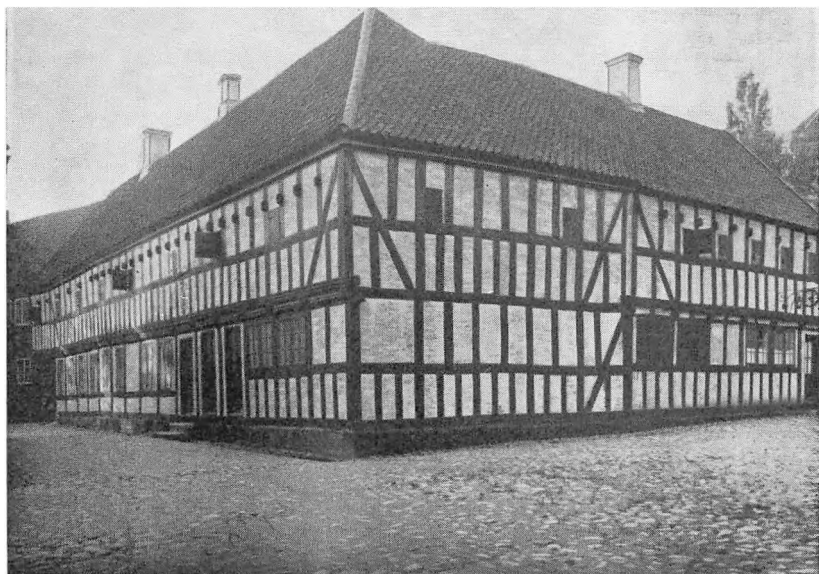
Der kom en langvarig Proces ud af det, men det lykkedes Buchtrup at bevise, at den Gaard, han nu vilde opføre, kom til at staa paa gammel Købstadgrund, og at det var Svenskekrigens Ødelæggelse af de yderste Huse, der dengang havde medført en Tilbagetrækning af Byens Sydgrænse.

Efter Hans Buchtrups Død gik Gaarden over til en Slægtning, Jens Sørensen Buchtrup, og i 1809 gled den helt ud af Familien Buchtrups Besiddelse, idet den overtoges af Købmand Rasmus Schandorff. Efter ham er Ejeren Henrik Schandorff, derpaa Købmand Michael Nielsen, efter hvem Schandorff igen overtager Gaarden sammen med S. M. Holst. Denne sidste beboede Gaarden fra 1863. I 1873 udkøbte han Henrik Schandorff, men var allerede fra 1866 den eneste, der drev Virksomhed her. Sidst ejedes Gaarden som nævnt af Korn- og Foderstofkompagniet, der brugte Pakhusene og udlejede Resten, indtil Salget til Handelsbanken.

Den store Købmandsgaards Betydning som en samlet Enhed svandt ind lidt efter lidt. Da Hans Buchtrup overdrog Ejendommen til Rasmus Schandorff, begrænsedes den mod Øst foruden af Haven ogsaa af tilliggende Marker.***) Det har dog næppe været nogen daarlig Forretning for Ejeren at afstaa Jorden til den voksende By, selv om det maatte ske paa Bekostning af Avlsbrugget, som jo fra gammel Tid havde krævet sin Del af Gaardens Husrum og Betjening. Men ikke mindst Landhandelens Ophør

*) Paa Epitafiet over ham i Frue Kirke staar, at han i 18¼ Aar med Berømmelse havde været denne Kirkes Værge, annammet dens Bygning i maadelig Tilstand med 1600 Rdl. og leveret den fra sig i god Tilstand af Bygning med Kapital af 4600 Rdl. o. s. v.

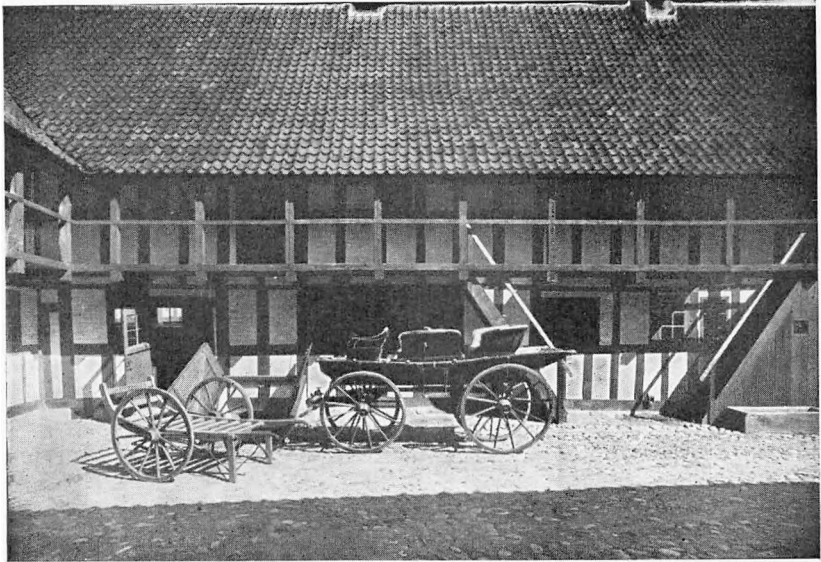
**) (Skøde fra 1809) S. M. Holsts Gaard: Dr. Helge Søgaard »Den gamle By«s Aarbog 1939—40.

S. M. Holsts Gaard genrejst i »Den gamle By«.

omkring 1880 skabte store Forandringer i Gaardens indre Liv, og som Søgaard ogsaa bemærker, »hermed var i Virkeligheden de grundlæggende Betingelser for Ejendommens Bevarelse i den gamle Skikkelse borte.« Flere forskellige Virksomheder trivedes fra nu under Gaardens Tage, ganske som det var Tilfældet i Købmandsgaarden paa Lille Torv i Aarene før dens Flytning. Forsvundet var Havens store og smaa Frugttræer, saavel som Havestuen (Sommerstuen) i Bagbygningens andet Stokværk. Den store smukke Lind paa Hjørnet af Pistolstræde og Sønder Allé maatte vige sammen med Gaarden for at give Plads til det store nye Komplex, der nu er Genbo til Aarhus nye Raadhus.

Skønt der selvfølgelig i Tidens Løb er foretaget adskillige Forandringer og Reparationer, stod Ejendommens ældste Fløje, de noget forkortede Længer mod Frederiksgade og Sønder Allé, dog i alt væsentligt, som Buchtrup havde opført dem, og især var andet Stokværk næsten uforandret. I Frederiksgadefløjen var Bjælkeloftet usædvanligt kraftigt, da der, ligesom paa Huset fra Tværgade 3 (Tobaksspinderiet), var indskudt en Bjælke i Midten af hvert Fag, Aarsagen til denne ekstra Sikring af Husets Konstruktion var, at baade andet Stokværk og Loftsrummet var beregnet til Magasinplads for tunge Varer.

Gaardspladsen.

I »Den gamle By« opstod Ejendommen paany som Købmandsgaard, den fik sin Plads over for Toldboden, hvor dens 17 Fag lange Façade er af udmærket Virkning i Gadebilledet. Under Genopbygningen var Dr. Holst, der jo var født i Gaarden, os en uvurderlig Støtte. Han, der altid havde vist levende Interesse for »Den gamle By«, fulgte naturligvis Slægtsgaardens Genopstaaen med særlig varme Følelser og gav os med sine mundtlige Erindringer og sine Smaaskitser Sikkerhed med Hensyn til Rumfordelingen oppe og nede.

Lad os nu aflægge et Besøg og se, om det i det mindste ikke er lykkedes at vise Rammerne om Livet i den gamle Købmandsgaard.

Gennem Porten kan man komme ind paa Gaardspladsen, men her begynder vi med *Butikken*, hvis Indgangsdør er ud til Gaarden. Er det en Dag uden Regn eller Blæst, er det let at se, hvor man skal ind, thi ved Butiksdøren havde Købmændene gerne udhængt en Visk Hør. Her fortæller tillige et Skilt formet som en stor smuk Dru eklase, at der ogsaa handles med Vin.

Butiksvinduerne og deres Udstilling er noget mere moderne end i Borgmestergaardens Krambod, men set med Nutidsøjne forekommer det alligevel meget beskedent, og det Indtryk holder sig ogsaa, naar man kommer indenfor. Selve *Butikken* er stor og

Butiksinteriør.

rummelig. En Dør til højre flankeres af et Par halvrunde Reoler eller Hyldearrangementer, hvoraf Hyldeerne nærmest Vinduerne har en ret fyldig Opstilling af »Porcelæn« og Glasvarer, d. v. s. et Udvalg af Fajancetallerkener, Skaale og Terriner, Glas i alle Størrelser, forskelligt Nips, Urtepotteskjulere m. m. En Del deraf blev maaske nok solgt i Tidens Løb, men meget stod kun til Disposition ved den »Service«, Købmanden var vant til at yde sine Kunder, især da Landkunderne; thi ved forestaaende større Gilder var det ofte Skik, at man hos sin Købmand laante, hvad man ved den Lejlighed vilde have Brug for, selvfølgelig mod Betaling af de Ting, der gik i Stykker.

Hyldeerne til den anden Side har en rig Udstilling af »Vin og Spirituosa«, og det er ikke kedeligt at studere de originale Etiketter paa de gamle Flasker med: Fiin Muscatvin, Gammel Rom, Krusemynte Aqvavit, Jordbærlikør, Ratafia, Taffel-Mjød, Svensk Banco, Fiin Gl. Viin, Arraks-Essens, Rom-Punch etc.

Inden for den høje Disk er Bagdisken, og blandt »Varerne« her er der naturligvis en Del, der minder om Borgmestergaardens Krambod.

Den Butiksindgang, som i hvert Fald Bønderne hyppigst benyttede, var selvfølgelig Døren ude fra Gaardspladsen, thi som

før omtalt kørte de jo »i Gaarde« hos Købmanden, og da man nu staar lige ved Døren ind til *Bønderstuen*, kan man tage den i Øjesyn med det samme. Den har altid haft sin Plads paa dette Sted, og man skulde næsten tro, at intet er forandret fra tidligere Tid. I Skyggen bag det store Skab ved Endevæggen er Døren ind til *Kontoret*. Det var Husherrens Lønkammer, og der er meget trangt derinde. Men det var dog dèr, de betydeligste Forretninger blev afsluttede, og Historien melder, at mangen vigtig Handel blev afgjort gennem det aabne Vindue ud til Gaarden. Inde fra *Kontoret* var det saa let at holde Øje med dem, der kom kørende, og mangen Gang saa man Købmanden læne sig ud af Vinduet og anraabe en eller anden lige ankommen Bondemand. Det gjaldt jo om at sikre sig hans Korn til rimelig Pris.

De fleste af Byens Købmænd stammede fra Landet. De ejede næsten alle Jord, og de havde en udmærket Forstaaelse af Bonden og hans Livsvilkaar. Bønderne nærede stor Tillid til deres Købmand, han var til Bunds inde i alle deres Familieforhold, og i mangt og meget var han deres Faktotum, der foruden de almindelige Forretninger gav gode Raad, afgjorde, om Mutter skulde til Byen for at søge Doktoren, om Hesten kunde sælges til den Pris, hvad der burde foretages overfor en uvillig Nabo o. s. v., o. s. v., oftest med Indledningsformlen: »Hwa tøkket Di, Kjøl'mand?« Det kunde ogsaa hælde, at Købmanden i Fortrolighed blev spurgt om, hvad han mente om den Frier, der havde meldt sig til Datteren, og var der større Gilde ude paa Landet, var baade Købmanden, Madammen og ældste Handelsbetjent indbudne dertil.

Sparekasser kendtes ikke paa Landet dengang, og Købmanden havde ofte Bøndernes Penge i Forvaring.

»Madammen«, Købmandens Hustru, var ogsaa en vigtig Faktor, thi i Købmandsgaarden med dens store Personale og dens Kunder var Husvæsenet af større Omfang end hos Haandværkeren og Embedsmanden. Ikke alene paa selve Torvedagen var det Skik at vise Gæstfrihed, men de Folk, der kom langvejs fra, som f. Eks. inde fra Silkeborgegnen eller ovre fra Mols, brugte Dage til Købmandsrejsen og var liggende Gæster hos Købmanden. Derfor maatte der altid være et eller flere Kamre med opredte Senge for Kunderne.

Købmandens Privatlejlighed ligger ogsaa i Stueetagen. Som den her er indrettet, skriver den sig fra 1860-erne og er typisk for

Dagligstuen.

Tiden. Familien har arrangeret sig saa hyggeligt som muligt, dels med nyere Møbler, dels med ældre Ting, der endnu var udmærket praktiske og brugbare, saaledes Chatollet i Dagligstuen, der er i Chr. d. VIII' Stil. De røde Plysses-Møbler og Thorvaldsen-Medaillonerne paa Væggen er blandt Tingene fra Familiens egen Tid, thi just dengang var den kort forinden afdøde Billedhugger en Kunstner, hvis Navn nød almindelig Ære. I Spisestuen staar Tebordet dækket,*) og selv om Husmoderens daglige Omgangsvener var andre af Stadens velsituerede Damer, saa man ogsaa herinde paa Markedsdage gode, fortrolige Veninder eller Slætninge ude fra Landet.

Sovekammeret har smukke Mahognisenge, men er iøvrigt ret spartansk udstyret, hvilket ogsaa har været nødvendigt, da Rummet ikke er stort. Alle Værelserne er mærkeligt nok usædvanlig smaa. Bag Soveværelset ligger en lille Stue, der blev brugt som Barnekammer, derfra kommer man ud i Køkkenet, der er godt

*) Der er senere foretaget Smaaændringer. Nogle af Møblerne i Dagligstuen og Spisestuemøblerne er skænket »Den gamle By« fornylig, de stammer fra Wistofts gamle Købmandsgaard, Studsgade 71.

udstyret, og hvis aabne Skorsten tydeligt nok tilhører en ældre og mere haardfør Tid.

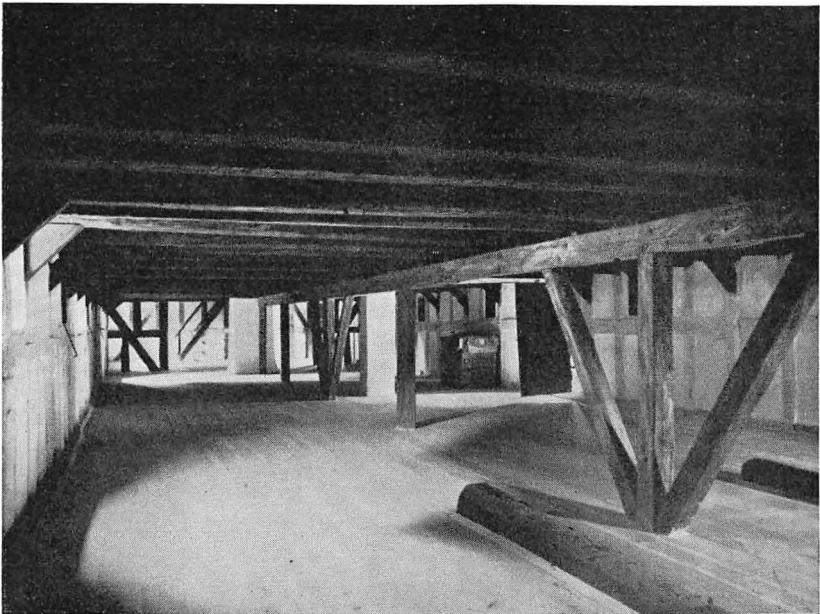
Der er endnu mere at se i Hovedbygningen. Man gaar tilbage til Butikken, aabner Døren mellem Vin- og Porcelænshylderne og er dermed inde i »Salen«. Det er Gaardens største Stue, men nogen Festsal vil man ikke kalde den, selv om det var her, man samledes ved større Selskaber. Det er en Panelstue fra Gaardens første Tid, og det store malede Skab, Armstolene og enkelte malede Billeder saa vel som Kakkelovnen og Spejlet skriver sig fra »gamle Dage«.

Trods Møblerne gør Salen et noget koldt og øde Indtryk, og meget ofte havde man for Nemheds Skyld fra Butikken sat enkelte Kasser og Fustager herind, hvad der heller ikke virkede hyggeligt. Men skulde der være Gilde, blev alle uvedkommende Ting ryddet ud, der kom tilstrækkelig mange Borde og Stole, og det berettes, at ved Vintertid fyrede man forinden i Ovn i tre eller fire Døgn, saa den raa Kulde og Uhyggen var borte, naar Gæsterne kom. Der er heller ingen Tvivl om, at den gode Punch og de mange tændte Lys da har virket oplivende.

Bag Salen er et af de førnævnte *Gæstekamre*, der altid skulde staa parate. Man ser en med tunge Dyner fyldt solid Himmelseng af et landligt Tilsnit, men ogsaa en noget finere Udtrækseng, en Topseng, der hører den tidligere Empire til. Var det Kvinder, der overnattede, blev Gæstekammeret udstyret med Vandfad og Vandkande, men Mændene nøjedes som Regel med at gaa ud i Bryggerset eller, hvis det var om Sommeren, ud paa Gaardspladsen og foretage Morgentoiletet i det fri.

Vil man yderligere se sig om i den Holstske Gaard, forlader man Butikken gennem Gaarddøren. Lige uden for denne er Kælderhalsen ned til *Smørkælder*en, der stilfærdigt fortæller, at her er vi ogsaa ved Overgangen til en ny Tid.

»Bøndersmørret« havde ikke tidligere haft nogen Interesse for Købmanden, dels fordi Bønderne næsten udelukkende solgte det paa Torvet direkte til Forbrugerne, dels fordi det kvalitetsmæssigt var en meget vekslende Vare. Det gjaldt derfor som en Trossætning, at Smørret skulde man tabe paa. Efterhaanden var der imidlertid sket Forbedringer, og dermed kunde det betale sig at handle med Smør. Købmændene begyndte at sortere Varen og stillede strengere Fordringer til dens Udseende og Smag. Op-

Kornloftet.

rindelig blev Smør fra Mejerierne i Holsten anset for at være særlig godt, og som Følge heraf var holstenske Mejersker stærkt efterspurgt paa danske Herregaarde, og herfra blev Fremgangsmaaderne saa kendt i Bøndergaardene. Smørbøtterne i Kælderen staar som Minder om den Tid, da Bønderkonerne havde det med Angst og Bæven, som skulde de til Eksamen, naar de kom her til Købmanden, der prøvede og vragede efter Evne. Der skulde ikke gaa mange Aar, saa kom Centrifugen og med den Fællesmejerierne og Englandseksporten, men alt dette vedkom ikke Købmandsgaarden omkring 1860.

Ude fra Gaardspladsen ser vi Svalegangen langs de to Fløje, og ad de to Svaletrapper kommer man op til Kornloftet, der strækker sig over alle 17 Fag. Et herligt Rum! Naar Lys og Luft en Sommerdag strømmer ind gennem de aabne Luger, kan man saa glimrende forestille sig den Side af Livet i den virksomme Købmandsgaard. Her var Travlhed Dagen lang, thi de vældige Korn-dynger krævede bestandig Tilsyn og maatte jævnlig kastes for ikke at tage Skade.

I Baglængen ses — lige ved Plankeværket ind til Væveriet — Vognporten, hvor der kun var Plads til Købmandens private Kø-

retøjer, og bag den lukkede Vogn skimtes en smuk Kane formet som en Muslingeskal. Gennem den nyere vissengrønne Farve anes den oprindelige: en festlig gammelrød med Forgyldning. Nu staar Kanen ene og forladt baade Sommer og Vinter, men i sin Tid, naar Sneen laa over By og Land, kom den frem — vel især til Glæde for Familiens Ungdom. Der blev spændt for med det fine Seletøj med Malmbjælderne, og et smukt fileret Kanetæppe gik fra Hestens Ryg hen over Forpartiet af Kanen, saa de, der sad i den, var skærmede mod den løse Sne, som sparkedes op, og saa gik Turen ud af Byen under munter Skæmt og klingende Bjælder.

Ved Siden af Vognporten er Stalden og Karlekammeret, og den næste Dør fører ind til Magasinet, hvor der blandt andet fandtes Lager af Baandjern, Rundjern og andre grove Ting. En Trappe fører op til Rulleloftet, her ses til venstre en lukket Dør, som de Besøgende bør aabne, thi herinde er Havestuen eller »Sommerstuen«.

I mange af de gamle Købmandsgaarde var der i Bagfløjen ud mod Haven en saadan Stue. Morsomt nok var Sommerstuen her i Gaarden oppe paa første Sal, saa Familien maatte ned ad en udvendig Trappe for at komme i Haven. Da Gaarden blev flyttet ud i »Den gamle By«, blev dens Baglænge lagt ind i en Bakke, der kun delvis blev bortgravet, saa ud mod Haven har Længen kun een Etage, og man gaar fra Sommerstuen lige ud i Haven, som desværre her er meget lille.

Sommerstuen er helt igennem en Rekonstruktion, thi ved senere Omlavninger var ethvert Spor af den oprindelige forsvundet, men efter Dr. Holst's Anvisning er den indrettet paa sit gamle Sted. Rummet er ganske enkelt og beskedent, men med sit gammeldags Tapet og de kønne, malede Empiremøbler virker Stuen alligevel som en Overraskelse efter Magasinrummene, og man synes, at den egner sig til hyggelige Sammenkomster ved Tebordet.

ULDSPINDERIET OG DAMPVÆVERIET

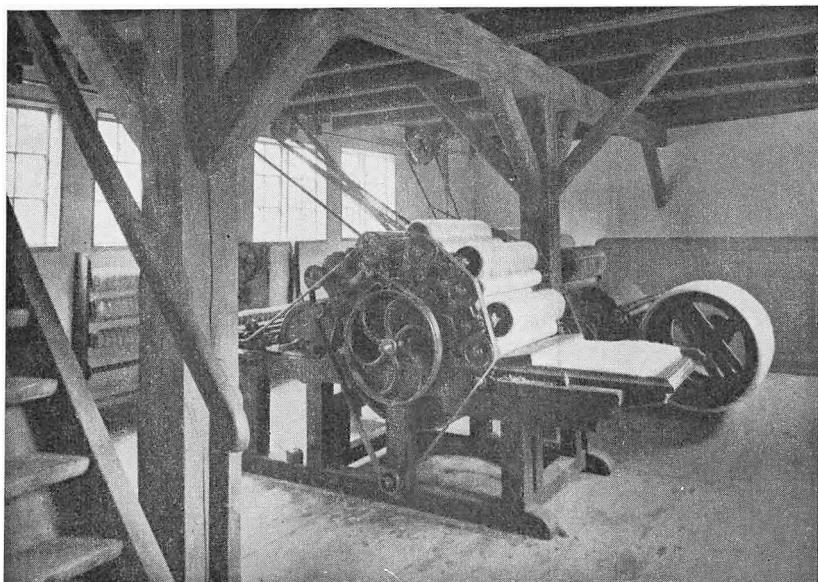
Fra Mennesker, der nok gennem Aarene saa paa den opvoksende »Gamle By«, men ikke tænkte videre over, at det her drejede sig om noget nyt inden for de kulturhistoriske Museers Omraade, kunde vi tidligere faa Spørgsmaalet »Hvornaar holder De op med at bygge? Hvornaar er Museet færdigt?« Nu spørges der

Aagade med Textilfabrikken og S. M. Holsts Købmandsgaard.

ikke mere, men sidste Gang var, da det rygtedes, at i »Den gamle By« syslede man ikke blot med et Uldspinderi, men ogsaa med et *Damp-Væveri*. Blev man nu ikke for moderne derude? Museet vil jo vise, hvorledes det daglige Næringsliv udøvedes i gamle Dage, og selvfølgelig er det Meningen at standse, inden man kommer til den moderne Teknik. Men inden denne udfolder sig sammen med en Række sociale Forandringer, har vi en interessant Overgangsperiode, og det er med denne, at »Den gamle By« skulde staa ved sin Afslutning.

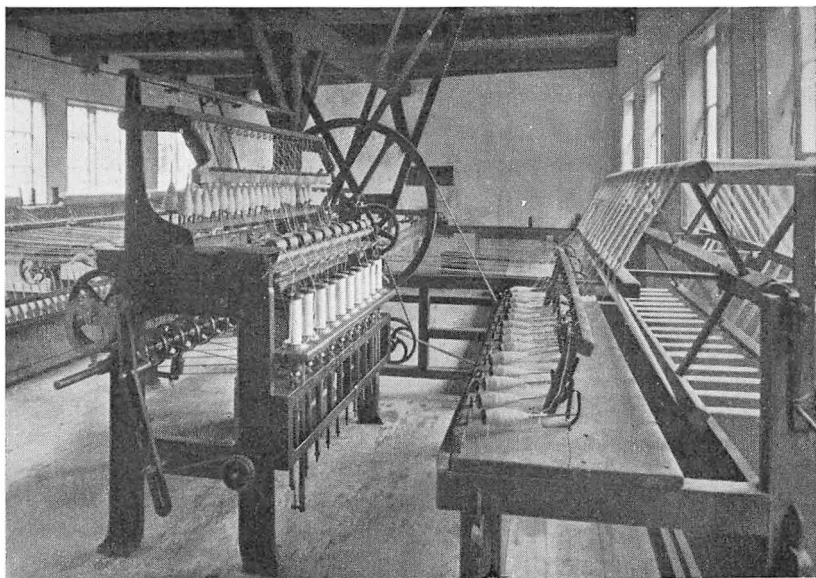
Med Brænderigaarden, Ølbryggeriet og Tobaksspinderiet havde vi nærmet os Fabriksvirksomheder, men en helt typisk Fabrik fik vi først med vort Uldspinderi og Dampvæveri. Det var netop praktisk at vise Overgangen i Textilbranchen, hvor Teknikken i vor Tid paa alle Punkter viser en kolossal Fremgang. Tekstilfabrikantforeningens Direktør, C. Brahe Christensen, som

Karteriet.

jeg traf paa en Englandsrejse lige efter første Verdenskrig, blev dengang straks interesseret, da han hørte om mine Planer og Ønsker med det nystartede Museum her, og allerede i 1924 ventilede han indenfor Faget Mulighederne for at faa oprettet et Spinderi og et Væveri i »Den gamle By«. Det vil imidlertid føre for vidt at beskrive de forberedende Arbejder, som foregik fra 1924 til 1944. Textilfabrikanterne havde som allerede nævnt ogsaa vist en enestaaende Hjælpsomhed ved Bygningen og Indretningen af det nye Dragtmuseum i 1930-erne, men var end Planen med Spinderi og Væveri derfor stillet lidt i Bero, omfattedes den dog stadig af Branchen med den største Sympati.

I 1937 stillede Aarhus By et Bygningskompleks af passende Art til Raadighed for Museet, nemlig den gamle Borgerskole paa Vestergade. Huset var Bendix Davidsens Købmandsgaard, som Byen i 1818 havde indkøbt til Skole paa Grund af dens rummelige Forhold, og det var de samme rummelige Forhold, der nu var af Betydning for Museet. Ved Husets Nedtagning i 1938 viste det sig, at der til dets Opførelse en Gang i 1700-Tallet var brugt Tømmer fra Renæssancetiden, saa man stod over for et delvis ældre Hus. Overgangsfoden havde Hulstavsnit, som det kendes fra Borgmestergaarden, og et Stykke Tømmer med Indskrift var ble-

Fra Spindesalen.

ven anbragt som Løsholt. Denne Indskrift var ikke særlig opmuntrende, der staar: *quo minime credis, tempore finis erit, d. v. s.* Jo mindre man tror det, jo snarere vil Enden komme.

Det blev straks bestemt at tage fat paa Arbejdet og ligeledes, at Huset skulde genrejses i Aagade som Nabo til og sammenbygget med S. M. Holsts Gaard. Af forskellige Aarsager kom der dog nogle ret besværlige Aar for Arbejdet med Væveriet. Indsamlingen af de gamle Redskaber gik langsomt, og Arbejdsudvalgets Henvendelser til Fagets Folk gav ofte negative Resultater. I Virkeligheden var man tyve Aar for sent paa Færde, eftersom de fleste gamle Textilvirksomheder rundt omkring i Provinsen var bleven nedlagt kort efter den første Verdenskrig.

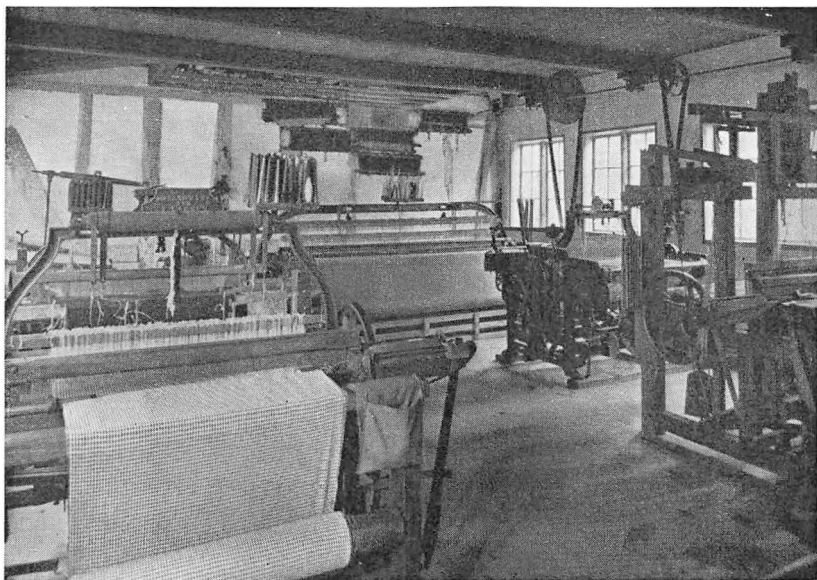
Nu var der Optræk til en ny Krig, og i September 1939 spurgte Museet, om man skulde se Tiden an, men Udvalget svarede, at Arbejdet ikke skulde indstilles, »thi under disse abnorme Forhold vilde man netop have godt af at arbejde med en idealistisk og fredelig Sag«. Der blev saa forhandlet med Arkitekten om Planerne med Bygningen og dennes Rumfordeling, men som Følge af den strenge Vinter kunde man ikke begynde med Udgravningen af Grunden, Tømmerne tog derimod fat paa Afbindingen af Tømmeret.

Trods den tyske Besættelse af Danmark kunde vi dog holde Rejsegilde den 21. Maj, og Sommeren igennem fortsattes Arbejdet. Desværre var Arkitekt Clemmensen nu syg, og nye langvarige Forsinkelser blev Følgen heraf, saa først da Vinteren nærmede sig, stod Huset under Tag. I 1941 maatte Clemmensen til vor store Beklagelse trække sig tilbage, og det blev hans Konkurrent, Arkitekt Arne Nystrøm, der fuldførte Arbejdet baade paa Holstgaarden og Væveriet.

Med Inventaret kom det til at gaa som saa mange Gange før i »Den gamle By«. Til at begynde med havde det set haabløst ud, men ved at søge og spørge til alle Sider kom de ønskede Ting lidt efter lidt for Dagen. Mange af Maskinerne havde imidlertid staaet ubrugte hen i adskillige Aar og var ganske forrustede, og da det var Meningen, at de alle skulde være i brugbar Stand, forestod der et meget omfattende Konserverings- og Restaureringsarbejde. Endelig hen paa Sommeren 1944 var alt klart til at præsenteres. Baade selve Huset, dets gode Beliggenhed og dets interessante Indhold var en værdifuld Forøgelse for Museet.

Vi vil som sædvanlig gaa en lille Rundgang gennem Virksomheden og kommer først ind i Butikken, der har Salgsvarer fra Spinderi og Væveri paa Hylderne, bag Butikken findes Kontoret med gamle Forretnings- og Prøvebøger m. m. Derefter passerer man Uldlageret og staar saa i Karteriet med dets to store Maskiner, Grovkarteren og Finkarteren. Bagude staar Vulfen, hvor Ulden blev plukket og blandet, og inden man gaar ovenpaa, ser vi ind i Kedelrummet til Dampmaskinen, der skriver sig fra 1849 og arbejder med 7 Hestes Kraft!

Oppe paa første Sal findes Spindernet, her er to Typer af Spindemaskiner, Haandspindemaskinen (»Morgenstjernen«) og den yngre Selfactor, der trækkes af Dampmaskinen. Den sidste er alt saa yngre, men om alle Maskinerne her i Huset gælder det, at de er mindst hundrede Aar gamle. — Næste Rum er Væveriet, som ikke er mindre interessant. Nogle af Vævene er halvmechaniske, d. v. s. man traadte dem med Foden, mens Skytterne og Redskaberne blev drevne mekanisk. Her ses ogsaa den sjældne og store Maskinvæv fra Usseø militære Klædefabrik. Den har især været anvendt til grovt firskaflet Vadmél i dobbelt Bredde, og den staar monteret med Kæde og Væv paa Bommene og er ligesom alle de andre Maskiner i de tre Afdelinger i køreklar Stand, det er, som om Væveren eller Spindemesteren kun har for-

Vævesalen.

ladt dem et Øjeblik for straks at vende tilbage og fortsætte Arbejdet.

Den 8. September 1944 blev Bygningen indviet, og den lille Dampmaskine imponerede Textilherrerne ved sin Kraftudfoldelse. Desværre kan vi jo ikke holde Vævene og Spindemaskinerne i daglig Gang, men den Dag skulde Maskinernes Larm fortælle Giverne, at Fabrikken kunde arbejde og var ydedygtig. Der blev ved Indvielsen holdt en Række Taler, og Direktør Brahe Christensen sluttede med Ordene:

»Jeg skal da paa Tekstilfabrikantforeningens og de øvrige Bidragyderes Vegne overdrage vort nybyggede gamle Uldspinderi og Dampvæveri som en Gave til »Den gamle By« tillige med det Beløb, der yderligere er til Disposition til Vedligeholdelse af Fabrikken, og jeg udtaler Haabet om, at man fra Industriens Side vil godkende ikke alene Fabrikkens Indretning sagligt og fagligt set, men ogsaa, at man med os, der har staaet for dens Opbygning, vil glæde sig over det Minde om vor Textilindustri's første Dage, som hermed er tilvejebragt.«

POSSEMENTMAGERVÆRKSTEDET.

Hvor er det let at være overlegen, naar man præsenteres for Klunketiden, hvis Frembringelser man affejer med et Skuldertræk — og dermed gør den Tid Uret. Possementmageren, der skabte Klunkerne, Frynserne, Agramanerne og Kvasterne, maatte ikke alene være dygtig til sit Haandværk, men ogsaa sikker i sin Smag, og endnu kan man hist og her i gamle Hjem beundre Possementmagerens kunstfærdige Frembringelser og fine Farvesans, selv om de i sin Tid saa smukt sammenstemte Farver nu er afblegede.

Med Klunketiden mener vi sædvanligvis 1870—80'erne, da Klunker, Kvaster og Snoretræk var moderne ud over alle Grænser og til Stuernes Pryd anbragtes paa Møbler, Tæpper, Gardiner, Portierer, ja, kort sagt alle Vegne. Men Possementmageriet er et ældgammelt Haandværk, som Italienerne og Franskmandene mestrede til Fuldkommenhed allerede i Begyndelsen af 1500-Tallet, og det fremmedklingende Navn, Possement, er en Fordrejelse af det franske passementerie. Moden opstod dengang sammen med de opsplittede Klæder og forplantede sig hurtigt ogsaa til Norden. Paa en Tegning af Frederik den Andens Kroningsridt (1559) pryder store Kvaster Kanten af den snorebesatte Himmel, der holdes over Majestæten. I 1582 havde Kongen en — vistnok dansk — Possementmager i sin Tjeneste.

Nede i Spinderiets Kontor staar der en smuk Model af en Possementvæv udført i Aarhus af Possementmagermester H. L. Nielsen (1828—1892) og her i Loftsetagen har Fabrikant Gloggen-gieser været Museet behjælpelig med at opstille Redskaberne fra den gamle Mester Christensens Possementmageri, der laa i Niels Juelsgade i København, og som Direktør Brahe Christensen venligt udtog til os, da Værkstedet blev os tilbudt. K. E. Gloggen-gieser havde i sin Tid arbejdet paa dette Værksted og var derfor godt kendt med Inventaret.

Her ses den gamle Haandvæv til Frynser og Agramaner, Spolerokken og en Anskærerramme til Optrækning af Kæder til Væven. Endvidere en Spindebane en miniature, en saadan skal normalt være en Snes Meter lang, men denne her er kun godt 6 Meter. Paa Spindebanen lavedes Møbelsnore, og Arbejdet foregik næsten som hos Rebslageren.

Simonis Lysthus, genrejst i »Den gamle By«.

SIMONIS LYSTHUS

I Sommeren 1944 fik Museet igen en Forøgelse fra Aalborg, nemlig et karakteristisk Lysthus, der hørte til Vinfirmaet Simonis Ejendom ved Stranden og nu skulde fjernes af Hensyn til forestaaende Byggeforetagender. Tiden havde ikke været god mod Simonis Have, og det idylliske Lysthus havde faaet upassende og nærgaaende Omgivelser i Form af moderne Huse.

Firmaet Simonis nuværende Indehavere, Brødrene Povl, Niels Erik og Ole Christensen, kunde godt tænke sig Lysthusets mulige Bevarelse, og da der ikke i Aalborg var nogen passende Plads for et gammelt Lysthus, der ikke mere skulde bruges som saadant, foreslog Aalborg Museums Inspektør, cand. mag. Peter Riismøller, at den lille Bygning blev tilbudt »Den gamle By«. Jeg

tog til Aalborg og blev klar over, at Lysthuset vilde være velkomment hos os. Jeg fik da at vide, at saa var det en Betingelse, at Firmaet Simoni ogsaa bekostede Lysthusets Nedtagelse, Transport og Genrejsning i »Den gamle By«, hvilke Vilkaar Museet med Glæde gik ind paa!

Nedtagningen og Genrejsningen af Huset, der skriver sig fra Tiden mellem 1750 og 1800, blev foretaget med megen Omhu. Det var saa lille en Bygning, at man her kunde tillade sig at udtage alle Murtavlene hele, hvorpaa de forsigtigt og solidt indpakkede blev sendt til »Den gamle By« og indsat paa deres oprindelige Pladser i Bindingsværket, en Fremgangsmaade, der absolut maa foretrækkes, selv om en Genopmuring efter Fotografier og Tegninger kan give de rigtige Resultater.

Lysthuset, der udvendig maaler $2,20 \times 2,75$ Meter i Firkant, fik sin Plads i den lille Have bag Apoteket og kom derved i Selskab med en anden Aalborgbygning. Det kom i det Ydre til at præsentere sig, som det havde staaet i Aalborg med hvide Murtavl og mørkerødt tjæret Tømmer, men indvendig fandt Museets Konservator ind til Panelernes og Loftets oprindelige Farver, der blev omhyggeligt afdækkede, saa Felterne nu har den gamle, lysegrønne Farve med marmoreret Rammeværk.

Ogsaa Døren var dekoreret. Paa Ydersiden ses endnu, men meget svagt, en ung Kvindeskikkelse, hvis Dragt og store flade Hat nok kan tidsfæste Billedet til 1780'erne. Hun bærer en Kurv paa Armen og en løftet Rive i Hænderne og skal sikkert forestille selveste Pomona, Havedyrkningens Beskytterinde. Det burde kunne kendes paa Haven, men desværre ligger denne i saa dyb Skygge fra Alleens høje Træer, at selv Pomonas Nærhed intet formaar.

Sadelmagerens Hus, i Forgrunden til venstre et Hjørne af Toldboden.

SLUTNING

SADELMAGERENS HUS OG ENDNU EN AARHUS BYGNING

Endnu to Bygninger blev rejst og gjort færdige udvendig, mens jeg ledede »Den gamle By«, og jeg slutter Bogen med en kort Omtale af disse. Det drejer sig om et *Trestokværkshus* fra Østeraa 15 i Aalborg og et Hus her fra Aarhus, nemlig den Del af *Marcus Bechs Gaard*, en halv Snes Fag af Længen ud mod Badstuegade, som vi havde haft magasineret, siden Gaarden blev nedrevet i 1916.

I Februar 1942 gjorde Museumsinspektør Peter Riismøller, Aalborg, os opmærksom paa, at en meget gammel og interessant

Bindingsværksbygning, tilhørende Aalborg Amtstidende, skulde nedrives og muligvis var egnet for »Den gamle By«.

Efter Mogens Clemmensen havde Museet paa den Tid faaet to Arkitekter, Hans Henrik Engqvist fra København og Aksel Skov fra Aarhus. Engqvist havde allerede haft en Del Samarbejde med Nationalmuseet og dyrkede med særlig Interesse gamle Bindingsværkshuse. Bestyrelsen havde imidlertid ved adskillige Lejligheder fundet det ønskeligt at have Arkitektassistance her paa Stedet, og man bestemte sig som Følge deraf ogsaa for at knytte en lokal Arkitekt til Museet.

Da det hastede meget med at træffe Bestemmelse med Hensyn til Aalborghuset, tog Museumsinspektør, Dr. Søgaard og Arkitekt Skov derop og saa paa Bygningen, som laa lige bag ved Amtstidendes Bygning ved Østeraa og vendte den ene Gavl ud mod en Smøge. Huset der ikke oprindeligt havde været bestemt til Beboelse, var som sagt i tre Stokværk og havde Højstolper i Langsiderne igennem alle tre Etager, en enestaaende Konstruktion i dansk Bindingsværk. Det var i det hele taget et usædvanligt og meget interessant Hus fra Tiden mellem 1550 og 1570, og »Den gamle By« vilde gerne erhverve det. Da Bladets Redaktør, Tyge Lassen, erfarede dette, tilbød han paa Amtstidendes Vegne Bygningen som Gave og meddelte, at man tillige vilde betale Husets Nedtagelse og Tømmerets Nummerering.

Sadelmagerfaget, der allerede havde en beskeden Begyndelse til et Værksted i Købstadmuseet, havde længe ønsket sit eget Hus her, og vi indledede nu Forhandlinger med Lauget, som derpaa bevilgede indtil 15.000 Kr. Samtidig blev det muligt at faa nogen Støtte gennem Arbejdsministeriet ved Beskæftigelse af Arbejdsledige, og Bestyrelsen vedtog derfor at paabegynde Arbejdet med Genrejsningen, der var anslaaet til at ville koste 25.000 Kr.

Det blev de nye Arkitekters første større Opgave, og i Aar-bogen for 1943 redegør de nærmere for deres Undersøgelser vedrørende Huset. Arkitekterne foreslog Bygningen opført som Aalborggaardens fjerde Fløj, da den derved ikke blot vilde blive placeret op til andre Bygninger fra Limfjordsbyen, men tillige i Alder vilde svare til nogle af disse. Som tidligere meddelt har Aalborggaardens Grotumsfløj ogsaa Højstolper, omend kun gennem to Etager.

Marcus Bechs Gaard kort før Nedrivningen.

Sadelmagerne tog hele Huset i Besiddelse, men Værkstedsi-
nteriørerne blev først færdige i 1946, da Bygningen indviedes
21. Juli. Det Samarbejde mellem Museet og Haandværkerstan-
den, som blev indledet for en Menneskealder siden, og som i Lø-
bet af den sidste Snest Aar har muliggjort Erhvervelsen og Gen-
rejsningen af en Række værdifulde Bygninger, har saaledes end-
nu en Gang ført til et lykkeligt Resultat, og jeg er ikke i Tvivl
om, at dette Samarbejde vil fortsættes i de kommende Tider.
Købstadmuseet »Den gamle By« er blevet og vil sikkert ved-
blive at være Haandværkernes By.

Saaledes, som det er skildret her i Bogen, kan Købstadmu-
seets Historie synes ret lys og lykkelig, og den, der nu gaar igen-
nem »Den gamle By« og ser det samlede Resultat af mange Men-
neskers Arbejde siden 1914 (eller rettere siden 1909) vil kunne
drage den samme Slutning. Der har heller ikke været Grund til
at trætte Læseren med den Modgang eller de Skuffelser, Museets
Skabere har mødt, og Marcus Bechs Gaard er mellem de Bryde-
rier, jeg nu gaar let hen over. Naar der her siges Marcus Bechs
Gaard, menes dermed Ejendommens Længe mod Badstuegade,

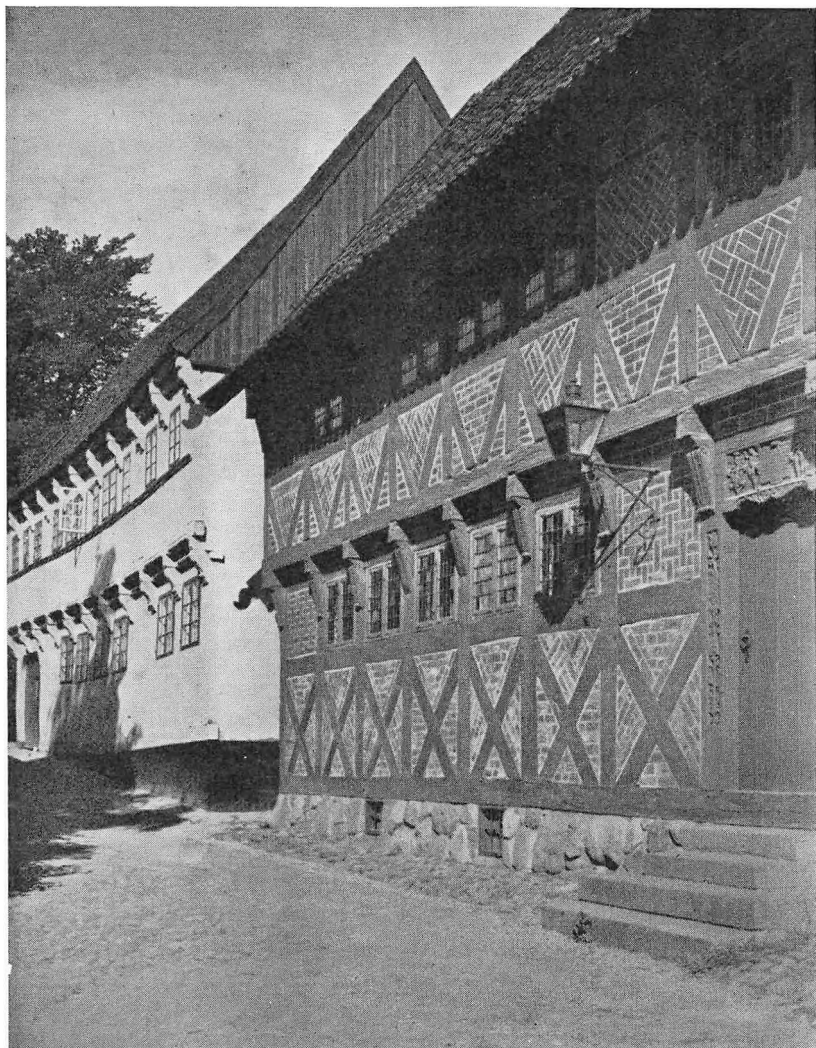
22 Fag Bindingsværk, der var bygget 1593 af Raadmand Povl Pedersen Skriver, hvis Navn (Povl Pirsen) og Bomærke læses paa den udskaarne Porthammer tillige med Sentensen »Efter deg Herre forlengis meg, min Gud, jeg forhobis til deg, lad meg aldrig blive beskiemit.« Da Gaarden blev nedbrudt 1916 opnaaede vi med nogen Vanskelighed 10 Fag. Resten vilde Ejeren selv anvende, men det blev der dog ikke noget af, det daarligt opbevarede Tømmer gik senere til Grunde, og selv maatte vi som nævnt ogsaa magasinere de erhvervede 10 Fag.

Medens Dr. Winge var »Den gamle By«s Formand (1930—40), talte vi ofte om, at det vilde være ønskeligt og mere passende, om vi kunde faa »Marcus Bech« rejst og heri udstille den omfattende og stærkt voksende Samling Aarhusiana, der nu ikke længere kunde rummes i den Del af Aalborggaarden (Stenhusets øverste Etage), hvor den var bleven anbragt i 1927—28. Aarene gik imidlertid, og der kom mange andre Opgaver, der skulde løses, men ved Byjubilæet i Sommeren 1941 kom vi Sagen et lille Skridt nærmere, idet Aarhus Bystyre i Anledning af 500-Aars Dagen for Christopher af Bayerns Udstedelse af en Stadsret for Aarhus Købstad ønskede en byhistorisk Udstilling, og denne blev afholdt i Museets Festsal, Møllesalen. Ved den Lejlighed saa vi rigtig, hvor utilfredsstillende Forholdene var blevet for denne specielle Lokalsamling, og en Genrejsning af den Marcus Bechske Gaard drøftedes for Alvor.

Historien blev den sædvanlige: Bestyrelsen vedtog at opføre Huset, hvis de dertil nødvendige Penge kunde skaffes, og Indsamlingen begyndte. Imod Forventning gik det lidt langsomt den Gang med at finde Pengene, men saa bevilgede Aarhus Kommune ekstraordinært 30.000 Kr., omtrent Halvdelen af det anslaaede Beløb, og vi tog fat paa Byggeriet. Naturligvis havde det ikke været saa godt for Tømmeret at være magasineret i 33 Aar — i Begyndelsen tilmed under uheldige Forhold — og navnlig paa Bygningens Bagside maatte en Del suppleres.

Mange alvorlige Begivenheder i Aarhus gjorde Forholdene utrygge og vanskelige i Krigens sidste Aar. Der var her som overalt i Landet permanent Mangel paa Materialer og Arbejds-kraft, saa det gik langsomt med Byggeriet, og Indretningen af Rummene maatte stilles i Bero indtil videre.

Det falder naturligt at sammenligne Povl Pirsens Gaard fra 1593 og Niels Christensen Skrivers Gaard (Borgmestergaarden)

Marcus Bechs Gaard og Apoteket.

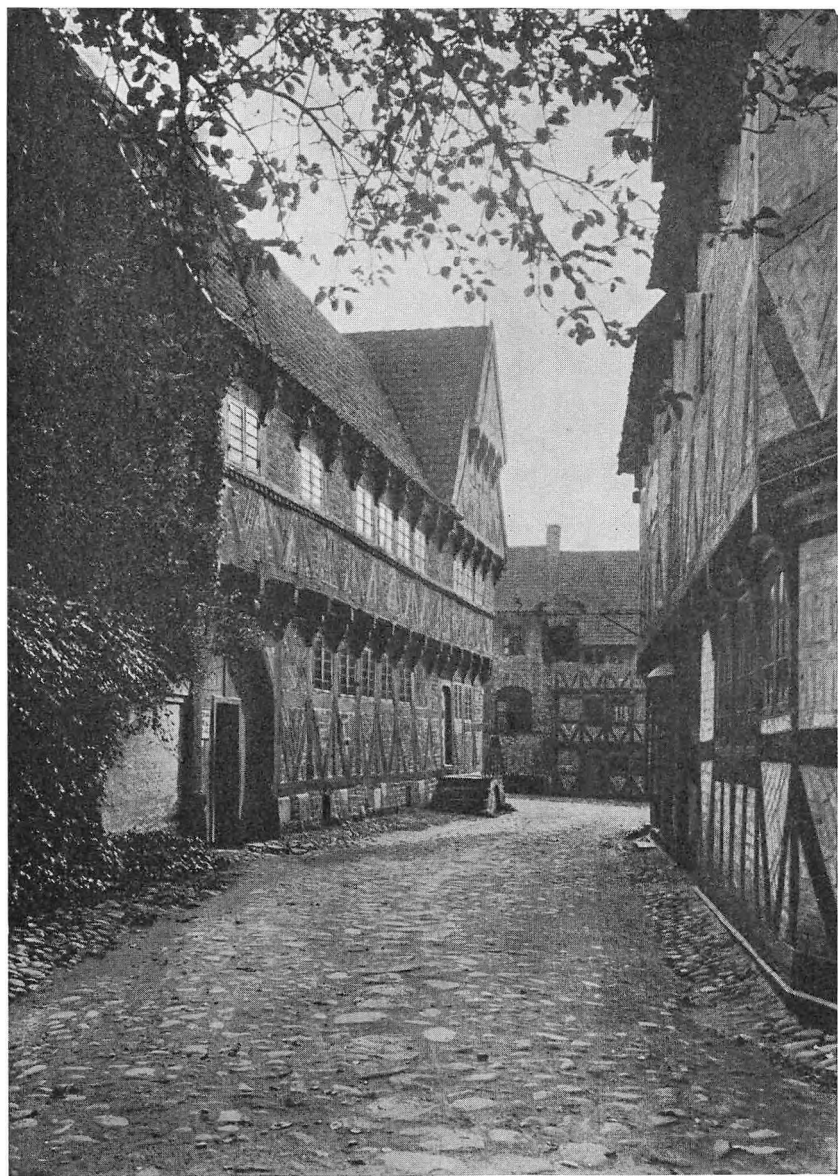
fra 1597, de to anselige Renæssancegaarde, der blev bygget i Aarhus med kun fire Aars Mellemrum. Begge Bygninger staar nu som gode Repræsentanter fra Perioden, der kaldes Bindingsværkets Blomstringstid, og det maa ikke glemmes, at Borgmestergaarden oprindelig og i sine Velmagtsdage var et tre Stokværks Hus. Gaarden fra Lille Torv har ligesom Gaarden fra Badstuegade hængende Svaler, og begge har Tømmer af svære Dimensioner

forsynet med kraftigt Hulstavsnit paa Overgangsfoden saa vel som paa Fyldholterne, men Povl Pirsens Facade er nok saa pyn-
telig med sine udskaarne Akantus-Konsolknægte, og i Vester-
gade, hvor Huset kom til at ligge med Apoteket som Nabo og To-
baksspinderen som Genbo, fortæller dets statelige Façade en hel
Del om Haandværkssnilde og Dygtighed i det Aarhus, der eksis-
terede for 350 Aar siden.

Hvor glædeligt det end følte, at Aalborg, Randers og flere
andre af Landets Byer har ydet meget betydningsfulde Bidrag
til Købstadmuseets Vækst i Form af smukke og interessante Byg-
ninger — for en gammel Lokalpatriot, der fik Lov til at virke med
det, han mest af alt havde Lyst til, er det dog en vis Tilfredsstil-
lelse, at ogsaa det sidste Hus, hvis Genrejsning jeg medvirkede
til, var fra det gamle Aarhus, ligesom det ogsaa er mig en særlig
Glæde, at »Den gamle Borgmestergaard« stadig ved sin monu-
mentale Kraft er Kærnen i »Den gamle By«.

Krigsaarene gik heldigvis hen over »Den gamle By« uden at
lade Museet mærke andet end de Besværligheder og Savn, der
blev alles Lod. Skønt jeg vel næppe bedre end andre havde kun-
net værne om »Den gamle By«, betød denne dog saa meget for
mig personlig, at jeg ikke vilde overlade Ansvaret for den til an-
dre, saa længe der var Krig. Men da Tyskerne endelig kapitu-
lerede, og man kunde vente fredelige Forhold, følte jeg, at nu
kunde jeg med Sindsro trække mig tilbage fra Styrelsen, saa me-
get mere som min designerede Efterfølger, Dr. phil. Helge Sø-
gaard, havde arbejdet som min trofaste Medhjælper siden 1931.
Bestyrelsen var enig med mig, og siden Maj 1945 har Dr. Søgaard
ledet Museet efter de samme Linier, der var gældende i min Tid.

*Adelgade set mod Torvet og Aalborggaarden. Til venstre Borgmestergaarden,
til højre Brænderigaarden.*

INDHOLD

	Side
Forord	9
Indledning	11
Borgmestergaarden paa Landsudstillingen	15
Borgmestergaardens Fremtid	30
Borgmestergaardens endelige Placering	38
Frands Hansens Hus	39
Lysthuset i Borgmestergaardens Have	41
Bulladen	43
Borgmestergaardens anden Opførelse	45
Borgmestergaarden, Historie og Interiørbeskrivelse	51
Vandring gennem Borgmestergaarden	61
Tilbageblik og Fremtidsplaner	93
Lysestøberiet	100
Vandmøllen	102
Mejlgade—Tværgade-Huset	103
Arkitektskifte	105
Aalborggaarden	106
Komiteen afslutter sin Virksomhed	112
Overenskomst med Aarhus Museum	116
Torvebrønden	118
Aarhus Mølle	120
Farveriet	130
Bogtrykkeriet	137
Xylografens Værksted	141
Hattemagerens Hus	143
Stubmøllen	148
Lille Rosengaarden (Skomageren)	151
Tobaksspinderiet	156

	Side
Reberbanen	163
Glarimesteren	166
Lysetøberen og Sæbesyderen	168
Naalemageren	171
Urmageren og Urmuseet	172
Beslagsmedien	179
Brænderigaarden og Hvidtølsbryggeriet	183
Guldsmedeværkstedet	195
Bødkerens Værksted	199
Skolen	201
Bageriet	208
Textilmuseet	211
Toldboden	218
Havnemuseet	221
Sejlmagerværkstedet	224
Bogbinderiet	228
Haderslevhusene og deres fire Værksteder. Maler, Snedker, Billedskærer og Tømrer	229
Drejerens Værksted	234
Sprøjtehuset	237
Apotheket	238
S. M. Holsts Gaard	248
Uldspinderiet og Dampvæveriet	253
Possementmagerværkstedet	264
Simonis Lysthus	265
Sadelmagerens Hus og Marcus Bechs Gaard	267

TH. THRUES
BOGTRYKKERI
AARHUS